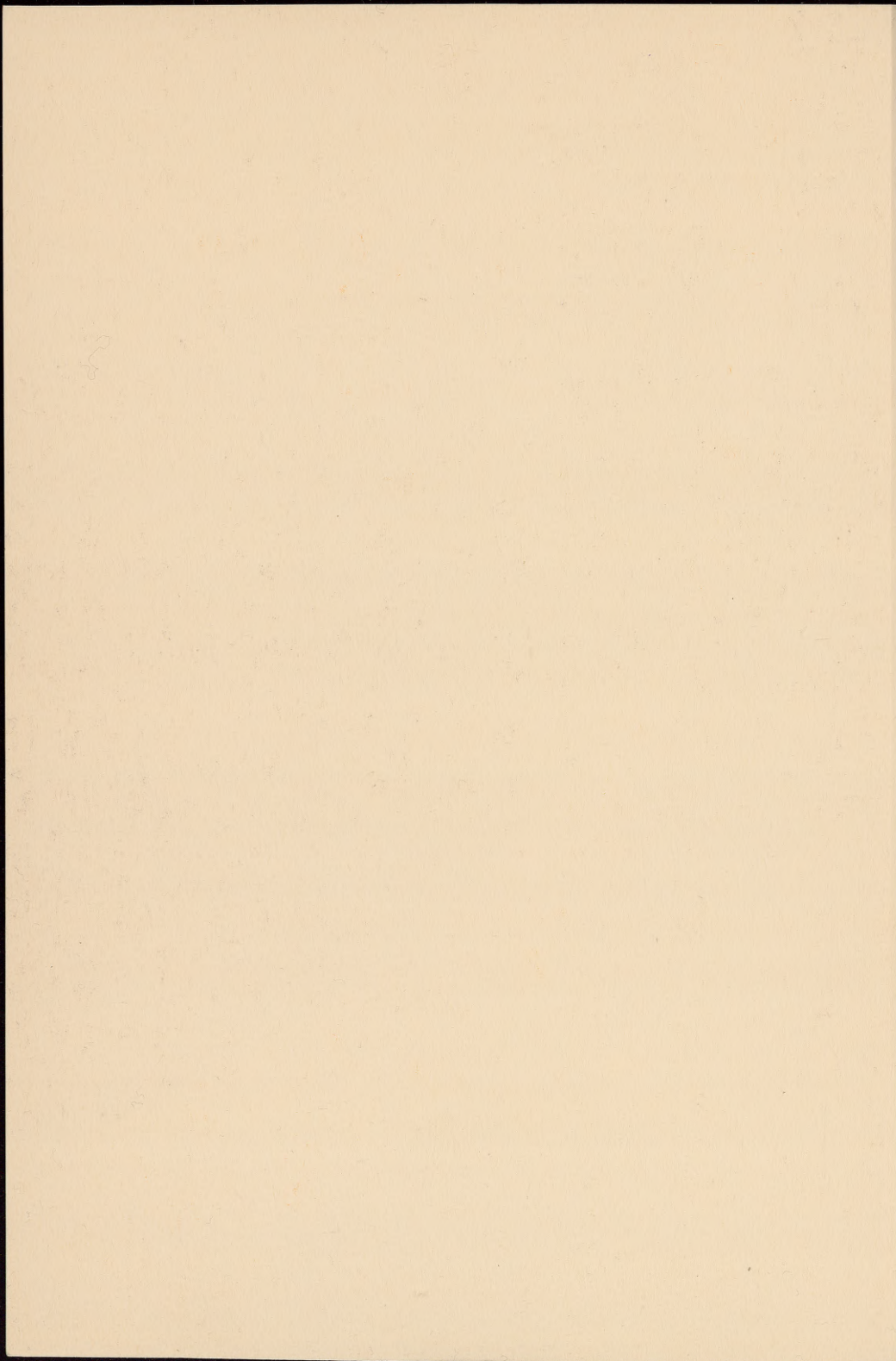

LAIKMETS UN PERSONĪBA

SĀRA CISERE
JELENA GORHOVA
MĀRTIŅŠ ZĪLE
MILDA LIEPIŅA
PAULS JUREVIČS
EDUARDS PĒTERSONS
JĀNIS KAULIŅŠ

2002-4

L 6

L
37

Latvijas Universitātes Pedagoģijas muzejs
Latvijas Skolu muzeju asociācija

LAIKMETS UN PERSONĪBA

Rakstu krājums

7

Raka

Septītais rakstu krājums sērijā "Laikmets un personība" veltīts Latvijas Universitātes docētājiem – zinātniekiem un pedagogiem, kuri devuši nozīmīgu ieguldījumu zinātņu un augstskolas pedagoģijas attīstībā.

Ievadā izvērtēta rakstu sērijas nozīme izglītības un kultūras mantojuma saglabāšanā.

Grāmata domāta augstskolu docētājiem, doktorantiem, studentiem, skolotājiem, vecāko klašu skolēniem.

Sastādītāja un zinātniskā redaktore
LU prof. Dr. paed. AĪDA KRŪZE

Izmantoti fotomateriāli no Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas,
LU Pedagoģijas muzeja un personīgajiem arhīviem

Recenzentes:

LU prof. Dr. habil. paed., Dr. oec. *Rasma Garleja*

LU asoc. prof. Dr. paed. *Iveta Ķestere*

Vāku zīmējis

Literārā redaktore

Datorgrafīke

Kristians Drande

Rita Cimdiņa

Laila Kreicere

© A. Krūze, R. Garleja,
I. Ķestere, I. Žogla,
Z. Rubene, A. Zigmunde,
M. Baltiņš, S. Ozoliņa

© "Izdevniecība RaKa", 2006

ISBN 9984-15-800-4

SIA "Izdevniecība RaKa" Zvaigžņu ielā 26, Rīgā, LV-1009, tālr. 7312668

E-pasts: pasts@raka.lv, mājas lapa: <http://www.raka.lv>

Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0471

Realizācijas daļa – tālr. 7291875

Iespiests SIA "Izdevniecība RaKa" tipogrāfijā

SATURS

<i>Aīda Krūze</i>	“Laikmets un personība” par personībām Latvijas Universitātes vēsturē..... 4
<i>Rasma Garleja</i>	Rakstu sērijas nozīme izglītības un kultūras mantojuma saglabāšanā 7
<i>Iveta Ķestere</i>	Jānis Kauliņš – pirmais pedagoģijas vēsturnieks Latvijas Universitātē 16
<i>Irēna Žogla</i>	Eduards Pētersons savam laikam un mūsdienām 70
<i>Zanda Rubene</i>	Paula Jureviča dzīve un izglītības filozofija 122
<i>Alīda Zigmunde</i>	Psiholoģe un pedagoģe Milda Liepiņa..... 154
<i>Māris Baltiņš</i>	Profesors Mārtiņš Zīle un viņa idejas par medicīnas pedagoģiju 182
<i>Solveiga Ozoliņa</i>	LVU Svešvalodu fakultātes docētāju Jeļenas Gorohovas (Naglas) un Sāras Ciseres ieguldījums angļu valodas skolotāju izglītošanā 1960.–1980. gados..... 216

“LAIKMETS UN PERSONĪBA” PAR PERSONĪBĀM LATVIJAS UNIVERSITĀTES VĒSTURĒ

Lasītāju vērtējumam tiek nodots septītais rakstu krājums, kas tematiski iekļaujas mūsu *Alma Mater* vēsturē:

- ◆ raksti atspoguļo septiņu LU docētāju dzīvesdarbības izpētes rezultātus;
- ◆ caur personību darbību atklājas laikmeta iezīmes sabiedrībā, augstākās izglītības un augstskolas pedagoģijas problēmas;
- ◆ vēsturiskie fakti un notikumi apliecina, ka kopš LU pirmsākumiem īpaša uzmanība bijusi pievērsta skolotāju gatavošanai;
- ◆ docētāju – dažādu zinātņu pārstāvju – darbība apstiprina, ka zinātniskajai kvalifikācijai un pedagoģiskajām prasmēm ir būtiska nozīme augstskolas pedagoģiskajā procesā;
- ◆ katra no pētītajām personībām ir devusi nozīmīgu ieguldījumu savas zinātnes nozares un augstskolas pedagoģijas attīstībā;
- ◆ arī visi rakstu autori ir LU mācībspēki un doktoranti, kuri, apguvuši savu priekšteču mantojumu, veic pētījumus dažādās pedagoģijas zinātnes apakšnozarēs un docē tām atbilstošus studiju kursus:

asociētā profesore **Iveta Kestere** – pedagoģijas vēsturē;

profesore **Irēna Žogla** – skolas pedagoģijā, didaktikā;

docente, pretendente uz asoc. prof. amatu **Zanda Rubene** – izglītības filozofijā un pedagoģisko pētījumu metodoloģijā;

doktorante **Alīda Zigmunde** pabeigusi promocijas darbu augstākās izglītības vēstures izpētē Latvijā;
medicīnas profesors **Māris Baltiņš** pazīstams kā zinātņu vēstures pētnieks;
asociētā profesore **Solveiga Ozoliņa** ir Moderno valodu fakultātes docētāja, kura pievērsusies svešvalodu apguves problēmām un skolotāju sagatavošanai savā nozarē arī vēsturiskā aspektā.

Esmu gandarīta, ka izvērtēt pētījumus par LU docētājiem apņēmas profesore **Rasma Garleja**, pirmā pēc neatkarības atgūšanas Latvijā ievēlētā profesore augstskolas pedagoģijas apakšnozarē, kuras zinātnisko interešu lokā ir augstākās izglītības pedagoģiskās problēmas un izglītības kvalitātes jautājumi. Viņas devums pedagoģijas zinātnes attīstībā Latvijā, jauno zinātnieku un speciālistu sagatavošanā Latvijas Universitātē vairāk nekā trīsdesmit gadu garumā ir pelnījis īpašu novērtējumu. Kaut arī izdevniecībā jau nodota profesores kārtējā grāmata, šķiet, ka tieši ievadraksts šinī grāmatā – profesores viedoklis par rakstu sērijas nozīmi izglītības un kultūras mantojuma saglabāšanā – ievadīs viņas jubilejas gada notikumu virkni.

Kāpēc šā gada rakstu krājums veltīts LU docētājiem? Tas iecerēts saistībā ar LU Zinātnes un tehnikas vēstures muzeja filiāles – Pedagoģijas muzeja atvēršanu Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātei piederošajā vēsturiskās nozīmes kultūras pieminekļī – Anniņmuižā. Muzeja darbības mērķis – aktīvi iekļaujoties studiju procesā un zinātniskās pētniecības darbā, sekmēt iepriekšējo paaudžu un mūsdienu pedagoģisko vērtību saglabāšanu nākamajām paaudzēm. Pētījumu lokā ir gan skolas, gan augstākās izglītības un skolotāju izglītības vēsture Latvijā, tomēr galvenais izpētes aspekts ir pedagoģijas zinātnes attīstība, skolotāju izglītības organizācija un saturs Latvijas Universitātē kopš tās pirmsākumiem.

Viena no muzeja tradīcijām ir katru gadu organizētā konference “Laikmets un skolotāja personība”, kā arī pedagoģijas vēstures

pētījumu rezultātu apkopošana rakstu krājumā "Laikmets un personība". Nu jau varam runāt par šīs sērijas lietderību – tā ir ne tikai pagātnes kultūrvēsturisko un pedagoģisko vērtību saglabātāja un popularizētāja, materiāli tiek izmantoti bakalaura un maģistra, kā arī skolēnu pētnieciskajos darbos.

Vairāku LU docētāju darbību atspoguļo iepriekšējie krājumi: Ludis Bērziņš ("Laikmets un personība" – 1), Pauls Dāle, Anna Laure un Aivars Lorencs ("Laikmets un personība" – 2), Ella Rītiņa ("Laikmets un personība" – 3), Imants Plotnieks ("Laikmets un personība" – 4), Aleksandrs Dauge ("Laikmets un personība" – 5), Ludvigs Grudulis ("Laikmets un personība" – 6). Kopā ar šo krājumu – piecpadsmit LU docētāju (pavisam 62 personību) dzīvesstāsti, kā arī apkopojoši teorētiski raksti par personības izpētes problēmām pedagoģijas vēstures, psiholoģijas un kultūrvēsturiskā aspektā (asoc. prof. **Iveta Ķestere**, prof. **Ārija Karpova**, prof. **Rasma Garleja**).

Sākot ar sērijas sesto krājumu, kas atspoguļoja personību devumu skolotāju izglītībā kopš 17. gadsimta, izdevumi plānoti tematiski, kas ļaus vieglāk orientēties personību darbības specifikā.

Paldies kolēģiem par atsaucību un rūpīgo darbu pagātnes mantojuma izpētē, recenzentēm **I. Ķesterei**, **R. Garlejai** un grāmatas veidotājiem "Izdevniecībā RaKa". Lai šis darbs ir papildinājums Latvijas Universitātes sarežģītā, bet bagātā attīstības ceļa apzināšanai atbilstoši tās devīzei – "*Scientiae et Patriae*".

Aīda Krūze

RAKSTU SĒRIJAS NOZĪME IZGLĪTĪBAS UN KULTŪRAS MANTOJUMA SAGLABĀŠANĀ

Dr. habil. paed., Dr. oec.
RASMA GARLEJA,
LU profesore

*Laiks iziet cilvēkam cauri
kā lāzera stars;
izdedzina, sadedzina, bet neuzvar.*
(M. Čaklais)

Zinātnisko rakstu krājums ir Latvijas Universitātes docētāju un doktorantu pētījumi pedagogijas vēsturē.

Rakstu krājums ir veltīts izglītības un kultūras mantojuma un pagātnes vērtību saglabāšanai, kuras mūsu paaudzei ir atstājuši ievērojami Latvijas augstskolu pedagogi – zinātnieki:

- ♦ Jānis Kauliņš (1863–1940)

- ♦ Eduards Pētersons (1882–1958)
- ♦ Pauls Jurevičs (1891– 1981)
- ♦ Milda Liepiņa (1889– 1972)
- ♦ Mārtiņš Zīle (1863–1945)
- ♦ Sāra Cisere (1920–1996)
- ♦ Helēna Gorohova (1925–1998)

Zinātnisko rakstu autoru mērķis nav bijis pārstāstīt šo cienājamo pedagogu – pētnieku dzīvesstāstus, sniegt pedagoģiskās darbības un uzvedības paraugtēlus, bet gan palīdzēt lasītājam saskatīt, kurā ceļa punktā pedagoģijas zinātne ir šodien, kādas ir “saknes” pedagoģijas vēsturē un uz kuru pusi plešas tās zari.

Analītiskais personu izvērtējums ļauj izsvērt, cik liels ir pedagoģijas zinātnes “kamols” šodien un cik reižu tam ir apvīts raksturoto pedagoģijas zinātnieku sniegums.

“Kamols” ir laikmeta simbols, apzinoties, ka nekas nesākas no nulles punkta, no pirmās cilpiņas. Pagātnes ieguldījumi ir ļoti svarīgi katram laikam, arī šodienai. Mēs nevaram augt, attīstīties tikai pilnīgi paši uz savu roku, neizmantojot sasniegto, jo cilvēka dzīveslaiks ir ierobežots. Tādēļ ik pa brīžam mēs ielūkojamies pieredzes un zināšanu vēstures akā un pasmeļam no tās.

Zinātnisko rakstu autori ir veikuši lielu, rūpīgu darbu, sistematizējot, sijājot, šķirojot lielu daudzumu reālas pedagoģiskas vērtības. Protams, attieksme pret vērtībām katram cilvēkam var būt atšķirīga. Katrs laikmets pārbauda sirdi citādāk; nav no svara, kāds ir laikmets, bet gan kāda ir sirds (Ērenburgs).

Kā mēs protam novērtēt laikmetu un personību tajā, lielā mērā ir atkarīgs no tā, kā mēs izjūtam savu situāciju un sociālo lomu laikmetā.

Kādas pedagoģiskās vērtības no 19. gadsimta beigu posma un 20. gadsimta sākuma ir atstājušas raksturotās personības, varam spriest, iepazīstoties ar veiktajiem pētījumiem kultūrvēsturiskā aspektā. Pētījuma laikposms ir iezīmējies ar vairākām kopīgām sociālpolitiskām iezīmēm, bet ir arī redzama personību unikalitāte, specifisks dzīves redzējums, zinātniskās skolas virzieni.

Jāni Kauliņu visās dzīves un darba gaitās pavada ģimenes šūpulī ieliktais krietnums, nenogurstoša vēlme izziņāt, saprast, radīt, attīstīt. Dzīvesgaitā šīs kvalitātes parādās izteiktā sociālā atbildībā par rītdienu, mērķtiecīgā aktivitātē un interesē par sabiedrības attīstību. Jāņa Kauliņa interešu vadmotīvs bija: saprast un izskaidrot cilvēces attīstību daudzveidībā, pamatojoties uz literatūru, filozofiju, vēsturi, reliģiju. Mācīdamies saprast cilvēces attīstības gaitu, mācāmies izprast savu virzību un mērķorientāciju, norāda profesors. Kā pedagogs viņš saviem audzēkņiem mācīja: ja esi atradis jaunu domu, tad vispirms šaubies, pārbaudi un, atradis patiesību – piesavinies. Tādējādi viņš pasvītvoja domu apmaiņas nozīmību izziņas darbībā. Šis ir tikai viens no piemēriem, kā J. Kauliņš ievadīja savus audzēkņus zinātniski pētnieciskajā darbā.

Ne mazāk nozīmīgs ir J. Kauliņa ieguldījums pedagoģijas vēsturē. Viņš pedagoģijas zinātni kvalificē kā kultūras zinātni, kas pēta personības attīstību, attieksmi, uzvedību, pamatojoties uz filozofiju, oksiolģiju, psiholoģiju, zinātniskās domas integratīvu skaidrojumu. Pētnieks secina, ka inteligences testā vērtējums jāveido ne tik daudz pēc zināšanu apjoma kā loģiskas domāšanas prasmēm:

- ◆ domu skaidrības,
- ◆ loģiskuma,
- ◆ secinājumu ticamības,
- ◆ uzskatu spilgtuma,
- ◆ priekšstatu bagātības utt.

Pedagoga profesionālo kompetenci raksturo māksla patstāvīgi domāt un savas domas pateikt citādi domājošiem, viņus neaizvainojot.

Kā norāda savā pētījumā I. Ķestere, J. Kauliņa stingrā kritika vienmēr bija vērsta pret tēzēm vai faktiem, bet nekad pret cilvēku, nekad neapvainoja. Savukārt, raksturojot laikabiedrus, viņš prata atrast skaistus vārdus personības raksturošanai, atklāt personību laikmeta un dzīves kontekstā.

Kā norāda pētniece Iveta Ķestere, J. Kauliņš ir ienesis vērtīgas atziņas pedagoģijas vēstures saturā izveidē un pamatojis priekšmeta misiju. Viņš izdala pedagoģijas vēsturē divus konceptuālus jautājumus:

- ♦ Vēstures un citu kultūras zinātņu pētniecības procesā svarīgi ir atrast teorētiskos vispārinājumus un sakarības.
- ♦ Nepieciešams padziļināti izpētīt pedagogijas kā zinātnes izveidošanās teorētiskos pamatus.

Svarīgi ir noskaidrot, vai pedagogijas vēstures saturam ir jābāzējas uz vēstures faktiem vai zinātniskās domas integratīvo attīstību, integrālo apziņu.

No mūsdienu pedagogijas vēstures aspekta tā ir ļoti aktuāla problēma – garīguma veselums un struktūrkomponentu mijattiecības (pedagoģiskā vide, sociālā vide un starppersonu saskarsme, transcendentālā un imanentā garīguma mijattiecības, sabiedrības vērtību apgabals). Tās ir ļoti nozīmīgas problēmas, kuru izpēte būtu vērtīgs pienesums pedagogijas vēsturei, problēmas, kuru aktualitāte joprojām ir augsta.

Eduards Pētersons savā pedagoģiskajā un pētnieciskajā darbībā lielu uzmanību veltīja kultūratbilstības, dabatbilstības, vērtību izpratnes jautājumiem, kā arī reformpedagoģijai (iegūtā un iedzimtā attiecībām, subjektīvā un objektīvā atbilstībai, iekšējā un ārējā vienotībai).

Kā norāda problēmas pētniece profesore I. Žogla, E. Pētersons nopietni pievērsās humānpedagoģijas idejām: bērncentrēta uzvedība, attiecību brīvums, patstāvība, mācīšanās darot, praktisko iestāžu un inovatīvo ideju popularizēšana, izglītības kultūrvēsturiskās problēmas u. c. E. Pētersons humanitāti audzināšanā skaidro kā personības attīstību integrējošu uzdevumu, kas rezultatīvi parādās personības dvēseles struktūrā, sirds izglītībā, garīgumā. Personība tiek raksturota kā individuālo spēju ideāls veidojums, kas nodrošina iespēju brīvi, bet ar atbildību kalpot savam dzīves mērķim un uzdevumiem.

Liels ir E. Pētersona ieguldījums pedagoģisko vērtību teorijā. Analītiskai pedagoģijas vērtību izpētei ir izstrādāta satura klasifikācija:

- ♦ bioloģiskās vērtības,
- ♦ saimnieciskās un tehniskās,
- ♦ kopvirzības kultūrvēsturiskās vērtības,
- ♦ jūtu un emociju vērtības (daiļums, estētiskums, ģimeniskums, mātes sirds siltums),

- ◆ patiesības vērtības vēsturiskā konkrētībā,
- ◆ reliģiskās vērtības,
- ◆ tikumiskās vērtības u. c.

Kultūras guvumam jāklūst par izglītības guvumu indivīdam. E. Pētersons noraida pārspīlētu mācību intelektuālismu. Prāta, gribas un jūtu attīstība jānodrošina fiziskā un garīgā darba apvienojumā, radošā skolēna un skolotāja sadarbībā, izsecina raksta autore.

Skolotāja metodiskais uzdevums ir savienot skolēna subjektīvo mācību saturu ar attiecīgās mācību disciplīnas likumsakarībām. Mācību procesā ir jāapgūst laikmeta kultūras vērtības, sabiedrības tikumiskās normas un estētiskie priekšnosacījumi. Sagatavošana inovācijām jāveic sistemātiski, aptverot ne tikai tehnisko sagatavošanu, bet arī pārliecības veidošanu un intelektu. Izglītības progress, pedagoģijas inovatīvās paradigmas vienmēr ir saistītas ar kultūras progresu un domātprasmī.

Eduarda Pētersona kultūrvēsturiskais ieguldījums pedagoģijā ir humānpedagoģijas principu attīstīšana didaktiskā un metodiskā darbībā.

Pauls Jurevičs pētnieces Zandas Rubenes vērtējumā ir izglītības ideju attīstītājs. Klasiskās izglītības centrā ir cilvēks kā augstākā vērtība. Klasiskās izglītības uzdevums ir salauzt vārdu ledu un atklāt zem tā domas brīvo plūsmu... iemācīt domāt pašas idejas, neatkarīgi no vārdiem (raksta autore citē A. Bergsonu, 1990). Veselais saprāts un prāts klasiskā izglītībā palīdz pārvarēt plaisu starp cilvēka domāšanu un gribu (Bergsons, 1932).

Pauls Jurevičs pamato pedagoģijas un filozofijas kopīgo pētniecības jomu un to definē kā kultūras cilvēka tapšanas priekšnosacījumu. Zīmīgi, ka pētniece Z. Rubene pauž līdzīgu viedokli un attīsta to tālāk pedagoģisko jēdzienu filozofiskā pamatošanā.

Mūsdienās izglītības uzdevums nav iemācīt domas, bet dot iespēju iemācīties domāt (Jaspers, 1999). Filozofijas vērtība pedagoģiskā procesā ir tā, ka tā dod prātam virzienu, metodi, pēta zinātniskos spriešanas veidus un pamatpieņēmumus (Jurevičs, 1927). Tā ir zinātniskā

gara klātbūtne veselā saprāta tālākveidošanā, tieksme pēc universālā, iekšējo sakarību un saskarsmes meklēšana. Pamatojoties uz šo atziņu, P. Jurevičs piedāvā “dziļās” un “seklās” kultūras salīdzinājumu.

Dziļās kultūras cilvēks apzinās zinātnes un mākslas sasniegumu vērtību, skata to sistemātiski kopsakarības, starpvērtību aspektā. Dziļās kultūras potenciāls veidojas klasiskā izglītībā, kas nodrošina gan teorētiskās zināšanas sociokultūrā, gan prasmes tās lietot dzīvesdarbībā.

Seklā kultūra ir sasniegumu rezultātu piesavināšanās, nepārzinot teorijas pamatus. Tā galvenokārt ir no konspektiem, brošūrām un instrukcijām iegūta informācija, stereotipi.

P. Jureviča kultūras klasifikācija izglītības aspektā ir saistoša arī mūsdienās. Orientēšanās kultūrā, gara pasaulē, zinātnes ģenēze, – tas viss nav iekļauts profesionālo studiju programmās, un arī daudzās akadēmiskās izglītības studiju programmās individuālā gara veidošanās priekšmetu klāsts ir pieticīgs. Tā kā liela sabiedrības daļa izvēlas studijās profesionālās, nevis akadēmiskās programmas, tad sabiedrībā strauji samazinās dziļās kultūras cilvēku īpatsvars un zinātniskā gara veselā saprāta tālākveidošanās, tieksme pēc universālā, iekšējo sakarību un saskaņas meklēšana (P. Jurevičs).

No dabas latviešiem ir dotības zinātniska darba veikšanai: gaišs prāts, sistemātiskums, organizatoriskas spējas, griba, disciplīna (Jurevičs, 1965), bet šīs dotības ir ilgi aizkavētas politisko un ekonomisko apstākļu un praktisko mērķu ietekmē. Šodien dziļu kultūras attīstību var aizkavēt izglītības sistēma un organizācija.

Milda Liepiņa pētnieces Alīdas Zigmundes skatījumā raksturota kā pedagoģijas un psiholoģijas zinātņu integrētāja, pamatojoties uz personības pedagoģijas un kultūrpedagoģijas teorijām un praktiskiem novērojumiem.

Mildas Liepiņas ceļš uz izglītības augstākām virsotnēm bija ļoti grūts. “Grūti skaists mūžs ne katram ir adresējams, bet vai daudzi arī to izvēlētos,” norāda raksta autore. M. Liepiņa savu misiju saskatīja uzdevumā kalpot zinātni, cilvēkam; iespējā tikties ar ievērojamām

personībām, ceļot, izmantot komandējumus sevis apliecināšanai un pilnveidei u. c.

No Mildas Liepiņas dzīves un darba pārbaudījumiem daudz var mācīties mūsdienu topošie docētāji – zinātnieki. Dzīvais piemērs māca, cik stiprai grībai un neatlaidībai ir jābūt, lai sasniegtu nosprausto mērķi – strādāt pedagoģisku un zinātnisku darbu augstskolā; cik pašaiizliedzīgi ir jāstrādā, lai izstrādātu pētniecisko darbu doktora zinātniskā grāda iegūšanai; cik augsts intelektuālais potenciāls ir vajadzīgs, lai sagatavotu un prezentētu parauglekciju, pārlicinātu hospitētājus par savas domas oriģinalitāti un kompetenci izglītošanas mākslā.

Vērtīgs materiāls ir sniegts M. Liepiņas grāmatā “Rakstura tipi un rakstura audzināšana” un grāmatā “Inteliģences pārbaudes”. Īss pārskats par grāmatās paustajām pedagoģiski psiholoģiskajām atziņām ir sniegts Alīdas Zigmundes pētījumā.

Martiņš Zīle Latvijas pedagoģijas vēsturē ienāk kā personība medicīnas izglītībā un kā Latvijas Universitātes rektors ar radošu attieksmi pedagoģiskās un zinātniskās nostājas integrācijā. Iepazīstoties ar Māra Baltiņa pētījumu par M. Zīli, gūstam vērtīgu informāciju par izcilā profesora dzīvi un zinātniski pedagoģisko darbību. Lasītājam šī informācija ļauj izdarīt vairākus pedagoģijas zinātnes vēsturē vērtīgus secinājumus un mūsdienām nozīmīgus vispārinājumus.

Martiņš Zīle nāk no Ziemeļvidzemes, kur agrā bērnībā iemācījās sadzirdēt pielijušo egļu zaru vēdas un iemīlēt mūziku. Dzīves gaitā zināšanas apgūtas studijās Latvijā un ārzemēs. Viņš interesējās un pētīja ārsta profesionālās domāšanas un citus veselības konceptuālos jautājumus.

Nozīmīgs ir M. Zīles teorētiskais ieguldījums jēdzienu skaidrošanā un definēšanā. Kā zinātnieks viņš pauž viedokli, ka zinātne pastāv, tikai pateicoties cilvēkam un tikai priekš cilvēka. Bez jebkādas attiecības uz cilvēka dzīvi nav iedomājama neviena zinātnes disciplīna (Zīle, 1928).

Saistot zinātnisko un pedagoģisko darbību, M. Zīle uzsver, ka būt profesoram nozīmē ar drosmi apliecināt savu pārlicību. Tā nav tikai

profesora kvalifikācijai izvirzīta prasība, bet arī mācīšanās metode, ar kuru apgūst prasmi argumentēt, pamatot viedokli.

M. Zīle skaidro arī kauzālo principu darbību zināšanu apgūvē, norādot uz sekām, kas var rasties, to absolutizējot, jo studentam ir jāapgūst zināšanas un izglītība – kvalitatīva saprašana. Profesors cenšas savus uzskatus pamatot ar ļoti dzīvīgiem salīdzinājumiem un piemēriem no prakses (P. Jurevičs).

Vērtīga doktorantiem un citiem pētniekiem ir viņa atziņa, ka visās zinātnēs vieta ir gan kvalitatīvās, gan kvantitatīvās pētīšanas metodēm, tikai atkarībā no izpētes objekta to nozīmība mainās.

Ievēribu pelna M. Zīles metodoloģiskās un metodiskās prasības docētāju iestājkļekcijai (pretendējot amatā). Šajā lekcijā jāaplūko konceptuālas noteiktas zinātņu nozares problēmas un pretendentam jāpauž savs viedoklis nozīmīgos problēmjaudājumos.

M. Zīle uzskatīja, ka viens no universitātes programmu pilnīgošanas uzdevumiem ir veltīt lielāku uzmanību zinātņu nozares sintētiskai kopdarbībai. To var realizēt, izstrādājot problēmorientētas studiju programmas.

Būdams LU rektors, M. Zīle veica ļoti daudz organizatorisku pārkārtojumu, pētniecisko un pedagoģisko darbu, kā arī iesaistījās sabiedriskās aktivitātēs. Liels darbs tika veltīts LU Medicīnas fakultātes izaugsmei. Viņš uzskatīja, ka zinātnē un izglītībā jāattīsta sintētiska pieeja, bet tas nav administrējams process, līdz šai atziņai ir jānonāk katram profesoram zinātniekam patstāvīgi.

No profesora Mārtiņa Zīles garīgā darba vērtībām, no viņa piemēra varam daudz ko mācīties gan pedagoģiskā, gan pētnieciskā darbā.

Jelēnas Gorohovas un Sāras Ciseres pedagoģiski zinātniskās darbības izvērtējums sniegts S. Ozoliņas skatījumā. Rakstā ir plašs autogrāfisks materiāls kontekstā ar vides apstākļiem un pedagoģisko darbību un publicētās mācību literatūras vērtējumu.

Pētījums par J. Gorohovas un S. Ciseres pedagoģiski metodisko darbību ir visaptverošs un nozīmīgs. Tas lasītājam palīdz saskatīt un

objektīvi novērtēt docētāju sasniegumus angļu valodas skolotāju izglītošanā periodā no 1960. līdz 1980. gadam. Tas ir laiks, kad vajadzēja prast ieinteresēt studentus mācīties bez video, datora un interneta, tikai ar savas pārlicības spēku, zināšanām, pieredzi.

Izrādās, ka to sekmīgi spēj veikt docētājs, kura ceļš uz zinātni ir ielikts jau šūpulī, sakņojas ģimenē. Kā norāda raksta autore S. Ozoliņa, J. Gorohova (Nagla) bija pedagoge, kas prata audzināt cieņu pret otru cilvēku kā daudzšķautņņu personību; saskatīt katrā cilvēkā vispirms labo, pozitīvo, racionālo, inovatīvo un tikai pēc tam aizrādīt uz kļūdām. Strādājot ar studentiem pedagoģiskajā praksē, viņa lika pašiem praktikantiem izanalizēt veiksmju un neveiksmju kauzalitātes un piedāvāt savus risinājumu variantus.

Studentu pētnieciskajā darbā J. Gorohova prata atrast radošu pieeju problēmas izvēlē, tādējādi panākot studentu ieinteresētību izvirzītajā problēmā.

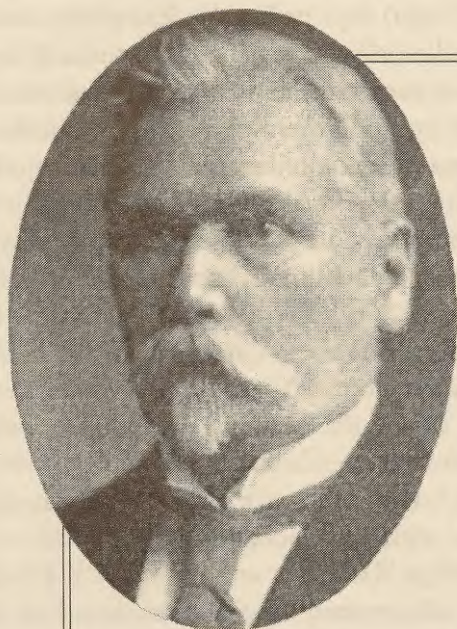
LU Svešvalodu fakultātes docētāji augstu novērtēja J. Gorohovas taktu un metodisko kompetenci. Viņas kolēģu vērtējums ir: godprātīga, čakla, analītiski domājoša. Nozīmīgs ieguldījums pedagoģijā un metodikā ir J. Gorohovas un S. Ciseres darbība, attieksme, nostādne, metodiskās izstrādnes un eksperimenti. Viņu personības varētu kalpot par pamatu standarta prasībām docētājiem.

Iepazīstoties ar sērijas "Laikmets un personība" 7. rakstu krājumu, gribas jautāt sev: vai mēs protam novērtēt laikmeta kultūrvēsturisko ieguldījumu; atrast laikmeta un personības kopsakarības; apzināties savu lomu, uzdevumu un atbildību?

Par vērtīgajiem pētījumiem pedagoģijas vēsturē lielu pateicību pelna šī krājuma zinātnisko rakstu autori.

Ziņa, ka zinātnisko rakstu krājums lasītājam ir ko nozīmējis, ir visaugstākā samaksa par ieguldīto darbu.

Rasma Garleja

Prof. J. Kaulins.

JĀNIS KAULIŅŠ –
PIRMAIS PEDAGOĢIJAS VĒSTURNIEKS
LATVIJAS UNIVERSITĀTĒ
(1863–1940)

Profesoru Jāni Kauliņu latviešu filologi pamatoti pieskaita savam pulkam – viņš, līdzās Jēkabam Lautenbaham un Kārlim Mīlenbaham, ir viens no pirmajiem akadēmiski izglītajiem valodniekiem latviešiem. Laikabiedru vidū J. Kauliņš ir bijis pazīstams arī ar saviem darbiem pedagogijā un filozofijā. Retāk viņa vārds ir pieminēts saistībā ar pedagogijas vēsturi, lai gan profesors Kauliņš bijis pirmais un, cik zināms, ilglaicīgākais šī kursa docētājs Latvijas pirmās brīvvalsts augstskolās. J. Kauliņa kā erudīta zinātnieka skatījums uz pedagogijas vēsturi ir izpētes vērts – bez tā Latvijas pedagogijas vēstures historiogrāfija būtu nepilnīga.

Interesants ir arī Jāņa Kauliņa dzīves ceļš kā hrestomātisks latviešu inteligences veidošanās piemērs 19. un 20. gadsimtu mijā: zemnieka dēls, kas mācās skolotāju seminārā, pēc tam studē un strādā ārpus dzimtenes, bet atgriežas, tiklīdz ir izveidojusies sava neatkarīga Latvijas valsts, lai kļūtu par tās gara darbinieku. Šeit vietā ir atgādināt vēsturnieka E. Dunsdorfa viedokli, ka neatkarīgā Latvija varēja nodibināties un – jo īpaši – s p ē j a p a s t ā v ē t – tādā vēsturiskajā situācijā, kad latviešu vidū jau bija pietiekams skaits izglītotu cilvēku.

Bērnība, skolas gadi un mācības Cimzes seminārā

Jānis Kauliņš ir dzimis 1863. gada 26. novembrī Sausnējas pagasta Kalna Staugēnos (dažās publikācijās – Stangēnos), tagadējā Madonas rajonā. Viņa vecāki bija zemnieki Jānis un Maija (dz. Priedīte), nelielu rentes māju saimnieki. Saimniecība ar apmēram 30 pūrvietām aramzemes lielus ienākumus nedeva, rentes maksa bija augsta, un ģimenei nācās ciest trūkumu. Par J. Kauliņa piederīgajiem ziņu nav daudz – tas šķiet raksturīgi viņa noslēgtajai dabai. Īsa piezīme ir atrodamā Kauliņa tuva līdzgaitnieka, mediķa Jēkaba Alkšņa atmiņu stāstā: visa Kauliņa ģimene – māte, tēvs un brālis – ir miruši ar diloni [66, 56], taču šobrīd neatbildēts ir jautājums – kad tas notika?

Pagastskolā J. Kauliņš nav mācījies, bet zināšanas lasīšanā, rakstīšanā un rēķināšanā apguvis mājās pie mātes. Kauliņa darba kolēģis, valodnieks Ernests Blese uzskata, ka Kauliņa personības attīstības gaitā mājāmācības pieredzei ir bijusi liela nozīme: “Liekas, ka šī latviešu māte, kā daudzas mūsu mātes, ir bijusi arī laba mūsu tautas gara bagātību pazinēja un ka laikam gan it īpaši viņa ir modinājusi sava dēla interesi par dzimto valodu un dzimtās tautas dzeju.” [14, 11–12] Uzmanību pievērs šīs piezīmes nepārliciecināmais tonis – “liekas”, “laikam”. Acīmredzot personīgas dabas jautājumus ar profesoru Kauliņu apspriest nebija pieņemts, lai gan profesors E. Blese 1933. gadā, kad šie vārdi ir rakstīti, jau 13 gadus bija tuvs Kauliņa darba kolēģis Latvijas Universitātē.

Šī personīgā pieredze, šķiet, ir likusi Kauliņam vēlākajos gados tik pozitīvi novērtēt mājāmācības nozīmi latviešu bērnu izglītošanā: “..latvieši mājāmācības ceļā paši bez skolas palīdzības viegli piesavinājās gan lasīšanas, rakstīšanas un rēķinu tehniku, gan arī mazāk izprotamos, bet labi izjustos kristietības elementus. Mājāmācība ir latviešu jaunatni izglābusi no galīgas panīkšanas. Viņa nav skola, bet audzināšana, valodas, teiku, mīklu, sakāmvārdu, dziesmu iegaumēšana, iejušanās tautas gara mantās, vienīgais gara saglabāšanas veids dzimtbūšanas bēdu dienās.” [43, 185]

Pusaudža gados J. Kauliņš iestājās Vietalvas draudzes skolā, kuru vadīja Juris Kalniņš (1847–1919) – publicists, tautas atmodas kustības darbinieks, mācību grāmatu un biogrāfisku sacerējumu autors (mūsdienās pazīstamākais darbs ir viņa monogrāfija par Jāni Cimzi). Šīs aktivitātes aizņēma skolotāja laika lielāko daļu, un Kauliņa atmiņās viņš kā laba pedagoga paraugs nav saglabājies: savus skolēnus Kalniņš nosēdinājis pie galda ar grāmatu rokās un visbiežāk atstājis savā vaļā. Taču tautiskā kustība ārpus skolas sienām bijusi mazajiem skolēniem patīess sajūsmas avots un viņi “neatlaidīgi rāpušies uz augšu un par spīti vājai pādagogijai guvuši labus rezultātus pašdarbības ceļā”. [77, 206]

1880. gadā J. Kauliņš iestājās Vidzemes skolotāju seminārā Valkā, kas pazīstams kā Cimzes seminārs. Šajā laikā Jāņa Cimzes (1814–1881) veselība jau bija pasliktinājusies, viņu nogurdināja nemitīgā cieņa un intrigas ap semināra darbību. Grūti spriest, vai jaunajam semināristam Kauliņam un skolotājam Cimzem viņa pēdējā mūža gadā bija kāda personīgāka saskarsme. Savās atmiņās Kauliņš to nepiemin. Taču nenoliedzama ir viņa cieņa un godpilnā attieksme pret Cimzi kā latviešu skolas pamatlicēju: “Mūsu tautas valodas, ierašu, sakām-vārdu, dziesmu un meldiju cieņa un izpratne bija tā lielā dāvana, ko Cimze saviem audzēkņiem deva dzīvē līdz.” [43, 189] Arī J. Kauliņš šo dāvanu tika saņēmis – vēl mācību laikā seminārā, būdams nepilns 20 gadus vecs jauneklis, viņš iesniedza šūlrātam J. Gulekem paša pierakstītas Vietalvas un Sausnējas tautasdziesmas, pirmo reizi pievēršot uzmanību savas dzimtās puses izloknei. Šis materiāls tika nosūtīts valodniekam un teologam Augustam Bīlenšteinam (1826–1907), kas to publicēja kā piemēru savam rakstam par vajadzības izteiksmi latviešu valodā ar priedēkli -ju. Jāņa Kauliņa vārds gan šajā rakstā pieminēts netika, taču, iespējams, to nebija nosaucis arī Guleke. Šis materiāls, kā to pēc daudziem gadiem atzinis valodnieks E. Blese, “bez pierakstītāja asā novērotāja skata rāda mums arī, ka pierakstītājs jau toreiz labi pazinis savu dzimto izlokni un pratis to arī samērā labi

Profesors J. Kauliņš cimziešu grupā 20. gadsimta 30. gados

transkribēt”. [14, 12] Interese par latviešu tautas folkloru Kauliņu pavadīja arī turpmākajā dzīvē – gan pētījumos filoloģijā, gan docējot studiju kursu latviešu skolu vēsturē.

Ikdienas dzīve seminārā Kauliņam prieku nesagādāja. Biogrāfijas, kas publicēta 1929. gadā, autors vai stāstītājs, šķiet, ir pats Kauliņš, jo tajā atrodamas vairākas ļoti personīgas piezīmes, kas citos viņa dzīves aprakstos iztrūkst – piemēram, minēta “šaurā, sūrā internāta dzīve”, kā arī fakts, ka “vāciešiem, Gulekem un Hakmanim, stājoties semināra priekšgalā, semināristi nonākuši ļoti grūtā stāvoklī. Bijis jādodomā, kā no tādas dzīves tikt laukā. Kauliņš sācis klusiņām gatavoties abiturijai”. [77, 206] Grūti saprast, kas domāts ar apzīmējumu “tāda dzīve” – vai pakļautība vācu kungiem, vai lauku skolas skolotāja pienākumi? Ticamāks gan ir pirmais pieņēmums, ko apstiprina turpmākās Kauliņa un citu zemnieku dēlu dzīves gaitas – centieni ar izglītības palīdzību

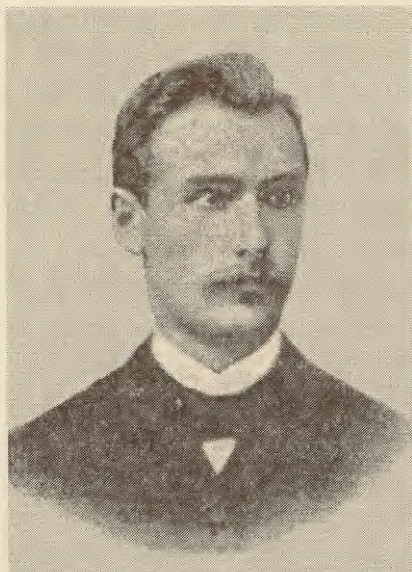
izklūt no mūžīgā kalpa stāvokļa, nostājoties “vācu kungiem” blakus vai pat paceļoties tiem pāri.

1884. gadā J. Kauliņš skolotāju semināru absolvēja. Mājmācībā un seminārā iegūtā interese par latviešu folkloru, rosīgā sabiedriskā dzīve apkārtnē un sastaptie domu biedri ietekmēja Kauliņa turpmākos dzīves ceļus un intereses: pēc dažiem mājskolotāja darba gadiem un abiturijas eksāmenu nokārtošanas Rīgas guberņas ģimnāzijā 1887. gadā Jānis Kauliņš devās centīgiem latviešu jaunekļiem jau pazīstamajā ceļā – uz Tērbatas universitāti.

Studiju gadi Tērbatā un darbība literāri zinātniskajā biedrībā

Strādājot par mājskolotāju, J. Kauliņš bija iekrājis pāris simtus rubļu naudas un 1888. gada janvārī, 25 gadu vecumā, iestājās Tērbatas universitātes Filoloģijas fakultātē. Grūti spriest par Kauliņa materiālajiem apstākļiem studiju gados. Ar “pāris simtiem” iekrāto rubļu noteikti nepietika – studijām bija nepieciešami vismaz 300 rubļu gadā. Savā dienasgrāmatā Kauliņš atzīmējis, ka griezies pēc palīdzības pie daudziem pazīstamiem “pasaules varenajiem”, bet bieži saņēmis atteikumus. Tomēr dažreiz gadījušies laimīgi brīži, kad izdevies saņemt 100 un pat 500 rubļu naudas. [81, 120] Kas bijuši šie izpalīdzīgie mecenāti, nav zināms. Varbūt domu biedri Smiltēnē, ar kuriem Kauliņš iepazinās savās mājskolotāja gaitās, vai arī viņa zinātniskā darba cienītāji (piemēram, A. Becenbergs)?

Tērbatā J. Kauliņa dzīvē sākās posms, kas vēsturiski viņa vārdu ir saistījis ar tajā laikā revolucionāri noskaņotajiem latviešu jaunekļiem, kuru vārdi ir labi pazīstami arī mūsdienās: dzejnieku un domātāju Eduardu Veidenbaumu (1867–1892), pirmo Latvijas izglītības ministru, Dr. med. h. c. Kārli Kasparsonu (1865–1962), pedagogu, izglītības ministru, profesoru, Dr. h. c. Aleksandru Daugi (1868–1937) u. c.

J. Kauliņš jaunībā

Pazīšanās (varbūt arī draudzība), kas aizsākās Tērbatā, turpinājās visu Kauliņa mūžu.

Publicists Āronu Matīss ir atstājis visai kolorītu Kauliņa ārējā izskata aprakstu šajā dzīves posmā: "Toreiz J. Kauliņš bija zaļoksns, ļoti skaists jauneklis iegaišiem kupliem matiem, spīdošu sārtu seju un sprikstošām acīm." [9, 27] Liecības par studentu J. Kauliņu ir atrodamas arī J. Alkšņa, A. Dauges, K. Kasparsona atmiņu stāstos, kā arī L. Volkovas darbā par E. Veidenbaumu un A. Vīksnas grāmatā par Tērbatas universitāti. Šajā laikā pats Kauliņš ir rakstījis dienasgrāmatu, taču tās liktenis vēl jānoskaidro.

1888. gada 10. novembrī Tērbatas universitātes rektors parakstīja literāri zinātniskās biedrības statūtus, kurus bija iesnieguši tieslietu students E. Veidenbaums, topošie mediķi A. Skuja, J. Lasmanis, A. Krumbergs, R. Liepiņš, teoloģijas students J. Ērmanis, kā arī filoloģijas studenti K. Kasparsons un J. Kauliņš [81, 10]. Dažkārt šī biedrība tiek saukta arī par "Pīpkoloniju", taču pētījumos ieteikts no šī nosaukuma izvairīties (sk. L. Volkova, 1979 un A. Vīksna, 1986). Literāri zinātniskās biedrības mērķis bija veicināt interesi par zinātni, literatūru (it īpaši latviešu un lietuviešu) un mūziku, kā arī biedrisku

sadzīvi. [80, 134] A. Dauge, P. Dauge, K. Kasparsons u. c. raksta, ka biedrība izveidojās kā to studentu apvienība, kuri nevēlējās pievienoties jau pastāvošajai Tērbatas latviešu studentu korporācijai "Lettonia". Attiecībā uz J. Kauliņu šim viedoklim pilnībā var piekrist – arī tādēļ, ka grūti iedomāties kaut ko Kauliņa raksturam vēl pret dabiskāku kā piedalīšanos kaut mazākajā mērā ārišķīgos rituālos un izpriecās.

Tērbatas studentu biedrībās priekšnieku vēlēšanas notika katru semestri. Par pirmajiem literāri zinātniskās biedrības priekšniekiem kļuva J. Kauliņš un Jānis Ērmanis. Vēlākajos gados par priekšniekiem ievēlēja arī A. Daugi, K. Kasparsonu u. c. [80, 136] Taču spilgtākās personības biedrības sākuma gados bija Eduards Veidenbaums un viņa draugs Aleksandrs Dauge. Ar viņiem Kauliņam, šķiet, tuva draudzība neizveidojās. Tam par iemeslu varēja būt gan Kauliņa paša atturīgais un noslēgtais raksturs, gan arī mērenā dzīves pozīcija, kas nelikās aizraujoša abiem draugiem, kas savus spriedumus aizstāvēja "līdz galam stingri, droši, dedzīgi". [52, 6] Kauliņa tuvākais domu biedrs šajā laikā, šķiet, ir bijis K. Kasparsons, ar kuru viņš sēdēja blakus lekcijās un "rakņājās pa brīnum bagāto universitātes bibliotēku". [30, 272]

Biedrības dalībnieki pulcējās reizi nedēļā, sestdienas vakaros. Katrā tikšanās reizē tika uzklusīti iepriekš sagatavoti priekšlasījumi, kuru tēmas bija visdažādākās – filozofija, vēsture, literatūra, dabas zinātnes, vēlākajos gados – arī sabiedriski politiskie jautājumi. Kauliņš referēja par filozofijas un filoloģijas jautājumiem, nolasīja referātu "Ļevs Tolstojs kā sociālisma bioloģiskās teorijas apkarotājs". [80, 140] Pēc referāta sekoja pārrunas, dziedāšana, pa pudelei alus "uz personu pa visu vakaru". [30, 273]

1890. gada biedrības sanāksmē pirmo reizi A. Dauge pieminēja Kārļa Marksa (1818–1883) vārdu un iepazīstināja pārējos studentus ar viņa mācību. Tā izraisīja dzīvas diskusijas šajā un arī turpmākajās tikšanās reizēs. Studentus aizrāva pasaules pārveidošanas ideja, viņu intereses pievērsās sociālismam, materiālismam, ateismam. Kādēļ jauno cilvēku pasaules uzskats veidojās tieši šādā virzienā, savā atmiņū

stāstā pamatojis A. Dauge. Tērbatas profesori nespēja sniegt atbildes uz jauniešiem tik būtisko jautājumu: K ā p ē c pasaulē tā notiek?" Arī J. Kauliņš savus tā laika profesorus raksturojis kā visai konservatīvus, kas neprata izskaidrot jaunas teorijas. [36, 2] Šo tukšo vietu aizpildīja marksisms, kas sniedza loģiski sakārtotu pasaules redzējumu un piedāvāja variantu, kā pasauli padarīt labāku.

Marksa un viņa domubiedru darbus lasīja arī J. Kauliņš, taču, kā raksta K. Kasparsons, abus studentus no Marksa mācības visvairāk interesējis materiālisma pamatojums Hēgeļa dialektikā. [30, 273] Arī citi tā laika studiju biedri Kauliņu nepieskaita marksistiem un jaunstrāvnikiem, bet gan iztēlo kā pētnieku, kuru galvenokārt interesēja sabiedrības attīstības koncepciju teorētiskais izklāsts. Iespējams, ka vairāk par K. Marksu Kauliņu ietekmēja Tērbatas universitātes profesors, filozofs ar Eiropas vārdu Gustavs Teihmillers (*Gustav Teichmüller*, 1832–1888), uz kura viedokli viņš atsaucās vēlāko gadu publikācijās.

A. Dauge, kas studiju gados bija pārliecināts marksists, savās 1914. gadā publicētajās atmiņās Kauliņu piemin vienīgi kā "krietnu speciālistu", bet 1928. gadā izdotajā atmiņu grāmatā raksta, ka uz viņu lielu iespaidu atstājis "filoloģiski un filozofiski plaši izglītotais biedrs Jānis Kauliņš, ja ne tieši uzstādamies pret manu vienpusību, bet gan ar savu apbrīnojami nosvērto taisnīgo domu mani piespiezdams vēl un vēl reiz kritiski pārbaudīt savas līdzšinējās pārliecības". [18, 145–146] Otrs Tērbatas studiju laikabiedrs J. Alksnis par Kauliņu saka: "Viņš nebija sociālists, bet godīgs liberāla prāta cilvēks." [66, 56]

Lai izprastu Kauliņa uzskatu veidošanos, svarīga ir arī hronoloģija – jaunstrāvnieku revolucionāri marksistiskā spārna pārstāvji F. Roziņš, J. Jansons-Brauns, P. Kalniņš u. c. Tērbatas universitātē un literāri zinātniskajā biedrībā iestājās laikā, kad Kauliņš studijas bija pabeidzis. 1893. gadā, ko tradicionāli uzskata par Jaunās strāvas sākuma laiku, Kauliņš sev domubiedrus jau bija atradis stipri mērenā un pilsoniskā vidē. Taču daži vēlāko gadu notikumi un laikabiedru piezīmes tomēr jautājumu atstāj atklātu – vai tiešām Kauliņš jaunībā

bija tik atturīgs pret marksismu un Jaunās strāvas idejām vai arī šis iespaids tika apzināti radīts vēlāk, atbilstoši cienījama Universitātes profesora statusam? Interesanta ir kāda piezīme ap 1924. gadu Maskavā publicētajā rakstu krājumā: “Šai meklēšanas un vērtību pārvērtēšanas laikmetā tomēr grūti palikt tikai filozofam, kādi ir Kauliņš, Ed. Veidenbaums (kuriem tomēr ir kaut kādi sakari 90. gados ar lauku bezzemniekiem – pirmajam Vidzemes Malienā, otrajam Vidzemes Vidienā) u. c. Tērbatas studenti.” [53, 392] Ko un kā par Kauliņa “sakariem ar lauku bezzemniekiem” varēja uzzināt raksta autors Klusais (iespējams – E. Eferts-Klusais, 1889–1927)? Varbūt par to informēts bija jaunstrāvnieks, vēlāk sociāldemokrāts un padomju valsts darbinieks Pēteris Stučka (1865–1932), pie kura kā “Dienas Lapas” redaktora Kauliņš viesojās savu studiju gadu beigās? [9, 27]

Līdz ar literāri zinātniskās biedrības nodibināšanu gan J. Kauliņš, gan E. Veidenbaums mudināja savus biedrus domas un uzskatus izteikt rakstiski. Tā radās populāri zinātnisku rakstu krājums “Pūrs”, kas iznāca trīs daļās laika posmā no 1891. līdz 1893. gadam. Pirmās burtnīcas priekšvārdā Kauliņš raksta, ka 1890. gada jūnijā latviešu studenti Rīgā Latviešu biedrības Zinību komisijas ārkārtas sapulcē nolēmuši izdot kopīgu rakstu krājumu, kurā atklāt zinības attīstības gaitu, parādīt pretējas domas par vienu vai otru jautājumu, “lai lasītājs justos piespiests pats apcerēt un nosvērt šo dažādo domu strāvu vērtību, lai pārbaudīdams vingrinātu paša domāšanas spēju un svarīgos jautājumos iegūtos patstāvīgus spriedumus”. [48, 3] Kā redzams, krājumam tika izvirzīti visai audzinoši mērķi. Taču blakus tiem “Pūrs” kļuva par latviešu valodas zinātniskās izteiksmes skolu. Filozofs Pauls Jurevičs vēlākajos gados rakstīja, ka ideja izdot “Pūru” ir radusies aiz cieņas pret zinātņi kā vērtību: “Redzot zinātnē lielu vērtību, kas ceļ kā atsevišķu cilvēku, tā visu tautu, Kauliņš grib, lai šī vērtība kļūtu pieejama arī latviešu cilvēkam un palīdzētu tam celties augšup no tā neapmierinošā stāvokļa, kurā tas tajā laikā atradās.” [29, 159] Pēc “Pūra” pirmās daļas izdošanas gan atskanēja iebildumi, ka tā valoda

esot pārāk sarežģīta, taču Kauliņš uz to atbildēja, ka “ūdeņainu zupu strēbt varbūt dažreiz gluži patīkami, bet ir arī virumi, kurus ēdot vairāk labuma atlec”. [49]

Pirmajā “Pūra” daļā tika publicēts J. Kauliņa raksts “Domas par vēsturi”. [37] Raksts, kas pirmajā brīdī šķiet galvenokārt tā laika vēsturnieku, īpaši H. T. Bakla (*Buckle*, 1821–1862) civilizācijas vēstures atstāstījums, iedziļinoties pārsteidz ar izvirzītā problēmu loka plašumu. Tajā iezīmējas lielākā daļa to jautājumu, kas ārpus filoloģijas Kauliņu interesēs visu mūžu. Tā ir publikācija, kurā atklājas viņa interešu vadmotīvs – saprast un izskaidrot cilvēces attīstību visā tās daudzveidībā (valoda, literatūra, filozofija, vēsture, reliģija, audzināšana), tā garīgi pilnveidojot arī sevi: “Jo, mācīdamies saprast cilvēces gaitu, mācīsimies arī mērķi spraut sava paša gaitai.” [37, 6] Šajā rakstā Kauliņš pievērsies arī vēstures pētniecības teorētiskajam aspektam – vai un kādi likumi nosaka vēstures gaitu? Kauliņš uzskata, ka vēstures centrā vienmēr atrodas cilvēks – ar savām īpašībām, dzīvi un sadzīvi (vēlāk viņš pie jautājuma par cilvēka personības izcilo nozīmi atgriezies vairākkārt). Tāpēc vēstures gaitu nevar skaidrot ne mehāniski, ne fizioloģiski. Kā to darīt, viņš klāstīs tieši pēc 40 gadiem – 1931. gadā publicētajā rakstā “Filoloģiskās metodes nozīme pedagogijā”. [36] “Domās par vēsturi” ir jūtama Kauliņa sistemātiskā un argumentētā pieeja problēmai, kas nepazudīs viņa darbos arī nākamībā. Raksta nobeigumā ir atrodams gandrīz vai pētniecības procesa raksturojums: “Ja tu, lasītāj, šīs rindiņās esi atradis kādas jaunas domas, tad pa priekšu šaubies, pārbaudi un tad – patiesību atradis – tās piesavinies.” [37, 15]

Intensīvās studiju dzīves papildinājums vai pat atpūta no tās J. Kauliņam bija draudzība ar iepriekšējo gadu domu biedriem. Viens no tiem – pedagogs un dzejnieks Augusts Kažoks (1863–1893), kurš Vidzemes skolotāju seminārā bija iestājies vienā gadā ar Kauliņu. Tur abi jaunekļi sadraudzējās, un šī draudzība turpinājās līdz pat Kažoka pāragrajai nāvei. No 1887. līdz 1891. gadam Kauliņš katru vasaru pa nedēļai pavadīja šī sava drauga mājās – Dzelzavas Sņiķeros. Šī māja ir

bijusi sanākšanas vieta apkārtnes jauniešiem, kurā skanējušas dziesmas un smieklī. (Vai šīs tikšanās būtu Klusā pieminētie "sakari ar lauku bezzemniekiem"?)

A. Kažoks Kauliņu iepazīstināja ar savu draugu rakstnieku un skolotāju Doku Ati (1861–1903), par kura vārdu gan Kauliņš ir pārliccināts, ka saskaņā ar vietējo izrunu tas atveidojams kā "Daku Ats". Ar abiem draugiem Kauliņu saistīja interese par dažādajām latviešu valodas izloksnēm. Viņi sāka apmainīties vēstulēm. Kauliņš raksta, ka, tikai pateicoties Dokam un Kažokam, viņš varēja 1887. gada vasarā savākt materiālus par Dzelzavas izloksni, kas vēlāk tika publicēti. [34, 163]

Kauliņš sarakstījās arī ar latviešu senatnes pētnieku un autoritāti latviešu valodas jautājumos Adalbertu Becenbergeru (1851–1922), ar kuru viņu mājskolotāja darba gados bija iepazīstinājis biogrāfs un mācītājs, vēlāk prāvests, Kārlis Kundziņš (1850–1937), kura dēls Kārlis Kundziņš juniors vēlāk kļuva ievērojams teologs, LU profesors. Ar Kundziņa seniora starpniecību Becenbergeram Kauliņš nosūtīja ziņas par savu dzimto Sausnējas un Vietalvas, kā arī Dzelzavas izloksni. Tās izrādījās tik interesantas un lietpratīgi savāktas, ka Becenbergers Kauliņa vēstules publicēja savā žurnālā 1887. un 1889. gadā. Valodnieks E. Blese par šo publikāciju saka: "Var iedomāties, kādā priekā pukstēja sirds jaunajam autoram, kad viņš lasīja šo savu rakstu iespiestu dziļi nopietnā zinātniskā žurnālā, pie tam vēl apveltīts ar uzslavu no pašas lielākās tā laika baltu valodas autoritātes puses. Tas ir pirmais gadījums mūsu valodniecības vēsturē, kad latviešu zemnieka dēls reprezentējas kā valodnieks Rietumeiropas valodu zinātnieku priekšā, un ar šo rakstu K. izcirta pirmo stigu tam ceļam, pa kuru tālāk jau vieglāk bija staigāt vēlākiem latviešu valodniekiem..." [14, 13] Šie Kauliņa pētījumi vēl pēc 30 gadiem tika pieminēti, viņam saņemot goda doktora nosaukumu Latvijas Universitātē.

Pēdējā studiju gadā Kauliņš bija Āronu Matīsa (1858–1939) līdzstrādnieks "Dienas Lapas" Etnogrāfiskajā pielikumā, kur sniedza

“visai interesantas piezīmes un ziņas par latviešu valodu, dažām viņas izloksnēm, tautas parašām, īsiem tautiskiem teicieniem dažos gadījumos utt.”. [9, 27] Interesanti būtu noskaidrot: kādēļ Kauliņa un “Dienas Lapas” sadarbība neturpinājās? Vai avīzes politiskā ievirze bija kompromitējoša vācu muižnieku ģimenes mājskolotājam? Vai arī tā bija nepieņemama paša Kauliņa mērenajiem uzskatiem?

Tērbatas universitāti Jānis Kauliņš absolvēja 1891. gadā kā klasiskās filoloģijas kandidāts, ko mūsdienās varētu pielīdzināt maģistra nosaukumam. Rīgas mācību apgabala kurators N. Lavrovskis (dažās publikācijās nepareizi – Lavrinovskis), pazīstams izglītības rusifikators Kauliņu skolotāja amatā nepieņēma, jo uzskatīja viņu kā latvieti un “tērbatnieku” par neuzticamu. (Tieši 1891. gadā Lavrovska vadībā aizsākās pārkrievošanas politikas pastiprināšana – sk. A. Vičs, 1939.) J. Kauliņam neatlika nekas cits, kā atkal uzsākt mājskolotāja gaitas.

Mājskolotāja gaitas un “lasāmie vakari”

Par mājskolotāju Jānis Kauliņš ir strādājis divreiz:

- 1) pēc Vidzemes skolotāju semināra absolvēšanas – no 1884. līdz 1887. gadam Grundzālē, Valkas apriņķī, ārsta Heses ģimenē;
- 2) pēc Tērbatas universitātes absolvēšanas – no 1892. līdz 1896. gadam Palsmanē, Valkas apriņķī, Palsmanes muižas īpašnieka Rūdolda fon Bēra (*van Baehr*) ģimenē.

Arhīva materiālos, J. Kauliņa personīgajā lietā, gan ir atrodams arī šāds dokuments: “Karolīna Leikarte un viņas meitas Alise Leikarte un Lucija Bērziņa apstiprina, ka Jānis Kauliņš no 1884. g. 1. sept. līdz 1887. g. 31. dec. Vidzemes Palsmanes draudzē Grundzāles pagasta skolā bija skolotājs. Jāņa Kauliņa darbība tur beidzās ar viņa aiziešanu no Grundzāles 1888. gada sākumā un iestāšanos Tērbatas universitātē.” [5, 26] Nevienā J. Kauliņa biogrāfijā (arī viņa pašrocīgi rakstītajā *Curriculum Vitae*) nav pieminēts darbs pagastskolā. Sa-

protams, ka, stājoties darbā Latvijas Universitātē, Kauliņam varēja prasīt atsaukumi par šiem dažiem darba gadiem. Ārsts Hese tad jau bija miris, viņa dēla liktenis šobrīd nav zināms. Acīmredzot atsaukumi Kauliņam nācās meklēt citur. Kādēļ tajā minēts darbs pagastskolā un kas ir bijušas atsauksmes rakstītājas, vēl jānoskaidro. Katrā ziņā nav arī iemesla domāt, ka mājskolotāja darbs būtu uzskatīts par slēpjamu vai LU docētājam nevēlamu. Visās Kauliņa 20.–30. gadu oficiālajās biogrāfijās šis laiks ir atzīmēts kā ārsta Heses ģimenē nostrādāts vai nav pieminēts vispār.

Par Kauliņa mājskolotāja gadiem spilgti, detalizēti un interesanti rakstā, kas veltīts profesora 70 gadu jubilejai, stāsta viņa kolēģis LU, Jelgavas skolotāju institūta direktors Eduards Pētersons. [65]

Strādājot par mājskolotāju Grundzālē, Kauliņš blakus tiešajiem darba uzdevumiem centās realizēt arī savu sapni – sagatavoties studijām augstskolā. Tādēļ katrs brīvais brīdis pagāja, mācoties grieķu, latīņu un krievu valodu. Klusā dzīves un darba vieta tam bija ļoti piemērota. Palīdzību mācībās – grieķu valodā – Kauliņam sniedza Tērbatas universitātes Filoloģijas fakultātes students J. Sīpols, kurš bija apmeties Smiltenes mācītāja mājās.

J. Kauliņam visu mūžu ir bijusi ļoti svarīga domu apmaiņa par lasīto un pārdomāto. Šādai saskarsmei piemērotus cilvēkus viņš savā apkārtnē meklēja arī mājskolotāja darba gados. Darba devējs Hese bija mūždien aizņemts ar saviem ārsta pienākumiem, bet tuvējās Palsmanes – Aumeistaru draudzes mācītājs Kārlis Brants bija praktiskas dabas cilvēks. Atbalstu un padomu saviem centieniem J. Kauliņš atrada 25 kilometrus attāļajā Smiltēnē, kur mācītāja darbu nesen bija uzsācis K. Kundziņš seniors, J. Kauliņš ar Kundziņa un viņa sievas Šarlotes gādību tika iepazīstināts ar Smiltenes inteligenci, kas gandrīz katru nedēļu pulcējās tajā laikā ļoti populārajos “lasāmajos vakaros”. Pēc laikabiedru atmiņām tur piedalījās ārsts Liepiņš, mācītājs K. Kellers, Ērmanis (iespējams, teologs Jānis Ērmanis, ar kuru Kauliņš Tērbatā kopīgi dibināja literāri zinātnisko biedrību), Beldavs

(iespējams, Kārlis Beldavs – mācītājs un pedagogs), “aptieknieks” Bergmanis un “dāmas”. [65, 21–23]

Pirmajā mājskolotāja darba periodā Kauliņam uz Smilteni aizbraukt neizdevās bieži – viņu aizkavēja gan satiksmes grūtības, gan mājskolotāja darba pienākumi. Biežāk Smiltenes sabiedrībā J. Kauliņam izdevās uzturēties jau pēc Tērbatas universitātes absolvēšanas, kad darbs tika atrasts R. fon Bēra ģimenē. Palsmane Smiltenei ir tikpat tuvu kā Grundzāle, darba devējs neliedza zirgus izbraucieniem, un Kauliņš kļuva par biežu “lasāmo vakaru” viesi. K. Kundziņš seniors atceras, ka viņš braucis “arī ziemas laikā, sākumā tinies tikai mētelīti. Vēlāk gan – savā kažociņā, braukdams atpakaļ to pašu nakti bieži diezgan lielā aukstumā”. [65, 21]

“Lasāmajos vakaros” lasīšana notika vācu valodā, pēc tam laiks ritēja sarunās, mūziķi spēlēja klavieres vai dziedāja, vakars noslēdzās ar kopīgu azaidu. Sabiedrība pārrunāja literatūras, mākslas, kā arī reliģijas un filozofijas jautājumus. Kauliņu īpaši esot interesējuši sociālie jautājumi, bet viņš piedalījies arī dzīvās debatēs par vēsturi, literatūru, reliģiju. K. Kundziņš seniors atceras: “Mums teologiem ar viņu bija dzīvas debates, sevišķi vēstures un literatūras jautājumos: par vēsturisko materiālismu un cilvēku ģēnijiem.” [65, 21] Iespējams, ka tieši šajā vidē, pirms studijām Tērbatā, radās ideja par populāri zinātniska rakstu krājuma latviešu valodā nepieciešamību.

Kauliņš visu mūžu bija aizrautīgs lasītājs – tas novērojams jau studiju gados Tērbatā, vēlāk ar grāmatām viņu apgādāja gan K. Kundziņš, gan farmaceits E. Bergmanis, kam piederēja plaša bibliotēka Turpinājās Kauliņa pētījumi valodniecībā – 1893. gadā Latviešu biedrības Zinību komisijas rakstu krājumā tika publicēts viņa raksts “Par nozīmes maiņu mūsu valodā”, kuru autors nolasīja arī Rīgas Latviešu biedrībā. Rakstā blakus filoloģiskām atziņām ir pausti arī uzskati par cilvēces evolūciju, kas šajā laikā intensīvi nodarbināja Kauliņa prātu. Valodas nozīmi pagātnes pētniecībā un latviešu tautas likteni, kuru autors tēlojis visai pesimistisku – mazās Eiropas tautas lemtas izzušanai (šis viedoklis ir labi saprotams toreizējos rusifikācijas apstākļos).

Kauliņš apkārtnes sabiedrībā bija milēts un cienīts – ar prieku viņu uzņēma Kundziņu ģimenē, viņš bija aptiekāra Bergmaņa mājas draugs (šī draudzība turpinājās vēl ilgus gadus), laipni izturējās arī muižnieki fon Bēri, audzēkņi viņu milēja un godāja – “daktera Heses dēls šķīrās no viņa ar asarām acīs”. [65, 21] Tādēļ nesaprotama ir E. Pētersona piezīme: “..Palsmanī, kā tas vērojams no dažām noskaņām, viņš tomēr nebija varējis visai labi iedzīvoties.” [65, 23] Vai vainīgas bija attiecības ar darba devēju, vācu muižnieku? Vai grūtības sagādāja tiešie mājskolotāja pienākumi (fon Bēru ģimenes atvase vai atvases nekur nav pieminētas)? Vai vaina bija Palsmanes vietējā sabiedrībā, kura nespēja atsaucīgi uzņemt jauno izglītoto, bet atturīgo mājskolotāju? Vai arī pēc trauksmainajiem, diskusijās pavadītajiem studiju gadiem vietējā sabiedrība Kauliņam šķita pārāk mērena un konservatīva? Ne velti acīmredzama ir pretruna: studiju biedri Kauliņu nekādā ziņā neuzskata par sociālistu, taču laikabiedrs no Smiltenes “lasāmajiem vakariem” K. Kundziņš sen. raksta: “Viņam bija liela interese par sociāliem jautājumiem. Tas bija sociāli noskaņots.” [65, 21] Bet varbūt iemesls bija reālāks – Kauliņš baidījās no cara valdības represijām pret “sociāli noskaņotajiem”?

1895. gadā, kad publicists un atmodas laikmeta darbinieks Miķelis Klusiņš (1847–1907) atstāja Pleskavu, lai dotos darbā uz Kijevu, viņa vietu Pleskavas kadetu korpusā ieņēma Jānis Kauliņš. Dzimtene tika atstāta uz ilgiem gadiem.

Darbs un dzīve ārpus Dzimtenes

1895. gadā J. Kauliņš izturēja saīsinātu speciālu pārbaudījumu pie Pleskavas guberņas ģimnāzijas pedagogiskās padomes un ieguva ģimnāzijas un progimnāzijas skolotāja nosaukumu ar tiesībām mācīt vācu valodu. [5, 71] To viņš Pleskavas kadetu korpusā darīja 21 gadu.

Pirmajos darba gados J. Kauliņš noīrēja divstabu dzīvokli namā, kurā dzīvoja latviešu kolonijas mācītājs L. Čiško, un sākumā pie viņa ģimenes galda arī pusdienoja. Kadetu korpusā Kauliņš tika uzņemts laipni un jau drīz atrada sev domubiedru – franču valodas skolotāju Tanneru, aizrautīgu filologu. Turpmākajos gados Kauliņš sev iekārtoja plašu dzīvokli ar bagātīgu bibliotēku, jo, saprātīgi plānojot laiku, tā pietika arī lasīšanai un zinātniskajiem pētījumiem. Kā var spriest pēc vēlāko gadu dokumentālajām liecībām, šajā periodā Kauliņa pētījumi ir bijuši saistīti ar filozofiju, psiholoģiju un pedagogiju. [5. 66] J. Kauliņa darbu bibliogrāfijā, kas publicēta 1933. gadā [72], ar jautājuma zīmi ir apzīmēti trīs raksti, kas publicēti latviešu avīzēs 1908. un 1909. gadā. Šo rakstu autors ir kāds J. K. Spriežot pēc divu rakstu tematikas un satura, to autors tiešām varētu būt Kauliņš: vienā autors ir recenzējis Juliana Borhardta grāmatu “Kā bērni audzināmi bez pēriena?” [26], otrā – grāmatu “*Illustriertes deutsches Lesebuch für Anfänger*”. [25] Savukārt trešā bibliogrāfijā minētā raksta [24] autors noteikti nav J. Kauliņš, jo tajā atrodama ziņa, ka rakstītājs nav skolotājs. Vairāk informācijas par Kauliņa sadarbību ar latviešu avīzēm vai publikācijām citur dzīves laikā Pleskavā atrast nav izdevies.

Mierīgo J. Kauliņa dzīves ritējumu pārtrauca notikums, kuru 1933. gadā apraksta E. Pētersons: Kauliņa dzīvoklī negaidīti notika kratīšana, kuras laikā tika konfiscētas visas viņa vēstules un ap 30 grāmatām, kuru vidū divas cenzūra bija aizliegusi (viena no tām – F. Engelsa “Ludvigs Feierbahs un vācu klasiskās filozofijas gals”). Izrādījās, ka Kauliņu tur aizdomās par sakariem ar Rīgas un Liepājas strādnieku kustību. Šos apvainojumus viņš noteikti noraidīja, kā arī varēja pierādīt, ka grāmatas ir iegūtas legālā ceļā. Arī augstākās amatpersonas darbavietā Kauliņam uzticējās un viņu aizstāvēja. Taču lietas izmeklēšanā iesaistījās kara ministrs Kuropatkins un ar lietu iepazīstināja pat ķeizaru, kurš gan atteicās noteikt soda mērus un jautājumu uzdeva atrisināt tam pašam kara ministram. 1899. gada rudenī Kauliņam piesprieda trīs dienu arestu paša dzīvoklī, konfiscētās grāmatas un vēstules tika atdotas atpakaļ, “bet Kauliņam vēl šodien nav zināms, par ko

īsti viņam minētais sods jāizcieš". [65, 24] Lūk, par šo neziņu tomēr nākas šaubīties, jo pārāk acīmredzama ir sakritība: 1897. gadā tika apcietināti daudzi jaunstrāvnieki, slēgta "Dienas Lapa", bet 1899. gadā, sakarā ar studentu nemieriem, uz laiku Tērbatas universitātē slēdza Kauliņa u. c. dibināto literāri zinātnisko biedrību. Kauliņa līdzgaitnieks A. Krumbergs tika arestēts un aizgāja bojā Rīgas cietumā, draugam K. Kasparsonam piesprieda divas nedēļas Universitātes karcerī. [80, 146] Nav zināms, vai Kauliņš šajā laikā ar kādu no agrākajiem studiju biedriem uzturēja kontaktus, tomēr diez vai par represijām pret saviem studiju biedriem Kauliņš nebija dzirdējis vēl pēc 34 gadiem un nespēja to sasaistīt ar aizdomām pret sevi... Šķiet, ka atkal ticamāka ir vēlme norobežoties no visa, kas korekto LU profesoru varētu saistīt ar jaunības gadu sociālajiem ideāliem.

Minētais incidents Kauliņa pozīcijas Pleskavas kadetu korpusā neietekmēja, un viņš, spriežot pēc krievu valodā sastādītā dienesta gaitu apraksta, veiksmīgi kāpa augšup pa ierēdņa karjeras kāpnēm un tika apbalvots ar vairākiem Sv. Annas un Sv. Staņislava ordeņiem. Dienesta gaitu apraksts beidzas ar Kadetu korpusa direktora piezīmi: "Šī ierēdņa dienestā nebija gadījumu, kas atņemtu viņam tiesības uz goda zīmi par nevainojamu dienestu vai arī attālinātu izdienas laiku šīs zīmes saņemšanai." [5, 10] Pedagoģa darbs aizņēma daudz laika – dažkārt bija jāpasniedz pat 34 (vidēji – 30) stundas nedēļā, neskaitot rakstu darbu labošanu. Blakus saviem tiešajiem pienākumiem Kauliņš nodevās arī sabiedriskajai darbībai – 15 gadus viņš bija Pleskavas Latviešu biedrības priekšnieks un Latviešu krājaizdevu kases valdes priekšsēdētājs un kasieris visu tās pastāvēšanas laiku.

Atvaļinājuma laikā (tas ilga apmēram divus mēnešus) J. Kauliņš apmeklēja dzimteni un devās ārzemju ceļojumos. Kopā ar draugu E. Bergmani, Palsmanes aptiekāru, viņš apceļoja Vāciju, bet 1900. gadā devās ceļojumā uz Parīzes izstādi. Pa ceļam Kauliņš Berlīnē noklausījās lekcijas filozofijas vēsturē un psiholoģijā pie sava laika ievērojamiem zinātniekiem, kā arī interesējās par pedagoģijas teorijām. Daudz laika viņš pavadīja Berlīnes Centrālajā bibliotēkā.

Taču pati rosinošākā bija ekskursija pa klasiskās kultūras vietām: 1908. gadā Kauliņš devās garā ceļojumā, kas sākās Kaukāzā un Krimā, turpinājās caur Konstantinopoli uz Troju, Smirnu, Atēnām, Tēbām, Korintu, Mikēnu, Argosu, Olimpiju, Delfiem, Korfu, Neapoli, Pompeju un Romu. Šī ceļojuma iespaidi rosināja atkal pievērsties klasiskajai filoloģijai, bet šoreiz jau citā kvalitātē nekā iepriekš. Ceļojumi un antīkās, viduslaiku un modernāko zinātnes darbu studijas rosināja Kauliņu meklēt atbildi uz jautājumu: "Kādā kārtā veco laiku idejas ir ēvalucionējušās un izveidojušās par mūsu laiku idejām?" [65, 26] Šis jautājums Kauliņam bija nozīmīgs visos turpmākajos darba gados, arī pedagoģijas vēstures kursā.

1917. gadā Pleskavas kadetu korpuss evakuējās uz Kazaņu, kur, nākot pie varas boļševikiem, tas tika likvidēts. Oficiāli J. Kauliņš Pleskavas kadetu korpusa virsskolotāja vietu ieņēma līdz 1918. gada 10. septembrim. Boļševiku revolūcijas laikā Kauliņš pazaudēja visu savu mantību – rokrakstus, grāmatas un naudas iekrājumus. Lai varētu izdzīvot, viņš pieņēma Kazaņas guberņas muzeja Zinātniski pedagoģiskās nodaļas pārziņa palīga un muzeja bibliotekāra vietu. Šis amata nosaukums turpmāk sarakstītajās Kauliņa biogrāfijās ir būtiski saīsināts – visbiežāk minēts amats "pedagoģijas nodaļas pārzinis", taču arhīva materiālos atrodama 1920. gada 24. jūlijā izsniegta KPFSR Izglītības Tautas komisariāta izziņa ar iepriekšminēto nosaukumu. [5, 14]

Nav zināms, vai Kauliņš Kazaņā uzturēja kontaktus arī ar citiem latviešiem, ar kuriem viņa gaitas krustojās turpmāk Latvijā, – šajā laikā Kazaņā dzīvoja vēlākais Kauliņa kolēģis LU, valodnieks Juris Plāķis (1869–1942), kā arī mācījās un strādāja vēlākā Latviešu folkloras krātuves pārzine, valodniece Anna Bērzkalne (1891–1956).

Muzejā J. Kauliņš nostrādāja līdz 1920. gada augustam, kad radās iespēja atgriezties jaundibinātajā Latvijas valstī. Dzimteni viņš bija atstājis 33 gadus vecs, bet atgriezties iznāca jau pāri pusmūžam – 57 gadu vecumā. Diemžēl brieduma gadi bija aizvadīti svešumā...

Darbs Latvijas Universitātē

1920. gadā Latvijas izglītības ministrs J. Plāķis apstiprināja J. Kauliņu par Latvijas Augstskolas valodnieciski – filozofiskās fakultātes docentu no 1. jūlija. [5, 15] Tātad Kauliņš no Kazaņas uz dzimteni devās, jau zinot savu nākamo darbavietu. Viņš pievienojās tam mācībspēku pulkam, kas pēc Latvijas Augstskolas (vēlāk – Latvijas Universitāte) izveidošanas 1919. gada 28. septembrī atgriezās no Berlīnes, Tērbatas, Maskavas, Pēterburgas, Voronežas, Vladivostokas, Kijevas, Tomskas, Odesas, Saratovas, Kijevas, Harkovas, lai kļūtu par pirmajiem Latvijas Universitātes docētājiem un savas augstskolas veidotājiem: “Latvijas izglītotie dēli pulcējās no malu malām, lai veiktu šo darbu kopējiem spēkiem. Ja pasākums izirtu, tad gan aiz nievātājiem un nicinātājiem mēs vairs saules neredzētu. Tādēļ bija jāpieliek visa sirds un visi prāti, lai ceļamā gaismas pils iznāktu Latvijai tiešām par godu.” [43, 194]

Interesanti būtu zināt, kas tieši J. Kauliņu uzaicināja darbā uz LU? Vai Tērbatas laiku studiju un domubiedrs literāri zinātniskajā biedrībā K. Kasparsons, kas bija pirmais Latvijas valsts izglītības ministrs (1918–1920)? Vai senā drauga K. Kundziņa dēls, teologs Kārlis Kundziņš (1883–1967), viens no Latvijas Universitātes dibinātājiem, pirmais Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekāns, kas sākumā vadīja arī Pedagoģijas nodaļu? Vai J. Plāķis, kas arī bija atgriezies no Kazaņas un bija izglītības ministrs laikā, kad Kauliņš sāka darbu LU? Vai valodnieks J. Lautenbahs (1847–1928), kas nāca no Tērbatas, arī bija pievērsies latviešu valodas izlokšņu pētījumiem un bija viens no Filoloģijas un filozofijas fakultātes organizatoriem?

Valodnieciski – filozofiskās (vēlāk Filoloģijas un filozofijas) fakultātes pirmā sēde notika 1919. gada 18. augustā. Fakultātē darbu uzsāka vairākas nodaļas – Filozofijas, Valodniecības, Vēstures, kā arī Pedagoģijas nodaļa ar divgadīgu mācību kursu. Kā jau minēts, Pedagoģijas nodaļas vadību sākotnēji uzņēmās K. Kundziņš juniors, bet no

viņa šo darbu pārņēma Aleksandrs Dauge. J. Kauliņš, kā var spriest no LU Filoloģijas un Filozofijas fakultātes sanāksmju protokolu grāmatas [3], viņu šajā darbā aktīvi atbalstīja, bet laikā, kad A. Dauge kļuva par izglītības ministru (1921–1922), arī aizvietoja. Starp citu, šis fakts nekur Kauliņa vēlākajās biogrāfijās netiek minēts, par šo amatu var uzzināt tikai no īsas piezīmes fakultātes sēžu protokolos: 1923. gada 24. februārī Kauliņš ziņo, ka atsakās no Pedagoģijas nodaļas pārziņa vietas un nodod to atkal Daugem. [3, 26]

Atbilstoši savai plašajai erudīcijai J. Kauliņš darba gados LU docēja vairākus studiju kursus: pedagoģijas vēsturi, latviešu izglītības un skolu vēsturi, latviešu valodas metodiku, svešvalodu metodiku, kā arī vadīja seminārus šajos priekšmetos. Interesanti atzīmēt, ka 20. gadu sākumā viņš ir lasījis kursu “Darba paidagoģija”, par kura saturu tuvāku ziņu trūkst, taču visticamāk tas ir bijis saistīts ar Vācijas reformpedagogu darba skolas ideju, kas šajā laikā Latvijā un citās Eiropas valstīs bija ļoti populāra.

Blakus darbam auditorijā Kauliņš bija aizņemts ar tradicionālajiem universitātes mācībspēka pienākumiem: viņš darbojās komisijās, kas pieņēma eksāmenus pedagoģijā, latīņu valodā, jaunajās (mūsdienu terminoloģijā – modernajās) valodās, pedagoģijas vēsturē, kā arī recenzēja studentu darbus. Viens no Kauliņa recenzētajiem darbiem ieguva 1. godalgu LU studentu darbu konkursā. Šis fakts nozīmīgs šķiet tādēļ, ka 20.–30. gados no Pedagoģijas nodaļas studentiem godalgotas vietas ieguva tikai trīs studenti.

Pētniecībā Kauliņš turpināja aizsākto darbu filoloģijas jomā, kā arī publicēja rakstus par pedagoģiju un pedagoģijas vēsturi. Šķiet, ka visvairāk mūža nogalē profesoru interesēja tieši filozofija, caur kuras prizmu viņš aplūkoja pārējās zinātnes. Šo domu ir paudis arī filozofs P. Jurevičs, sakot, ka Kauliņš visos docētajosursos lielu vērību ir pievērsis filozofijai. [28, 341] Taču valodnieks E. Blese uzskatīja, ka Kauliņam tomēr “mīļāki ir tīri valodnieciskie jautājumi, it īpaši dialektoloģiska rakstura”. [14, 17]

Kauliņu kā lektoru kolēģi psihologs Pauls Dāle un filozofs Pēteris Zālīte ir raksturojuši šādi: "Savās lekcijās par paidagoģijas vēsturi, valodas mācības metodikām un audzināšanas un izglītības praktiskām problēmām J. Kauliņš savā darbā turas pie stingri zinātniskām metodēm, kurās viņš dziļi ievadīt prot arī klausītājus. J. Kauliņš zinātniskās problēmas prot rādīt ne tikai pašas par sevi, bet arvien iesaista tās arī plašos kultūras dzīves sakaros." [5, 68] To, ka Kauliņa mācība ir palikusi studentiem atmiņā, netieši liecina divas piezīmes, ko izdevies atrast publikācijās žurnālā "Trimdas Skola": 1954. gadā E. Pētersons piemin Kauliņa uzskatus par audzināšanu kā apzinātu, plānveidīgu iedarbību uz cilvēku [64, 57]; 1956. gadā J. Zariņš citē Kauliņa izteikumus latviešu valodas metodikas kursā: "Nebūtu labi, ja skolotājs savā darbā paliktu tikai kursa un programmas robežās vien. Ir kādreiz jāpaceļ galva arī pāri skolas kursam un skolas grāmatai." [82, 339]

Kauliņš netika aizstāvējis doktora disertāciju tās tradicionālajā izpratnē. 1923. gadā Filoloģijas un filozofijas fakultātē nolēma, ka doktora disertāciju aizstāvēšana netiks prasīta no docentiem J. Kauliņa, A. Dauges u. c., kuri ir publicējuši zinātniskus rakstus. J. Kauliņa habilitācijas darbs (*pro venia legendi*) bija raksts "Garuma intonācijas sausnējiešu izloksnē", kas publicēts 1923. gadā Filologu biedrības 3. rakstu krājumā.

1930. gada oktobrī profesori P. Dāle, E. Bļese, R. Jirgens, K. Straubergs, P. Ķiķauka, P. Šmits, P. Zālīte u. c. parakstīja lūgumu J. Kauliņu ievēlēt par goda doktoru baltu filoloģijā. LU pastāvēja prakse par goda doktoriem ievēlēt tos fakultāšu vecākos docentus, kam doktora grāda trūkums neļāva pelnīti ieņemt profesora štata vietu. [12, 225] Ieteikuma vēstulē Kauliņš ir raksturots kā viens no pirmajiem latviešu filologiem, kas sācis nodarboties ar latviešu dialektu pētniecību, bijis "celmlauzis šajā lingvistikas nozarē", publicējis savus pētījumus vāciski ievērojamā lingvistikas žurnālā, kā arī pievērsies filozofijai, psiholoģijai un pedagoģijai. [5, 66] 1930. gada 13. septembrī Filoloģijas un filozofijas fakultātes sēdē J. Kauliņu vienbalsīgi ievēlēja par goda doktoru

baltu filoloģijā: sēdē piedalījās 17 pilntiesīgi fakultātes locekļi, "par" balsoja 16 (pats Kauliņš, protams, balsošanā nepiedalījās). 6. decembrī tika sarīkots svinīgs goda doktoru promocijas akts LU aulā, kur godināja J. Kauliņu, A. Daugi un J. Plāķi. Viņi visi noturēja akadēmiskus priekšlasījumus, Kauliņš – par tēmu "Filoloģiskās metodes nozīme paidagoģijā", kas vēlāk tika publicēts "Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā" [36] un uzskatāms par vienu no Kauliņa nozīmīgākajiem pētījumiem arī pedagoģijas vēsturē.

1931. gada 19. septembrī profesors P. Dāle Filoloģijas un filozofijas fakultātes sēdē par profesoriem pedagoģijā ieteica docentus A. Daugi un J. Kauliņu. Par viņu darbu rakstiskas atsauksmes iesniedza profesors Dāle, prof. Frosts un prof. Zālīte. 1931. gada 3. oktobrī Kauliņu vienbalsīgi ievēlēja par profesoru. Jāatzīmē, ka par citu mācībspēku paaugstināšanu amatā nebūt tāda vienprātība fakultātē nevaldīja. 1931. gada 30. oktobrī Ministru kabinets apstiprināja LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes docentu, goda doktoru J. Kauliņu par "paidagoģijas profesoru". [5, 32]

Tūlīt pēc plašās 70 gadu jubilejas atzīmēšanas profesoram Kauliņam diemžēl bija jāšāk domāt par pensionēšanos. Ar 1934. gada 1. jūliju J. Kauliņš devās pensijā, jo bija sasniedzis "štata mācību spēkiem paredzēto maksimālo 70 gadu vecumu". [5, 41] Taču 1934. gada 10. martā Kauliņu fakultāte atkal vienbalsīgi bija ievēlējusi par ārštata profesoru uz pieciem gadiem un viņš darbu Universitātē varēja turpināt. Pēdējā darba gadā (1939) Kauliņš vēl docēja kursus latviešu valodas metodikā un semināru valodu metodikā – katru divas stundas nedēļā.

Interesanti atzīmēt, ka Kauliņš nekad no LU nav bijis komandēts uz ārzemēm. Šis fakts izraisa pārdomas tādēļ, ka pārējie Filoloģijas un filozofijas fakultātes kolēģi, īpaši pavasara un vasaras mēnešos, uz ārzemēm brauca regulāri. Nešķiet, ka Kauliņam šāda iespēja nebūtu pieejama – docētāju komandējumiem lielas naudas summas izdalīja gan Universitāte, gan Kultūras fonds. Ticamāka liekas paša profesora neieinteresētība – savu vietu viņš bija atradis sakārtotā zinātnieka

dzīvē (kā raksta P. Jurevičs – “klusī un noslēgti”) savā dzīvoklī Tērbatas ielā 4, senā līdzgaitnieka K. Kasparsona un viņa sievas namīpašumā.

Paralēli darbam LU Kauliņš strādāja par lektoru Latvijas Tautas universitātē, kur laikā no 1925. līdz 1936. gadam katru gadu lasīja vienu kursu pedagogijas vēsturē. [1] Viņš uzstājās arī plašākai publikai ar dažādiem priekšlasījumiem: presē ir pieminēta viņa lekcija “Pārskats par jauno valodu mācības metodēm” Latvijas Nacionālo skolotāju savienības organizētajā referātu un diskusiju ciklā [59], kā arī lekcija, kas veltīta filozofa I. Kanta piemiņai. [27]

Studiju kurss pedagogijas vēsturē

Pedagogijas vēstures kursa docētāji un vieta studiju procesā.
J. Kauliņš ir pirmais pedagogijas vēstures kursa docētājs Latvijas augstskolu vēsturē. Šis kurss jau bija iekļauts divgadīgās Pedagoģijas nodaļas 1919. gada mācību plānā, taču, kā var spriest pēc “Latvijas Universitāte divdesmit gados” sniegtajām ziņām, reāla šī kursa docēšana aizsākās 1920./21. mācību gadā, kad darbu LU uzsāka J. Kauliņš. [60] Pamatoti rodas jautājums: kāpēc pedagogijas vēsturi mācīja tieši filologs Kauliņš, lai gan reizē ar viņu LU Filoloģijas un filozofijas fakultātē sāka strādāt arī Tērbatas universitātē akadēmiski izglītotais vēsturnieks Dauge? Līdz darba sākumam LU abu mācībspēku gaitas bija visai līdzīgas – pēc Tērbatas universitātes absolvēšanas viņi strādāja par skolotājiem, apmeklēja bibliotēkas ārzemēs, iepazinās ar modernajiem pedagogijas virzieniem, abi bija sarakstījuši dažus rakstus par pedagogijas un vēstures jautājumiem. Protams, nozīme varētu būt pašu docētāju vēlmēm, taču ticams pamatojums šķiet arī tā laika izpratne par pedagogijas vēsturi: to uzskatīja par tuvāku filoloģijai un filozofijai, nevis akadēmiskajai vēstures zinātnei. Apliecinājums tam ir gan kursa saturs, gan arī nākamā pedagogijas vēstures docētāja

izvēle – pēc Kauliņa pāriešanas ārštata profesora amatā pedagogijas vēsturi 1934. gada rudenī sāka lasīt filozofs profesors Pauls Jurevičs (1891–1981).

Tomēr pārliecinoši sagatavotu pēcteci Filoloģijas un filozofijas fakultātē šajā laikā J. Kauliņš aiz sevis neatstāja. Kad 1934. gadā viņu ievēlēja par ārštata profesoru, izskanēja lūgums turpināt mācīt speckursu latviešu izglītības vēsturē: “Citam uzticēt minētos kursus fakultātei nav iespējams, jo fakultātē nav cita zinātnieka, kura rīcībā vēl atrastos kursam vajadzīgie materiāli.” [5, 45]

1938. gada rudenī pedagogijas vēstures kursus sāka docēt profesionāls pedagogs, vecākais docents Eduards Pētersons (1882–1958), kura disertācijas tēma bija cieši saistīta ar pedagogiskās domas vēsturi.

Pedagoģijas vēsture bija obligāts studiju priekšmets Filoloģijas un filozofijas fakultātes Pedagoģijas, kā arī Filozofijas nodaļas studentiem. Pedagoģijas nodaļā kursu mācīja divus gadus pa divām stundām nedēļa, Filozofijas – vienu gadu pa divām stundām nedēļā. Pārbaudījums pedagoģijas vēsturē bija jāiztur arī tiem citu nodaļu studentiem, kuri gribēja iegūt skolotāja tiesības [70], kā arī doktorantiem, kas specializējās pedagoģijā. 1927. gadā doktora eksāmenu programmā pedagoģijā bija šādas sadaļas: vispārīgā pedagoģija, vispārīgā un speciālā didaktika, psiholoģija un “paidagoģijas vēsture sakarā ar filozofijas vēsturi, atsevišķi uzsverot kādu paidagoģijas vēstures speciālu nodaļu”. [4, 7]

Eksāmenus pedagoģijas vēsturē, protams, pieņēma J. Kauliņš, bet 30. gadu beigās viņam pievienojās P. Jurevičs. Šo eksāmenu jautājumi, kas ir rūpīgi fiksēti protokolos, ir tiešām vērtīgs avots izpratnei par pedagoģijas vēsturi.

Pedagoģijas vēstures kursa satura raksturojums. Par pedagoģijas vēstures kursa saturu LU iespējams spriest pēc studiju programmām, eksaminācijas jautājumiem, kā arī J. Kauliņa publikācijām presē. Analizējot šos avotus, var secināt, ka pedagoģijas vēstures saturs, kā to izprata Latvijas Universitātes docētāji, bija pilnībā atbilstošs

20. gadsimta 20.–30. gadu Eiropas universitāšu tradīcijām, ko aprakstījis V. Ričardsons (*W. Richardson*): Pedagoģijas vēsture bija daļa no pedagoģu sagatavošanas programmas. Tā sastāvēja no pedagoģiskās domas (ideju, teoriju) vēstures, kas bija metodoloģiski cieši saistīta ar filozofiju un filoloģiju, kā arī izglītības institūciju vēstures (skolas, augstskolas, skolotāju semināri u. c.), kas hronoloģiski aprakstīja faktus. [69] Ričardsons un citi historiogrāfi uzskata, ka 20. gadsimta 20.–30. gados pedagoģijas vēstures kursa docēšanā valdīja konservatīvisms un oriģinālu pētniecības koncepciju trūkums.

Taču J. Kauliņam šajā situācijā bija divas priekšrocības: pamatīgas filozofijas zināšanas un sakārtots, racionāls prāts. Ja arī viņa veidotā pedagoģijas vēstures kursa saturs nebija īpaši oriģināls, viņš tomēr tika pievērsies diviem būtiskiem konceptuāliem jautājumiem: 1) vēstures un citu “kultūras zinātņu” pētniecības process; 2) pedagoģijas kā zinātnes izveidošanās teorētiskais pamatojums. Tas liecina, ka J. Kauliņš pedagoģijas vēsturi neaplūkoja tikai kā faktu un personību savirknējumu hronoloģiskā secībā, bet centās tajā atrast arī teorētiskus vispārinājumus un sakarības.

Pētniecības metode. Interesi par zinātņu pētniecības procesu Kauliņš bija jau izrādījis studiju gados Tērbatā. Toreiz viņa pārdomu centrā atradās tieši vēsture. 1891. gadā publicētajā rakstā “Domas par vēsturi” viņš jau bija atmetis ideju par dabaszinātņu likumu izmantošanu vēstures gaitas izprašanā. Pēc 40 gadiem, 1931. gadā publicētajā rakstā “Filoloģiskās metodes nozīme pētniecībā” [36], kā arī studiju kursā “Svešvalodu metodika” [2, 34] viņš ir pateicis vienkāršu, taču būtisku patiesību – katrai zinātnei ir jālieto savas adekvātas pētīšanas metodes: “Arī vēsture nevar nostāties uz kauzalitātes pamata. Tautu un valšķu dzīve izprotama nevis no dabaszinātniskā viedokļa, kā vēsturiskais materiālisms to reiz ņēmās skaidrot. Stāsti par tautām un valstīm nav dabas stāsti, zooloģija.” [36, 3] Vēsturē, pedagoģijā un citās “kultūras zinātnēs” ir jāizmanto metode, kas ir ideogrāfiska vai, pareizāk sakot, filoloģiska metode, kas uztver un izskaidro pētāmā objekta jēgu. Metodes struktūrā Kauliņš izdala četrus posmus:

- 1) "Problēmas ieraudzīšana. Kur problēmas nav, tur nav darba. (..) Darbs rodas, tiklīdz mēs saskatām aporiju, t. i. ceļa trūkumu, atduramies uz kāda šķēršļa." [36, 5] Vārds "aporija" ir cēlies no grieķu valodas un izsaka šaubas, apmulsumu. Šo terminu galvenokārt lieto saistībā ar filozofiju un retoriku. Skaidrojot Kauliņa domu, mūsdienās varētu sacīt, ka "darbs" jeb pētījums sākas ar kādas pretrunas atklāšanu.
- 2) "Apriorijas analīze un konjektūras uzstādīšana, t. i. intuitīva glābiņa un līdzekļa meklēšana, ar ko šķērslī varētu no ceļa nobīdīt." [36, 5] Mūsdienās svešvārdu "konjektūra" latviešu valodā nelieto. To varētu tulkot kā "varbūtība", "pieņēmums". Šajā gadījumā to varētu saukt arī par hipotēzi.
- 3) "Konjektūras izsekošana, cenzēšana, pielāgošana, konjicēta plāna realizēšana..." [36, 5], citiem vārdiem sakot, hipotēzes pārbaude, precizēšana, variantu apsvēršana.
- 4) "Atrisinājuma vispārīgā verifikācija, salīdzinot ar iepriekšējo un nākamo tekstu. Ja arī pie tam iebildumus pret konjektūru nevar celt, tad problēma skaitās par atrisinātu, un filoloģiskā metode ir mūs vedusi pie jaunas atziņas." [36, 5] Pēdējais pētniecības procesa posms tātad paredz "verifikāciju", kas tulkojumā no latīņu valodas nozīmē sistemātiska sprieduma patiesuma noskaidrošanu, šajā gadījumā – iepriekšējā un jaunā teksta salīdzinājumu.

Lai gan J. Kauliņš "filoloģiskās metodes" aprakstā ir izmantojis jaunākajām paaudzēm mazāk pazīstamus svešvārdus, viņa izstrādātie četri posmi, kurus varētu saukt par pētniecības procesu, ir labi pazīstami un praksē izmantoti arī mūsdienās. Pētnieciskā procesa strukturētais, pamatotais izklāsts padara to uzskatāmu un praktiski izmantojamo. Tādu publikāciju Latvijas zinātņu vēsturē nav daudz.

Pedagoģijas kā zinātnes izveidošanās – otrs konceptuāls jautājums, kam ir pievērsies J. Kauliņš un kas nav zaudējis aktualitāti arī mūsdienās – ir pedagoģijas kā zinātnes emancipācijas process. Pedagoģijas vēsturi viņš dalīja trīs posmos, tos tēlaini apzīmējot šādi:

- ♦ pedagoģija kā teoloģijas kalpone,
- ♦ pedagoģija kā filozofijas kalpone,
- ♦ pedagoģija kā patstāvīga zinātne. [3, 257]

Ar šo posmu interesanto un oriģinālo raksturojumu iespējams iepazīties publikācijās presē: jau minētajā rakstā "Filoloģiskās metodes nozīme pedagoģijā", 1924. gadā publicētajā Kauliņa darbā "Herbarts" [38] un P. Jureviča publikācijā 1939. gadā "Profesora J. Kauliņa dzīve un mācība". [29]

Pedagoģija teoloģijas kalpībā atradās laikā, kad cilvēka "prāta gaisma" vēl bija niecīga. Reliģija bija pietiekami spēcīga, lai savaldītu cilvēku noziedzīgās tieksmes ar draudiem un bailēm – tā biedēja ar sodiem, cietumiem, mocībām ellē vai dievības dusmām. Pieaugot "gara kultūrai", savu nozīmi šie "ārējie spaidi" zaudēja, uz ilūzijām dibinātās savaldīšanas metodes vairs nederēja. Vajadzēja pievērsties "racionālā cilvēka izkopšanai un audzināšanai, lai prāts viņā ņemtu virsroku". [29, 165]

Par pedagoģijas kā zinātnes rašanās pamatu J. Kauliņš nešaubīgi uzskatīja filozofiju. Pedagogam ir jābūt filozofiski izglītotam, lai izprastu cilvēka personību un pasaules struktūru. Tādēļ tik lielu nozīmi Kauliņš piešķīra Johana Frīdriha Herbarta (1776–1841) mācībai, kuras autoru viņš sauc par "lielāko pedagogu starp filozofiem un par lielāko filozofu starp pedagogiem". [38, 42] Herbarta pedagoģijas izpratnei Kauliņu piesaistīja ne tikai tās filozofiskais pamatojums, bet arī tās "stāvs" – sistemātiskums, kopsakarību atrašana, kas piedāvāja pamatprincipus pedagoģisku problēmu risināšanā. Tieši to viņš uzsver kā būtiskāko Herbarta devumu – pedagoģijas zinātnes struktūras izveidošanu.

Rakstā par Herbartu Kauliņš izsaka arī savu viedokli par pedagoģiju kā patstāvīgu zinātne: viņš uzskata, ka latviešu valodā būtu jālieto divi termini – "pedagoģika" un "pedagoģija". Ar pirmo būtu apzīmējama audzināšanas teorija, ar otru – praktiskā darbība. Tas salīdzināms ar ķirurģijas pamatošanos anatomijā un fizioloģijā, zemkopības – ķīmijā, tiesneša darba – tieslietu zinātnē. Pedagoģija kā praktisku zināšanu summa ir radusies jau cilvēces pirmsākumos, bet

pedagoģika ir vēl jauna zinātne, kurai jāatbrīvojas no reliģijas un filozofijas kalpības. [38]

Pedagoģiskā procesa kategorijas vēsturiskajā skatījumā. Vēl viens konceptuāls jautājums, kas interesēja J. Kauliņu, ir attiecības starp dažādām kategorijām pedagoģiskajā procesā: piemēram, indivīds – sabiedrība, intelektuālā attīstība – praktiskais darbs. Pārdomas par šīm problēmām apliecina Kauliņa uzdotie jautājumi doktora eksāmenos. 1936. gadā E. Pētersonam viņš lūdza raksturot Pestalocija pedagoģiju un viņa laika skolu kā pretkustību individuālismam, kā arī atbildēt uz jautājumu: vai darba skola nenozīmē emancipāciju no intelektuālisma, “sevišķi pie Gaudiga”? Starp citu, līdzīgu jautājumu E. Pētersonam uzdeva arī P. Jurevičs: “Vai Pestalocija metode ir brīva no intelektuālisma?” [3, 257] M. Liepiņai 1937. gadā J. Kauliņš uzdeva raksturot 19. gadsimta sākuma pedagoģiskās strāvas, kas vēršas pret pārmērīgo intelektuālismu skolā. [3, 260]

Diemžēl Kauliņa interpretācijas šiem jautājumiem trūkst, jo tie nav īpaši iztirzāti viņa publikācijās. Taču daži viņa uzskati iezīmējas, piemēram, 1926. gadā publicētajā rakstā “Personālisms”. [46] Kauliņš raksta, ka “mūsu personība aug, ja mēs savas tieksmes un intereses paplašinām, sevī uzņemdami un ietilpinādami savu tuvinieku, draugu, savas sabiedrības, tautas, valsts intereses, padarīdami citu ļaužu rūpes un skumjas, priekus un bēdas par savām rūpēm un saviem uzdevumiem un pienākumiem. (..) Šai introcepcijas procesā pamazām novīst un nokalst mūsu iedzimtais egoisms”. [46, 141] Līdzīgi uzskati ir pausti arī rakstā par Herbartu: “Vienpusīgs cilvēks, pārspīlēts individuālists un speciālists ir egoists...” [38, 61] J. Kauliņš, kas vienmēr atzinis un uzsvēris personības nozīmi, tomēr brīdina no pārspīlēta individuālisma, uzskatot, ka tas noved pie egoisma. Līdz ar to kļūst saprotama viņa attieksme pret Pestalocija pedagoģiju kā “pretkustību individuālismam”.

Grūtāk restaurējami ir J. Kauliņa uzskati par intelektuālisma vietu un nozīmi mācību procesā. Pats jautājuma formulējums M. Liepiņai par 19. gadsimtu gan uzskatāmi norāda profesora attieksmi – viņš

pretnostatī "jaunās pedagoģiskās strāvas" skolā valdošajam "pārspīlētajam intelektuālismam". Ar "jaunajām strāvām" 19. gadsimta sākumā, spriežot pēc Kauliņa publikācijām, varētu būt domāti tādi pedagoģijas reformatori kā J. H. Pestalocijs, R. Oovens, J. F. Herbarts, F. Frēbels un citi. Taču interesanti būtu uzzināt Kauliņa viedokli par modernajām pedagoģijas koncepcijām (reformpedagoģiju), kuras izveidojās laikā no 19. gadsimta beigām līdz 20. gadsimta 30. gadiem un kurās nozīmīgu vietu ieņēma t. s. darba skola. Zinot situāciju Latvijas pedagoģiskajā vidē, varētu pieņemt, ka Kauliņa attieksme pret darba skolu bija ieinteresēta, bet visai piesardzīga: pret dažādiem, bieži nepārdomātiem jauninājumiem skolās iebilda Nacionālo skolotāju apvienība un žurnāls "Audzinātājs", ar kuriem Kauliņš sadarbojās. Iespējams, ka vācu pedagoģu G. Keršenšteintera un H. Gaudiga veidotajā "darba skolā" Kauliņš saskatīja pārāk vienkāršotu pieeju intelektuālismam. Līdzīgas domas par Kauliņa uzskatiem ir izteicis P. Jurevičs: "..viņš domā arī, ka mūslaiku pedagoga uzdevums ir nevis gauties par intelektuālisma pārmērīgumu, bet rūpēties par prātīguma padziļināšanu... (..) Ņemot vērā, ka arī estētiskās vērtības, cilvēka dārgākās mantas, piemēram, taisnība, brīvība, gods u.t.t. atklājas pilnīgāk tam, kas intelektuāli stāv augstāk (neintelektuālām radībām tās pavisam svešas), vecmodīgai intelekta apkaršanai trūkst katra racionāla pamata." [29, 166]

Vēsturisko pieeju pedagoģijas kategoriju aplūkošanā Kauliņš izmantoja arī ārpus pedagoģijas vēstures kursa: piemēram, runājot par mācību metodi gan studiju kursā "Svešvalodu metodika", gan uzstāšanās reizēs skolotāju auditorijā. Žurnāls "Audzinātājs" stāsta par Kauliņa 1928. gadā nolasīto referātu, kurā referents aplūkoja valodu mācīšanas metodes, sākot no viduslaikiem līdz 1925. gadam, kā vienmēr, materiālu stingri strukturēdams: 1620.–1815. g., kad dominēja "mācību viegluma princips", 1815.–1875. g., kad pārsvarā tika izmantots valodas izziņas jeb ģenētiskais ceļš, 1875.–1900. g., kad uzsvēta valodas mācības praktiskā puse, 1900.–1925. g., kad atzīta arī valodu mācīšanās izglītojošā vērtība. [59, 25]

Pedagoģiskās domas vēsture. Mazāk oriģināla, bet neatņemama J. Kauliņa docētā pedagoģijas kursa sastāvdaļa ir pedagoģiskās domas vēsture. Iespējams, ka tā viņu īpaši saistīja ar iespēju izmantot kopī jaunības dienām kopto interesi par filozofiju, cilvēces attīstības gaitu ideju evolūciju.

Saprotami, ka šeit priekšplānā izvirzījās daudzu pedagoģisko ideju aizsācējs J. A. Komenskis (1592–1670). J. Kauliņš par viņa mācību vadīja īpašus seminārus. Tā kā Filoloģijas un filozofijas fakultātes studentiem obligāti bija lasāms un iztirzājams kāds darbs latīņu valodā pedagoģijas studenti Kauliņa vadībā lasīja Komenska darbu “Lielā didaktika” (“*Didactica Magna*”, 1632). Pret to gan iebilda citi docētāji uzskatot, ka būtu jāizvēlas kāds no antīkā perioda autoriem. [3, 93] Komenska “Lielā didaktika” bija jāapgūst arī doktorantiem – par šo darbu Kauliņš 1936. gadā uzdeva jautājumu M. Liepiņai didaktikas eksāmenā: viņai bija jāsniedz Komenska “*Didactica Magna*” raksturojums, īpašu uzmanību pievēršot metožu atšķirībām. Faktiski doktoranti bija jāpārzina visa Komenska mācība, jo nākamie jautājumi skāra Komenska tikumu mācību un valodas mācības metodiku. [3, 257]

Otrs autors, kam Kauliņš veltīja īpašu uzmanību, bija J. H. Pestalocijs (1746–1827). Par to liecina iepriekšminētie jautājumi eksāmenos, kā arī fakts, ka 1927. gadā, kad LU rīkoja Pestalocija 100 gadu nāves dienas atceres pasākumu, no trim priekšlasījumiem viens bija uzticēts J. Kauliņam. [3, 121]

1934./35. g. kursu “Svešvalodu metodika” profesors iesāka ar plašu ievadu vēsturē. Tajā, atbilstoši viņu teorētiskajām nostādnēm didaktikā, tika sagrupēti ievērojamākie pagātnes pedagogi: 1) metodiķi, kas centās valodas mācību skolēniem atvieglot (V. Ratke, A. Komenskis u. c.); 2) metodiķi, kas centās mācāmo valodu izpratat padziļināt – izdibināt vārdu izcelsmes un attīstības likumus (V. Humbolts u. c.); 3) metodiķi utilitāristi, kuri vairāk uzsver valodas mācīšanās praktisko pusi (J. Tranke, M. Valters, Berlics u. c.); 4) metodiķi, kas, valodas mācot, ņem vērā ne tikai to praktisko nozīmi, bet arī uzsver to izglītojošo vērtību. [2, 34; 59, 25]

No latviešu pedagogiem J. Kauliņš augstu ir vērtējis J. Cimzi, kura uzskatus iepazīna mācību gados Vidzemes skolotāju seminārā. Viņu Kauliņš piemin gan savā Latvijas skolu vēstures kursā, gan publikācijās presē. Rakstā par Herbartu J. Cimze ir minēts blakus vācu pedagogiem, Herberta mācības sekotājiem. Par Cimzes lielāko nopelni Kauliņš atzina savas tautas kultūras gara kopšanu (to Kauliņš uzskatīja par personības neatņemamu iezīmi) un latviešu skolotāju paaudzes izaudzināšanu.

Nākamo vietu aiz Cimzes latviešu skolas veidošanā Kauliņš ierāda Atim Kronvaldam (1837–1875): “Nevis kā paidagogs, bet kā psihologs, kā tautas gara modinātājs un dzimtbūšanas aizspriedumu ārdītājs viņš paliks mūžīgā tautas piemiņā.” [43, 189] Kauliņa izstrādātajā studiju kursa programmā un rakstā “Latviešu skola” ir minēti arī Ernsta Glika, Andreja Bergmaņa, Valkas pagastskolotāju semināra direktora Ādama Tērauda u. c. latviešu skolotāju vārdi.

Lai arī Kauliņš darbā “Latviešu skola” latviešu pedagogiem ir veltījis daudzus atzinīgus vārdus, viņi reti tiek pieminēti profesora citās publikācijās un par viņiem netiek uzdoti arī jautājumi eksāmenos – šķiet, ka latviešu pedagogu nopelnus Kauliņš saskatīja tikai praktiskajā darbībā, kas saistījās ar latviskas skolas izveidi. Kauliņam nozīmīgākā “pedagoģiskā telpa” bija Vācija, kas ir viegli saprotams: Vācija bija Eiropas līdere izglītības ideju attīstībā jau kopš 19. gadsimta, Latviju un Vāciju vienoja seni kultūras sakari, un Latvijā bija pieejams visplašākais vācu pedagogu publikāciju klāsts. Mazliet gan pārsteidz pilnīgā krievu pedagoģijas ignorance, zinot par J. Kauliņa ilgajiem Krievijā pavadītajiem gadiem un labajām krievu valodas zināšanām, kā arī jaunības dienu interesi par Ļevu Tolstoju.

Izglītības vēsture. Kauliņa viedokli par pedagoģijas vēstures periodizāciju un izglītības institūciju attīstību sniedz kursa “Latviešu izglītība un skolu vēsture” programma jeb kursa plāns 1934./35. gadam (Kauliņa izstrādātā programma vispārīgajā pedagoģijas vēsturē šobrīd nav pieejama). Tajā loģiski un uzskatāmi ir izkārtoti arī mūsdienās labi zināmie Latvijas pedagoģijas vēstures periodi:

- 1) Latviešu izglītības raksturojums pēc latviešu tautas gara mantām:
  - a) intelektuālā izglītība (mīklas, pasakas),
  - b) ētiskā izglītība (tautas dziesmas, sakāmvārdi),
  - c) reliģiskā izglītība.
- 2) Latviešu izglītība katolicisma laikmetā.
- 3) Skolu rašanās 16. gs. Reformācija. Ketlers, Hennings, Brūlovs.
- 4) Zviedru laikmets. Gustavs Adolfs, Kārlis XI. J. Fišers, E. Glūks.
- 5) 18. gs. Lövenvolde un Brūningks. Buntebarta seminārs Valmierā. Hernhūtisms. Latviešu skolas Katrīnas II laikā.
- 6) 19. gs.:
  - a) pirmais posms: Tērbatas universitātes skolu reorganizācijas plāns,
  - b) otrais posms: Vidzemes un Kurzemes skolu tēvi. Cimzes seminārs; Irlavas seminārs; Tērauda seminārs,
  - c) trešais posms: rusifikācijas laikmets. Tiekšana pēc izglītības latviešu atmodas laikmetā.
- 7) Latviskā skola patstāvīgā latviešu valstī. [2, 34]

Saturisks papildinājums šim plānam ir Kauliņa raksti "Latviešu skola" [43], "Par eksāmeniem vidusskolā" [44], "J. Cimzes piemiņai" [40] u. c. publikācijas. Būtiskākā šo rakstu un studiju kursa nozīme, šķiet, ir viegli pārskatāmais, loģiskais, piemēriem bagātais latviešu skolas attīstības izklāsts, kuru rakstījis cilvēks, kas bijis daudzu mērīto notikumu aculiecinieks. Taču mūsdienās interesi var izraisīt trīs jautājumi, kas latviešu izglītības vēsturē ir šķītuši nozīmīgi arī pašam Kauliņam: 1) latviešu tautas pedagoģijas tradīcijas; 2) ģermanizācijas un rusifikācijas vērtējums; 3) izpratne par latvisku skolu.

Latviešu tautas pedagoģija J. Kauliņa ir interesējusi arī plašākā kontekstā – par latviešu tautas garu un dvēseli viņš runā 1936. gadā publicētajā rakstā "Personālais, objektīvais un objektīvetais gars" [45], kurā savas filozofiskās pārdomas pamato ar piemēriem no latviešu

folkloras. Interesants ir arī Kauliņa izvēlētais avotu dalījums – par intelektuālo izglītību viņš spriež pēc pasakām un mīklām, tātad uzskatot tās par galvenajām intelekta attīstītājām, bet ētiskās vērtības viņa skatījumā tiek ieaudzinātas ar tautasdziesmām un sakāmvārdiem. Tautas pedagoģijas atziņu izkopšanā Kauliņš būtisku vietu ierāda mājniecībai.

Runājot par skolu vēsturi, Kauliņš atzīst vācu garīdzniecības nopelnus latviešu zemnieku skolu dibināšanā, taču norāda uz latviešu tautas pazemojošo stāvokli savā zemē, vāciskās izglītības un kultūras uzspiesto pārākumu: “Ceļš uz augšu, uz cilvēcīgu dzīvi, uz izglītību gāja tikai caur vācu valodu, vācu grāmatu, vācu skolu.” [43, 190] Tikpat nepieņemama ir arī rusifikācija – ar uzspiesto krievu mācību valodu jau no pagastskolas pirmās klases; ar skolotājiem bez pedagoģiskas izglītības, bet zināšanām krievu valodā; ar zemo izglītības kvalitāti “cara laiku” vidusskolās. Saprotams, ka šīs svešās skolas nebija latviešiem pieņemamas “izmocītas sabojātas valodas un tukšas pātaru un “galvas gabalu” iekalšanas dēļ”. [40, 811] Gadsimtiem ilgajā gandrīz bezcerīgajā situācijā tomēr pamazām veidojās latviska skola. Kauliņš lielu nozīmi te piešķir mājniecībai, skolotāju semināriem un to vadītājiem, jaunlatviešu kustībai. Viņš uzskata, ka latviska skola ir izveidojusies, kur

- ♦ mācību valoda ir latviešu,
- ♦ strādā izglītoti latviešu tautības skolotāji,
- ♦ ar tautas gara mantu palīdzību tiek kopts latvisks gars,
- ♦ audzēkņi kļūst par savas zemes patriotiem un tālākajiem gara gaismas nesējiem tautiešu vidū.

Latviskas skolas veidošanās process, pēc Kauliņa uzskatiem, noslēdzās līdz ar savas neatkarīgas valsts izveidošanos. Patiesu prieku par latviskas skolas rašanos viņš ir izteicis vairākkārt – pirmoreiz jau 1922. gadā publicētajā rakstā: “..mūsu tautas un viņas skolas liktenis ir visu mūžu sirdi sāpinājis. Ar līgsmu prātu mēs redzam un jūtam, ka mūsu tautas gars atžirgs un uzplauks arī skolas druvā.” [33] Šo domu

viņš turpina 1932. gadā: "Ar Latvijas valsts nodibināšanu 1918. g. bij iegūta iespējamība celt sen gaidīto un cerēto latviešu skolu... (..) Ceram, ka latviešu skola, tā pamata un vidus, kā arī augstskola un priekšu jo vairāk augs un pieņemsies piemīlībā un diženumā Dieva un cilvēku acīs." [43, 191, 196]

Priekšlikumi studiju procesam

Darba gados Latvijas brīvvalstī J. Kauliņu pastāvīgi interesēja studiju un skolotāju sagatavošanas problēmas. To risināšanā viņš iesaistījās gan praktiski, gan izsakot savu viedokli publikācijās presē.

20. gadsimta 20. gadu sākumā gan LU Filoloģijas un filozofijas fakultātē, gan presē daudz tika diskutēts par divgadīgo Pedagoģijas nodaļu. Valdija uzskats, ka tik īsā laikā kvalitatīvi skolotājus sagatavot nav iespējams. Taču J. Kauliņš, toreiz vēl docents, divgadīgās nodaļas pastāvēšanu ļoti aizstāvēja – viņš uzskatīja, ka tā dod iespēju LU iestāties vecajiem skolotājiem, kā arī "no augstskolas viedokļa 2 g. ped. nod. vēlama, jo vecie skolotāji paceļ fakultātes ētisko līmeni: viņi ir cilvēki ar nopietnu dzīves uzskatu un pieraduši pie stingra darba". [3, 3] Universitātes studentu ētika vai "moralitāte", kā viņš to sauca, Kauliņam vienmēr ir šķitusi būtiska.

Citi Filoloģijas un filozofijas fakultātes mācībspēki (īpaši – J. Erdzelīns, J. Plāķis) docenta Kauliņa priekšlikumus par divgadīgo Pedagoģijas nodaļu neatbalstīja, un tai paralēli darbu sāka četrgadīgā nodaļa. Taču arī par šīs nodaļas nepieciešamību fakultātē ilgāku laiku notika diskusijas. Šajā domu apmaiņā atklājas interesanti LU profesūras uzskati par pedagoģijas zināšanu vietu un nozīmi skolotāju sagatavošanā, kas varētu būt materiāls atsevišķam pētījumam.

Kauliņš Pedagoģijas nodaļu aizstāvēja gandrīz ikvienā fakultātes sēdē periodā no 1922. līdz 1924. gadam: "Skolotājiem vajag dot bez speciālām zināšanām arī pedagoģisku saprašanu, kas it sevišķi

vajadzīga, strādājot ar mazākiem skolēniem. Skolotājam blakus savai specialitātei ir jābūt sagatavotiem arī kā audzinātājiem.” [3, 35] Taču šo sagatavošanu Kauliņš vairāk saprata kā teorijas apgūšanu, paužot klasisku izpratni par universitātes mācību saturu: “Paidagoģiskā nodaļa, kā Filoloģijas un filozofijas fakultātes sastāvdaļa, nav arodskola (..) Universitātē iestājas diemžēl daudz jaunekļu, kas dzimuši praktiķi un kas tādēļ šai teoriju valstī jūtas neapmierināti. Tiem vieta arodskolās un visādos dzīves uzņēmumos.” [51, 14–15] Šajā citātā iezīmējas arī jautājums, kas Kauliņu interesēja visus docētāja darba gadus – universitātes cienīgu studentu atlase. Viņš bija pārliecināts, ka augstskolā vieta ir tikai labākajiem no labākajiem. Jau 1921. gadā Kauliņš par šo tēmu publicēja rakstu, kurā kritizēja vidusskolas eksāmenu subjektīvo raksturu un ierosināja dibināt Rīgā neatkarīgu eksaminācijas komiteju, kas pārbaudītu tos vidusskolas absolventus, kas vēlas iestāties augstskolās. “Komitejai jāizdara arī inteligences un psihotehniski pārbaudījumi.” [44, 311] Šo domu Kauliņš turpināja 1935. gadā, jau būdams ārštata profesors – viņš LU iesniedza savus priekšlikumus, acīmredzot garajos darba gados labi pārdomātus un, kā vienmēr, loģiski izklāstītus. Šī npublicētā materiāla nosaukums ir “Kā izdarāma jaunuzņemamo studentu izlase?”. [5, 56–63] Savos priekšlikumos Kauliņš uzsvēra, ka studentu uzņemšanas kritērijs nedrīkst būt tikai zināšanas, bet ir jāpārbauda arī viņu “inteligences augstums un morāla rakstura vērtības”. Jāatzīmē, ka, spriežot pēc citām Kauliņa publikācijām, viņš bija aizrāvies ar vācu psihologa Viljama Šterna (*William Stern*, 1871–1938), IQ testa izgudrotāja, mācību. Inteligenci Kauliņš ieteica pārbaudīt ar jautājumiem, uz kuriem atbildes būtu meklējamās ne tik daudz zināšanās, cik loģiskajā domāšanā. Šo pārbaudi varētu organizēt LU Psiholoģijas institūts. Tās kritēriji būtu sekojoši:

- 1) domu skaidrība,
- 2) loģiskums,
- 3) secinājumu pareizība,
- 4) turēšanās uzdevuma robežās,

- 5) uzskatu spilgtums,
- 6) priekšstatu bagātība u. c., raugoties arī uz valodas un ortogrāfijas pareizību. [5, 62]

Savukārt morāli būtu jāvērtē ģimnāzijas skolotājiem, kas audzēkņus gadiem ilgi vērojuši. Topošajiem studentiem būtu jāiesniedz "moralitātes raksturojums, ko dod ģimnāzijas mācībspēku padome". Tā no 2000 pretendentiem būtu jāatlasa tikai ap 500.

J. Kauliņa ierosinājumus apsprieda Filoloģijas un filozofijas fakultātē. To vērtēšanai un papildināšanai izveidoja pat īpašu komisiju, kurā darbojās J. Kauliņš, A. Dauge, P. Jurevičs, P. Dāle, T. Celms, R. Jirgens, taču izstrādātais projekts neguva vairākuma atbalstu LU Padomē. [3, 251]

Tagad, pēc gadu desmitiem, mēs varam sacīt, ka profesora Kauliņa idejas tomēr zināmā mērā ir realizējušās: vidusskolēniem ir jākārt centralizētie eksāmeni pie "patstāvīgas eksaminācijas komitejas", dažās LU fakultātēs ar testu palīdzību pārbauda "inteliģences augstumu", bet padomju periodā katram vidusskolas absolventam izsniedza viņa "moralitātes raksturojumu".

Laikabiedru darba vērtējumi

J. Kauliņam dažkārt nācās dot vērtējumu savu līdzgaitnieku darbiem un zināšanām. Daudzi viņu vārdi ir labi pazīstami un mūsdienās joprojām cienīti. Kauliņa sacītais un rakstītais atklāj vērtējumu, kas tiem tika sniegts laikabiedra un ļoti erudīta cilvēka skatījumā.

J. Kauliņš bija viens no eksaminācijas komisijas locekļiem, kas 1925. gadā vērtēja ievērojamā darba "Vispārīgā paidagoģija" (1933) autora Jūlija Aleksandra Studenta zināšanas doktora eksāmenā atziņas teorijā un loģikā, kā arī sniedza atsauksmi par viņa disertāciju – 1927. gadā publicēto darbu "Atziņas teorija grieķu filozofijā". J. A. Studenta disertācija tika apspriesta 1928. gada 24. martā Filo-

loģijas un filozofijas fakultātes sēdē. Savā atsauksmē J. Kauliņš aizrādīja uz terminoloģiskām un metodoloģiskām kļūdām un trūkumiem, tomēr sākotnēji bija gatavs atbalstīt disertācijas nodošanu aizstāvēšanai. Taču, tā kā P. Zālītes un P. Dāles atsauksmes bija negatīvas (varētu pat sacīt, ka iznīcinošas), arī Kauliņš balsoja par disertācijas noraidīšanu. [3, 130] Nešķīet, ka viņam šajā gadījumā varētu pārmest kādu nekoncekvenci vai glēvumu – Kauliņam vienmēr bija svarīga loģiska argumentācija, un, ja tā viņu pārliecināja, savas domas viņš bija gatavs mainīt. Recenzijas par J. A. Studenta disertāciju vēlāk tika publicētas Latvijas universitātes rakstos. [47] Vairākos J. A. Studenta biogrāfijas aprakstos ir norādīts, ka viņš 1927. gadā aizstāvējis doktora disertāciju. Kā redzams no iepriekš sacītā, tas neatbilst faktiem, kas atrodami Filoloģijas un filozofijas fakultātes protokolos. 1929. gada 16. februārī fakultātes sēdē tika nolasīta J. A. Studenta vēstule, kurā viņš paziņoja, ka raksta jaunu disertāciju. [3, 145] Cik zināms, to viņš tomēr neaizstāvēja.

1926. gadā Kauliņam, kopā ar doc. A. Daugi un R. Jirģenu, tika uzdots sniegt atsauksmi Jelgavas skolotāju institūta direktoram, vēlāk pazīstamajam didaktikas speciālistam Eduardam Pētersonam par viņa habilitācijas darbu "Gaudīga klases brīvā garīgā darbība". Kauliņš kopā ar kolēģiem eksaminēja E. Pētersonu pedagoģijas vēsturē, vispārīgajā pedagoģijā un didaktikā. Visos eksāmenos vērtējums bija "ļoti sekmīgi". Profesors Kauliņš un profesors Jurevičs bija tie Filoloģijas un filozofijas fakultātes mācībspēki, kuri ieteica (proponēja) E. Pētersonu par vecāko docentu pedagoģijā un pedagoģijas vēsturē. Uz šo atsauksmju pamata E. Pētersonu par vecāko docentu 1937. gada 17. aprīlī fakultātē ievēlēja vienbalsīgi. Tajā pat gadā Kauliņu kopā ar profesoru Jureviču un profesoru Jirģenu nozīmēja recenzēt Pētersona doktora disertāciju par Pestalocija idejām pedagoģijā. Acīmredzot atsauksmes nav bijušas gluži labvēlīgas, jo kādā no nākamajām fakultātes sēdēm Pētersons lūdza izsniegt disertāciju atpakaļ papildināšanai. [3] Disertāciju Pētersons aizstāvēja 1940. gada maijā.

1927. gadā, kad Filoloģijas un filozofijas fakultātē disertāciju iesniedza psihologs, Psiholoģijas institūta izveidotājs Pauls Dāle, par tās recenzentiem kopā ar V. Frostu un P. Zālīti nozīmēja arī J. Kauliņu. Viņš, atšķirībā no abiem pārējiem, par disertāciju deva mutisku atsauksmi. P. Dāles disertācijas aizstāvēšanā 1927. gada 27. oktobrī Kauliņš uzdeva vairākus jautājumus, kā arī izteica piezīmes par pētniecības metodoloģiju un valodas jautājumiem. P. Dāle disertāciju aizstāvēja [3, 125] un vēlāk tika ievēlēts par profesoru.

Ilgstoša sadarbība J. Kauliņam izveidojās ar vienu no retajām sievietēm, kas ienāca Filoloģijas un filozofijas fakultātes mācībspēku vidū. Tā bija psiholoģe Milda Liepiņa. 1931. gadā J. Kauliņš vērtēja viņas kandidāta darbu, kas tika aizstāvēts pedagoģijā, un novērtēja ar atzīmi "sekmīgi" (vairumam studentu gan darbi tika novērtēti kā "ļoti sekmīgi"). J. Kauliņš kopā ar citiem kolēģiem pieņēma arī Liepiņas doktora eksāmenus pedagoģijā, didaktikā un pedagoģijas vēsturē. Pedagoģijas eksāmenā M. Liepiņa saņēma vērtējumu "sekmīgi", pārējos – "ļoti sekmīgi". 1938. gadā Kauliņš tika nozīmēts par Liepiņas habilitācijas darba "Rakstura tipi un rakstura audzināšana" recenzentu. Darbu atzina par pieņemamu, un M. Liepiņai tika piešķirts *venia legendi* (viena balss ir "pret", divi atturas). [3, 293] Vēlāk gan Kauliņam un citiem uzdeva habilitācijas darbu vēlreiz pārlasīt, jo tas likās neapmierinošs vairumam docētāju.

J. Kauliņš recenzēja arī darbus, kas bija iesniegti Kultūras fonda prēmijām un atbalstam, kā arī citas publikācijas. Tā, piemēram, 1929. gadā pēc Kauliņa atsauksmes Filoloģijas un filozofijas fakultātē tika noraidīts K. Eglīša raksts "Cik ilgi vēl mācīs nepareizi vācu valodu Latvijas skolās?". 1936. gadā Kauliņš rakstīja atsauksmes par P. Dāles un vairāku grāmatu pedagoģijā autora Miķeļa Štāla darbiem. Dāles darbs tika novērtēts pozitīvi, bet par M. Štāla darbu atsauksme bija negatīva, un Kultūras fonda prēmiju M. Štālam fakultāte nolēma nepiešķirt. Tajā pat gadā J. Kauliņš izvērtēja pedagoga un sabiedriskā darbinieka K. Dēķena rakstu par Vidzemes skolām, novērtēja pozitīvi

un lūdza to izdot ar Kultūras fonda atbalstu. Savukārt, pamatojoties uz Kauliņa atsaukumi, fakultāte noraidīja Gilbertes (?) un pedagoga Jāņa Drabanska rakstus. 1937. gadā fakultāte piekrita Kauliņa atzinumam, ka pedagoga Kārļa Rinkuža darbam par Jāni Cimzi būtu piešķirams Kultūras fonda pabalsts. [3]

J. Kauliņš rakstīja arī grāmatu recenzijas. Viena no tām ir veltīta J. Endzelīna grāmatai "*Lettisches Lesebuch*" (1922) – tajā atzīmēta autora apzinība un prasme valodas pētniecībā. [39] Tikpat labvēlīga bija Kauliņa recenzija skolotāja un izglītības vēstures pētnieka Andreja Viča darbam "*Latviešu skolu vēsture. Otrā grāmata. Kurzeme no 1800.–1885. gadam*" (1926). Recenzijā uzsvērts, ka Vičs ir pielicis lielas pūles materiālu savākšanā un apstrādāšanā un ar šo darbu "licis pamatu mūsu skolu un izglītības vēsturei uz laiku laikiem". [35, 495]

Jāpiebilst, ka ikviena darba vērtējumā Kauliņam nozīmīga šķita izteiksmes precizitāte un pareizas latviešu literārās valodas lietošana. Neprecizitātes šajos jautājumos viņš atzīmējis jau grāmatas recenzijā 1909. gadā – valoda nav "vijīga, noteikta un korekta", tulkojumā jūtama vācu valodas ietekme. [26] J. A. Studentam Kauliņš aizrādīja uz kļūdainiem, nepareizi atvasinātiem vārdiem, arī uz pareizrakstības neievērošanu: "juteklisks", nevis "jūteklisks", "sevis apziņas" vietā jālieto vārds "pašapziņa", "iedabas" – "daba" u. c. [47, 63–64] P. Zālītem Kauliņš nepiekrita konceptuālākos jautājumos: "..dvēseli no gara nešķirot sākas liels jēdzienu juceklis." [45, 127] Tajā pat laikā J. Kauliņš apsveica ikvienu, kam izdevās latviešu literāro valodu precizēt – kā, piemēram, K. Kasparsonam, L. Bērziņam.

Atšķirīgie vērtējumi savu laikabiedru darbam kalpo kā apliecinājums J. Kauliņa objektivitātei, to pastiprina arī loģiskā, pamatotā sava viedokļa argumentācija. Taču saskatāma ir arī cita nianse – zinātnieku loks 20. gadsimta 20.–30. gados bija šaurs un rūpīgi "apsargāts"...

Kauliņa objektivitāti vērtējumos atzīmējis A. Dauge: kaut gan Kauliņš "nekad nevienam neslēpj savu pārliecību, arvienu stingri

kritizē to, ko atrod par kritizējamu, nekad neglaimo un nesaudzē to, kas pēc viņa domām saudzības nepelna, tad viņam tomēr nav neviena ienaidnieka. Viņa absolūtā godīguma priekšā visiem jākapitulē, viņš ar to katru atbrūņo un uzvar”. [17, 9] Tieši tāpat uzskata arī P. Jurevičs: “Kauliņam nereti vajadzēja atdurties pret citādiem uzskatiem, un tāpēc viņam diezgan bieži ir vajadzējis izteikt kritikas un iekļūt polemikās. Te tad nu atklājas, ka Kauliņa bieži visai stingrām kritikām un tāpat viņa polemiskiem rakstiem ir tā īpatnība, ka tie viegli panesami, jo tie vienmēr vērsti tikai pret zināmām tēzēm vai faktiem, bet nekad ne pret cilvēku, un tāpēc tās nekad neapvaino.” [29, 167]

J. Kauliņš ir uzrakstījis arī vairākus rakstus, kas veltīti viņa laika biedru personībām – Jānim Cimzem [40], Doku Atim [34], Aleksandram Daugem [33], Jānim Endzelīnam [50]. Tajos autors ne tikai atradis patiešām skaistus vārdus personības raksturojumam, bet pratis šo personību atklāt arī attiecīgā laikmeta kultūras dzīves kontekstā. Var tikai nožēlot, ka Kauliņš, kuram dzīves gaitā bija neskaitāmas interesantas tikšanās, nākamajām paaudzēm ir atstājis tik nelielu atmiņu klāstu.

Sabiedriskie pienākumi

Kā vienmēr viņa dzīvē, arī darba gados Latvijas brīvvalstī J. Kauliņam netrūka sabiedrisko pienākumu. 1920. gada oktobrī, tātad tūlīt pēc atgriešanās Latvijā, Kauliņš kļuva par Latviešu filologu biedrības mantzīni. Viņš bija arī aktīvs šīs biedrības dalībnieks, kas bieži sanāksmēs uzstājās ar priekšlasījumiem. 1933. gada novembrī, atzīmējot Kauliņa 70 gadu jubileju, viņu ievēlēja par Filologu biedrības Goda biedru. Goda biedrs Kauliņš bija arī Nacionālo skolotāju apvienībā un LU filoloģijas un filozofijas studentu organizācijā “Rāmave”.

1921. gada septembrī J. Kauliņš kļuva par Kultūras fonda Domes darbvedi (vēlāk – sekretāru). Šo amatu viņš pildīja līdz 1932. gada

jūnijam, kad saimnieciskās krīzes apstākļos šo posteni likvidēja. Blakus Kauliņam Kultūras fondā atkal bija senie līdzgaitnieki – KF Domēs darbojas gan A. Dauge, gan K. Kasparsons. Dažkārt J. Kauliņš uzstājās kā vidutājs starp Kultūras fondu un Filoloģijas un filozofijas fakultāti – piemēram, informēja par pabalstu iespējām komandējumiem, ziņoja par Kultūras fonda stipendijām u. c. jautājumiem. Par to, cik plašs un sarežģīts ir bijis KF darbveža pienākumu klāsts, Kauliņš stāsta krājumā “Latvieši”: Kultūras fonds nodarbojās ar bibliotēku un tautas namu ierīkošanu, mācību līdzekļu iegādi, grāmatu izdošanu, pabalstu izsniegšanu visdažādākajās kultūras dzīves jomās u. c. jautājumiem. Darbveža uzdevums bija iesniegumu pieņemšana, reģistrēšana, materiālu sagatavošana sēdēm, sarakstīšanās utt. [42]

J. Kauliņš darbojās arī Rīgas Latviešu biedrībā, piedalījās tās Valodniecības nodaļas sēdēs. 1933. gada oktobrī J. Kauliņu ievēlēja par Rīgas Latviešu biedrības Zinātņu komisijas biedru pie Filozofijas un pedagogijas vēstures katedras. Zinātņu komisijā darbojās arī J. Alksnis, K. Straubergs, J. Endzelīns, L. Adamovičs.

1927. gada augustā J. Kauliņu ievēlēja par Latviešu folkloras krātuves kolēģijas locekli. Tajā viņš darbojās kopā ar J. Endzelīnu, P. Šmitu, L. Bērziņu un A. Bērzkalni.

J. Kauliņš bija Mācību grāmatu vērtēšanas komisijas loceklis un sarakstīja virkni recenziju par komisijai iesniegtajām grāmatām, aicinādam tās veidot metodiski pareizi, pārdomāti, “lai tās neatbaidītu skolēnu ar savu seklumu”. Diemžēl šie ilgus gadus rakstītie ieteikumi palika npublicēti. [29, 166]

Divkārt J. Kauliņš ir bijis Filoloģijas un filozofijas fakultātes pārstāvis Latvijas Universitātes Padomē – 1926./27. mācību gadā un 1929. gadā (prof. Tenteļa prombūtnē). 1928. gadā Kauliņu nozīmēja par Filoloģijas un filozofijas fakultātes pārstāvi kinocenzūras pārsūdzības komisijā. Par tās darbību plašākas ziņas nav izdevies atrast.

Daudzo sabiedrisko pienākumu uzskaitījums apliecina, ka tādu darba apjomu spēja paveikt tikai ļoti organizēts, apzinīgs un atbildīgs

cilvēks. Tas arī tika attiecīgi novērtēts: J. Kauliņš ir divas reizes apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni – 1928. gadā (4. šķira) un 1932. gadā (3. šķira).

Jubilejas

Kauliņa 70 un 75 gadu jubilejas atzīmēšana ir jāpiemin ne tikai kā vēsturisks fakts, bet arī tādēļ, ka tās laikā daudz tika runāts par Kauliņa dzīves ceļu, daudzpusīgo zinātnisko un sabiedrisko darbību, kā arī raksturota jubilāra personība. Protams, jubilejas reizē ikviens cenšas pateikt labus vārdus (kuri to nevar, parasti klusē), taču starp dažbrīd patētiskajiem cildinājumiem var izdalīt arī tās īpašības, kuras Kauliņā ir saskatījis gandrīz ikviens laikabiedrs. Jubilejas reizēs, šķiet, arī parasti noslēgtais profesors Kauliņš saviem kolēģiem par sevi un savu dzīvi ir pastāstījis plašāk – īpaši tas ir jūtams E. Pētersona Kauliņam veltītajā publikācijā 1933. gadā. [65]

1933. gadā profesora Kauliņa 70 gadu jubileja tika plaši atzīmēta. 25. novembrī LU aulā notika Filoloģijas un filozofijas fakultātes un Filologu biedrības svinīga sēde. Tajā piedalījās LU rektors profesors J. Auškāps, fakultātes dekāns profesors F. A. Balodis, Filologu biedrības priekšnieks profesors E. Blese, LU mācībspēki “un daudz publikas”. Apsveikumu jubilejā bija atsūtījis toreizējais Saeimas un Kultūras fonda Domes priekšsēdētājs, kādreizējais jaunstrāvnieks, Tērbatas studentu literāri zinātniskās biedrības dalībnieks sociāldemokrāts Pauls Kalniņš. Klātesošie noklausījās E. Blese referātu par J. Kauliņu kā valodnieku un A. Duges atmiņu stāstījumu. Profesors Kauliņš “garākā runā pateicas par apsveikumiem un apgaismo dažādus momentus savā dzīves gaitā”. [3, 214] Diemžēl nav atrasts šīs pateicības runas rakstiskais variants, taču var cerēt, ka daļu no minētajiem faktiem jubilejas rakstu autori ir izmantojuši krājumā “Ceļi” (1933).

1938. gadā tika atzīmēta J. Kauliņa 75 gadu jubileja. Par to plašāku ziņu nav, taču žurnālā “Senatne un Māksla” ir publicēts

P. Jureviča Kauliņam veltīts priekšlasījums, kas noticis LU Aulā 1938. gada 26. novembrī. [29] Šis izsmelošais pētījums par J. Kauliņu kā zinātnieku ir jāatzīst par šobrīd nozīmīgāko viņa personības un darbības izpētē.

Kolēģi un līdzgaitnieki (A. Dauge, E. Blese, E. Pētersons, P. Jurevičs, Āronu Matīss, K. Kundziņš sen., E. Bergmanis) J. Kauliņa raksturojumā visbiežāk ir pieminējuši viņa nesavtīgo, pat stingro un nelokāmo kalpošanu zinātnei, kas izvērsusies ne tik daudz plašumā, cik gremdējusies dziļumā. [14, 18] A. Dauge savā atmiņu grāmatā un jubilejas rakstā par Kauliņu saka vienus un tos pašus vārdus: "Viņš man izlikās kā padevēģis un pazemīgs kalpotājs patiesības svētnīcā, un es viņu iedomājos kā šādu svētnīcas sargu un priesteri, kam uzticēts krāt, kārtot un uzglabāt vissvētākās, galīgi pārbaudītās, cilvēces ilgos gadusimteņos gūtās atziņas, kā kādus Dieva nama dārgus traukus, rīkus vai audumus, un ka viņš apzinās, ka viņam par tiem svēti jāatbild." [17, 9; 18, 146] Cieņa pret zinātni Kauliņam nozīmēja ticību cilvēka prātam un racionāliem argumentiem, objektivitāti, kā arī nemitīgu sevis pilnveidošanu, sekošanu jaunākajām zinātnes atziņām. Viņa pētījumu centrā jau kopš jaunības atradās cilvēks, kurš, pēc Kauliņa uzskatiem, kļūst par personību, kalpojot citiem. Šī doma nav tikai zinātniskiem darbiem paredzēta konstrukcija, tā ir arī paša Kauliņa dzīves vadmotīvs. P. Jurevičs raksta: "Doma tikai tad pilnīgi pārliecina, kad tā iemiesojas arī dzīvē, jo tas ir augstākais pierādījums un apliecinājums, ko cilvēks var dot. Kauliņš šo pēdējo un augstāko savas domas pierādījumu ir devis ar visu savu dzīvi: censonība, nerimstošas garīgas intereses, nesavtība, varbūt pat askēze, to ir pārvaldījušas no viena gala līdz otram." [29, 167]

Profesors Kauliņš laikabiedru skatījumā ir raksturots kā ideālists, inteligents, nesavtīgs, sirsnīgs, kluss un ļoti godīgs cilvēks. E. Bergmanis un A. Dauge ir pieminējuši arī Kauliņam piemītošo humora izjūtu – viņš ir apbalvots ar "jauku humoru" un prot smieties no sirds un gaišus smieklus. [17, 10]

E. Pētersons un P. Jurevičs ir pateikuši arī to, kas izjūtams caur visam Kauliņa mūžam – viņš ir bijis iekšēji garīgi bagāts, taču arī ļoti vienkāršs cilvēks. Protams, šo apgalvojumu būtu aprobežoti saistīt tikai ar ģimenes trūkumu, taču tas nav mazsvarīgi. Savu ģimeni Kauliņš neizveidoja, un, pētot viņa dzīves ceļu, nav atrodamas norādes uz jebkādam romantiskām jūtām. Lai gan, ja arī tādas būtu bijušas, diez vai Kauliņš ar tām sabiedrībā dalītos. Starp citu, neprecēti palika daudzi izglītoti latvieši, Kauliņa laikabiedri. Interesantu skaidrojumu par to sniedz žurnālists O. Liepiņš savās atmiņās par latviešu inteliģenci 19. gadsimta 80. gados: “Izglītotu sieviešu astoņdesmitajos gados bija maz, tādēļ visa zināmā inteliģence pulcējās ap tām pašām dāmām.” [63, 212] Varbūt Kauliņam šo dažu dāmu ievēribu iegūt neizdevās. Studiju gados Tērbatā sastaptās sievietes savukārt diez vai spēja likties pievilcīgas Kauliņam. A. Dauge, kurš arī palika neprecējies, viņas raksturojis šādi: “Sieviešu starpā bij daudzas apcirptiem matiem, ar brillēm, vīriešu cepurēm galvā, tāpat pastāvīgi grāmatām un žurnāliem rokās vai padusē. Tās gāja lieliem soļiem, vienu plecu uz priekšu izgriezušas, dažreiz ar papirosu zobos.” [18, 129]

Taču par neatklātas romantikas un pat sentimenta klātbūtni Kauliņa dabā liecina viņa dzejolis, ko citējis A. Dauge:

“Vakariem pa leju eju,
 Pļava mani miglā tin.
 Mēnestiņis bālo seju
 Vaiņagā man rozēs pin.
     Šķīru, veikli tecēdama,
     Krūmus, zarus, lapiņas,
     Garā sevi redzēdama
     Mīļākajā rociņās.

Rītiem es pa leju eju,
 Pļava mani miglā tin.
 Mēnestiņis bālo seju,
 Tas tik manu laimi zin.” [17, 10]

Protams, no mūsdienu viedokļa šis dzejolis šķiet nebaudāmi sentimentāls un pārsteidz ar izteiksmi pirmajā personā. Diemžēl A. Dauge nav norādījis, kurā gadā tas ir sarakstīts. Ļoti nepārliciecināma, bet tomēr pieminama ir šī dzejoļa iespējamā saikne ar atgadījumu, ko reiz savās atmiņās minējis Kauliņš: Kādā Doku Ata apciemojuma reizē visus satriekuši divi pašnāvības gadījumi tuvākajā apkārtnē, par kuriem Doks bija uzrakstījis dzejoli, ko Kauliņš noklausījies ar "aizgrābtu, satricinātu sirdi". Viena pašnāvniece līgavaiņa neuzticības dēļ bijusi vietējā skaistule Lūšu Alma. [34, 163] Varbūt šis dzejolis ir Kauliņa mēģinājums izteikt arī savu līdzjūtību? Tomēr ticamāk, ka dzejolis ir bijis literārs mēģinājums tautasdziesmu iespaidā, par ko liecina dzejolī lietotie daudzie deminutīvi (vārdu pamazinājuma formas), kurus Kauliņš kā filologs pētīja. To, ka neviens šajā dzejolī nav saskatījis jelko tajos laikos nepieņemamu, liecina tā publicēšana.

Savas dzīves, darba un pedagogijas vadmotīvus Kauliņš, šķiet, ir izteicis jau 1931. gadā, minot, ka viņš "nevar paiet garām" šādiem ievērojamā vācu filologa F. A. Volfa (*Wolf*, 1759–1824) vārdiem: "Esi sava aroda pratējs visaugstākā mērā. Iegūsti mākslu patstāvīgi domāt un savas domas arī tiem pateikt, kas citādi domā, tos neapvainojot. Prasi to pašu no saviem mācekļiem. Mīli savu priekšmetu tāpat kā savu skolēnu. Tikai kollīziju gadījumā dod priekšroku skolēnam. Morāles ziņā lūko palikt bez kāda traipa un noturēties uz tikumības augstākās pakāpes. Esi vienmēr vesels un proti vajadzības reizē arī badu ciest. Nerēķini uz skolēnu pateicību un cieņu. Noraidi katru cildinājumu, ja tas tev nenākas." [36, 5]

Mūža pēdējie gadi

1938. gada 3. septembrī Filoloģijas un filozofijas fakultātes sēdē tika paziņots, ka profesors Kauliņš ir atdāvinājis fakultātei savus mūža ietaupījumus – 40 000 latus. To procentus bija paredzēts izlietot divām ikgadējām fakultātes mācībspēku zinātniskām stipendijām:

“vienu piešķirot profesoriem, otru, mazāku, docentiem – attiecīgi amatu izdienas kārtībā”. [3, 292] Šo stipendiju apjoms bija 1200 un 800 lati, tās bija jāsaņēmaksāt ar 1940. gada 1. janvāri. Par šo dāvinājumu P. Jurevičs Kauliņam veltīja šādus pateicības vārdus: “Kamēr daudziem nepietiek algas pašu vajadzībām, viņš, atraudams sev visnepieciešamo, sakrāj prāvu kapitālu (...). Šī dāvāna jo aizkustinoši tāpēc, ka pats dāvinātājs to nav ieguvis laimes ceļā, bet sūri un grūti strādādams un sevi ierobežodams.” [29, 158–159] Lai sakrātu tik ievērojamu summu, profesoram patiešām bija jādzīvo ļoti taupīgi. Īpaši pēdējos mūža gados, kad pēc aiziešanas pensijā ienākumi jūtami saruka: no vairāk par 500 latiem uz apmēram 100 latiem mēnesī. [3, 85–91, 95–95, 97–101] Izdarīt šo dāvinājumu Kauliņu, iespējams, ietekmēja personīgā pieredze – ilgu gadu strādājot par Kultūras fonda darbinieku, viņš spēja novērtēt šādu ziedojumu nozīmi. Jau 1932. gadā Kauliņš ir rakstījis: “Kur tauta kultūrai ziedo, tur kultūra tautā zied.” [42, 285] Šobrīd trūkst ziņu, vai kāda no Kauliņa dibinātajām stipendijām ir tikusi izmaksāta. Spriežot pēc hronoloģijas, profesora amatā fakultātē visilgāk 1940. gadā bija ieņēmuši Juris Plāķis un Jānis Endzelīns, docenta – Eduards Pētersons.

1940. gada 13. augustā, tātad pēc tam, kad Latviju jau bija okupējusi PSRS, profesors P. Jurevičs rakstīja vēstuli Padomju Latvijas Universitātes rektoram: tā kā profesors J. Kauliņš ir 76 gadus vecs un nopietni slims, viņa stāvoklis prasa speciālu kopšanu, kuru tas ierobežoto līdzekļu dēļ nespēj sev sagādāt, tāpēc lūdzu piešķirt viņam ārstēšanai vienreizēju pabalstu 1000 latu, ņemot no rentēm, kas uzkrājušās no viņa paša ziedotā kapitāla. Universitātes rektors šo lūgumu atbalstīja. [5, 53] Šis naudas tālākais ceļš ir patiesi aizkustinošs: smagi slimo Kauliņu ārstēja viņa līdzgaitnieks no studiju un “Pīpkolonijas” laikiem prof., Dr. med. Jēkabs Alksnis, kas savā atmiņu grāmatā stāsta: “Redzēdams, ka nāve neizbēgama un es esmu no boļševikiem pensionēts bez pensijas, un ka visi īpašumi man atņemti, viņš man lūdza saņemt no viņa 500 latus kā honorāru.” [66, 56]

Profesors J. Kauliņš mira 76 gadu vecumā 1940. gada 23. oktobrī plkst. 20.00. Iespējams, ka liktenis viņu tā saudzēja... J. Kauliņu uz atdusas vietu izvadīja 27. oktobrī plkst. 14.00 no Meža kapu vecās kapličas. Avīzē "Padomju Latvija", kas 1940. gadā bija pārņēmusi "Jaunāko Ziņu" īpašumus un funkcijas, par J. Kauliņa nāvi tika publicēti trīs sēru sludinājumi, kurus parakstījusi Latvijas Universitāte, Vēstures un filoloģijas fakultāte un "cienījamā audzinātāja un sirsnīgā drauga" draugi. [71] Nekrologa nav. Toties avīzes 28. oktobra numurā atrodama ziņa, ka likvidēta LU Paidagoģijas nodaļa. [23]

Avoti un literatūra

1. **Latvijas Tautas universitāte.** *Mācību spēku saraksti un lekciju plāni.* LVVA, 3297. f., 1. apr., 64.l.
2. **Latvijas Universitāte.** *Filoloģijas un filosofijas fakultātes programmas 1934.–1935. g.* LVVA, 7427. f., 6. apr., 63.l.
3. **LU Filoloģijas un filosofijas fakultātes protokolu grāmata.** LVVA, 7427. f., 6. apr., 363.l.
4. **Latvijas Universitāte.** *Kursu plāni 1927. g.* LVVA, 7427. f., 6. apr., 364.l.
5. **LU profesora Jāņa Kauliņa personālieta.** LVVA, 7427. f., 13. apr., 788.l.
6. **Andersone, V.** Aleksandrs Dauge mākslas pedagogijas atziņu ceļos (1868–1937). *Laikmets un personība.* 5, 2004, 32.–79. lpp.
7. *Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā 1920.–1940.* – R.: Zinātne, 1982. – 49. lpp.
8. **Apele, S.** Lai ietu tālāk, – jāatskatās. Jānim Kauliņam – 130. *Izglītība un Kultūra*, 1993. g. 25. nov.
9. **Āronu, M.** Satiksme ar diviem mūsu valodniekiem. *Ceļi.* Rakstu krājums. III – R.: Ramave, 1933. 26.–29. lpp.
10. **Ārštata profesors Jānis Kauliņš.** *LU divdesmit gados. 1919.–1939.* R.: LU, 1939, 60.–61. lpp.
11. **A. V.** Mūsu jubilāri. Prof. Jānis Kauliņš. *Audzinātājs*, 1938. Nr. 11, 705.–706. lpp.
12. **Baltiņš, M.** Latvijas Universitātes goda biedri un goda doktoru laika posmā no 1919. līdz 1944. gadam. *Latvijas Universitātes raksti.* Jubilejas izdevums. Latvijas Universitāte, 2004, 222.–236. lpp.
13. **B.** Jaunu goda doktoru promocija L. U-tē. *IMM*, 1930, Nr. 12, 614.–617. lpp.
14. **Blese, E.** Jāņa Kauliņa zinātniskā darbība. *Ceļi.* Rakstu krājums III. R.: Ramave, 1933, 11.–18. lpp.

15. **Blese, E.** Latviešu literāriskā valoda. *Latvieši. II.* R.: Valters un Rapa, 1932, 375.–398. lpp.
16. **Dauge, A.** Atmiņas par Ed. Veidenbaumu un tā laika Tērbatas studentu dzīv. *Latviešu studentu Gada Grāmata*, 1914, Nr. 1, 35.–55. lpp.
17. **Dauge, A.** Integer vitae... *Ceļi. Rakstu krājums. III.* R.: Ramave, 1933, 8.–11. lpp.
18. **Dauge, A.** *Manā jaunības dienu zemē. Atmiņu grāmata.* R.: Rīts, 1928.
19. **Dauge, P.** Atmiņas iz latviešu socialistiskās kustības bernības gadiem. *Proletāriskā revolūcija Latvijā. Strādnieku šķiras partijas sākotne. I.* Maskava: L.K.P. izdevniecība "Spartaks", b. g., 25.–33. lpp.
20. **Endzelīns, J.** Piezīmes par otras zilbes uzsvāru. *Filologu biedrības raksti*, 1931, 9. sēj., 35. lpp.
21. Es viņu pazīstu. *Latviešu biografiskā vārdnīca.* R.: Biografiskā arhīva apgāds, 1939.
22. Jānis Kauliņš. **A. Prande.** *Latvijas rakstniecība portretjās.* R.: Letas izdevums, 1926, 393. lpp.
23. Jauni mācību spēki Latvijas Valsts Universitātē. *Padomju Latvija*, 1940. g. 28. okt.
24. **J. K. Balsis** iz publikas. Vaj tādi sodi audzināšanā lietojami? *Latvija*, 1908. g. 23. sept.
25. **J. K.** Grāmatu plaukts. *Jugendgarten. Dzimtenes Vēstnesis*, 1909. g. 8. aug.
26. **J. K.** Grāmatu plaukts. Kā bērni audzināmi bez pēriena? *Dzimtenes Vēstnesis*, 1909. g. 8. aug.
27. **J. Kr.** Kanta piemiņas lekcija. *Latvis*, 1924. g. 24. apr.
28. **Jurevičs, P.** Filosofiskā doma latviešu garīgā dzīvē. *Latvieši. II.* R.: Valters un Rapa, 1932, 327.–344. lpp.
29. **Jurevičs, P.** Profesora J. Kauliņa dzīve un mācība. *Senatne un Māksla*, 1939, I, 158.–168. lpp.

30. Kasparsons, K. Atceres. *Ceļa Zīmes*, 1955, Nr. 26, 272.–275. lpp.
31. Kauliņš Jānis. *Latvijas darbinieku galerija*. 1918.–1928. R.: Grāmatu draugs, 1929, 158. lpp.
32. Kauliņš Jānis. *Latvijas vadošie darbinieki*. R.: Latvijas kultūrvēsturiskā apgāde, 1935, 217. lpp.
33. Kauliņš, J. Aleksandrs Dauge. *Latvis*, 1922. g. 9. febr.
34. Kauliņš, J. Atmiņas par Daku Atu. *Latvju Grāmata*, 1928, Nr. 3, 162.–163. lpp.
35. Kauliņš, J. A. Vičs "Latviešu skolu vēsture, otra grāmata. Kurzeme no 1800.–1885. gadam", Rīgā, 1926., 467. lpp. IMM, 1927, Nr. 5/6, 494.–495. lpp.
36. Kauliņš, J. Filoloģiskās metodes nozīme pedagogijā. IMM, 1931, Nr. 1, 1.–6. lpp.
37. Kauliņš, J. *Domas par vēsturi*. Pūrs, darināts un pielocīts ar populāri zinātniskiem apcerējumiem. R.: Daugavieša apgādībā, 1891, 5.–23. lpp.
38. Kauliņš, J. Herbarts. *Tautas audzināšana*. II. – R., 1924, 42.–78. lpp.
39. Kauliņš, J. Jauna grāmata. *Latvis*, 1922. g. 18. jūn.
40. Kauliņš, J. J. Cimzes piemiņai. *Burtnieks*, 1931, Nr. 9, 810.–811. lpp.
41. Kauliņš, J. Kulturas Fonda Dome. *Latvis*, 1922. g. 4. jūn.
42. Kauliņš, J. Latviešu materiālie pabalsti kulturālām vajadzībām Latvieši. *Rakstu krājums*. II. R.: Valters un Rapa, 1932, 277.–285. lpp.
43. Kauliņš, J. Latviešu skola. *Latvieši. XX gadsimta 20.–30. gadu autoru rakstu krājums*. R.: V. Belokoņa izdevniecība, 2003, 183.–196. lpp.
44. Kauliņš, J. Par eksāmeniem vidusskolā. IMM, 1921, Nr. 3, 309.–311. lpp.
45. Kauliņš, J. Personālais, objektīvais un objektīvetais gars. *Rīgas Latviešu biedrības Zinātņu komitejas Rakstu krājums*. R.: R.L.B. Derīgu grāmatu nodaļas apgāde, 1936, 127.–139. lpp.

46. **Kauliņš, J.** Personālisms. *Tautas audzināšana*. III. R., 1926, 123.–151. lpp.
47. **Kauliņš, J.** Piezīmes par J. Studenta rakstu: Atziņas teorija grieķu filozofijā. *Latvijas Universitātes raksti: Acta Universitatis Latviensis*, 1928, XVIII, 63.–67. lpp.
48. **Kauliņš, J.** Priekšvārds. *Pūrs, darināts un pielocīts ar populāri zinātniskiem apcerējumiem*. R.: Daugavieša apgādībā, 1891, 3. lpp.
49. **Kauliņš, J.** Priekšvārds. *Pūrs, darināts un pielocīts ar populāri zinātniskiem apcerējumiem*. II. R.: Daugavieša apgādībā, 1892, III–IV lpp.
50. **Kauliņš, J.** Profesora J. Endzelīna dzīve un darbi. *Burtnieks*, 1933, Nr. 4, 305.–308. lpp.
51. **Kauliņš, J.** Skolotāju sagatavošanas iestādes. L.U. Filoloģijas un filozofijas fakultātes pedagogiskā nodaļa. *IMM*, 1927, Nr. 7/8, 14.–16. lpp.
52. K. Eduards Weidenbaums, stud. jur. *Pūrs, darināts un pielocīts ar populāri zinātniskiem apcerējumiem*. II. R.: Daugavieša apgādībā, 1891, V–VI lpp.
53. **Klusais.** “Trubaduri Vidzemē”. *Proletāriskā revolūcija Latvijā. Strādnieku šķiras partijas sākotne*. I. Maskava: L.K.P. izdevniecība “Spartaks”, b. g., 391.–393. lpp.
54. *Kulturas Fonds*. 1920.–1928. R.: Kulturas Fonda izdevums, 1928.
55. *Latviešu folkloras krātuve*. <http://www.lfk.lv/> – 2005.
56. *Latviešu literatūras vēsture*. III. R.: Literatūra, 1935, 114.–115. lpp.
57. *Latviešu literatūras vēsture*. R.: Literatūra, 1937, 355.–365. lpp.
58. *Latvija 19. gadsimtā*. Vēstures apceres. Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000.
59. Latvijas nacionālo skolotāju savienība. *Audzinātājs*, 1928, Nr. 1, 25.–26. lpp.
60. *Latvijas universitāte divdesmit gados*. 1919–1939. I daļa. R.: LU, 1939.

61. *Latvijas Universitātes divgadu darbības pārskats. 1924.–1926.* R.: LŪ, 1926.
62. *Latvijas Universitātes piecgadu darbības pārskats. 1919.–1924.* R.: Latvijas Universitāte, 1925.
63. **Liepiņš, O.** *Tālos atspulgos. Mana mūža atmiņas.* Daugavas Vagnu Kanadā valdes izdevums, 1982.
64. **Pētersons, E.** Audzināšana kā apzināta darbība. *Trimdas Skola*, 1954, Nr. 2, 57.–59. lpp.
65. **Pētersons, Ed.** Pa Ziemeļlatvijas bērzu un kļavu gatvēm... *Ceļi. Rakstu krājums. III.* R.: Ramave, 1933, 19.–26. lpp.
66. *Prof. Dr. med. Jēkabs Alksnis: dzīves stāsts, atmiņas, darbi.* Swedens: Ziemeļblāzma, 1970.
67. **Raisters, A.** *Latvijas Universitāte. Sākuma gadi un tālākās gaitas.* Vaidava, 1965.
68. Ramave. *Latvju enciklopēdija*, 1990, 4, 28.–29. lpp.
69. **Richardson, W.** Historians and educationists: the history of education as a field of study in post-war England. *History of Education*, 1999, No. 28.
70. Rīkojums par obligatoriskiem pedagogiskiem priekšmetiem vidusskolu skolotāju tiesību iegūšanai. *IMM*, 1926, Nr. 1, 102. lpp.
71. Sēru sludinājumi. *Padomju Latvija*, 1940. g. 25. okt., 26. okt.
72. **Straubergs, K.** Iespēstie darbi. *Ceļi. Rakstu krājums. III.* R.: Ramave, 1933, 6.–8. lpp.
73. **Strazdiņa, E.** Ropažu skolotāji – Augusts Kažoks, Doku Atis. *Laikmets un personība. Rakstu krājums. 3.* R.: RaKa, 2002, 130.–163. lpp.
74. **Šilde, Ā.** *Latvijas vēsture. 1914.–1940.* Stockholm: Daugava, 1976, 457., 486., 638. lpp.
75. **Švābe, A.** *Latvijas vēsture. 1800.–1914.* Uppsala: Daugava, 1962, 516.–535. lpp.
76. Universitātes jaunie profesori. *Jaunākās Ziņas*, 1931. g. 9. okt.
77. Vecākais docents Jānis Kauliņš. *Latvijas Universitāte. 1919.–1929.* R.: Latvijas Universitāte, 1929, 206.–207. lpp.

- R. 78. Vičs, A. *Latviešu skolu vēsture*. Ceturtā grāmata. Pārkrievošanās
R. laikmets no 1885.–1905. gadam. R.L.B. Derīgu grāmatu nodaļas
Va. apgāds, 1939.
80. Vičs, A. *Atvadoties. Audzinātājs*, 1939, Nr. 5/6, 297.–304. lpp.
81. Vičs, A. *Tērbatas universitāte*. R.: Zinātne, 1986.
82. Volkova, L. *Eduards Veidenbaums. Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes*. R.: Liesma, 1979.
83. Zariņu, J. *Sēkliņas. Trimdas Skola*, 1956, Nr. 9, 339.–340. lpp.

E. Petersons.

EDUARDS PĒTERSONS
SAVAM LAIKAM UN MŪSDIENĀM
(1882–1958)

Ja ozols laiž savas saknes dziļi zemē, no kuras viņš aug, tad nevis tāpēc, ka viņam gribētos iesaugt atpakaļ zemē, bet gan tāpēc, ka viņš no šīs zemes smel spēkus, kas dod viņam iespējamību tiekties pret debesīm, pāraugt visus krūmus un zāles, kuras pārtiek vienīgi no zemes virsmas.

(T. Zeļinskis)

Katrs speciālists vēlas atstāt nākamībai kādu labu, citiem noderīgu darbu. Eduarda Pēterona pedagoģiskā mūža ieguldījums ir Latvijas brīvvalsts jaunās skolas izveidošana, savam laikam un nākotnei izstrādātā pedagoģiskā koncepcija, kura skolotāja prātā, rokās un sirdī vislabāk veicinātu pašdarbīgu, brīvu, tikumiski atbildīgu cilvēku audzināšanu.

E. Pēterona mūža lielākais darbs – publikācijas, kuras pauž viņa pedagoģisko domu, un tās praktiskā piepildīšana, audzinot nākamos skolotājus Jelgavas Valsts skolotāju institūtā un Latvijas Universitātē.

Ar lielu pietāti un atbildību viņš mācījās no Eiropas valstu kolēģiem un Latvijas gaišajiem prātiem, precīzi atsaucās uz viņu publikācijām, cienot autoru tiesības – tas nemazina viņa paša pedagoģiskās

domas bagātību. E. Pētersona vēlme attīstīt Latvijas skolu un pedagogiju ir izteikta – vienīgā un bez personiska labuma.

Eduarda Pētersona devums ir augstu novērtēts – 1926. gada 18. novembrī viņš apbalvots ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni.

Tuvāk iepazīstot E. Pētersona mantojumu, lasot viņa rakstus un publikācijas par viņu, veidojas pārlicība, ka ne mazāk nozīmīgs viņam bija studentu un skolotāju novērtējums viņa centieniem, viņa darbam cilvēku un visas tautas nākamības labā.

Prasīgs pret sevi un citiem, ar skaidru pārlicību par jaunās skolas sūtību, ar lielu mīlestību pret savu Dzimteni un ticību Latvijas nākotnei Eduards Pētersons godprātīgi un atbildīgi darīja savu ikdienas darbu. Darīja to savam laikam un mūsdienām.

Svinīgs solījums.

Apsolos Latvijas valstij un tās valdībai uzticību, apņemos izpildīt man uzticēto amatu pēc labākās apziņas, pārlicības un zināšanas, izpildīt likumus, valdības rīkojumus un priekšniecības likumīgās pavēles, neizpaust dienesta noslēpumus, apzinoties, ka man par savu darbību jāatbild likuma priekšā.

*Rūja,
1921. g. 23. oktobrī.*

E. Pētersons.

Kopija no drukāta arhīva materiāla [3]

Starp dzīvi, mācīšanos un darbu nav izteiktas robežas

Kārlis Eduards Jēkaba d. Pētersons ir dzimis 1882. gada 26. maijā Valkas apriņķī Birzgaļu (Aumeistaru) pagastā. Mācības viņš uzsāka Valkas apriņķa Priežukalna 1. pakāpes pamatskolā, kurā vēlāk, 1897. gada 15. oktobrī, atgriezās kā cenzēts pilntiesīgs skolotājs – tā teikts viņa dzīves gājuma aprakstā. [3] Šajā skolā viņš strādāja līdz 1899. gada 15. oktobrim, kad iestājās Irlavas skolotāju seminārā. Pēc semināra beigšanas E. Pētersons nepārtrauca studijas un iestājās Valkas-Valmieras skolotāju seminārā Valmierā (1900–1903). Tūdaļ pēc semināra beigšanas viņš turpināja skolotāja darbu un jau 11. augustā bija pieņemts Smiltenes draudzes skolā, paralēli darbojies par ērgelnieku un mācītāja palīgu Smiltenes baznīcā. [40] Ar Smiltēni saistās vairāki E. Pētersona dzīves un darba gadi – 1909. gada 24. augustā viņš pārgāja darbā par skolotāju uz Smiltenes tirdzniecības skolu, bet kopš 1912. gada 29. septembra strādāja par Smiltenes draudzes 2. pakāpes pamatskolu pārzini.

Vēlmi pilnveidot savu profesionālo kompetenci viņš saistīja ar studijām, tādēļ 1919. gadā 37 gadu vecumā E. Pētersons iestājās Latvijas Universitātes Filozofijas un filoloģijas fakultātē, turpinot Irlavas un Valkas-Valmieras skolotāju seminārā uzsāktās studijas pedagoģijā. Universitātes studiju laikā 1922. gadā klausījās E. Šprangera lekcijas Berlīnē, P. Barta un T. Lita lekcijas Leipcigā, iepazinās ar skolotāju sagatavošanas pieredzi Vācijā, ar G. Keršenšteina darbu skolu Mīnhenē un H. Gaudiga didaktiku. Šī pieredze būtiski iespaidoja viņa pedagoģiskos uzskatus.

Teorētiskā sagatavotība un praktiskā pieredze ir pamatā tam, ka universitāti beidzot, 1923. gada 20. maijā E. Pētersons uz neilgu laiku kļuva par Valkas apriņķa pamatskolu inspektoru. Tajā pašā gadā nodibinājās Jelgavas Valsts skolotāju institūts un viņu iecēla par institūta direktoru. Šo amatu E. Pētersons pieņēma kā pienākumu kalpot savai tautai un institūta atklāšanas aktā 17. septembrī runāja par skolotāju

institūta un skolu uzdevumiem – par audzināšanu kā personības attīstības nosacījumu, cilvēka garīguma un tautas kultūras attīstību. [7]

1924. gadā E. Pētersonu ievēlēja par pirmās šķiras lektoru pie LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes, un, savienojot ar darbu Jelgavas Valsts skolotāju institūtā, viņš sāka docēt mācību par skolu, vēlāk arī vispārīgo didaktiku. Latvijas Universitātē darbs bija uzsākts sekmiņi, un E. Pētersons 1927. gadā tika ievēlēts par LU privātdocentu pedagoģijā, bet 1937. gadā apstiprināts par LU ārštata vecāko docentu pedagoģijā un pedagoģijas vēsturē, nomainot docenta amatā aizsaulē aizgājušo Aleksandru Daugi.

Universitātē E. Pētersona karjera attīstījās strauji. Sekmiņi savienojot akadēmisko darbu un pētniecību, viņš studēja Rietumeiropas

339. L. U. filoloģijas un filozofijas fakultāte 28. apr. 1937. g. sēdes protokols.
Pildītāji: docenti prof. Fr. Balodi, prof. L. Kērpis, E. Alex, J. Celms, P. Dāle, J. Kauliņš,
P. Jurevičs, St. Kalbācikovs, J. Plakis, K. Kaulbergs, B. Vīpova, doc. A. Alāte,
P. Dols, J. Bakermanis, R. Jūrgens, priv. doc. J. Liličs.

2) E. Pētersona doktora eksāmeni vispārīgajā pedagoģijā un didaktikā. Prof. J. Kauliņa jautājumi: 1) Herbarta mācība par tikumu un raustību 2) Vilhama Sterns introspektīvo jēdziens pedagoģijā 3) Hartmana un Freijera objektīvā gara izpratne. 4) doc. R. Jūrgens jautājumi: 4) kā vispārīga psiholoģiska kalpo vērtīgu personības izveidošanai, 5) faktori, kas veido individuālītāti: pēc Keršentenera un Sterns, prof. P. Jureviča jautājumi: 6) Rotals kā audzināšanas un mācīšanas ideāls.
Fakultāte atzina, ka Pētersons pārbaudījumus izturējis ļoti veiksmīgi.

3) Nolosa prof. J. Kauliņa eksāmeni par priv. doc. E. Pētersonu, pēc Kauliņa E. Pētersona ierīti par vecāko docentu vispārīgajā pedagoģijā un pedagoģijas vēsturē skatīt ar š.g. 1. jūliju – vienbalsīgi.

Kopija no Filoloģijas un filozofijas fakultātes protokola grāmatas [2, 47]
par E. Pētersona doktora eksāmeņiem vispārīgajā pedagoģijā
un didaktikā

pedagogu pieredzi, analizēja teorijas, vērtēja to ieviešanas iespējas Latvijā. Tā laika fakultātes protokoli liecina par viņa atbildību un studiju kvalitāti – 1937. gada 17. aprīlī doktora pārbaudījumus vispārīgajā pedagogijā un didaktikā viņš „..izturējis ļoti sekmīgi”. [2, 45] Ir iesniedzis *pro venia legendi*: Gaudīga klases brīvā garīgā darbība (didaktisks novērtējums), kā arī nolasījis parauglekciju, ko mūsdienās pazīstam kā atklāto lekciju, ko praktizē, lai ievēlētu akadēmiskajā amatā.

Šos centienus apliecina arī 1940. gada 3. maijā aizstāvētā pedagogijas doktora disertācija “Pestalocija personība un viņa pedagoģiskās idejas”. Tā paša gada 8. maijā Universitātes padome apstiprināja E. Pētersonam pedagogijas doktora grādu, bet 31. maijā izglītības ministrs A. Auškāps, pamatojoties uz Universitātes ierosinājumu, parakstīja E. Pētersonam atļauju izpildīt ārštata ārkārtēja profesora pienākumus pedagogijā (mācība par skolu un vispārīgā didaktika) ar slodzi sešas stundas nedēļā.

Eduards Pētersons ir pirmais Latvijā, kurš aizstāvēja doktora disertāciju pedagogijā un uzsāka nu jau daudzskaitlisko pedagogijas doktoru sarakstu.

Tāču vēsturiskās pārmaiņas Latvijā risinājās strauji un dramatiski. E. Pētersona dzīves laikā varas mainījās vairākkārt, izdarot izmaiņas viņa biogrāfijā – 1940. gadā padomju vara slēdza skolotāju institūtus, Jelgavas skolotāju institūts beidza pastāvēt, un tātad direktors vairāk nebija vajadzīgs. Sekoja arī otrs rīkojums, 15. decembrī Latvijas Universitātes rektors, pamatojoties uz Izglītības Tautas komisāra rīkojumu par filozofijas nodaļas likvidēšanu, parakstīja savu rīkojumu: “..atbrīvojot vecās apspiedējas varas izpausmes nesējus... Vēstures un filoloģijas fakultātes ārkārtējo profesoru Eduardu Pētersonu.” [3, 80] Iestājās pārtraukums universitātes profesora darbā. Šajā laikā viņš ir strādājis par Rīgas 3. vidusskolas direktoru. [40]

Mēģinot atjaunoties darbā, E. Pētersons 1942. gada 17. novembrī parakstīja fašistiskās okupācijas varas sagatavoto tipveida apliecinājumu, ka pat pēc rūpīgas pārbaudes viņa biogrāfijā nav atrodami nekādi apstākļi, kuri varētu būt par šķērslī viņa pieņemšanai darbā.

[3, 40] Pēc gada, 1943. gada 20. decembrī, viņu ievēlēja par pedagoģijas katedras profesoru Latvijas Universitātē.

1944. gadā E. Pētersons emigrēja uz Vāciju, neilgu laiku bija Baltijas Universitātes profesors, bet 1947. gadā pārcēlās uz pastāvīgu dzīvi Stokholmā, kur strādāja par arhivāru un, izmantojot iespējas, pētīja skolu stāvokli Vidzemē zviedru laikos.

Viņš ir miris 1958. gada 9. decembrī un apglabāts Zviedrijā. Zviedrijas laiks ir piepildīts ar domām un rakstiem par audzināšanu, par skolotāju izglītību un skolu vēsturi Latvijā, par trimdas latviešu mācībām. Tās bija domas Latvijas skolas nākotnei, tāpēc E. Pētersona dzīves gājumu neklājas nobeigt ar gadu un datumu. Mūsdienās ir noderīgas un pamācošas daudzas Eduarda Pētersona domas, īpaši viņa audzināšanas izpratne, skolas uzdevumi, skolotāju sagatavošana – kopumā ir vērtīga viņa pedagoģiskā koncepcija, kas integrēja latviešu audzināšanas tradīcijas un Eiropas pedagoģisko domu īpaši 20. gadsimta sākuma reformu laikā.

Atsauksmi par E. Pētersona kandidatūru uz vecākā docenta amatu pedagoģijā un pedagoģijas vēsturē 1937. gadā parakstīja Pauls Jurevičs un Pauls Dāle. [3, 42] Kolēģi atzinīgi novērtēja viņa aktīvo darbību izglītībā, atbildību un lietpratību, uz ko pamatojas viņa panākumi. Daļa no atsauksmes ir veltīta E. Pētersona pedagoģiskajiem uzskatiem. Atļaujos šo daļu citēt, vienīgi nomainot dažas novecojušas formas ar mūsdienās lietojamām. Tā vienlaicīgi pauž arī P. Jureviča un P. Dāles uzskatus.

E. Pētersons publikācijās aizstāv uzskatu, ka uz audzinātāja pienākumiem tiklab teorijā, kā praksē jāraugās no vērtību filozofijas viedokļa: jāaudzina veseli, intelektuāli attīstīti, ētiski un estētiski izkopti, reliģiski noskaņoti, dzīves darbam noderīgi cilvēki. Vērtības pašas sevī ir absolūti un tāpat arī ideāli nozīmīgas, kā dēļ tās nodrošina ne tik vien audzināšanas mērķu apziņu, bet ierosina arī mērķtiecību, kas savukārt prasa nerimstošu gribas modrību, lai apmierinātu tieksmi pēc patiesā, labā, daiļā, – pēc pilnīgākas vērtību izjūtai atbilstošas dzīves. Šo mērķi cilvēks savā dzīvē sasniedz tikai

relatīvi. Tāds stāvoklis rada nemieru, bet stiprina gribu arvien no jauna censties uz priekšu, uz augšu, vērtību virzienā. Tā rodas gara spēks, kas, izpauzdamies gribas aktos, liek cilvēkam iet dzīves cīņā, arī pašam sevi arvien pārspēt un sevī kaut ko jaunu radīt. Šāda pašdarbīga cenšanās uz priekšu, meklējot patiesību, cenšanās pēc labākā, pilnīgākā ir personības pazīme, kura, izprasta kā ideālais "es", kā ilgu "es", liek arī vienmēr vērtēt pašam sevi un palikt nomodā par savu dzīvi, izturēšanos un rakstura īpašībām, ar to pašnovērošanas ceļā veicinot harmoniska rakstura un vērtībām atbilstoša dzīves stila izveidošanu. Savus spēkus cilvēks vislabāk var izkopt, dzīvodams savā tautā, jo tur gaišāk vērojami dzīves mērķi un atrodami arī vajadzīgie līdzekļi šo mērķu sasniegšanai. Tamdēļ jaunatnes audzināšanā pedagoģisko vērtību normas jāapgaismo no nacionālā viedokļa, ar ko tad arī tautas neatkarības un brīvības ideja, kā audzināšanas ideāls, iegūst augsti kvalificētas vērtības nozīmi.

E. Pētersona pedagoģisko uzskatu avoti

Šodiena ir vērti no pagātnes uz nākotni.

[7, 1363–1365]

Par avotiem publikācijās pats E. Pētersons nerunā, viņš tos izmanto. Darbos ir saskatāma pēctecība Latvijas pedagoģiskās domas attīstībā. Publikāciju saturs, tajās paustās idejas un autora pārliecība ļauj secināt, ka avoti, kuri veidoja viņa pedagoģisko koncepciju, ir bijuši vairāki.

Tautas pedagoģija – paradumi, nacionālās vērtības – tautas kultūra šī jēdziena plašākajā un šaurākajā nozīmē. Kultūra ienāk skolā kā mācību satura komponente, audzināšanas uzdevumi un metodes, bet ģimenē tautas pedagoģijas gudrības un kultūra ir neatņemama audzinoša vērtība. E. Pētersons par izteikti svarīgu audzinošu faktoru uzskatīja ģimenes un mātes audzināšanu, lauku vidi un lauku sētu, kur

bērni vērojot un darot piesavinājās vērtības. [29, 35–42; 35, 326–328] Šī tēma ir vairāku publikāciju saturā, kas nepārprotami liecina par E. Pēterona pedagoģiskajiem uzskatiem un tautiskuma komponenti tajos. Publikācijās kultūratbilstība ir aplūkota kā pedagoģijas pamata likumība.

Pirmās atmodas idejisko darbinieku ieguldījums kultūrvērtību saglabāšanā un Latvijas brīvvalsts tapšanā ir loģisks turpinājums tautas tradīcijām audzināšanā. Par viņu devumu E. Pēterons atgādina vairākkārt: Jelgavas Valsts skolotāju institūta atklāšanas runā 1923. gadā un “35 gadu idejiskās pastāvēšanas atcerei” 1955. gadā [7, 29], runājot par institūta devumu darba skolas attīstībai un sabiedriskajai audzināšanai, vērtējot Baltijas Universitātes devumu Vācijā u. c. Viņš aicina turpināt šīs kustības darbu, ko mantojumā atstāja K. Valdemāra, K. Barona un citu “censoņu gaitas”, kā arī “vēlāko laiku ceļa laužēju” J. Čakstes, K. Ulmaņa, K. Kasparsona devumu. [38, 793–794] Nosauktās Latvijas vēsturiskās personības bez komentāriem liecina par E. Pēterona pedagoģisko kredo, vērtībām, ko viņš centās stiprināt pedagoģiskajā procesā, par viņa uzskatiem un vēlmi saglabāt un attīstīt latviešu kultūrmantojumu.

Dzīvodams ārzemēs, viņš popularizēja latviešu emigrantu devumu Latviskuma audzināšanas nozīmīgums nostalgiski sakāpinājās viņa trimdas gados, kur viņš vēroja latviešu ģimenes zaudējam latviskumu [33, 122–123], īpaši uzsvēra nacionālo vērtību saglabāšanu jaunatnes audzināšanā kā vērtību, ar ko viņi varēs atgriezties Latvijā un enerģiski piedalīties tās attīstībā. [31, 5–6] Jaunatnes audzināšanu E. Pēterons un viņa trimdas līdzgaitnieki uzskatīja par Latvijas atjaunošanas un pastāvēšanas pamatu. [38, 794–795]

Klasiskā pedagoģija: V. Ratkes, J. A. Komenska, J. H. Pestalocija pedagoģija un darbība. Šo pedagoģu devumu E. Pēterons citē vairākkārt, uz viņu pedagoģiskajiem vispārīgajiem balstās mācību un audzināšanas teorijas un prakses apzināšanā Latvijas apstākļos. E. Pēterona priekšgājēji jau bija daudz paveikuši, veidojot Latvijas

pedagoģisko domu saskaņā ar Rietumeiropas kolēģu ieguldījumu. Doktora pētījumam viņš izraudzījās Pestalocija pedagoģisko mantojumu, lai pēc iespējas pilnīgāk to izmantotu Latvijas apstākļos. Bija sagatavojis arī manuskriptu grāmatai "Pestalocija studijas".

Teorētiskais un metodiskais **19. gadsimta mantojums, 20. gadsimta Reformpedagoģija, Progresīvā izglītība ASV**. Īpaša nozīme pedagoģisko uzskatu attīstībā ir vācu 18. un 19. gs. pedagoģiskajai domai un ievērojamo pedagogu darbiem, kuru pedagoģiskās pārlicības būtība un galvenais devums ir citēts un izmantots publikācijās vairākkārt:

- ♦ F. Šleiermahers – nevis dot skolēniem patiesību, bet gan vadīt skolēnus, lai viņi paši patiesību atrastu;
- ♦ A. Dīstervēgs – mācīt atbilstoši skolēna dabai, attīstīt viņa domāšanu un patstāvību;
- ♦ J. F. Herbartss – mācības nolūks nebūt nav tīrās zināšanas, bet gan skolēnu daudzpusīgas intereses modināšana;
- ♦ G. Keršenšteiners – izveicība fiziskajā darbā kā garīgā darba pirmnoteikums un papildinājums;
- ♦ H. Gaudīgs – brīvā garīgā darbība, pašdarbības princips.

Atskatoties uz latviešu skolas attīstību, daļēju šo pedagoģisko ideju kvintesenci E. Pētersons apkopojis 1959. gadā rakstā "Latviešu skolas trimdā" [37, 653–656], kurš publicēts pēc viņa nāves.

Latvijas pirmās brīvvalsts laikā bija pazīstami daudzi jaunāko laiku autori un viņu inovatīvās idejas – Dž. Djūijs, V. Kilpatriks, M. Montessori, R. Šteiners, Dekrolī. Par viņiem Latvijā rakstīja ne tikai E. Pētersons, bet arī A. Dauge, F. Ruiga, M. Štāls, A. Neilande, M. Liepa, J. Kalniņš u. c. Tā laika pedagoģiskā prese spēcīgi popularizēja Rietumeiropas un ASV pedagogu devumu. Turklāt Latvijas enerģiskākie pedagoģijas pētnieki vēroja norises izglītībā un skolu attīstību Eiropā, apmeklējot vairākas valstis. E. Pētersons īpaši uzmanīgi sekoja Vācijas pedagoģiskās domas attīstībai un ideju ieviešanai skolās. Šī ietekme viņa pedagoģisko uzskatu attīstībā ir ievērojama, un tā izpaužas kā publikācijās, tā pedagoģiskajā darbībā.

E. Pētersons uzsvēra humānpedagoģijas idejas – bērncentrēta pedagoģiskā procesa nozīmīgumu, skolēna un skolotāja brīvību pedagoģiskajā procesā, mācīšanos darot, brīvās attīstības ideju, darba skolas nepieciešamību kā piemērotu skolas koncepciju skolēnu patstāvības attīstībai, kā arī popularizēja Latvijā praktiskās iestrādes un inovatīvu ideju ieviešanas pieredzi.

Zīmīgi, ka viņš, aizrautīgi izplatot no Rietumeiropas valstīm ienākošās idejas, brīdināja zinātniekus un skolotājus no aklas sekošanas tām. Tādējādi viņš apliecināja izglītības kultūrvēsturisko konkrētību, apgalvojot, ka citu tautu pieredze var bagātināt savas tautas izglītību un padarīt cilvēkus spējīgus dzīvot daudzo tautu saimē. Turklāt sadarbībā parādījās arī Latvijas pedagogu devums un darba saskaņotība ar norisēm citu Eiropas valstu skolās: “..tīri latviskas skolas darbs nepaliek izolēts no reformatoriskiem virzieniem...” [38, 793–794]

Filozofiskās atziņas, uz kurām balstījās Reformpedagoģija un Progresīvā izglītība, E. Pētersonam bija pazīstamas. Izpratne par reformu Latvijas brīvvalsts izglītībā veidojās, apzinot Rietumeiropas pedagoģiskās teorijas kā ideju avotu. E. Pētersona uzskati izglītības filozofijā izpaužas publikācijās un ir sakārtojami vairākās grupās. Tas ir nozīmīgi viņa pedagoģiskā mantojuma izpratnei.

- ♦ Iedzimtā un iegūtā attiecības cilvēka attīstībā, cilvēkam būtisko dotumu attīstība individuālajā un sociālajā darbībā dabas un sabiedriskajā vidē, skaidri paužot attīstības būtību: fizisko, garīgo (emocionālo, intelektuālo, gribas), sociālo attīstību to vienotībā. Viņš aicināja skolotājus mācības pakārtot skolēna individuālajām psihes īpašībām, atzīmējot, ka indivīdu dažādība un spēja pielāgoties ir ievērojama. Tādēļ mācībās ir jāizmanto metožu dažādība – ir ļoti maz cilvēku, ko var pieskaitīt vienam psihiskās struktūras tipam. “Lielākā daļa cilvēku ir ar jauktu struktūru un spējīgi iegūt savu izglītību tiklab vienā, kā otrā kultūras novadā... Ja cilvēks pārāk iegrimis savās īpatnībās, tad pat tās īpatnējās spējas nevarēs attīstīties, jo darbībā trūks

papildinošu elementu.” [18, 223] Šo papildinājumu cilvēka attīstībai nodrošina mācību saturs un skolotāja palīdzība.

Līdzīgi kā pirms gadsimta F. Frēbels (1782–1852), E. Pētersons pauž viedokli, ka bērns attīsta dabas dotumus un iegūtās īpašības darbībā, bet pašdarbība viņa ieguvumu padara pilnīgu. Tādēļ viņš vairākkārt pievēršas psiholoģijas jautājumiem. [10; 13; 15; 25]

- ♦ **Subjektīvā un objektīvā, iekšējā (garīgā – emocionālā, intelektuālā un gribas) un ārējā (pedagoģiski organizētas darbības, rosinājumu, paraugu) vienotība cilvēka attīstībā saistībā ar viņa darbību, aktivitāti un patstāvības attīstību – vēl viens E. Pēterona izglītības filozofijas postulāts. Viņš atsaucas uz Fihtes un Kanta filozofiju – cilvēka garīgā būtība ir aktīvs radošs spēks – un cenšas šajā atziņā pamatot pārkārtojumus Latvijas skolās, audzināšanas saturu un metodes: “Personību rada kultūras vērtības, tomēr ne kā ārēji ietekmējoši spēki, bet kā indivīda paša uztverta veidojoša enerģija, kas ierosina radošu pašdarbību un vērtējošus pārdzīvojumus.” [18, 222] Personību rada kultūras vērtības, ko tā apgūst, tomēr ne kā ārīgi ietekmējoši spēki, bet kā indivīda paša uztverta veidojoša enerģija, kas ierosina radošu pašdarbību un vērtējošus pārdzīvojumus. Tā ir patstāvīga izglītības vērtību pārstrādāšana un asimilēšana, kas risinās cilvēka gara dzīvē.**

Viņš meklē didaktiskas sakarības, kuras savieno objektīvo mācību saturu, ar tā palīdzību iegūtās zināšanas un prasmes ar skolēna subjektīvo guvumu (sasniegtā pārdzīvojumu, intereses, attieksmes, darbības motīvus), skaidri iezīmējot pedagoģiskā procesa objektīvās un subjektīvās komponentes būtību un vienotību.

- ♦ **Fiziskās un garīgās attīstības vienotība, skolēna harmoniska attīstība – šī mācību uzdevuma izpildei un audzināšanas mērķa sasniegšanai E. Pēterons brīdina no sašaurinātas, virspusējas darba skolas izpratnes, jo mācīšana strādāt bez garīgās attīstības, bez attieksmes pret darbu novedīs pie kļūdām. “Valņi**

starp garīgo un fizisko darbu ir jānoārda; garīgā un fiziskā darbu darītāji nedrīkst justies šķirti un atdalīti". Ņemot vērā to, ka "no rupjā roku darba ir attīstījusies garīgā darbība", ir jāpārveido mācības un audzināšanas darbs. [18, 219] Tādēļ viņš augstu vērtē darba skolas ideju.

E. Pētersona izpratne par fiziskā un garīgā darba vienotību kā skolēna vispusīgas attīstības nosacījumu ir pamatota cilvēka attīstības būtībā, nevis mehāniski virspusējā šo darbības veidu savienošanā. Publikācijās ir pausta viņa izpratne par cilvēka vispusīgu un harmonisku attīstību, tā ir uzskatāma par nozīmīgu devumu Latvijas pedagoģiskās domas attīstībā.

Vēl viena būtiska nostādne – cilvēka attīstībā **individuālais ir augstāk vērtējams par sabiedrisko**. Te E. Pētersons turpina H. Gaušdīga domu, kurš par audzināšanas mērķi nepārprotami uzskatīja personības attīstību. Tādēļ viss skolas darbs ir jāpārveido skolēna personības tapšanai, katra priekšmeta specifiskie uzdevumi ir jānosaka ar šiem mērķi, lai katrs priekšmets ar savām iespējām ļautu skolēna aktivitātei un patstāvībai atrasties – jāpiedāvā noteikts darbības veids, iespējams jāautā, mācīties brīvi formulēt jautājumus. [18, 224]

E. Pētersons uzsver, ka cilvēcisko vērtību apguve ir iespējama apgūstot kultūru, tātad sabiedrībā. Iepriekšējos gadu simteņos tie strādātajam priekšstatam par patieso, labo, daiļo, "kas attiecināms uz katru esmi, mūsu dienās pievienotas vēl.. svētuma vērtības, turpretim visa labā vērtības, kā tikumiskās vērtības tiek noteikti atdalītas no pielaiķošanas kailajai mērķtiecībai un derīguma vērtībām". [34, 160] Tas ir būtisks papildinājums koncepcijai: "Zināšanas neaug paralēli ar tikumību." [22, 10] Audzināšana bērna personības, viņa individualitātes attīstībā veicina fizisko un garīgo spēju atraisīšanu un kultūrvērtību piesavināšanos. Tātad individualitāte attīstās sociālajā vidē, no tā pārņemto kultūrvērtības, bet attīstīta personība nes vērtības citiem.

- ♦ **Vērtību izpratne** audzināšanā, ko autors centās apzināt un paust kā pamatu pedagoģiskajai darbībai, ir vēl viena E. Pētersona

sona izglītības filozofijas komponente. Audzināšanā vienmēr orientējamies pēc kādiem “zināmiem mērogiem kā pie stabila vērtēšanas pamata. Šīs vērtēšanas pamatvienības saucam par vērtībām”. [34, 160] Tās autors izsaka pedagoģiskos jēdzienos, tādēļ šī interpretācija ir nozīmīga kā E. Pētersona uzskatu, tā audzināšanas tradīciju izpratnei. Viņš skaidri nošķīra materiālās un garīgās vērtības, augstāk par visu uzskatīdams garīgās, pašu cilvēku kā vērtību. Tieši uz tām ir orientējama audzināšana: “Vērtība iegūst pedagoģisku nozīmi, ja to attiecina uz cilvēka dzīvi, darbu un kultūras parādībām.” [34, 160] Tomēr tas vēl neizsmeļ visu – vērtība ir arī daba. Autors aplūko vairākas vērtību grupas [34, 160–163], kas var izraisīt arī šodienas pedagoģu interesi, parādot vērtību jēdziena attīstību pedagoģijā:

- ✦ **bioloģiskās jeb vitālās** – dzīves un dzīvošanas iespējas, ko “latviešu pedagoģijā nosauc par guvumu” (šķiet, ar to autors domāja iedzimto dabu un dotumus), dzīvība kā vērtība;
- ✦ **saimnieciskās un tehniskās** – darbības veidi, kā pārstrādā dabas produktus (te ir atpazīstami darbības paņēmieni, prasme izmantot zināšanas);
- ✦ **daiļuma jeb estētiskās vērtības** – darba produktu papildina darītāja individualitātes pievienotās estētiskās vērtības, kur “pārdzīvojuma būtība raksturojama kā idejas un parādības attieksmju uztvērums” [34, 161];
- ✦ **patiesības vērtība** – tai ir vēsturiska konkrētība un nosacītība, tomēr lietu un parādību apzināšana ļauj pacelties loģiskā sprieduma un vērtējuma sfērā, bet patiesības pedagoģijā iegūst īpašu vērtību, ja tām var sekot praktiskajā dzīvē;
- ✦ **religiskās vērtības** – augstākas būtes eksistences atzišana, ar kuru cilvēks jūtas garīgi saistīts, “iekšēja un ārēja Dieva pavēļu atzišana”;
- ✦ **kopības vērtības** – tās audzināmas un kultivējamas klasē, ģimenē, jebkurā citā organizācijā, kur visbiežāk tās pastāv

nerakstītā veidā un kuras kopā ar rakstītām vērtībām raksturo valsts un tautas humanitātes un kultūrvēsturisko pakāpi;

- ◇ *tikumiskās vērtības* – tās parādās jau iepriekšējās vērtību grupās, tomēr pedagogijā ir svarīgi par tām runāt atsevišķi tādēļ, ka tās ir vajadzīgas dzīves kārtības uzturēšanai, un tādēļ, ka to nesējs ir personība;
- ◇ *prieka un laimes vērtības* – tās pauž subjektīvu gara stāvokli, kam pedagogijā ir neatsverama nozīme – kā sasnieguma pārziņojums un rosinātājs enerģiskam darbam.

Šajā vērtību uzskaitījumā nav nosaukta **cilvēka brīvība kā vērtība**, tomēr darbos šis viedoklis ir pausts nepārprotami – cilvēks tiecas uz to. E. Pētersonam ir tuva un saprotama cilvēka garīgā brīvība. Gadīdīga pedagogijā kā mērķis un nosacījums skolēna attīstībai. [14]

Brīvības un kārtības attiecības E. Pētersons aplūko kā nozīmīgu nosacījumu un enerģiski popularizē Rietumeiropas kolēģu brīvības audzināšanas ideju [14], tomēr to nepieņem kā absolūtu: maz pie redzējamam skolēnam ir nepieciešama skolotāja un vecāku palīdzība, lai viņš sasniegtu vairāk, pilnīgāk attīstītu to, kas no dabas dots. Šīs attiecības nav pašmērķis, bet gan līdzeklis skolēna garīgi brīvas, spējas un tikumiski atbildīgas personības audzināšanā.

Ir pamats uzskatīt, ka E. Pētersona vēlme izveidot Latvijas brīvvalsts izglītības sistēmu, kura būtu tikpat atzīstama un produktīva kā Rietumeiropā, bija faktors, kā vārdā viņš centās pieņemt valsts pārvaldes izmaiņas. Pēc 1934. gada 15. maija politiskajām pārmaiņām Latvijā viņš apsveica autoritāra režīma ieviešanu [28, 124–130] un formulēja savu filozofisko nostāju: mums ir “moderna valsts ar autoritāru vadību”, jo cilvēku sabiedrībā absolūta brīvība nav iespējama – cilvēkiem ir jādzīvo pēc kultūras sabiedrības daudzpusīgajām un niansētajām attiecībām un likumiem. Tomēr, emocionāli piesātināti atbalstot K. Ulmaņa pārkārtojumus, E. Pētersons atgādina – lai gan “īstā brīvība nav domājama bez kārtības” [28, 132], skolotāja iero

sinājumi un aizrādījumi nedrīkst apspiest paša skolēna iniciatīvu un iznīcināt draudzīgas attiecības. [28, 127] Bērnam ir jāpalīdz tik daudz, cik tas ir nepieciešams, lai viņš darītu pats.

♦ **Pašdarbība un aktivitāte** ir sekmīgas attīstības pamats. Pasīvām un darbību nerোসinošām zināšanām ir maza nozīme. Zināšanas tikai tad noderēs par stipru pamatu tālākajā attīstībā, ja tās būs apvienotas ar jūtām un modinās gribu uz aizvien jauniem centieniem. Vienaldzīgi cilvēki pret apkārtnes norisēm ir maznozīmīgi (turpat).

Audzinašana ģimenē, skolā, sabiedrībā ir kultūras sabiedrībā dzīvojošas personības attīstības nosacījums, bet mācības ir audzināšanas līdzeklis. "Īsta izglītība nav meklējama tikai zināšanās un prāta attīstībā, bet visa iekšējā cilvēka izkopšanā, lai sev radītu patiesu, labu un daiļu gara pasauli. Pašdarbība šajā virzienā ..nodrošina ceļu uz pilnvērtīgu personību." [22, 10]

No citām publikācijām var saprast, ka nevienaldzībai kā personas īpašībai un attieksmes izpausmei ir divējāda nozīme – aktīva darbība (pašdarbība) attīsta pašu individualitāti, bet garīgi bagāta individualitāte ir vērtīga sabiedrībā, no kuras viņa aizgūst vērtības un kurai pati rada vērtības.

Filozofiskās domas apzināšana, pedagogijas klasiķu darbu apguve, izglītības reformu idejas izpratne Rietumeiropā un ASV veidoja E. Pētersona pedagogiskās koncepcijas pamatu, kas jau pirmās brīvvalsts laikā ļāva viņam aktualizēt pedagogijas vispārējās likumības un uz to pamata rosināt pārkārtojumus izglītībā. Publikācijās tās ir nepārprotami ievērotas un skaidrotas – pedagogiskā procesa atbilstība skolēna dabai un attīstībai (dababilstība), vispārcilvēcisko vērtību un nacionālās kultūras pārmantošana (kultūratbilstība), skolēna attīstība patstāvīgā darbībā (E. Pētersons lieto jēdzienu *pašdarbībā*).

Tiesa, E. Pētersona laikā vēl nebija tādas darbības un kognitīvās psiholoģijas, ko varam izmantot mēs, tomēr J. H. Pestalocija ideja par mācību priekšmeta jēdzienu skaidrību un skolēna pareiziem sprie-

dumiem (mēs šo domu izsakām ar jēdzienu *izpratne*), Dž. Djūija ideja “mācīsimies darot” viņam bija saprotama, un tā ir skaidri iestrādāta darba skolas koncepcijā – cilvēks attīstās pašdarbībā.

Vispārpedagoģiskās likumības

Skolēna brīvība, patstāvība, atbildība, radošums un šo kompleksu īpašību attīstībai labvēlīgi apstākļi, ko piedāvā bērncentrētas mācības, humāns pedagoģiskais process, darba skola – tā ir skolas reformas būtība un konkrēti risinājumi, kas kļūst iespējami noteiktā sabiedriskās attīstības situācijā un kas vislabāk atbilst vispārpedagoģisko likumību realizēšanai – šo pārliecību pauž E. Pētersona publikācijas.

Klasiskā pedagoģija, Reformpedagoģija, Progresīvā izglītība būtībā balstās uz didaktikas vispārīgajām likumībām: atbilstība bērna dabai, ievadišana kultūras vērtību pasaulē, pašdarbība. Šīs pamatnostādnes E. Pētersona darbos tiek atgādinātas itin bieži.

“Lai kalpotu bērna attīstībai un pieskaņotos bērna tieksmēm, tās vienā gadījumā veidojot, bet otrā gadījumā ierobežojot un disciplinējot, tad jāreformē un jāpārveido viss mācību darbs, visu priekšmetu programmas un visu priekšmetu mācīšanas veids. Mācības veidam konkrētā gadījumā jābūt sintēzei no tā, ko no vienas puses prasa bērna daba, bet no otras – katra mācības priekšmeta īpatnējā būtība.” [18, 224]

Tādēļ skolas uzdevums mācību satura izveidē ir atlasīt kultūrvērtības, didaktiski vērtēt un izraudzīt tās atbilstoši bērna attīstībai, padarīt pieejamas bērna garam, lai sekmētu viņa pašdarbību. Katrs mācību priekšmets meklē savus īpatnējos, mērķiem atbilstošos līdzekļus – metodes un organizāciju, pielāgo priekšmetam darbības veidu. Sintēze starp bērna dabas prasībām un priekšmeta īpatnējo būtību sākas tad, kad bērns sāk just tieksmi jautāt. [18, 225] Nostiprināta šī tieksme kļūst par likumību, par tieksmi pēc zināšanām, par patstāvību.

kad skolēns attīsta prasmi jautāt pats sev – tā, pēc Gaudīga domām, izpaužas dabatbilstības princips, ko E. Pētersons pārņem kā vienu no vadošajām prasībām didaktikā.

Patstāvība garīgajā darbībā ir mērķis un līdzeklis – tā vispirms ir vajadzīga pašam skolēnam.

Materiālās un formālās izglītības vienotība – „mazāk nozīmes ir tam, ka jaunatne pēc iespējas daudz piesavinājas no vielas, ko pieaugušie atzīst par labāko, turpretim nesalīdzināmi svarīgāka nozīme ir cilvēka dabas tikumisko, intelektuālo un aistētisko dziņu attīstībai. Šo cilvēka dabisko spēku veselīgu attīstību nebūt nenoteic vielas daudzums, bet vielas īpašības un darbības veids, kādā kārtā viela kļūst par augošā cilvēka garīgu mantojumu”. [18, 228] Tādēļ ir jāizraugās atbilstošas mācību metodes un mācību organizācija.

Bērna atšķirīgas no citiem īpašības nāk no dabas, tā ir viņam dotā dabiskā individualitāte, kas pakāpeniski ienāk kultūras vērtību pasaulē un, apgūstot tās, kļūst par garīgi attīstītu personību. Tomēr individuālo īpašību un kultūras vērtību apguve nav kompromiss, tā ir mācībās sasniedzama vienotība un garīgs veselums. E. Pētersons pievienojas Gaudīga viedoklim, ka uzsvars uz individualitāti un kultūrvērtību nolikšana personības kalpībā traucē pilnvērtīgai kultūrvērtību apguvei, bet pāragra personības jēdziena nolikšana individualitātes vietā neļauj kultūrvērtībām parādīt savu audzinošo spēku. [18, 230]

Dabatbilstības likumību realizē didaktisks princips – balstīšanās skolēna pieredzē, ko Gaudīgs skaidroja tā: jo nedrošāki ir agrāko zināšanu slāņi, jo mazāk var rasties domu enerģijas jaunu zināšanu uzņemšanai... Tādēļ skolotāja uzdevums ir palīdzēt skolēnam nostiprināt zināšanas, lai tās kļūtu par balstu jaunu zināšanu apguvei un patstāvībai.

Veidojot Latvijas brīvvalsts skolas mācību procesa teoriju un praksi, E. Pētersons saskatīja idejas Keršenšteintera darba skolā – viņš citē domu par dabatbilstību un kultūrkontekstu izglītībā: “Ja katram kultūras guvumam ir sava garīgā struktūra, tad tikai tas viņam var

piekļūt, kam ir līdzīga garīga struktūra, tikai tam kultūras guvums var noderēt par izglītības guvumu.” [18, 221] Katram kultūras novadam ir sava materiālā un garīgā viela, sava īpatnējā gara uzbūve (šķiet, to mēs apzīmētu ar jēdzienu *mentalitāte*). Skolēna spējas ir attīstāmas nepārtrauktā darbībā, iedziļinoties kultūras guvuma būtībā. Savukārt izglītības vērtība apgaro un iespiežas personības dziļākajā būtībā. Keršenšteinerā darba skola ar savām metodēm prot atrast, pārņemt un padarīt par skolēna īpašumu izglītības guvumu un kultūrvērtības.

Pētersons iet tālāk par Keršenšteineru kultūratbilstības izpratnē tādēļ kritizē Keršenšteinerā viedokli, ka indivīda izglītība ir iespējama vienīgi ar tiem kultūras guvumiem, kuru garīgā struktūra ir adekvāta indivīda psihiķes struktūrai. Neraugoties uz to, ka šī doma ir saskaņā ar dabatbilstības principu, tomēr galvenais te ir nevis tas, ko cilvēks uzņem, bet gan kā uzņem, saprot, pārdzīvo un piesavinās. Cilvēks attīstās, spēj uztvert un apzināt atšķirīgas vērtības, pilnveidojas no tām. [18, 223] Šajā izpratnē Pētersonam tuvāka ir Gaudīga pieeja – audzināšanas mērķis ir pati personība, “kas paceļas pāri individualitātei un socialitātei”. [18, 224] Tādēļ E. Pētersons, sekojot H. Gaudīga pārlicēbai, apgalvo, ka viss skolas darbs ir kalpošana skolēna topošai personībai.

E. Pētersona metodikas pārzināšana parādās Gaudīga un Keršenšteinerā darba skolas ideju kritikā – šajā teorijā un praksē viņš saskata nepilnības un neskaidrības, lai skolotājs varētu precīzi formulēt mērķus un vadīt skolēnu pašdarbību darba skolas ietvaros.

Pašdarbība ir būtiska likumība, kas nodrošina skolēna vispusīgu un harmonisku attīstību.

Attīstība, audzināšana, mācības

E. Pētersona pedagoģija nepārprotami rada secinājumu – tā ir skolēna attīstības un audzināšanas teorija un prakse, kas pamatota vispārpedagoģiskajās likumībās. Audzināšana skolā ir darbs rītdienai.

tādēļ audzināšanas darbs ir nākamības darbs [7, 1363–1365], tādēļ tas ir īpaši atbildīgs un ir pats nozīmīgākais skolas uzdevums.

Ievads grāmatai “Vispārīgā didaktika” sākas ar teikumu: “Viens no audzināšanas darba svarīgākajiem uzdevumiem ir mācīšana.” Šo pārlicību pauž arī viņa daudzie raksti, kuri atspoguļo izpratni par bērna/skolēna attīstību mācību procesā, par izglītības un personības veidošanās, mācību un audzināšanas vienotību. Šī konceptuālā nostādne ir didaktiskās sistēmas pamatā, tā vēl šodien nav zaudējusi nozīmi: intelektuālās attīstības, zināšanu un tikumības, jūtu un gribas, sociālās dabas tieksmju un reliģisko vērtību vienotība. “Audzināt var tikai tāda mācība, kas veicina individualitātes attīstību personības virzienā.” [22, 11]

“Vispārīgās didaktikas” ievadā viņš konkretizē šo nostādni: “..mācība ir bērna ievadīšana kultūras vērtību pasaulē, attīstot bērnā snaukušos garīgos un fiziskos spēkus, lai izglītotu personību”, lai atraisītu bērna jūtas un modinātu gribu, kā dēļ veidosies attiecības ar mācību saturu. [22, 7–11] No konteksta var saprast, ka ar novecojušo formu “mācība” autors saprot mācības – mācīšanās un mācīšanas vienotību (tekstā ir skaidrojums, ka mācīšana zaudē jēgu bez mācīšanās). “..mācība nav vairs pašmērķis, ..bet līdzeklis mērķa sasniegšanai”. [22, 6]

Savukārt mācību saturs pats par sevi neaudzina – bērnam ir jāpalīdz saskatīt tikumisko vērtību būtību un derīgumu sev – skaidra norāde uz mācīšanās personisko nozīmīgumu, kas ir aktualizēta mūsdienu pedagogiskajos pētījumos, lai apzinātu mainīgajā vidē piemērotu pedagogisko sistēmu skolēna mācīšanās un attīstības motīvu nostiprināšanai.

Skolas uzdevums ir “ieaudzināt vairāk spēka un patstāvības”, tādēļ ir vajadzīgi sakari ar kultūras un darba dzīvi, mācību diferenciacija. [18, 218]

Grāmatas otrajā nodaļā “Mācības mērķis” viņš raksta: “..mācītā, lai bērns iegūst zināšanas!” Šeit un tālāk tekstā nepārprotami akcentēta skolēna paša mācīšanās, patstāvība zināšanu iegūšanā,

ko citās publikācijās E. Pētersons formulē vēl precīzākos jēdzienos, pievienojoties H. Gaudiga didaktiskajiem uzskatiem: “brīvā garīgā darbība”, “garīgās pašdarbības princips” [37, 655], “garīgās darbības rosme” [35, 255].

Mācības ir mācīšanas un mācīšanās savstarpēji saistītas darbības, objektīvā (vide) un subjektīvā (motīvi, pārdzīvojums, interese) vienotība pedagogiskajā procesā, kas ir attīstības pamats un nav šķirams no audzināšanas. Zināšanas nevar iedot, tās var tikai paņemt – apgūt.

Zināšanu apguve ir mācību materiālais uzdevums (pieredze, pielietojamas zināšanas jeb prasmes), bet mācoties var un vajag sasniegt formālo uzdevumu – attīstīt skolēna fizisko, garīgo un sociālo būtību. “Mācības formālais uzdevums ir individualitātes izkopšana un izveidošana par personību.” [22, 8] Ar formālo uzdevumu autors saprot skolēna/bērna individuālo spēju attīstību. “Ko apzīmē ar vārdu gara darbība? Parastajā kārtā gan tikai domāšanu. Runājot par gara darbības attīstību no mācību formālā viedokļa, domāšanai, resp., prāta darbībai jāpievieno arī gribas un jūtu dzīve.” [22, 9] Ja pie tam psihiskajiem spēkiem dod zināmu tikumisku gribas virzienu un cilvēka zināšanas ētiski izveido par sirdsapziņu, tad mācības tiecas uz savu audzināšanas uzdevumu atrisinājumu. Audzināšanas procesā personība iegūst tādas dzīvei nozīmīgas īpašības kā fiziska izturība un izveicība, mērķtiecība un neatlaidība, pienākuma apziņa un tikumiskā atbildība, harmoniska pilnība un personiska brīvība. Tādēļ daudzpusīgais “audzināšanas mērķis ir – miesā un garā veselais, dzīves un darba spējīgais cilvēks”. [31, 5]

Mūsdienīgi skan E. Pētersona izpratne par personības harmonisku attīstību, ko viņš definēja 1925. gadā: “Cilvēka harmoniskas pilnības pakāpi nosaka saskaņa, kopsakarība, nosvērtība dvēseles darbībā.” [12, 107] Dvēsele jeb garīgais E. Pētersona publikācijās aptver emocionālo, intelektuālo un gribas komponenti. “Vispārīgās didaktikas” ievadā viņš precīzē jaunās skolas mācību būtību, “kas attīsta ne tikvien prāta, bet arī gribas un jūtu darbību”.

E. Pētersona izpratnē mācības, kas aptver fizisko, garīgo un sociālo attīstību, kā arī harmonizē skolēna garīgo pasauli, mācību sistēmā veic audzināšanas uzdevumus.

Sistematizējot autora uzskatus par mācībām, audzināšanu un individualitātes attīstību, kas paustas galvenokārt rakstā "Darba skola Gaudīga un Keršenšteinerja uztverē" un grāmatā "Vispārīgā didaktika", atklājas viņa paustās sakarības, kas saglabā latviešu pedagoģiskās domas tradīcijas, attīsta tās brīvvalsts laikā un nodrošina šo ideju tālāku pārmantošanu:

- ♦ Patstāvība kā personības īpašība sasniedzama skolēna vispusīgā pašdarbībā, kas nodrošina fizisko un garīgo spēju attīstību to vienotībā, bet individuālās attīstības vienotība ar kopēju darbu klasē (sociālā attīstība) mācībās veido skolēna izveicību, mērķtiecību un neatlaidību kā gribas īpašības – pašdarbība nodrošina ceļu uz pilnvērtīgu personību. Ne tas mācības darbs būs vērtīgāks, kas sniedz visplašākās zināšanas, bet kas nodrošina bērna iedzimto spēku attīstību. Šo iedzimto un dabas doto spēju saskaņojumu sauc par individualitāti, bet mācību formālais uzdevums ir individualitātes izkopšana un izveidošana par personību (22, II daļa. Mācības mērķis). Šajā sadaļā un vairākos rakstos atklājas E. Pētersona izpratne par mācību mērķi – tā ir skolēna brīva attīstība, veidojoties par vispusīgu un harmonisku personību.

Skolēna tikumiskā atbildība attīstās patstāvības, garīgo vērtību apguves, kā arī morālās, reliģiskās un estētiskās audzināšanas vienotībā – izglītoti cilvēki ir citu cilvēku izglītotāji, viņi izvairās no paviršības un pārsteidzīgiem slēdzieniem, apzinīgi pilda pienākumus, bet savas personības veidošanā nesaudzīgā paškritikā sasniedz savu ideālo "es".

Skolēna patstāvība un tikumiskā atbildība to vienotībā ļauj cilvēkam sasniegt personisku brīvību – patiesi izglītotas cilvēks ir brīvs no laika un acumirkļa parādību virskundzības.

Gribas attīstību nodrošina pašdarbība, brīvība un atbildība, sprieduma attīstību un patstāvību – patstāvīga pieredze, smalkjūtības attīstību – īstenības parādību daudzums, kurās bērns dzīvo un darbojas [18, 211]

Audzināšanas mērķis mācību procesā un tā rezultāts līdz ar to skolēna personības harmoniska un vispusīga attīstība, kas izpaužas kā indivīda patstāvība, reliģiska pārlicība, tikumiska atbildība, personiska brīvība. Katrs skolēns ir individualitāte, “kas jāietver mācības darba uzdevumu kopībā, lai pēc iespējas panāktu dabas doto spēku pilnīgu izveidojumu kā īpatnējo, atsevišķam indivīdam atbilstošo izglītības ideālu”. Tādēļ E. Pētersons popularizē Latvijā Daltonas plāna priekšrocības un tā galvenos principus: brīvība, kopdarbība, atbildība. [22]

Pamats un līdzekļi mērķa sasniegšanai: bērna fiziskā un garīgā pašdarbība, lai sasniegtu fizisku un garīgu izveicību; skolēna intereses rosinošā un attieksmes veidojošā mācību satura funkcija, kas interesē kā jūtu darbību pārvērš gribas darbībā; skolotāja palīdzība atbilstošā skolēna dabai un attīstībai. [22]

Pedagoģiskā pieeja un nosacījumi: bērna iekšējās (garīgās) un fiziskās aktivitātes rosināšana, intereses izraisīšana un pārvēršana gribas darbībā, pašdarbība, dabatilstība un kultūratbilstība, mācību attīstošā un audzinošā funkcija, mācību procesa objektīvās un subjektīvās komponentes vienotība, materiālās un formālās izglītības vienotība, mācību satura koncentrēšana (no konteksta var saprast, ka autors ar to domājis integrēšanu) – visstiprākais spēks koncentrēšanas ziņā meklējams personības vienībā. [22, III daļa]

E. Pētersona izpratne par audzināšanu un audzināšanai piemērotu vidi nebūtu pilnīga bez pietātes pret laukiem, lauku sētu, ģimeni: “Īsta lauku dzīve nodrošina vislabākos audzināšanas apstākļus.” [29, 35–42] Šī doma atkārtojas vairākās publikācijās.

“Brīvā garīgā darbība jau pati par sevi ir mērķis, kam bērns vispirms jāaudzina.” [18, 224] E. Pētersons pieņem Filtes un Kanta filo-

zofijā valdošo uzskatu – “cilvēka garīgā būtība ir aktīvs radošs spēks” [15, 218], bet “garīgās dabas būtei nepieciešams atrasties harmoniskā stāvoklī” [12, 107].

Spēju attīstība – mācības formālais uzdevums. E. Pētersona izpratne par skolēna personības attīstību ir visai mūsdienīga – mācībā pirmā vieta ierādāma bērna spēku attīstībai. Mācību formālais uzdevums E. Pētersona formulējumā ir šāds: māci tā, lai aug bērna fiziskie un psihiskie spēki! Ne zināšanas ir pašmērķis, bet, apgūstot zināšanas, nodrošināt “to spēku attīstību, kas kā asni snauz bērna dvēselē”. [22, 8–9]

Šis mācību mērķis ir sasniedzams skolēna harmoniskā un vispusīgā attīstībā mācību procesā. Skolēna spēju vispusīga attīstība būs efektīva, ja mācības būs organizētas kā skolēna fiziskā un garīgā pašdarbība – nevis dot skolēniem patiesību, bet vadīt viņus patiesības meklējumos. Šo ideju autors attīsta vairākās publikācijās, un tajās ir saskatāma F. Šleiermahera darbu ietekme. [30] Šī ideja ir realizēta Dīstervēga didaktikā, ko E. Pētersons izmanto un popularizē Latvijā. Tā ir plašuma un apjoma dimensija viņa pedagoģiskajos uzskatos.

Savukārt dziļuma dimensiju, attīstības būtību pauž otrs jēdziens – harmoniska jeb iekšējās, garīgās vienotības attīstība. Cilvēka harmoniskas pilnības pakāpi nosaka saskaņa, kopsakarība, nosvērtība dvēseles darbībā. [12, 107; 30] Arī iekšējā gara darbība ir vispusīgi jāizkopj: “Formāli izglītots cilvēks ir tas, kas katros apstākļos viegli un ātri orientējas, nojauš lietu un parādību loģisko sakarību un bez traucējumiem nonāk pie atrisinājuma un slēdzieniem, bet dažreiz arī pavisam pie jaunām atziņām.” [22, 9]

Mācības palīdz sasniegt galveno mērķi – vispusīgas un harmoniskas personības attīstību, kas skolā veidojas kā patstāvīga, atbildīga, brīva individualitāte. Tādēļ izglītība ir jāsaprot kā pastāvīgi pieaugoša objektīvu vērtību piesavināšanās, kas stāv sakarā ar cilvēka gara īpatnību, attīstību un darbību, kuras mērķis ir izveidot pārdzīvojumu bagātu, objektīvi darba spējīgu un dzīves priecīgu personību. [11, 18]

“..izglītība nav nekas cits kā savas būtības īstenības sasniegšana.” [11, 19] Kultūras cilvēka “izglītība ir tāds cilvēka iekšējā satura izveidojums, kas izpaužas uz ārieni pozitīvās dzīves parādībās”. [12, 109]

Praktiskā darba nozīme kā skolā, tā ārpus skolas nav pārvērtējama. Bērna brīvā darbošanās pauž tieksmi izteikt īstenības parādības redzamās formās, attīsta bērna fantāziju un veicina kā jūtu, tā intelektu attīstību. Šajā sakarā autors min zīmēšanu kā vienu no skolēna brīvas iztēles izpausmēm. Zīmēšanā neapšaubāmi “vērojama bērnam garīgās darbības rosme”. Autors atsaucas uz kāda vācu tautskolotāja viedokli, ka “zīmēšanas talants kā nepieciešams garīgās attīstības faktors ir dots katram bērnam, un tādēļ tas nav atstājams novārtā”. [35, 255–256]

Individuālā un sociālā audzināšana. Individuālā vai sociālā audzināšana? – Tā E. Pētersons uzdod jautājumu Jelgavas Valsts skolotāju institūta atklāšanas runā. Pats arī atbild, paužot savu uzskatu un aicinot to ieturēt skolotāju institūta darbā: prakse šos jēdzienus samierina un savieno, dzīve griežas ap diviem poliemi – sabiedrisko un individuālo. [7, 1363]

Indivīdam ir jātop par personību, lai sasniegtu gara dzīvi. Šīs idejas pedagoģiskā būtība autora izpratnē ir: “Indivīds ir saistīts ar dabas un vēl nav gara nesējs,” tādēļ viņš ir “audzināšanas centieni izejas punkts, bet ne mērķis”. [7, 1364] Tā E. Pētersons konkrēti dababilstības likumību pedagoģijā un pauž izpratni par iedzimto spēku attīstību mācībās, kas ļauj skolēnam attīstīties kā personību un individualitātei.

Audzināšana ir uzvara pār dabas dziņām. “Šis dvēseles process nav domājams bez sakarības ar augstākajām vērtībām”, kas autora izpratnē ir reliģiska pārliecība, tikumiska atbildība. [7, 1364; 20] Tādēļ audzināšana ir jāsaskaņo ar zinātnes, estētikas, ētikas, reliģijas normām. Sekojot H. Gaudiga domai, Pētersons pauž arī savu viedokli – personība cilvēkam ir augstākā dzīves vērtība, tādēļ tā jāattīsta daudzpusīgi. Iztrūkstot būtiskām indivīda vērtībām, viņam

ir jānoliedz personības kvalitāte, viņš nesasniedz personības būtību, iestājas egoisms vai kādas citas nevēlamas īpašības.

"Personība.. – individuālo spēju ideālais izveidojums, kas cilvēku padara spējīgu brīvi kalpot savam dzīves uzdevumam." [7, 1365]

Tautiskums un patriotisms, tēvzemes mīlestība un pilsoniskums izglītībā. Vispārcilvēcisko un reliģisko vērtību apguve E. Pētersona izpratnē ir vienotībā ar etniski nacionālo audzināšanu. Šī pārlicība īpaši izteikti skan trimdas latviešu publikācijās: "Kas mūsu Gaiziņā nevar uzkāpt, nekāps arī citos augstākos kalnos..." [38, 795], aizmirstas tautas tradīcijas novedīs audzināšanu pie tā, ka "nebūs, kas pie mūsu kapiem nosaka runu latviski". [38, 795]

Ši E. Pētersona un viņa līdzgaitnieku pārlicība nepārprotami parādās publikācijās Latvijas brīvvalsts laikā, bet kļūst nostaļģiska un bažām pārpildīta trimdas laikā: sekošana svešas vides paradumu paraugam "nav īsta latviska dzīve, bet gan izdzīve". [36, 327]. Tomēr E. Pētersons neaicina noliegt citu tautu kultūru, bet gan no tās bagātināt latvisko kultūru un audzināšanu.

Patriotisma audzināšanā vienīgais ceļš uz stipru tautu ir vienības apziņa – "spēcīga ģimenes gara ieaudzināšana" [12, 114], pienākuma apziņas un atbildības audzināšana. Tādēļ E. Pētersons atgādina, ka Vācijas un Francijas skolās ir ieviests priekšmets pilsoņu audzināšanā, kas būtu kā paraugs jāpārņem arī Latvijas skolās, veidojot mācību saturu un izraugoties metodes.

Autors precizē šo ideju – individualitātes attīstība ir prioritāra, bet nebūs pilnīga bez kalpošanas savai tautai. Tādēļ audzināšanas uzdevums ir "sagatavot cilvēku, lai tas spētu kalpot dzīvei". [7, 1363]

Kāds saturs un metodes? Kas noder dzīvei un kas ir dzīve? – autors uzdod sev un citiem vairākus jautājumus, aicinot meklēt uz tiem pedagoģisku atbildi un atgādinot, ka tā nav viena diena, bet gan kas plašāks un lielāks: universālais, mūžīgais.

Meklējot pareizāko atbildi, kā organizēt mācības, lai tās atbilstu tautiskuma principam un palīdzētu skolēniem augt par savas dzimte-

nes patriotiem, E. Pētersons citē G. Keršenšteineru: “..audzināšana ir tautas organizēšana un vadīšana uz radoša darba prieku.” [12, 116]

Patriotiskajai audzināšanai ir vajadzīga saite ar savu tautu, tādēļ trimdas laikā viņš raksta: “..tagad trūkst audzināšanas iespēju pašos pamatos.” [33, 122–123] Tā E. Pētersons pauda bažas par trimdas latviešu jaunatnes audzināšanu. Te izskan divas autora domas:

- 1) sociālā vide ir audzinošs faktors, tajā pastāvošās un piekoptajās vērtības ikdienā nemanāmi audzina tautas tradīciju garā, ļauj bērniem un jauniešiem diendienā pārmantot ģimenes audzināšanas tradīcijas;
- 2) audzināšanai formulējami īpaši uzdevumi, ja trūkst atbilstošās sociālās vides. Nākotnes perspektīva un ticība tai var kļūt par motīvu labi mācīties. Tā parādās kā īpaša viņa rūpe par latviešu jaunatnes sagatavošanu laikam, kad varēs atgriezties Latvijā, organizēt saimniecību un kultūras dzīvi neatkarīgā valstī. Par pašizliedzīgas mācīšanās stimulu viņš uzskatīja “saglabāt sevi un savus ģimenes locekļus atjaunotajai Latvijai”. [31, 5–6]

Audzinašanas formas ir meklējamas latvisko tradīciju audzināšanā ģimenē, ko papildina pašdarbības pulciņi, latviešu bērnu vasaras kolonijas, kur ilgāku laiku ir dota iespēja dzīvot kopā ar latviešu skolotājiem, “piekoptot veselīgu sportu un rotaļas”. [31, 5–6] Turklāt viņš tic: “Dziļš patriotisms un ticība savas tautas nākamībai atvieglos trimdas turpmākās gaitas un līdzinās ceļu uz dzimteni.” [31, 5–6]

Patriotiskā pārliecība ir audzinoša vērtība un līdzeklis sevis pilnveidošanai. Kā par atbalstošu un rosinošu faktoru E. Pētersons runā par Brīvās Eiropas komitejas nodibināšanu Baltijas lietu kārtošanai un Eiropas Īrijas kultūras komisijas pieņemto atzinumu atbalstīt emigrācijas kultūru – identitātes saglabāšanai atrautībā no nacionālās vides ir vajadzīgs ārējs atbalsts.

E. Pētersona attieksme pret patriotisko audzināšanu ir aktīva, viņš aicina nesašaurināt audzināšanas mērķus: “..nepietiek ar kultūras vērtību saglabāšanu vien, jārūpējas arī par to vairošanu, lai būtu

ko pārvest no emigrācijas mājās kā savas tautas garīgo vērtību.” Tur tad “noderēs viss tas vērtīgais, kas redzēts, novērots un ko esam pie-savinājušies svešās zemēs un kas pielaikojams mūsu tēvzemes dzīves vajadzībām un ērtībām”. [31, 5–6] Latviski audzināta jaunatne – tie ir “dzīves daiļuma kopēji – mākslinieki, celtnieki, mākslas amatnieki un cilvēki ar labu gaumi un kārtības izpratni., kas dzīvi tēvu zemē atkal padarīs daiļu” [31, 5–6], spēš pārveidot atkal brīvo Latviju tautiskā garā.

Viņš ar bažām rakstīja: “..trimdas latvieši dzīvo dilstoša mēness zīmē.. ne tāpēc, ka būtu atraduši bagātāku kultūru, plašākus un dzi-lākus ūdeņus, tālākas tāles par mūsu centīgās tautas apvāršņiem, bet gan tāpēc, ka atraduši mīkstākas gultas un baltāku maizi.” [38, 795] Tā E. Pētersons atgādina par garīgo vērtību prioritāti audzināšanā. Tas nav pesimisms, bet gan aicinājums latviešiem, jo audzināšana trimdā ir stipri atkāpusies no latviešu tradīcijām, tās ne tikai aizmirst, bet sāk noniecināt. Autoru satrauc tas, ka jaunatne trimdā sāk aizmirst latviešu censoņu gaitas un pirmās atmodas darbiniekus K. Valdemāru, K. Ulmani, K. Kasparsonu u. c. [38, 793–794] Viņš atgādina trimdas latviešu vārdus, kuri nes slavu ne tikai Latvijai, bet arī mītnes zemei.

Humanitātes audzināšana ir vēl viens personības attīstību integ-rējošs uzdevums. Tajā savienojas vispārcilvēciskās, reliģiskās, nacio-nālās vērtības, tādēļ skolotājam ir labi jāzina psiholoģija, jo tā pamato, “par ko audzēknim ir jātop”. [11, 19; 10] Šīs zināšanas skolotājs iegūst ne tikai no teorijas vai mācību grāmatām, bet izpētot skolēna perso-nību un tās attīstības tendences. [15] Humāns mācību process būs tas, kurš ļaus skolēnam brīvi attīstīt savus dotumus līdz daudzveidīgām spējām – tieši tādēļ skolotājam ir labi jāzina psiholoģija.

Izglītības ideāls – “dzīvas dvēseles būtības pamatos novietoto vērtību vēsturiski un personiski noteikta sintēze..., kam jo augsti paceļas pāri.. vispusīgi attīstītas cilvēces ideāls: humanitātes ideja”. [11, 19]

Lai sasniegtu šo ideālu, ir jāsaprot dvēseles būtība, bet izglītības

elementi autora skatījumā ir iekšējā dvēseles struktūra, tās attīstība, ārējā veicinošā attīstības darbība, psiholoģisko likumību darbība. [11, 19]

Humanitātes audzināšana kā dvēseles izkopšana prasa no paša skolotāja attiecīgu sagatavotību un pārliecību, jo izglītības jēdziens nesedzas ne ar zinātnes, ne tehnikas jēdzienu. Pēdējie ir objektīvi, bet skolotāja darbs nevar būt tikai objektīvi mērāms, viņam ir vajadzīga "sirdsizglītība" [11, 132] kā nosacījums nākamajam darbam ar bērniem. Viņam pašam ir jābūt vispusīgam un garīgi bagātam.

Šajos meklējumos Latvijā un Rietumeiropas paraugu apzināšanā E. Pētersons ieskicē vienlaicīgi vairākas skolas funkcijas: audzināt un attīstīt personību, attīstīt skolēnu spējas, audzināt pilsoņus, pilnveidot sabiedrību, pārmantot kultūrvērtības, sagatavot skolēnus darba dzīvei noteiktā sabiedrībā. Šīs funkcijas publikācijās parādās kā vienlīdz nozīmīgas, tomēr darba skolas ideju E. Pētersons popularizē īpaši aizrautīgi, saskatot tajā iespējas vispusīgai un harmoniskai personības attīstībai. [14; 18; 24; 26; 30]

Kultūras pārmantošana ģimenes audzināšanā. E. Pētersons pārliecināti popularizēja Pestalocija domas par audzināšanu. Viņa viedoklis, ka bērniem ir jāauz aug mātes vadībā un ģimenes dzīvojamās mājas gaisotnē, izskan vairākās publikācijās. Šī doma sasaista Pestalocija, Cimzes un paša Pētersona pedagoģisko pārliecību – laiki un sabiedrības apstākļi mainās, bet ģimenes audzinošās vides neaizstājāmība paliek. Ģimenes audzināšanā ir uzsvērtā mātes autoritāte, viņas sirds pedagoģija kā vērtība: "Latviešu māte ir bijusi tautas kultūras un jaunatnes audzināšanas sargātāja un nodrošinātāja, ko savā laikā sevišķi uzsvēris Jānis Cimze." [36, 327]

Ģimenes gaisotne E. Pētersona rakstos ir zīmēta gaišos toņos, paužot pietāti un cieņu, pozitīvu pārdzīvojumu un vēlēšanos, lai ģimenes audzinošās vides emocionālais potenciāls, bērnu vērojumi un atdarināšana kā vērtīgi pedagoģiski paņēmieni sasniegtu lasītāja sirdi un pārliecību.

Lasīt un pat rakstīt ir jā māca ģimenē – tāda ir E. Pētersona pārlicība. Uz šodienas diskusiju par to, kas māca bērniem šīs prasmes, Pētersons atbildētu pārliecinoši, ka tas jā sāk jau ģimenē – tad, kad bērns vēlas to darīt. Viņa publikācijās ir skaidri izteikta mātes audzinošā misija un vērtība, bet starp rindām lasām – darbojoties ar saviem bērniem, vecāki paši audzina sevi, veido ģimenes vienotības gaisotni, kur “vērtības pastāv nerakstītā veidā” [34, 162] un tāpēc ir audzinošas.

Ar īpašu bijību Pētersons raksta par Latvijas lauku vidi, latvisko gaisotni, dabu un ikdienas darbiem, kas audzina tikumību un darba mīlestību, cieņu pret tautu un dzimtenes dabu. Rakstos izskan bažas par izmaiņām šajā vidē un doma par nepieciešamību mainīt audzināšanu, lai saglabātu tās vērtības, ko latvieši kā sena baltu tauta ar dziļām indoeiropiskām kultūras saknēm ir izkopusi gadu tūkstošos. Ir izteikta Pētersona pietāte sava laika videi – lauku sētas stāvoklim, dabas videi, sabiedriskajiem sakariem kā realitātei un vērtībai, ko autors vēlas saglabāt. Tajā pašā laikā, minot latviešu dziļās kultūras saknes, viņš nevērtē izmaiņas audzināšanā tikai kā vēsturiskās attīstības ilga laika rezultātu, bet gan saista izmaiņas ar sociālās vides maiņām Latvijā vairāku varu pakļautībā.

E. Pētersona didaktika

E. Pētersona didaktiku bez pārspilējuma var uzskatīt par tāda mācību procesa teoriju un praksi, kura mērķtiecīgi kalpo skolēna personības vispusīgai un harmoniskai attīstībai, skolēna iedzimto un iegūto spēku daudzpusīgai attīstībai un humanitātes audzināšanai.

Didaktika ir starpposms starp vispārīgo pedagoģiju un priekšmetu metodikām, kas atvieglo vispārpedagoģisko likumību ievērošanu skolotāja darbā un to konkretizēšanu priekšmetu metodikās.

E. Pētersona konceptuālās zināšanas izglītības filozofijā un pedagoģijas teorijā, kā arī ne mazāk nozīmīgā praktiskā pieredze ļāva

viņam formulēt didaktikas būtību un uzdevumus atbilstoši savam laikam – cilvēka individualitāte, viņa personības attīstība ir augstākais pedagoģiskā procesa uzdevums, bet audzināšana ir cilvēcisko īpašību un spēku attīstība cilvēkā. Tādējādi mācības ir līdzeklis audzināšanai, bet “didaktikai kā mācības darba teorētiskajam pamatojumam arvien jāuztur visciešākie kontakti – no vienas puses – ar vispārīgām audzināšanas zinātnes atziņām, no otras puses – ar tagadnes sabiedriskās un sociālās dzīves prasībām”. [22, 3] Šo pieeju autors cenšas ievērot grāmatā “Vispārīgā didaktika”, uzsverot, ka didaktika ir patstāvīgs priekšmets, kas rāda vienotību starp sistemātisko pedagoģiju un moderno psiholoģiju, no vienas puses, un metodisko konkrētību mācībās – no otras.

Jau ievadā autors piesaka mācību būtību – tā ir skolēna harmoniska un vispusīga fizisko un garīgo spēku attīstība, skolēna pašdarbība un aktivitāte zināšanu iegūšanā, kultūras cilvēka veidošanās.

E. Pētersona didaktiskie uzskati veidojās Latvijas brīvvalsts laikā, apzinot Rietumeiropas valstu pieredzi, īpaši darba skolas ideju, tādēļ 1931. gadā iznākusī “Vispārīgā didaktika” ir publikācijās formulēto uzskatu turpinājums, šo uzskatu kvintesence. Būtībā E. Pētersona didaktika ir darba skolas mācību teorija un prakse.

Ir vērojamas vairākas pieejas izpratnē par to, kas ir skolotāja darbs un kā organizējams mācību process. Tāpēc E. Pētersons skaidro jēdzienu, kas ir mācības (viņa publikācijās lietots vienskaitlī *mācība*).

Viss skolas darbs ir veltīts skolēna personības attīstībai. Skolēna personības harmoniska un vispusīga attīstība ir galvenais un svarīgākais mācību mērķis, kuram pakārtots viss skolas darbs. Lai skolēns attīstītos kā personība, viņam jāpalīdz kļūt patstāvīgam. “Brīvā garīgā darbība jau pati par sevi ir mērķis, kam bērns vispirms jāaudzina.” [18, 224] Jautājumi skolotājam un palīdzības meklējumi pakāpeniski pārāug patstāvībā, apgūstot prasmi mācīties (autors lieto no H. Gaudiga aizgūto jēdzienu *darba tehnika*). “Tikai še rodas ļoti svarīgs, tīri didaktiskas dabas jautājums: kā ir *panākama subjektīvo bērna jautājumu*

pārveidošana objektīvi noteiktā un vienotā jautājuma kārtībā? Uz šo jautājumu Gaudīgs atbildētu: *attīstot bērnos drošu darba tehniku.*" [18, 225] No tā, kā skolēns apguvis prasmi mācīties, ir atkarīga brīvās garīgās darbības gaita. Patstāvību skolēns sasniedz tad, kad viņš pats spēj noteikt sev mērķi, pats saviem spēkiem cenšas iedziļināties problēmās, meklēt jaunas atziņas un sistematizēt zināšanas. Prasme mācīties aptver izveicību un prašanu rīkoties ar rakstāmlietām, kā arī prasmi risināt problēmas (saskatāma mācīšanās prasmes struktūra, kas aptver intelektuālos un organizatoriskos paņēmienus). Darba tehnika padara skolēnus darba spējīgus un darba priecīgus, audzina pašdarbībai un patstāvībai. To var panākt, nodrošinot skolēnam palīdzību pašam veikt uzdevumu, samazinot palīdzību atkarībā no pieaugošās prasmes darīt pašam. Tā ir prasmes mācīties attīstība.

Pašdarbība un skolēna aktivitāte nodrošina panākumus. Iepriekš aprakstītās mācības un skolotāja palīdzība nav nekas jauns, kas raksturotu "brīvās garīgās darbības paņēmienus". "Mācību darba uzdevums.. ir skolnieka pašdarbības procesa ierosināšana, lai viņš pašattīstības ceļā izveidotu iedzimtos spēkus ideālu mērķu virzienā." [18, 224]

Lai pašdarbībā sasniegtu patstāvību, no paraduma jautāt par visu ir jāpāriet uz jautājumu loģisku sakārtotību. Tādēļ skolotājs paskaidro jautājumu secību. Sekojot Gaudīga viedoklim, E. Pētersons atzīst arī "iekalšanu", lai skolēns iegaumētu jautājumu loģisko rindu, kas savukārt palīdz skolēnam sasniegt izveicību – tā notiek "mācības priekšmetam pielāgotas darbības attīstība un audzināšana izveicīgai darba teknikai". [18, 227] Autors uzsver vingrināšanu kā līdzekli, kas ļauj skolēnam iedziļināties būtībā, apgūt loģisko secību. Komentējot Gaudīga brīvās garīgās darbības izpratni, E. Pētersons paskaidro, ka skolēnam nav pilnas autonomijas līdz tam laikam, kamēr viņš apgūst prasmi patstāvīgi iedziļināties būtībā – prasme mācīties atbrīvo skolēnu no nevarēšanas, ļauj viņam darboties patstāvīgi, sasniegt pašdarbības kvalitāti. Tā ir darba tehnikas un garīgās darbības brīvības vienotība – skolēnu nedrīkst izolēt no dzīves, skolai ir jāaudzina aktīvi

cilvēki. To var sasniegt, ja skola visiem līdzekļiem veido un audzina garīgi harmonisku, fiziski un garīgi vienotu cilvēku.

“Darba skolas dažādo virzienu pamatā arvien ir saskatāma ideja, lai mācības darbs ierosinātu nevis zināšanu **piesavināšanos** (šeit un turpmāk ir autora izcēlums), bet zināšanu iegūšanu, lai bērns neuzņemtu zināšanas kā svešu vielu no ārienes, bet, **pašdarbībā pakāpeniski vingrinādamies un attīstīdams savus spēkus**, pats tiektos pēc zināšanām un skolotāja vadībā šīs zināšanas **iegūtu**, padarīdams tās par savu garīgo mantojumu.”

Kā redzams, autors skolēna pašdarbību saprata kā pamatu viņa attīstībai, kas vienlaicīgi ļauj ievērot arī dabatbilstības likumību, jo “pasargā bērnus no mācības vielas pārpilnības un rada skolotājam iespēju pielāgoties bērna īpatnējām spējām un tieksmēm”. Autors saskata šīs likumības plašāku darbību – jaunā skola atsakās no pārspīlēta mācību intelektuālisma un attīsta vienlaicīgi prāta, gribas un jūtu darbību fiziskā un garīgā darba apvienojumā. [22, 5–6]

Fiziskā un garīgā vienotība, garīgā harmonija mācībās ir sasniedzama, pareizi izvēloties metodes. Sekojot G. Keršenšteinerā un H. Gaudīga teorijai, E. Pētersons skaidri nodala normatīvās mācības no brīvas skolēnu attīstības mācībās: skola, kura attīsta tikai atmiņu un prasa iegaumēt, ir “grāmatu skola”. Toties darba skola piedāvā iespēju attīstīties fiziski un garīgi. Tādā skolā mācības nav pašmērķis, bet līdzeklis skolēna pašdarbības nodrošināšanai, vispusīgu fizisko un garīgo spēju attīstībai, ievadīšanai mūsdienu kultūras pasaulē, t. i., audzināšanai. Skolotājam der atcerēties, ka “no rupjā roku darba ir attīstījusies garīgā darbība” [18, 219], tāpēc ir svarīgi šo cilvēka dabisko attīstību ievērot mācību procesā.

Līdzšinējā vārdu un grāmatu skola apspieda patstāvību, tādēļ skolā ir vajadzīgas pārmaiņas. Viņai (skolai) trūka veidojoša spēka. Bet tīri ārējas dabas roku nodarbināšana arī ir nepietiekama. “Sādas parādības tik pat maz veicina gara attīstību,.. cik Kanta ģimētnes zīmēšana kategoriskā imperatīva izpratni.” [18, 221]

Mācību metode ir paņēmieni kopums, kas pamatojas skaidrā un drošā psiholoģijas un loģikas likumību izpratnē un kas pa taisnāko ceļu sasniedz mērķus, ja mācības vada ar māksliniecisku izveicību noteikta persona. [22, 41] Interesanti, ka E. Pētersons saskatīja metodē tās objektīvo un subjektīvo komponentu, tādējādi parādot skolotāja un skolēna darbības vienotību mācību procesā: metodes uzdevums ir savienot skolēna subjektīvo psihisko attīstību, viņa spējas ar objektīvo mācību saturu, noteiktas zinātnes likumbām.

Mācīt domāšanas paņēmienus, attīstīt uztveri, uzmanību, analīzes un sintēzes prasmi, indukciju un dedukciju nozīmē pilnveidot skolēna subjektīvo zināšanu un spēju attīstību, veidojot viņa attieksmi un motīvus, personības individuālās izpausmes.

Metodes objektīvo pusi pauž mācību saturs, skolotāja organizētais mācību process:

- ♦ skolotāja paņēmieni, kas saskaņoti ar skolēna domāšanas loģiku;
- ♦ katra skolotāja soļa pamatotība uz novērojumiem un bērna gara darbību;
- ♦ mērķtiecība skolotāja darbībā ar vismazāko enerģijas patēriņu sasniegt vislabākos rezultātus;
- ♦ ļaut skolēnam pārdomāt un apjēgt, nevis iekalt mācību saturu. [22, 41]

E. Pētersona "Vispārīgā didaktika" [22] ir pieejama, tādēļ šeit esmu aprobežojusies tikai ar pamata nostādnēm, ko autors ir dziļāk iestrādājis mācību mērķī un satura izvēlē, stundas būtībā un norisē, mācību metodēs un skolēnu pašdarbības organizācijā, pamatojoties uz tā laika psiholoģijas un pedagogijas sasniegumiem.

Lasītāju var interesēt E. Pētersona izstrādātā studiju kursa saturs, programma var palīdzēt pilnīgāk atklāt viņa izpratni par mācību procesu. Tādēļ šeit tā ir iekļauta pilnībā, bet oriģināls glabājas arhīvā kopā ar citiem interesantiem un vērtīgiem dokumentiem. [1, 93–94]]

VISPĀRĪGĀ DIDAKTIKA

I. IEVADS.

1. Vispārīgs mācības jēdziens.

II. MĀCĪBAS MĒRĶIS.

2. Mācības materiālais uzdevums.
3. Mācības formālais uzdevums.
4. Mācības materiālā un formālā uzdevuma savstarpīgās attiecības. Didaktiskais materiālisms un didaktiskais formālisms.
5. Mācība kā audzinātāja. Egoisma vājināšana, sociālo, ētisko un reliģisko motīvu stiprināšana.
6. Interese: empīriskā, spekulatīvā, aistētiskā simpātiskā, sociālā un reliģiskā.
7. Izglītības ideāls.

III. MĀCĪBAS VIELA.

8. Mācības vielas izvēle. Izvēles principi un faktori.
9. Mācības vielas kārtošana vispār un atsevišķos priekšmetos.
10. Graduālais un parciālais vielas iedalījums.
11. Mācības vielas koncentrēšana. Apvienotā mācība.
12. Mācības plāns: normālais un speciālais.
13. Stundu iedalījums: priekšmetu kārtība, stundu garums, darba sākums un beigas, dalīts un nedalīts mācības laiks. Daltonas plāns.

IV. MĀCĪBAS METODE.

14. Metodes jēdziens un tā attīstība. Metodes vērtība.
15. Metodes uzdevumi, zīmējoties uz vielu un skolēnu. Didaktika un loģika.
16. Mācības loģiskās funkcijas un galvenie metodoloģijas principi.
17. Analīze: elementārā, kauzālā, loģiskā.
18. Sintēze: reproduktīvā, produktīvā un konstruktīvā.
19. Abstrakcija: izolācija un ģeneralizācija.
20. Determinācija: specifikācija un kolligācija.
21. Indukcija un dēdukcija.

V. VISPĀRĪGIE PSICHOLOĢIJAS VIEDOKĻI MĀCĪBAS DARBĀ.

22. Garīgās darbības vispārīgie noteikumi. Garīgais un fiziskais nogurums.
23. Uzskata princips. Uzskatāmība.

24. Uzmanība: aktīvā un pasīvā, piespiestā un nepiespiestā. Līdzekļi uzmanības pacelšanai: metode, viela, skolotājs.

25. Atmiņa. Atmiņas attīstīšana un stiprināšana: gribas un jūtu līdzdalība, iegaumēšanas metodes, mācīšanās tehnika, atkārtošana, vielas saprātīga ierobežošana, rūpīga kontrolēšana.

26. Fantazija un tās nozīme mācības darbā.

VI. MĀCĪBAS DIDAKTISKAIS IZVEIDOJUMS.

27. Formālās pakāpes un tēlošana mācības darbā: analīze, sinteze, asociācija, sistēma, metode. Formālo pakāpju kritika.

28. Darba mācība kā princips un kā atsevišķs priekšmets. Darba skola Keršēnšteina un Gaudīga apgaismojumā.

29. Mācības vielas izskaidrošana: valodas mācībā, matemātikā, konkrētās lietās u. t. t. Līdzekļi: dēfinīcija, iedalījums, līdzība, pretstats.

30. Citi mācības darbības apzīmējumi: vadīšana brīvās garīgās darbības ceļā, heuristiskā, maetiskā, sōkratiskā, ģenetiskā, katēchētiskā un disputa darbība.

VII. MĀCĪBAS DARBA FORMAS.

31. Erōtematiskā darbība. Jautājumu likumība. Atbildes.

32. Akroamatiskā darbība.

33. Deiktiskā darbība.

34. Mājas uzdevumi.

35. Mācības subjektīvais moments. Skolas gars un skolotāja personība.

36. Skolas prakse. Aizrādījumi vielas sadalīšanā un stundas sagatavošanā. Konspekts un stundas analīzes viedokļi.

Jelgavā, 1935. g. 23. janv.

Ed. Pētersons (paraksts)

Skolas reforma

Deviņpadsmitā gadsimta pēdējās un divdesmitā gadsimta pirmās desmitgades izglītībā ir laiks, kas pazīstams kā skolu reformas laiks – liela domu un uzskatu dažādība. Tās centrā bija pamata ideja – skolas tuvināšana dzīvei, skolēnu garīgā attīstība un patstāvība, meklēšanas tieksme, stipra griba un aktivitāte. Tie ir tādas skolas meklējumi, kura

atrasa skolēnu radošos spēkus. [18, 218] "Svarīgākā darba skolas pazīme ir patstāvīga izglītības vērtību piesavināšanās un pārņemšana, lai kultūras guvums kļūtu par izglītības guvumu zināmam indivīdam." [18, 222]

Latvijā šie pārkārtojumi sakrita ar brīvvalsts skolas izveidošanu, tādēļ E. Pētersons bija viens no tiem pedagogiem, kurš centās ne vien vērtēt citu Eiropas valstu skolu pārkārtojumus, pedagoģiskās teorijas un praksi, bet arī enerģiski popularizēja idejas Latvijā, parādot reālas iespējas no tām mācīties. Viņš pauž gan apmierinājumu, gan arī bažas par pārkārtojumiem. [14; 14; 15]

Ražošanas attīstība gadsimtu mijā prasīja labāku, nekā iepriekš, skolēnu sagatavošanu skolā. Tomēr tas nav jātver vienpusīgi: "No svara tas, lai darbs atbilstu cilvēka īpatnējām tieksmēm, un cilvēks būtu sev izraudzījis taisni tādu darbu, kas viņam vislabāk pa spēkam." [10, 35]

Viņš nopietni studēja J. H. Pestalocija dzīvi un darbu, izraugoties šo tēmu savai disertācijai pedagoģijā. Pētījumu par Šveices pedagoga J. H. Pestalocija pedagoģisko sistēmu latviešu valodā ir maz. Darbu izlase latviešu valodā iznāca tikai 1996. gadā. [5, 120–123] Tāpēc E. Pētersona disertācijai Pestalocija ideju popularizēšanā Latvijā būtībā bija izšķiroša nozīme. Jāņem vērā tas, ka ir iespējama Pētersona interpretācija ar atskatu uz latviešu skolas specifiku tajā laikā, jo latviskās audzināšanas ideja ir spēcīgi pausta Pētersona publikācijās.

Pestalocija idejas Latvijā ienāca galvenokārt caur Vāciju, tātad ir iespējams, ka tās tika kaut nedaudz interpretētas. E. Pētersons atzīst, ka lielākie nopelni Pestalocija popularizēšanai un ideju ieviešanai Latvijā bija Andrejam Bergmanim, Jānim Cimzem un Karlam Zadvovskim.

Otrs spēcīgs ideju avots par darba skolu ir Gaudiga un Keršenšteina publikācijas, kā arī darba skolas teorija un prakse citās Eiropas valstīs.

Atzīstot darba skolas progresīvo vērtību skolēna personības attīstībā un sagatavošanā patstāvīgam darbam, E. Pētersons vienlaicīgi

atzīmēja idejas ieviešanas trūkumus, būtības sašaurinātu izpratni līdz manuālismam pat tajās skolās, kur darba skolas idejas centās ieviest matemātikas, fizikas, zīmēšanas u. c. mācībās. [18, 218–232; 29, 35–42]

Darba skolas ideja – fiziskā un garīgā vienotība, kas palīdz skolēnam atraisīt viņa iedzimtos spēkus un sagatavot patstāvīgai dzīvei un darbam sava laika sabiedrībā, un tās ideju E. Pētersons aicināja nevienkāršot un nesašaurināt: “Darba skolas jēdzienā gan ietilpst rokas izveicības mācība, bet tik pat labi darba skola iespējama arī tādā mācībā, kur nebūs nevienas roku kustības, kā, piemēram, iedziļinoties kādās klasiskās valodas kultūras vērtībās.” [18, 222]

Neraugoties uz to, ka E. Pētersons augstu vērtēja Gaudiga un Keršenšteintera darba skolas ideju un enerģiski centās to popularizēt Latvijā, viņa izpratne par objektīvā un subjektīvā, fiziskā un garīgā vienotību mācībās ļāva kritizēt nepilnības – Keršenšteintera darba skola “par daudz uzsver darba mācību kā priekšmetu un saistās pie fizisko kustību un vienpusīgām reālās dabas parādībām” [18, 223], Gaudiga piedāvātā pētnieciskā metode darba skolā nav līdz galam izstrādāta, tādēļ skolotājam paliek neskaidra tās izmantošana. [18, 229] Darba skola audzina un attīsta vispūsīgi, piedāvā skolēniem iespēju attīstīt sevi harmoniski.

E. Pētersons vērtēja Latvijas skolas un meklēja tajās tolaik modernās un perspektīvās darba skolas pazīmes. Viņš atzinīgi vērtēja Valmieras-Valkas skolotāju semināru un J. Cimzes darbību, atzīmējot, ka Cimze studējis Vācijā Veisenfelzas skolotāju seminārā, ko dēvēja par paraugiestādi, un pazinis Pestalocija didaktiku. Cimze visnotaļ realizēja Pestalocija idejas skolotāju seminārā Latvijā. Šeit visspēcīgāk izpaudās tuvība ar Vācijas skolotāju sagatavošanas pieredzi, realizējot Pestalocija didaktiskos uzskatus.

Par otru nozīmīgu Pestalocija ideju ieviešanas institūciju E. Pētersons uzskatīja Irlavas skolotāju semināru (dibināts 1840. g.). Tā darbības plašums Kurzemē realizēja Pestalocija ideju par vispārējo tautas

izglītību. Īpašu nozīmi Pestalocija ideju ieviešanā semināra darbība ieguva tad, kad to vadīja Karls Zadovskis, kuru viņš vērtē kā spēcīgu metodiķi. E. Pētersons rakstīja, ka viņa vadībā skolotāju semināri bija saturā tikumiski un reliģiski, tie rosināja skolotājus pilnveidoties, attīstīja augstu profesionālu atbildību.

Arī par A. Bergmaņa darbu Cīravas skolā, kur valdīja Pestalocija idejas, E. Pētersons rakstīja, ka tās gaisma ir spīdējusi tālu.

Pestalocija cilvēkmīlestība, "cilvēkizglītība", "cilvēkveidošana", ideja par vispārējo izglītību un tautskolu, par visas tautas izglītību E. Pētersona skatījumā ir pedagogiskās vērtības, kuras der apzināt un izmantot. Pestalocija idejas ir jāievieš, nevis par tām jārunā – tāda ir viņa pārlicība.

E. Pētersons kā svarīgu atzīmē Pestalocija viedokli par skolotāja plašo kultūrdarbību skolā un ārpus skolas, vadot korus, dramatiskās un literārās kopas, popularizējot literatūru, kas prasa no skolotāja labu sagatavotību un personisko kultūru. Tā ir kalpošana savai tautai, un to ir novērtējis J. Cimze, aicinot šīs idejas pārmantot Latvijā. [43, 266]

E. Pētersonam ir saprotama Pestalocija ideja par skolu, kuras pareizā pedagogija spēj pārveidot sabiedrību, demokratizēt to.

Turpinot parauga skolu ieviešanas ideju, lai veidotu Latvijā darba skolu, E. Pētersons paskaidro, ka skola ir jāpārveido būtiski – skola "ne vairs audzināšanas normu noteicēja", kā līdz šim Rietumeiropā. Paraugs neuzspiež, bet rosina domāt un meklēt. [9, 463–467] Atdarīnājums ir stādāms zemāk par paša skolotāja atrasto, praksē pārbūvējamo. "...gara pasaulē paraugam ir tikai tad nozīme, ja viņš noder par ierosinājumu katra atsevišķa novērotāja paša spēku attīstībai." [9, 467] Viens no Latvijas brīvvalsts skolas attīstības ceļiem ir novērojumi un mēģinājumi.

E. Pētersons aicināja jo ātrāk atteikties no vecās normatīvās skolas pazīmēm – Rietumeiropas valstīs un ASV intensīvi reformēt skolu, ir liela domu, uzskatu un mēģinājumu dažādība. Tomēr ir iespējams visam pāri izcelt reformas pamatideju, kas apvieno reformas centienus:

tā ir prasība, lai “skola vairs turpmāk neaudzina tādus cilvēkus, kam ļoti maz sakaru ar dzīvi, bet lai viņa dod dzīvei produktīvus garus ar stipru gribu un apņemšanos stāties modernās kultūras dzīves kalpībā”. [18, 218] To var panākt, pastiprinot patstāvības audzināšanu, aroda izglītību, mācību diferenciāciju. Tādēļ būs vajadzīgas pieaugušo mācību iestādes un papildu skolas. Skolu mācības jāpapildina ar darba mācību, mājturību, ievadu pilsoņu tiesību un morāles mācībās. Mācību iestādēs ir jāatsakās no mehāniskas iekalšanas un atmiņas noslogošanas, atraisot un pastiprinot skolēnu radošos spēkus.

Skolēnu patstāvības attīstību E. Pētersons visnotaļ saistīja ar atteikšanos no “vārdu un grāmatu skolas” un darba skolas izveidošanu, kā to jau darīja gandrīz visās Ziemeļeiropas valstīs un kā to rosināja darīt angļi un amerikāņi. [18, 218] Vienlaicīgi viņš brīdina neieslīgt pārmērīgā un sīkā manuālismā, nepazaudēt darba skolas filozofisko izpratni un nesašaurināt šo ideju, – par svarīgāko darba skolas pazīmi viņš uzskatīja patstāvīgu izglītības vērtību piesavināšanos un pārņemšanu, “lai kultūras guvums kļūtu par izglītības guvumu zināmam indivīdam”. [18, 222]

Reformas un pārkārtojumus izglītībā E. Pētersons skatīja sakarībā ar patriotisma un pilsonisko audzināšanu ģimenē un skolā, kā nosacījumu izvīrot prasību, lai “valsts pilsonis vispirms padodas valsts ārējai autoritātei, viņas organizācijai”. Šis uzdevums, pēc Pētersona domām, sadalās trijās daļās: aroda izglītība vispārizglītojošajā skolā blakus garīgā darba pamatiem, aroda pienākumu tikumisko vērtību un darba sabiedriskā gara apguve, sabiedriskās dzīves tikumisko normu ieaudzinašana ir augstākā pakāpe, un tā ir sasniedzama, no paša sākuma kalpojot noteiktai idejai. [18, 220]

Mainās un pieaug skolas uzdevumi. Eiropas un Amerikas skola orientējas ne tikai uz palīdzību skolēniem mācīties un apgūt prasmes, bet arī izraudzīties arodu. Izskan Dž. Djūija doma, ka ir vajadzīgs skolas psihologa dienests. E. Pētersons aicina arī Latvijas sabiedrību uz līdzīgām pārdomām – psihologus skolai un skolotājus jāuzņemas

gatavot universitātei. Skolotājam ir vajadzīgas vienkāršas izpētes un noteikšanas metodes, lai viņš viegli varētu atlasīt spējīgos un apdāvinātos skolēnus. [10, 545–548]

Šī ideja aktualizējusies mūsdienās – pastiprinās skolotāja pētnieka funkcija, lai uz izpētes pamata balstītu izvēli un veidotu mācību procesu.

Eiropas līmeņa izglītība Latvijas skolotājiem

Ražošanas attīstība gadsimtu mijā prasīja labāku, nekā iepriekš, skolēnu sagatavošanu skolā. “No svara tas, lai darbs atbilstu cilvēka īpatnējām tieksmēm, un cilvēks būtu sev izraudzījis taisni tādu darbu, kas viņam vislabāk pa spēkam.” [10, 35]

E. Pētersons aizstāv ideju par to, ka skolotāja izglītība ir augstas kvalitātes izglītība, un tā ir iegūstama ne tikai pedagoģiskajos institūtos, bet arī universitātēs. Tādēļ ir vajadzīgs universitāti “tā pārveidot, ka viņa nodarētu arī par tautskolotāju sagatavošanas iestādi”. [11, 130] Skolotāju izglītības uzdevumus viņš aplūko vairākās publikācijās, tajā skaitā arī vērtējot Jelgavas Valsts skolotāju institūta darbību. [6; 8; 9; 11; 15; 16; 19; 21; 23; 27; 32]

Par galveno viņa rūpi kļūst skolotāju kvalitatīva sagatavošana, lai viņi būtu spējīgi pārkārtot Latvijas skolu un risināt skolēnu vispusīgas un harmoniskas attīstības uzdevumus, ko E. Pētersons saista ar darba skolas izveidošanu: “Reizē ar Latvijas skolas tapšanu skolotāju starpā sāk izplatīties jauns didaktikas gars **darba skolas virzienā**” [9, 463–467], bet skolotāja darbs, lai arī atgādina mākslu, tomēr tas prasa ļoti daudz zināšanu.

Tautskolotāja pienākums ir audzināt bērnus un jauniešus nest tautai tās vērtības, kas nepieciešamas nākamības kultūrai. Tādēļ skolotājam pašam ir jākļūst par augsti attīstītu personību [7, 1365], bet “pedagoģiju varētu uzskatīt kā mācību par audzināšanas uzdevumiem, kura pamatojas uz īstenības parādību pētīšanas rezultātiem un audzināšanas vēstures materiāliem”. [6, 800]

E. Pētersons aicina skolotājus mācīties no savas pieredzes, no citu valstu skolotājiem, kuri jau sākuši minētos uzdevumus risināt. J. Cimze pārzinājis Vācijas un citu valstu pieredzi kopš 17. gadsimta, kad hercogs Ernests testamentā noteica nepieciešamību atvērt skolotāju seminārus, izvērtējis skolotāju semināru darbību vairākās Vācijas zemēs, tādēļ E. Pētersons rosināja to aktīvāk darīt Latvijā. Viņš centās saistīt skolotāju sagatavošanu ar Latvijā pazīstamo pedagoģijas teoriju un praksi, lai palīdzētu zinātniekiem un skolotājiem izprast skolotāju izglītības būtiskās nostādnes un sagatavotu viņus apzinātai jauninājumu pieņemšanai. [6, 83]

Viņš augstu vērtēja J. Cimzes pedagoģisko sagatavotību, kurš mācījās no H. V. Harniša, F. Frēbela, F. A. Dīstervēga, apceļojot Vāciju, Ziemeļtāliju, Šveici, Austriju, lai apmeklētu skolas un iepazītu skolotāju sagatavošanas pieredzi. Tādēļ šī pieredze ir vērā ņemama. Tādējādi E. Pētersona publikācijas veidoja saikni starp iepriekšējo gadu desmitu pieredzi un pirmās brīvvalsts skolu, pasvītrotot latvisko audzināšanas tradīciju saikni ar jauninājumiem Rietumeiropas valstu skolās un skolotāju izglītībā.

Publikācijās redzamas vairākas būtiskas autora nostādnes skolotāju izglītībā.

- ♦ **Skolotāja akadēmiskā izglītība.** Viņš atzinīgi vērtēja vācu kolēģu ideju par “skolotāju izglītības akademizēšanu” [6, 909], kritizēja Keršenšteineru par to, ka viņš noliedza universitātes izglītības nepieciešamību skolotājiem. [11, 130] Viņš pamato savu domu ar to, ka skolotājam pašam ir vajadzīga augsta izglītība, atgādinot, ka šajā jautājumā Vācijas skolās valda vienprātība – “tautskolotājiem dodama vispirms plaša vispārīgā izglītība un pēc tam profesionālā izglītība”. [11,17] Tādēļ ir veidojamas pie universitātēm pedagoģijas fakultātes skolotāju izglītošanai. [11, 136–138]
- ♦ **Praktiskā sagatavotība.** Uzsverot skolotāju teorētisko sagatavošanu, viņš vienlaicīgi atzīmē, ka nepietiek to zināt, vajag

prast darīt. Teorija tikai rāda ceļu, bet īsti spēcīgs darbs ir tad, kad teorētiskās idejas ir īstenotas praksē un izpaužas audzināšanas un mācību sasniegumos. [9, 463–467]

- ♦ **Pedagoģiskās domāšanas attīstība.** Skolotāja plaša akadēmiskā izglītība, kas ļauj viņam realizēt tautas kultūras ideālus, laba praktiskā sagatavotība ir pamats viņa pedagoģiskajai pārlicībai. Bez pārlicības nedrīkst ticēt visam jaunajam. “Vērtīgs metodoloģisks princips – katru mirkli apšaubīt līdzšinējo.” [9, 463–467] Apšaubīšana E. Pētersona izpratnē nav vis noliegšana, bet ir domas rosināšana jaunas domas radīšanai.
- ♦ **Kultūras cilvēka audzināšana.** Vispirms skolotājam pašam ir vajadzīga kvalitatīva daudzpusīga izglītība, lai viņš būtu kultūras cilvēks – tas ļaus viņam audzināt skolēnus par kultūras cilvēkiem. E. Pētersons popularizēja Latvijā G. Keršenšteina un E. Šprangera idejas par to, ka skolotājs ir “sociāla tipa cilvēks”, kas spēj strādāt vērtību radīšanai citos cilvēkos. Par skolotāju izglītības pilnveidošanu viņš raksta, ka vajag “ierosināt jaunos ļaudis uz dzīvu darbību”, kas būtu spējīgi modināt tautas snaukušos spēkus. [11, 14]
- ♦ **Brīvība mācīties.** Gaudīga “brīvās garīgās darbības princips” [11, 248] attiecināms kā uz skolēnu, tā arī uz skolotāju. Īpaša vieta E. Pētersona publikācijās ir ierādīta viņa pārlicībai par skolotāju un skolēnu brīvību mācībās. To autors uzsver vairākos rakstos un runās un atklāj kā filozofisku pieeju, didaktisku principu, praktisku risinājumu skolotāju izglītībā un viņu darbā skolā.
- ♦ **Skolotāja daudzpusīga, harmoniska attīstība.** Tā ir pamatnostādne – personības attīstība nav iespējama citādi, kā vien pašam daudz mācoties un strādājot ar vēlmi pilnveidot skolas darbu skolēna kā personības attīstībai, viņa gara kultūras veidošanai. Katrs skolotājs kļūst par kultūras attīstības veicinātāju [29, 35–42], tādēļ pašam ir vajadzīga vispusīga izglītība un daudzpusīga spēku attīstība.

- ♦ **Jauninājumi skolās.** Skolotāju daudzpusīgas attīstības līdzeklis ir ne vien skolotāju semināri, bet arī parauga, uzskatāmības, vingrinājumu, meklējumu skolas, kas parāda, kā reāli strādā jauninājumi. Šāda parauga skola palīdz skolotājiem piesavināties darba skolas ideju, "attēlodama un realizēdama vienu nobriedušu, līdz galam izdomātu pedagogiski filosofisku domu". Savukārt mēģinājumu skolas uzdevums ir rādīt darbā "topošus audzināšanas stilus". [9, 463–467] Īpaši interesanta ir E. Pētersona norāde, ka vācu kolēģi jau ir sapratuši – nopietni pārkārtojumi skolā ir iespējami vienīgi, ja tiem mērķtiecīgi gatavo skolotājus, ja viņi saprot jauninājumu ideju un apzinās, kā to var ieviest savā darbā.

Runājot par skolotāju izglītību, E. Pētersons atgādina, ka bez pārliecināšanās nedrīkst ticēt visam jaunajam, skolotājam vispirms pašam ir jāapgūst jaunā ideja, jāsigatavojas tās realizēšanai.

"Katru skolotāju saista un valdzina nodomi strādāt tādu mācības darbu, kas apmierina viņu pašu, skolēnus, vecākus un skolu uzraudzības iestādes. Šie nodomi, kas attiecas uz mācības darba prasmi, tomēr nav tas pats, kas aroda izveicību." [37, 653] Profesionālās prasmes, savienotas ar mākslu, rada skolotāja spēju operatīvi pārkārtoties, ievērojot skolēna individuālās vajadzības.

Autors ievieš skaidrību attiecībās starp skolotāja darbu un mākslu, paužot savu izpratni par pedagoģiju un skolotāja darbu. Mācīšanai un mākslai ir kopējas pazīmes, piemēram, pārdzīvojumu sakarība ar veidojamo objektu, mākslinieka un skolotāja gara bagātība, kas grūti analizējama un ietverama racionālās formās. Virspusēji aplūkojot, var rasties iespaids, ka skolotājam nav vajadzīgas didaktikas zināšanas, bet tikai iedzimtās audzinātāja spējas un īpatnējs mākslinieka talants. Tomēr mācīšanai un mākslinieciskai radīšanai ir būtiskas atšķirības: "Ists mākslinieks, radīdams mākslas darbu, ieliek tajā savu subjektīvo ideālu, nedomādams daudz par apkārtnes prasībām." [22, 3–5] Savukārt skolotāju saista objektīvi mērķi – sava laikmeta kultūras vērtības, dzīves tikumiskās normas un estētiskie priekšstati, no vienas puses, un

skolēna iedzimto spēku attīstība viņa pašdarbībā – no otras. Skolotājs gan pauž savu redzējumu, bet nedrīkst būt vienaldzīgs pret to, vai un kā to pieņem vai noraida skolēns. Tādēļ viņam ir vajadzīga augsta, savam laikam atbilstoša izglītība.

Viņš atzīst, ka skolotāja darbam nav visi cilvēki piemēroti, to ir pat mazāk, nekā skolai ir vajadzīgs. Cilvēka darbība ir daudzveidīga, “cilvēks veido dzīvi, bet dzīve māca cilvēku”. [28, 128] Tādēļ ir svarīgi pastiprināt ģimenes un citu institūciju audzinošo darbību, kas būtu jāuzskata par dabisku cilvēces pienākumu. Tas ir vajadzīgs ne tikai talantīgu skolotāju trūkuma dēļ, bet arī tāpēc, ka cilvēki mācās viens no otra, apmainās garīgām vērtībām visās dzīves sfērās.

Skolotājs veic plānveidīgu darbu, kas pamatojams uz zinātniskām atziņām. Lai sekmīgi pildītu savus pienākumus, vajadzīga iedziļināšanās atziņās un likumībās, ko piedāvā didaktika kā mācību teorija.

E. Pētersons ieskicē arī tādu problēmu, ko mēs šodien sauktu par inovāciju ieviešanu praksē. Vērtējot H. Gaudīga metodi [37], viņš cenšas noskaidrot cēloņus, kāpēc labas izstrādes ir grūti, bet reizēm pat neiespējami ieviest praksē, kāpēc citi to nevar tā, kā metodes autors. Neraugoties uz to, ka H. Gaudīgs gatavoja skolotājus pārkārtojumiem, iepazīstināja ar savu metodi, demonstrēja to pats, nebija sasniegti vēlami rezultāti. “Tam mācības darba veidam, ko viņš grib demonstrēt, nav nekā kopēja ar līdzšinējo parasto skolas darbu. Viņa brīvā garīgā darbība ir lūzums pedagoģiskajā pasaules uzskatā.” [37, 655] Tāpēc pārmaiņām ir vajadzīga rūpīga sagatavošanās.

Tieši tāpēc, ka jaunā metode nav tikai profesionālo prasmju jautājums, skolotājs to nevar izmantot un ieviest pēc būtības. Atsaucoties uz E. Pētersona viedokli par mācību un audzināšanas, formālo un materiālo mērķu vienotību, var formulēt šādu skaidrojumu – lai ieviestu inovācijas, skolotājam ir jāapgūst pārmaiņu ideja. Kamēr zināšanas nav kļuvušas par pārlicību, nav attīstījusies spēja jauno metodi ieviest, skolotāja vadītās izmaiņas paliek fragmentāras. Šajā ziņā skolotāja pedagoģiskais darbs tuvinās mākslai, kad skolotāja

redzējums materializējas kā personības un individualitātes izpausme, kā brīvas garīgas aktivitātes rezultāts.

H. Gaudīga didaktiskā sistēma (E. Pētersons to sauc par metodi) bija uzskatāma par būtisku parādību visā kultūras dzīvē, “ši darbība ir pagrieziena un pasākums, kam absolūta un vispārnodrīga vērtība mācībā un audzināšanā. Šādi tik pārdroši, ar nesatricināmu pārliecību izteikti vārdi nebija dzirdēti no Pestalocija laikiem. Ar to Gaudīgs bija 20. gadu simtenī pasludinājis absolūto un vispārnodrīgo, vienīgi pareizo mācības metodi. Viņš pretendēja uz savas brīvās garīgās darbības universalitāti”. [37, 655] Tieši pagrieziena spēks arī sadalīja skolotājus divās lielās grupās – atbalstītājos un šaubīgajos.

H. Gaudīgs demonstrēja apbrīnojamu, ģeniālu skolotāju veidotu didaktisku mākslas darbu. “Bet tieši te modās šaubas par to, vai šādam darbam var rasties skolotāji un vai šāda psiholoģiski un aistētiski izsmalcināta metode vispārināma ikdienas darbā? Mācības metodei, kas domāta ikdienas lietošanai, savā būtībā jābūt saprotamai un vienkāršai, kas pieejama arī viduvēji apdāvinātam skolotājam. Brīvās garīgās darbības metode Gaudīga veidojumā caurmēra skolotājam nebija pa spēkam.” [37, 655] E. Pētersons aizrāda, ka atdarināšana šādos gadījumos noved pie neveiksmes.

No E. Pētersona publikācijām izriet vēl viens viedoklis – ar epizodiskiem demonstrējumiem nepietiek, lai skolotāji spētu pārņemt un ieviest inovācijas. Tieši tāpēc H. Gaudīga brīvās garīgās darbības metode neiedzīvojās Latvijā, kaut arī autors pats 1923. gadā bija ieradies Rīgā un demonstrēja savu metodi vairākās vācu tautskolas un ģimnāzijas klasēs.

Sekojoš E. Pētersona domai, kā viņš analizē un vērtē Gaudīga idejas, var spriest par paša E. Pētersona pedagoģisko pārliecību. Velkot paralēles starp H. Gaudīga inovatīvo sistēmu un citiem vērtīgiem ierosinājumiem pedagoģijā, var izdarīt kopēju secinājumu – skolotāju sagatavošana inovācijām ir sistemātisks darbs, kurš aptver ne tikai tehnisko sagatavošanu (paņēmieni un to secība), bet galvenokārt tas ir skolotāju pārliecības veidošanās jautājums, skolotāja konkrēto un

vispārējo spēju attīstība kritiski un kontekstā ar savu pieredzi vērtēt jauninājumus. Neapšaubāmi pamatā ir skolotāja zināšanas. Tomēr tās var palikt nedzīvas, ja zināšanas neveido pārliecību un spēju veikt ne tikai profesionāli precīzu darbu, bet pievienot tam savu personisko unikalitāti un piedot tam mākslas vērtību.

Mūsdienās uz E. Pētersona idejām var balstīt, vai vismaz saskatīt ar tām sakarību un pedagoģiskās domas attīstību, vairākus skolotāju sagatavošanas kritērijus inovāciju, paradigmas maiņas un reformas ideju ieviešanai:

- ♦ izmaiņas skolotāja domāšanā, pārmaiņu idejas pieņemšana un tās realizēšanas veidu apzināšana savā darbā;
- ♦ vēlēšanās un spēja organizēt demokrātisku mācību procesu, jēgpilns profesionāls lēmums, lai aktualizētu skolēna spējas un iespējas brīvi mācīties;
- ♦ prasmes mācīties attīstības prioritāte mācību procesā, izmantojot katra priekšmeta iespējas;
- ♦ humānistisku savstarpējo attiecību uzturēšana mācību procesā skolēnu daudzpusīgai pašizpaušmei, kad, runājot E. Pētersona vārdiem, "vērtības pastāv nerakstītā veidā" [34, 162];
- ♦ mūsdienīgas studējošas klases, grupas, skolas veidošanās un šī procesa vadība, kas E. Pētersona darbos parādās kā mācīšanās vienam no otra, aizgūstot progresīvās idejas;
- ♦ refleksija uz inovatīvu praksi, kritiska tās vērtēšana – to viņš parādīja kā paraugu, analizējot citu valstu kolēģu devumu;
- ♦ spēja vadīt skolēna mācīšanos no vienkāršas atdarināšanas un vingrinājumiem līdz radošai darbībai un patstāvībai.

Pats E. Pētersons ieguva skolas darba pieredzi, vēlāk savienoja Jelgavas Valsts skolotāju institūta direktora darbu ar docētāja pienākumiem Latvijas Universitātē, bija skolas vadītājs. Dokumentos atrodami ieraksti un kolēģu atsauksmes liecina par augstu viņa darba vērtējumu, par milzīgu atbildību darbā, teorētiskās un praktiskās sagatavotības kvalitāti, nepārtrauktu profesionālu pilnveidošanos atbilstoši idejām, ko viņš pauda skolas attīstībā un skolotāju izglītībā. [2; 3; 4; 41]

Nobeigums

E. Pētersona pedagoģiskie uzskati veidojās līdz ar Latvijas brīvvalsts skolas attīstību, tādēļ ne viss viņa dzīves laikā ir sistematizēti sakārtots – apjomā lielākā publikācija ir “Vispārīgā didaktika”, kas iznāca 1931. gadā un ir iepriekšējo gadu pieredzes koncentrēts piedāvājums. Otrs pēc apjoma un dziļuma ir raksts “Darba skola Gaudīga un Keršenšteinerera uztverē” (1929), kurš atsedz E. Pētersona izpratni par skolas reformas virzienu Latvijā. Vairākos rakstos publicēta autora izpratne par atsevišķām pedagoģiskām parādībām, tomēr visās publikācijās skaidri un nemainīgi parādās viņa pedagoģiskā koncepcija, ko mēģināju šajā rakstā sistematizēt kā E. Pētersona devumu mūsdienām, kā ieguldījumu Latvijas pedagoģiskās domas attīstībā. Šeit lasītājs neatradīs E. Pētersona pedagoģisko uzskatu attīstības hronoloģiju, tas varētu būt cits pētījums.

Liela daļa E. Pētersona trimdas rakstu nav apzināti, kopskaitā ap 150 [39, 68], un šis avots ir īpašas izpētes vērts, lai novērtētu viņa pedagoģisko uzskatu attīstību dzīves un darba laikā ārpus Latvijas. Skolu attīstības vēsture nebūs pilnīga bez E. Pētersona pētījumiem par Vidzemes skolām zviedru laikā. Šis mantojums ir maz ietekmējis Latvijas pedagoģiskās domas attīstību, jo kļuva pieejams tikai pēc neatkarības atgūšanas un vēl viss nav aktualizēts. Tādēļ ir īpaši nozīmīgi to apzināt, lai, paužot paša Pētersona domu, viņa atgriešanās mājās papildinātu un izkoptu savas tautas garīgo vērtību – pārnākt mājās ne kā tukšniekam, bet garīgi bagātam cilvēkam. Šī vēlēšanās skan cauri trimdas laika publikācijām. Tā ir daļēji piepildījusies – viņa darbi ir pieejami un kalpo šodienas skolas attīstībai. Taču šī lielā vēlme piedalīties neatkarīgās Latvijas izglītības un kultūras pārveidošanā vēl nav piepildīta pilnībā – Eduards Pētersons vēl nav atgriezies Latvijā visos viņa darbos.

ED. PĒTERSONS

VISPĀRĪGĀ
DIDAKTIKA

1931

IZDEVIS A. GULBIS RIGĀ

Eduarda Pēterona grāmatas "Vispārīgā didaktika" titullapa

Avoti un literatūra

1. *Filoloģijas un filozofijas fakultātes programmas*. LVVA 7427. f., 6. apraksts, 63. lieta.
2. *LU docētāja E. Pētersona personīgā lieta*, 93 lappuses. LVVA 7427. f., 13. apraksts, 1309. lieta.
3. *Filoloģijas un filozofijas fakultātes protokolu grāmata*. LVVA 7427. f., 6. apraksts, 363. lieta.
4. **Dauge, A.** *Eduards Pētersons*. Brtn 3, 1932.
5. **Grudulis, L. J. H.** *Pestalocija ideju ienākšana Latvijā profesora E. Pētersona skatījumā*. Sapere Aude. RPIVA zinātniskie raksti. R.: Vārti, 1997.
6. **Pētersons, E.** Skolotāju izglītības jautājumi Vācijā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1922, Nr. 7, 682–684; Nr. 8, 797–803; Nr. 9, 909–918.
7. **Pētersons, E.** Par dzīvi un personību. Runa valsts Jelgavas skolotāju institūta atklāšanas aktā 17. sept. 1923. g. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1923, Nr. 12, 1363–1365.
8. **Pētersons, E.** Valsts skolotāju institūts Jelgavā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1925, Nr. 6, 201–204.
9. **Pētersons, E.** Skolotāja ceļi uz izkopšanos darbā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1925, Nr. 5, 463–467.
10. **Pētersons, E.** Praktiskā pedagoģija. Skolu psiholoģija. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1925, Nr. 11, 545–548.
11. **Pētersons, E.** Tautskolotāju izglītības problēmas Vācijā un mūsu tautskolotāju sagatavošanas sistēma. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 1, 2, 3.
12. **Pētersons, E.** Sociālās audzināšanas elementi dzīves problēmu gaismā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1926, Nr. 8, 106–120.
13. **Pētersons, E.** Eduards Šprangers kā psihologs. *Audzinātājs*, 1928, 11.

14. **Pētersons, E.** Gaudīga klases brīvā garīgā darbība. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1928, 9.
15. **Pētersons, E.** Par skolotāja profesijas socioloģiju un psiholoģiju. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1928, 12.
16. **Pētersons, E.** Valsts skolotāju institūts Jelgavā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1928, Nr. 10.
17. **Pētersons, E.** Mēģinājums apvienot pamatskolas I un II klasi apkārtnes mācībā ar matemātiku, zīmēšanu, mātes valodu un vingrošanu. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1928, 5/6.
18. **Pētersons, E.** Darba skola Gaudīga un Keršēnšteina uztverē. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1929, Nr. 3, 218–232.
19. **Pētersons, E.** Valsts skolotāju institūts Jelgavā 1920–1930. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1930, Nr. 10.
20. **Pētersons, E.** Prāvests Dr.theol.h.c. Kārlis Kundziņš kā skolu un skolotāju draugs. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1930, Nr. 2, 124–138.
21. **Pētersons, E.** Jaunās skolas skolotājs. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1931, Nr. 12.
22. **Pētersons, E.** *Vispārīgā didaktika*. R.: A. Gulbja izdevniecība, 1931.
23. **Pētersons, E.** Skolas un skolotāja autoritāte. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1932, 7/8.
24. **Pētersons, E.** *Paidagoģika un audzināšanas nozīme*. *Audzinātājs*, 1934, 11.
25. **Pētersons, E.** *Individuālpsiholoģija*. *Audzinātājs*, 1935, 1.
26. **Pētersons, E.** Mūsu īstā darba skola. *Audzinātājs*, 1935, 7/8.
27. **Pētersons, E.** Jelgavas Valsts skolotāju institūts. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1935, 10.
28. **Pētersons, E.** Autoritāte un brīvība atjaunotās Latvijas skolā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1936, Nr. 2, 124–138.
29. **Pētersons, E.** Dzīves līdzsvara pedagoģika. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1938, Nr. 1, 35–42.

30. **Peterson, E.** Die Paedagogik Pestalozzis in den baltischen Laendern. *Contributions of Baltic University*, 1946, Nr. 4. Hamburg.
31. **Pētersons, E.** Veidošana un īstenošana. *Trimdas Skola*, 1954, Nr. 1, 5–6.
32. **Pētersons, E.** Jelgavas skolotāju institūta 35 gadu idejiskās pastāvēšanas atcerei. *Trimdas Skola*, 1955, Nr. 6, 204–205.
33. **Pētersons, E.** Audzināšanas pirmais uzdevums. *Trimdas Skola*, 1955, Nr. 4, 122–123.
34. **Pētersons, E.** Paidagoģiskās vērtības. *Trimdas Skola*, 1955, Nr. 5, 160–163.
35. **Pētersons, E.** Zīmēšana trimdas latviešu papildskolā. *Trimdas Skola*, 1956, Nr. 7, 255–256.
36. **Pētersons, E.** Audzināšana sabiedriskā uzraudzībā. *Trimdas Skola*, 1956, Nr. 9, 326–328.
37. **Pētersons, E.** Latviešu skolas trimdā. Metodes meklēšana. *Trimdas Skola*, 1959, Nr. 17, 653–656.
38. **Pētersons, E.** Baltijas universitātes darbība. Fragments no raksta "Latvju jaunatnes audzināšanas tradīcijas trimdā". *Trimdas Skola*, 1961, Nr. 20, 793–794.
39. *Rietumu trimdas latviešu pedagoģiskā doma (1944–1990)*. Antoloģija. Eduards Pētersons. R.: Raka, 2004, 67.–74. lpp.
40. *Tautas izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā*. A. Staris (red.). Rīga, 1987.
41. **Treimanis, E.** *Zemdegas*. 1958, 113. lpp.
42. **Vičs, A.** *Latviešu skolu vēsture*. Otrā grāmata. Rīga, 1994.
43. **Vičs, A.** *Latviešu skolu vēsture*. Trešā grāmata. Rīga, 1928.

Durand

PAULA JUREVIČA
DZĪVE UN IZGLĪTĪBAS FILOZOFIJA
(1891–1981)

*Kulturāls ir cilvēks, kas spēj saprast un
cienīt īstas kultūras vērtības un tad arī
darboties un dzīvot saskaņā ar šo cieņu.*

(P. Jurevičs)

“Kultūras dziļums un seklums”, 1943. gads

Ar lielu aizrautību pievērsos šim pētījumam, jo Paula Jureviča filozofiskās atziņas man šķiet tuvas. Protams, jāņem vērā, ka pasaule pēdējo gadu desmitu laikā ir radikāli mainījusies, un iespējams, ka kādu no šī izcilā latviešu filozofa atziņām var uzskatīt par neaktuālu no mūsdienu globalizācijas, multikultūras, informācijas sabiedrības perspektīvas. Tādēļ, raksturojot viņa devumu, es to apzīmētu ar epitetu “klasisks”. P. Jurevičs pārstāv tos domātājus, kas līdzīgi kā LU Goda doktors Ginters Bēme (*Günther Böhme*), meklē Eiropas kultūras stabilo pamatu, par to uzskatot grieķu Gudrību, romiešu Tiesības un kristiešu Morāli. [2]

Manai garīgajai tuvībai ar Paulu Jureviču ir arī gluži personiski iemesli. Mūs vieno ne tikai divas kopīgas darbavietas – L U un Rīgas Valsts 1. ģimnāzija, filozofijas un pedagogijas kursu docēšana, bet arī interese par idejām, kas 20. gadsimta 60. gados pasaulē kļuva par jaunas starpdisciplināras zinātnes nozares pamatu. Tās ir idejas par izglītības fenomenu būtību, un šī nozare ir izglītības filozofija.

Latvijas Universitātes profesora Paula Jureviča (1891–1981) devums filozofijā ir plašs un nozīmīgs. Viņš bija ne tikai profesionālis ar izcilu izglītību, bet arī mācību spēks, kurš gan apcerējumos, gan publiskās lekcijās bija kā vidutājs starp Vakareiropas filozofijas pasauli un Latvijas studējošo jaunatni, inteligenci vispār. Viņš iepazīstināja jaunās Latvijas valsts sabiedrību ar filozofiju un klasiskajām valodām. Savukārt savās publikācijās un priekšlasījumos ārzemēs P. Jurevičs iepazīstināja vecās Eiropas sabiedrību ar Latvijas intelektuālo pasauli.

Ārpus Latvijas viņš ir īpaši pazīstams kā franču filozofa Anrī Bergsona (1859–1941) uzskatu pētnieks. A. Bergsons reiz atzina P. Jureviču par “kongeniālāko viņa filozofijas tulku un interpretu”. [3] A. Bergsons vairākus sacerējumus ir veltījis arī izglītības jautājumiem. Arī šajā jomā P. Jurevičs uzskatāms par lielā franču domātāja sekotāju.

Būdams docētājs un skolotājs, viņš daudz domājis par izglītības būtību, par idejām, kurām jānosaka pedagoģiskā prakse. Šīs viņa atziņas ir atklātas daudzos rakstos, kas 20. gadsimta 20.–30. gados publicēti “Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā”, “Latvī”, “Audzinātājā” u. c. Viņa publikācijas liecināja par nopietnu skatījumu un ieinteresētību pedagoģisko problēmu risināšanā un pilnvērtīgas, jaunas Latvijas izglītības sistēmas izveidē, sasaistot to ar pieredzi un līdzīgām problēmām citur Eiropā, it īpaši Francijā. [3]

Jāatzīst, ka P. Jureviča sacerējumi, kas veltīti izglītības un pedagoģijas jautājumiem, ir visai maz apzināti – tas, iespējams, ir izskaidrojams ar to, ka šie raksti netiek uzskatīti par viņa nozīmīgu devumu. Tieši tādēļ Paula Jureviča idejām par izglītību, pedagoģiju un zinātni būs veltīts šis pētījums. Atbilstoši šai tēmai tiks akcentēti gan fakti no P. Jureviča biogrāfijas, gan viņa filozofiskās atziņas.

Paula Jureviča dzīve un pedagoģiskā darbība

Pēteris Pauls Voldemārs Jurevičs dzimis Rīgā 1891. gada 7. novembrī. Bērībā viņš ir apmeklējis bērnudārzu, kurā ieguvis “zināmus pamatus savām vācu valodas zināšanām”, un elementārskolu, kurā iemantojis “patiku lasīt”. 1902. gadā viņš iestājas Rīgas pilsētas reālskolā, jo vecāki bija iecerējuši, ka dēls kļūs par inženieri. Taču pats topošais filozofs izlēma citādi, jo viņu vairāk interesēja humanitārās zinātnes. Krievu literatūras skolotājs Lebedevs bija tas, kurš iedvesmoja zēnu pievērsties domrakstu rakstīšanai. Reālskolā P. Jurevičs tika mudināts mācīties latīņu valodu, lai varētu turpināt mācības universitātē. [3]

Jāatzīst, ka Paula Jureviča veselība nebija spoža jau agrā jaunībā – viņš saslima ar smagu depresiju, ko pastiprināja 1905. gada notikumi. Taču, pārvarot slimību, pēc abitūrijas 1909. gadā P. Jurevičs kļuva par vācu valodas mājskolotāju, kā pats raksta, “sarunu biedru” diviem kāda Jūrmalā dzīvojoša Maskavas profesora dēliem. Šajā laikā viņš jau bija izlēmis, ka studēs filozofiju. Tas bija jauns impulss intensīvi mācīties latīņu valodu un lasīt Imanuela Kanta sacerējumus. Par spīti jaunam slimības uzliesmojumam, Jurevičs tomēr nokārtoja latīņu valodas eksāmenus un 1911. gadā tika uzņemts Tērbatas universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātē, kur sāka studijas 1912. gadā. [3]

Paulam Jurevičam bija iespēja studēt pie izcilā latviešu filozofa Jēkaba Oša (1860–1920) seno filozofiju. J. Osis bija tas, kurš ieinteresēja savu studentu pievērsties A. Bergsona ideju pētīšanai. Arī privātdocents V. Šilkarskis bija viens no cilvēkiem, kuru P. Jurevičs uzskatīja par savu tā laika autoritāti. Tieši viņa pamudināts, P. Jurevičs izlēma rakstīt kursa darbu par Platona ideju mācību. 1917. gadā par šo kursa darbu viņš saņēma zelta medaļu.

Studējot Tērbatas universitātē, P. Jurevičs sadraudzējās ar dzejniekiem Viktoru Eglīti (1877–1945), Valdemāru Dambergu (1886–1960) un Edvartu Virzu (1883–1940), kas pamudinājuši izmēģināt roku arī dzejošanā. [3]

Sākoties Pirmajam pasaules karam, studijas bija jāpārtrauc. P. Jurevičs devās uz kādu Latgales muižu strādāt par mājskolotāju, jo bija vajadzīga nauda ar tuberkulozi saslimušajam brālim. Tuvojoties frontes līnijai, Jureviču ģimene evakuējās uz Maskavu.

Pēc V. Eglīša rekomendācijas 1916.–1918. gadā Pauls Jurevičs strādāja par internāta audzinātāju, kā arī vācu un latīņu valodas skolotāju O. Jakovļevas vīriešu privātģimnāzijā Goļicinā, netālu no Maskavas. Šajā laikā P. Jurevičs apprecējās ar savu studiju biedreni Alisi Frišfeldi (1889–1974).

No skolotāja darba brīvajā laikā viņš Maskavas Universitātes bibliotēkā turpināja savu pētījumu par Platona ideju pasauli. 1918. gada sākumā Maskavas Universitātē pie Vēstures un filoloģijas komisijas P. Jurevičs nokārtoja arī divus eksāmenus, kas nepieciešami, lai augstskolas kurss skaitītos pabeigts.

Pēc lielnieku apvērsuma Maskavā sākās pārtikas krīze, tādēļ Jureviču pāris devās uz Proskovejas sādžu Stavropoles gubernā Ziemeļkaukāzā, kur dzīvoja Alises māte. No 1918. gada 1. augusta līdz 1920. gada 8. septembrim Pauls Jurevičs strādāja vietējā ģimnāzijā par vācu un latīņu valodas skolotāju. Šajā laikā viņš aktīvi iesaistījās arī sabiedriskajā darbā – bija pedagoģiskās psiholoģijas lektors un vietējās skolotāju arodbiedrības priekšsēdētājs. [3]

Dzīvojot Proskovejas sādžā, P. Jurevičs pārdzīvoja arī tīfa epidēmiju, kuras rezultātā nomira visi skolotāji, izņemot Jurevičus. Abiem iebraucējiem no Latvijas bija ne tikai pilnībā jāuzņemas pedagoģiskais darbs skolā – viņi kādu laiku mācīja visus mācību priekšmetus, bet arī P. Jurevičam, kurš no 1919. gada janvāra līdz oktobrim pildīja skolas direktora pienākumus, bija jāvada skolas reorganizācija un jāmeklē jauni skolotāji. Vēlāk viņš ar gandarijumu atzina, ka tas ir arī veiksmīgi izdevies.

Uzzinot par Latvijas neatkarības pasludināšanu, Pauls un Alise Jureviči steidzās kārtot visas nepieciešamās formalitātes, lai varētu atgriezties mājās. Ceļš no Ziemeļkaukāza līdz Maskavai ilga četrus

mēnešus – tikai 1921. gada janvārī viņi laimīgi šķērsoja Latvijas robežu. [3]

Sākās jauns un interesants posms Paula Jureviča dzīvē – tieši 20. gadsimta 20.–30. gadus var uzskatīt par ražīgāko laiku gan viņa pētījumos filozofijā, gan akadēmiskajā izaugsmē.

Jau 1921. gada martā P. Jureviču uzņēma Latvijas Universitātē "pie Filoloģijas un filozofijas fakultātes tālāk nodarboties ar zinātni vecās filozofijas nozarē". [25] P. Jurevičam 1921. gada 30. aprīlī tika piešķirts filoloģijas kandidāta grāds, pamatojoties uz to, ka visi vajadzīgie eksāmeni Tērbatas un Maskavas universitātēs ir nokārtoti un zinātniskais darbs aizstāvēts. Viņš sāka strādāt arī par latīņu valodas skolotāju Latvijas Jaunatnes savienības vidusskolā. [3]

Nozīmīgs pavērsiens P. Jureviča dzīvē notika 1921. gada rudenī. Viņam bija iespēja doties Izglītības ministrijas atbalstītā komandējumā uz Franciju, lai kļūtu par audzinātāju sešu latviešu skolnieku grupai Turkuenas (*Tourcieng*) licejā Lilles tuvumā Ziemeļfrancijā.

P. Jurevičs šo piedāvājumu ar prieku pieņēma, jo tas ļāva apvienot darbu licejā ar filozofijas studijām Lilles Universitātē. Pateicoties Latvijas Augstskolas rektora profesora Felsberga ieteikumam, Jurevičs tika laipni uzņemts Lilles Universitātē kā "doktorata kandidats". Pirmos divus gadus Pauls Jurevičs bija oficiāli imatrikulēts Lilles Universitātē un noklausījās gandrīz visas piedāvātās lekcijas, kā arī piedalījās semināros. Tieši Lilles Universitātē P. Jurevičs izpildīja nepieciešamos nosacījumus, lai tiktu pielaists pie doktora eksāmeniem un disertācijas aizstāvēšanas. [3]

Īpašu vērību P. Jurevičs pievērsa franču filozofu darbu studijām, uzskatot to par likumsakarīgu izvēli, atrodoties Francijā. Interesi par franču kultūru viņš saglabāja visu mūžu. Arī savos rakstos par izglītības politiku un praksi Jurevičs atsaucas uz Francijas izglītības sistēmu, uzskatīdams, ka tā varētu kalpot par labu piemēru Latvijas izglītības sistēmas veidotājiem. [23]

Taču neapšaubāmi vislielāko uzmanību P. Jurevičs veltīja franču

filozofa A. Bergsona ideju studijām, jo viņa filozofiskās metodes pētīšanu bija izvēlējis par savas disertācijas tematu.

Lilles Universitātē viņš iepazīnās arī ar Viljama Džeimsa (1842–1910) idejām un pragmatisma filozofiju kopumā, akcentējot pragmatisma un bergsonisma kopējo problemātiku. 1926. gadā "Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā" P. Jurevičs trīs turpinājumos publicēja izglītības darbinieku auditorijai veltītu rakstu "Pragmatiskais patiesības kritērijs", kurā iepazīstināja ar šī filozofiskā virziena būtību. [19, 20] P. Jurevičs apzinājās pragmatisma filozofijas, īpaši Džona Džūija (1859–1952) darbu, nozīmīgumu izglītības reformu veicināšanā 20. gadsimtā, tādēļ uzskatīja par nepieciešamu runāt par šo tēmu ar Latvijas skolotājiem. Šis raksts apstiprina arī to, ka filozofs par vienu no saviem uzdevumiem uzskatīja Latvijas sabiedrības iepazīstināšanu ar pasaulē aktuālajām filozofijas atziņām.

1924. gadā P. Jurevičs beidza savu darbu Lillē un atgriezās Latvijā, kur Rīgas Valsts 1. vidusskolā strādāja par seno valodu un filozofijas priekšmetu skolotāju līdz pat 1931. gadam un pēc tam no 1932. līdz 1933. gadam bija latīņu valodas skolotājs Franču licejā. [3]

Paralēli darbam skolā 1925. gadā viņš tika ievēlēts par privātdocentu filozofijas vēsturē LU Filoloģijas un filozofijas fakultātē. Šī pašā gada 19. septembrī tika akceptēts Paula Jureviča habilitācijas raksts "Bergsona atziņas teorija, apskatīta it sevišķi attiecībā pret dažām Kanta tēzēm". No 1927. gada viņš ieņēma arī grieķu valodas lektora amatu Latvijas Universitātē. Visu šo laiku turpinājās arī Lillē iesāktais darbs pie doktora disertācijas. [3]

20. gadu otrajā pusē Pauls Jurevičs aktīvi iesaistījās Latvijas sabiedrības intelektuālās apgaismības darbā kopā ar Teodoru Celmu (1893–1989), Paulu Dāli (1889–1968), Aleksandru Daugi (1868–1937). Rakstos avīzēs un žurnālos, publiskās lekcijās, radiopārraidēs un rakstu krājumos par kultūras, filozofijas u. c. jautājumiem šie domātāji vēlējās iepazīstināt un ieinteresēt jaunās Latvijas valsts sabiedrību par vērtībām, kas nepieciešamas jaunas kultūras veidošanai.

"Mūsu laikmets savās raksturīgākajās izpausmēs ir pārdevis savu dvēseli vērtībām, kuras varbūt varētu darīt labu, ja tās būtu padotas kādam augstākam mērķim, bet kas, ja šādu mērķu nav, neizbēgami degradē un dehumanizē atsevišķo cilvēku un tālākā konsekvencē tad arī liek sabrukt sabiedrībām un valstīm," raksta P. Jurevičs. [9, 89]

1930. gadā 27. maijā Pauls Jurevičs aizstāvēja doktora disertāciju "*Le probleme de la conaissance dans ja philosophie de Bergson*" ("Atziņas problēma Bergsona filozofijā"). Viņa oponenti bija Pēteris Zālīte (1864–1939), P. Dāle un T. Celms. Disertācija tika publicēta gan Latvijā, gan Francijā, par to P. Jurevičs saņēma arī Kultūras fonda balvu. [24]

1934. gada 26. maijā P. Jureviču apstiprināja par pedagogijas vēstures profesoru pie LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes. Neilgi pēc tam LU Universitātes padome grozīja fakultātes lēmumu – Jurevičs kļuva par vecāko docentu pedagogijas vēsturē. Gadu vēlāk 1935. gada 6. aprīlī viņu ievēlēja par "paidagoģijas un filozofijas vēstures profesoru" un nolēma, ka sakarā ar to, ka P. Zālīte un J. Kauliņš ir aizgājuši pensijā, 1935./1936. studiju gadā pedagogijas un filozofijas vēstures studiju kursi ir apvienojami. [3; 25] Būdam štata profesors, P. Jurevičs ieviesa izmaiņas studiju programmā – no studentiem gala eksāmenā turpmāk tika prasītas ne tikai zināšanas vispārējās filozofijas kursā, bet arī dažu izvēlēto filozofu darbu dziļākas studijas. [3]

No 1934./1935. studiju gada līdz 1938./1939. studiju gadam P. Jurevičs lasīja LU dažādus studiju kursus filozofijā. Divus studiju gadus – 1934./35. un 1935./36. – viņš strādāja ar studentiem arī pedagogijas vēstures kursā. [1; 2]

Sis kurss, kura programma tika apstiprināta 1935. gadā, ietvēra šādas tēmas:

- ♦ Pedagoģijas priekšmets un dažādās tā izpratnes.
- ♦ Audzināšana pie primitīvām tautām. Audzināšana pie indiešiem, persiešiem, ķīniešiem, ebrejiem.
- ♦ Sengrieķu audzināšana Spartā un Atēnās. Pedagoģiskās teorijas pie sofistiem, Sokrāta, Platona, Aristoteļa, stoikiem.

- ♦ Romiešu audzināšana. Kvintiliāns.
- ♦ Kristīgās audzināšanas raksturs. Kloстера skolas. Marcians Kapella, Boecijs, Ksiodors, Isidors. Septiņas brīvās mākslas. Audzināšana pie mistiķiem. Bruņinieckā audzināšana. Sholastiskā izglītība un audzināšana. Universitāšu rašanās un attīstība. Audzināšana viduslaiku beigās.
- ♦ Renesanse un humanistiskā izglītība. Bekons. Dekarts. Jezuītu skolas.
- ♦ Reformācija un kontrreformācija. Pietisms.
- ♦ Racionālisms un naturālisms. Monteņs. Komenskis. Dž. Loks. Ž. Ž. Ruso. Filantropisti.
- ♦ Kants. Pestalocijs. Herbarts. Frebels. Dabaszinātniskais naturālisms. Spensers. Heklijs. Modernie virzieni. [1]

Programma ir apliecinājums tam, cik nopietnas zināšanas filozofijas vēsturē bija nepieciešamas studentiem, lai studētu pedagoģijas vēsturi. Tā vēl reizi pamato P. Jureviča pārliecību par pedagoģijas un filozofijas kopīgo pētniecības jomu, ko viņš definē kā kultūras cilvēka tapšanas priekšnosacījumu izpēti.

1937. gadā kā LU delegāts P. Jurevičs piedalījās Starptautiskajā augstākās izglītības konferencē, ko rīkoja Tautas savienības intelektuālās kopdarbības institūts. [3]

Pēc padomju okupācijas režīma iestāšanās Latvijā 1940. gada vasarā P. Jurevičs nejaušības dēļ bija kļuvis par LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekāna vietas izpildītāju. [3; 17; 25]

Atmiņas par šo laiku viņš apraksta 1973. gadā trimdā izdotajā krājumā "Pretstatu pasaule" rakstā "Piedzīvojumi divi Latvijas augstskolās okupāciju sākumā", kas uzskatāms par unikālu liecību par tā laika notikumiem LU un augstākajā izglītībā vispār. [17]

Kad 1940. gada jūnijā padomju vara okupēja Latviju, pirmos mēnešus Latvijas Universitātē valdīja relatīvs miers, atceras P. Jurevičs. Acīmredzot reformas augstākajā izglītībā nebija pats svarīgākais jaunā režīma uzdevums, turklāt bija arī vasaras brīvlaiks. Pirmās radikālās

izmaiņas LU saistījās ar Teoloģijas fakultātes likvidāciju okupācijas trešajā mēnesī. [17; 25]

Oficiāli LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekāns bija profesors Francis Balodis (1882–1947). Pēdējā fakultātes sēdē pirms lielienu iebrukuma viņam tika piešķirts komandējums uz Zviedriju, lai piedalītos tur notiekošajā arheologu kongresā, un P. Jurevičs uz laiku tika iecelts par viņa vietnieku.

Dienu pirms aizbraukšanas profesors Balodis esot ienācis dekāna kabinetā, lai atvadītos. Tajā brīdī kāds no kolēģiem bija mazliet neapdomīgi pajokojis, pasakot: “Uz neredzēšanos!” Tas profesoram bijis šoks, atceras P. Jurevičs, jo tika atklāts viņa patiesais nodoms. F. Balodis esot satraukti atgriezies un intensīvi skaidrojis, ka pēc pāris nedēļām noteikti būšot atpakaļ. Iespējams, ka tieši šis incidents bija pamatā tam, ka tikai ar lielām grūtībām viņš tika izlaists no valsts, kas būtībā kļuva par viņa dzīvības glābiņu. Protams, ka viņš neatgriezās. P. Jurevičs nešaubījās, ka profesors Balodis kļuva par represiju upuri gan no padomju, gan no hitleriskās Vācijas puses. [17]

Negaidot 29. jūlijā Universitātē tika iecelts jauns rektors – no PSRS atbraukušais J. Paškēvičs. [25] Pauls Jurevičs viņu raksturo kā primitīvu un neizglītotu cilvēku, kura vienīgā izglītība bija Maskavā absolvētā marksisma leņinisma propagandas skola. Jaunais rektors esot sasaucis dekānu padomi un starp citiem norādījumiem licis signalizēt, ja kāds pamana Universitātē kādu “reakcionāru” parādību. Drīz pēc tam arī sākās plašas pārmaiņas universitātes struktūrās. [17]

Runāja, ka sakarā ar Teoloģijas fakultātes likvidāciju profesoram K. Kundziņam esot piedāvāts vadīt “bezdievības” katedru. Bet viņš esot atteicies. Jau iepriekš Maskavas avīzē “Pravda” bija parādījies raksts “Melno kraukļu ligzda”. Tajā Latvijas Universitātē bija attēlota kā reakcionāra iestāde un minēts, ka profesori Švābe un Tentelis briesmīgi falsificējot vēsturi. Vēl bija minēts, ka P. Jurevičs mācot “visnekrietnāko ideālismu”. Tā kā šāds vārdu savienojums Universitātes mācību spēkiem šķitis visai nepierasts, tas izsauca vispārēju jautrību. Neviens vēl īsti neapzinājās šī raksta nopietnību. [17]

Taču 1. septembrī pienāca pavēle, ka P. Jurevičs tiek atbrīvots no dekāna amata pienākumu pildīšanas un viņa vietā iecelts M. Stepermanis. Tai sekoja vispārējs rīkojums par filozofijas nodaļas likvidēšanu. [17; 25]

Profesoram T. Celmam neatlika nekas cits kā kļūt par vācu literatūras pasniedzēju, savukārt P. Dāle bija labākā situācijā, viņš varēja turpināt lasīt psiholoģiju, jo tā tika izprasta kā daļa no dabas zinātnēm.

1940. gada oktobra vidū tika izdota pavēle: "Ar šo kā kontrrevolucionāras kliķes uzskatu aizstāvētāju algādži un darba tautas naidīgas apspiedēju buržuāziskas ideoloģijas paudēji no amatiem universitātē sākot ar š. g. 15. oktobri, tiek atbrīvoti prof. L. Adamovičs, prof. J. Auškaps, prof. Fr. Balodis, prof. P. Jurevičs un prof. A. Tentelis." [17, 11]

P. Jurevičs atceras tā laika izjūtas: "Tā bija īsta vilku pase, respektīvi, biļete uz Sibīriju." [17, 11]

Apzinādamies situācijas nopietnību, P. Jurevičs mēģināja panākt pavēles formulējuma grozīšanu, pārliecināt jauno Universitātes vadību, ka ir bijis atlaists no darba līdz ar filozofijas nodaļas likvidēšanu, tādēļ būtu nelōģiski to darīt divreiz. Ar lielām grūtībām tika panākta ka oficiālais atlaišanas iemesls ir nodaļas likvidēšana.

Turpmāko Baigā gada daļu P. Jurevičs strādāja Jaunajā Valodu institūtā, kas darbojās tagadējās Rīgas Valsts 1. ģimnāzijas telpās, kurā viņš bija vienīgais mācību spēks ar doktora grādu un profesora stāžu. [17]

Par studentu šajā institūtā tika uzņemts ikviens, kas solījās būt labs komunistu un želojās, ka ticis vajāts buržuāziskā režīma laikā. Docētājiem bija jāpakļaujas militāram režīmam, piemēram, par nodarbību sākuma kavēšanu tika draudēts ar vairākiem gadiem spaidu darbos. Tādēļ arī institūta vadība vēlējās panākt "buržuāziskās" nevērtības iznīdēšanu pret darbu padomju skolā.

Skolotāji arī apzinājās, ka tiek nepārtraukti uzraudzīti – visur bija

"ausis", īpaši studentu vidū. Tika cenzēti arī žurnāli – tie pienāca ar izgrieztām lapām. Par grāmatām, kas bija pazudušas no bibliotēku plauktiem, tika pateikts, ka tās sadedzinātas, bet par to nevajagot skaļi runāt. [17]

Jaunajā Valodu institūtā P. Jurevičs tika iecelts par krievu valodas katedras vadītāju, lai gan šim amatam viņam nebija nepieciešamās kvalifikācijas – vadībai pietika ar to, ka viņš runāja krieviski. Krievu valodas mācīšanu gan P. Jurevičs uzticēja no Krievijas iebrakušam skolotājam, sev izvēloties ievadu valodniecībā un latīņu valodu.

P. Jurevičs uzskata, ka no izsūtīšanas 1941. gada 14. jūnijā viņu paglāba nejaušs gadījums, precīzāk – "pareiza" piemēra izvēlēšanās mācību stundā.

Todien viņš esot stāstījis studentiem par starptautisko fonētisko rakstību. Lai ilustrētu šo zīmju sistēmas lietošanu, bija nepieciešams teksts, ko zinātu visi. Nejauši P. Jurevičam ienāca prātā izvēlēties dziesmu, kas, padomju okupācijai sākoties, visur bija pastāvīgi jādzied – "Es nezīnu nevienu citu zemi, kur tik brīvi elpo krūts". Jau uzreiz pēc stundas viņš tika ieaicināts direktora kabinetā, kur tika izteikta pateicība par valstisku un lojālu izturēšanos. P. Jurevičs saprata, ka kāds no studentiem jau bija paspējis ziņot. [17]

Pēc šī gadījuma viņam piedāvāja braukt uz Maskavu 4–5 gadus studēt marksismu ļeņinismu, lai atkal varētu mācīt filozofiju. "Es atbildēju ar klusēšanu," atceras Jurevičs. [17, 21]

Pēdējās dienas institūtā esot bijušas baigas un nomācošas. Pēc 1941. gada 14. jūnija nakts visi, kas nebija aizvesti, ieradās darbā ar tādām sejas izteiksmēm, it kā nekas nebūtu noticis. Taču, sākoties karam, gaidīja jaunas deportācijas – daudzi nenakšņoja mājās, daudziem bija sagatavotas somas ar siltajām drēbēm.

Pēc vācu armijas ienākšanas Rīgā 1941. gada 1. jūlijā tās pašas dienas pēcpusdienā pulksten 16.30 uz ārkārtas sēdi LU sanāca bijušās Latvijas Valsts universitātes pagaidu valdība. Mācību spēki bija iecerējuši atjaunot likvidēto fakultāšu un katedru darbu. [17]

Taču drīz vien izrādījās, ka tas nebija jaunās okupācijas varas plānos – Universitāte un Valodu institūts bija likvidējami. Iekšēju lietu kārtošana bija atļauta, bet mācības un eksaminēšana apturēta. Pilnvērtīgi darbojās tikai Medicīnas fakultāte, jo ārsti kara laikā bija vajadzīgi. [17; 25]

P. Jurevičam atkal bija jāstājas darbā Universitātē un jāizpilda dekāna pienākumi, jo profesors F. Balodis velti pūlējās dabūt atļauju no jaunās okupācijas varas, lai atgrieztos Latvijā. No darba Universitātē tika atlaisti vairāki mācību spēki. Nesaprotams bija, kādēļ pavēle neskāra profesoru Jureviču, lai gan savu publikāciju dēļ viņš arī pie vāciešiem nebija labi ieredzēts. [17]

Izrādījās, ka arī šajā situācijā viņu ir izglābis laimīgs gadījums – jaunais Universitātes lietu pārvaldītājs – Ostlandes ģenerālkomisariāta nodaļas vadītājs K. Strickis – atzinās, ka esot profesora Jureviča bijušais students, kurš savā laikā ir sajutis pret sevi īpašu labvēlību. [17; 25] P. Jurevičs bija atļāvis savam vācu tautības studentam tulkot grieķu valodas tekstus uz vācu valodu, jo viņa latviešu valodas zināšanas bijušas nepietiekamas. Šo faktu jaunā vara uztvēra kā liberālismu pret vāciešiem.

Pēc kāda laika – 1942. gada pavasarī – Filoloģijas un filozofijas fakultātei ļāva atsākt darbu, tikai par dekānu bija jāizvēlas vāciešiem vairāk pieņemama persona. Jāpiebilst, ka vēstures nodaļas darbu neatjaunoja. [25]

Tuvojoties padomju armijai, Jureviču ģimene devās uz Liepāju, no turienes uz Ščecinu Polijā, tad uz Freiburgu Vācijā.

Freiburgā profesoram Jurevičam laimējās dabūt darbu universitātē, kur viņš lasīja lekcijas filozofijā, arī kursu par Bergsonu, kas tika publicēts grāmatā. [3]

1944. gada rudenī P. Jurevičs satikās ar filozofu Martinu Heidegeru (1889–1976), kuru daudzi uzskatīja par tā laika ievērojamāko filozofu. Atmiņas par šo tikšanos aprakstītas rakstā “Sastapšanās ar Heidegeru un viņa filozofiju”. [21] Šīs atmiņas ir nozīmīgas ne tikai

tādēļ, ka iezīmē kolorītu M. Heidegera portretu, raksturo viņa filozofiskos uzskatus, bet arī stāsta par situāciju Freiburgas Universitātē 1944. gada beigās.

Satikšanās esot notikusi M. Heidegera mājās, viņa darba istabā. Jureviču sugestējis tas, ka uz izcilā filozofa rakstāmgalda neesot bijis grāmatu, arī grāmatu plauktos to neesot bijis daudz. P. Jurevičs nolēmis, ka M. Heidegers turējies pie principa: mēs rakstām, mēs ne-lasām. [21]

M. Heidegers bijis ļoti draudzīgs un atklāts. Fakts, ka P. Jurevičs ir A. Bergsona filozofijas pētnieks, esot vēl palielinājis M. Heidegera labvēlību.

Viņš nenoliedzami necieta no "mazvērtības kompleksa", atceras P. Jurevičs. Martins Heidegers sarunā vairākkārt uzsvēris, ka Freiburgas Universitāte ir pati labākā Vācijā, to gan nekādi nepamatojot, it kā tas būtu pats par sevi saprotams. P. Jurevičs bija izbrīnīts arī par klaju hitleriskās Vācijas valdības kritiku, runājot ar pilnīgi nepazīstamu cilvēku. Šī saruna ļoti esot atšķīrusies no citām, kas ar vācu profesoriem tikušas risinātas paslepus, savu patieso viedokli parasti noklusējot. Iespējams, M. Heidegers uzskatīja sevi par tik ievērojamu personu, kurai ne no kā nav jābaidās.

Vēlāk abi filozofi sastapušies vieslektoru publiskajās lekcijās. Jurevičs noklausījies arī 3–4 profesora Heidegera lekcijas kursā "Metafizikas pamatjautājumi" 1944. gada novembrī. Klausītava, kas varēja ietilpināt ap 200 cilvēku, bijusi pārpildīta. Šo M. Heidegera kursu pārtrauca sabiedroto gaisa spēku uzlidojums Freiburgai 27. novembrī. [21]

Pēc Vācijas krišanas sabiedrotie nespēja piedot Heidegeram runu, ko viņš bija teicis 1933. gadā, ieņemot rektora amatu – tā bija spilgti nacionālsociālistiskā garā. Viņam bija jāatstāj darbs universitātē.

Aiz cieņas pret dižo domātāju P. Jurevičs mēģināja iestāties par viņu pie jaunās franču varas pārstāvjiem. Šī saruna Heidegeram nepalīdzēja, taču pats P. Jurevičs savu universitātes kolēģu vidū ieguva zinotāja slavu, kas lika domāt par Freiburgas atstāšanu. [21]

1950. gadā Jurevičs kopā ar sievu un meitas Veltas ģimeni no Vācijas pārcēlās uz dzīvi Austrālijā. 1951. gada janvārī viņš 59 gadu vecumā sāka strādāt Svētā Paula luterāņu koledžā (*St Paul's College*) Valla Valla ciemā Jaundienvidpilsētā netālu no Alburijas un 220 jūdzes no Melburnas, kas bija vēsturiski izveidojies vācu iecelotāju apgabals. 20 gadus P. Jurevičs tur mācīja latīņu, grieķu un vācu valodas, seno un jaunāko laiku vēsturi. [3]

1971. gadā 79 gadu vecumā P. Jurevičs aizgāja pensijā, taču turpināja aktīvi piedalīties trimdinieku sabiedriskajā dzīvē. Viņš rakstīja par trimdinieku situāciju un to mērķiem, patriotismu, garīgumu un dzīves jēgas izpratnes veicināšanu, kā arī uzstājās ar referātiem latviešu sabiedrībā.

Pauls Jurevičs miris Melburnā 1981. gada 6. novembrī, 13 dienas pirms savas deviņdesmitās dzimšanas dienas. Pēdējo laiku viņš pavadījis aprūpes namā. [3]

* * *

Kā jau tika minēts, Pauls Jurevičs Latvijas Universitātē docējis filozofijas un pedagogijas vēstures kursus, viņš ir strādājis par valodu un filozofijas skolotāju, respektīvi, visu mūžu ir veicis pedagogisko darbu. Filozofijai nenoliedzami ir prioritāte viņa pētījumos, taču viņš analizē arī izglītības problēmas, situāciju šajā jomā Latvijā 20. gadsimta pirmajā pusē.

Analizējot P. Jureviča atziņas, kas veltītas pedagogijas un izglītības tēmām, jāsecina, ka viņa interešu loks bijis visai plašs – gan izglītības, īpaši klasiskās izglītības, jēdziena izpratne, tā filozofiskais pamatojums, gan idejas, uz kurām balstās izglītības sistēma, tās politika un prakse.

Būdams augstskolas mācību spēks, Pauls Jurevičs analizējis zinātniskās izglītības būtību, zinātnes jēdzienu un tā pamatojumu, īpaši akcentējot latviešu zinātniskās domāšanas specifiku kā īpašu kultūras apziņas izpausmi.

Anrī Bergsona idejas izglītības filozofijā

Lai apzinātu un sīkāk analizētu Paula Jureviča devumu Latvijas izglītībai un pedagogijas zinātnei, jāpievēršas Anrī Bergsona idejām par izglītības jautājumiem. Līdzīgi kā Bergsona intuitīvisma filozofija kopumā, arī viņa atziņas izglītības jomā ir ietekmējušas P. Jureviča uzskatu veidošanos.

A. Bergsons izglītības problēmas ir pētījis darbos "Specializācija" (*"La Specialite"*, 1882), "Klasiskā izglītība un veselais saprāts" (*"Le bon sens et les etudes classiques"*, 1895), kā arī rakstā "Grieķu – latīņu izglītība un pamatskolas reforma" (*"Les Etudes greco – latines et le reforme d'enseignement secondaire"*, 1922). [28]

Franču domātājs kritizē specializācijas tendences modernajā izglītībā, uzskatot, ka tas varētu novest pie Eiropas izglītības profanācijas.

Vērtējot šo atziņu no 21. gadsimta sākuma perspektīvas, jāatzīst, ka daudzējādā ziņā šīs bažas ir uzskatāmas par pamatotām. Informācijas sabiedrības veidošanās un mūžizglītības prasības aktualizēšanās ir saistītas ar skolēnu un studentu skaita radikālu palielināšanos mācību iestādēs, kas savukārt padara problemātisku atbilstošu mācību satura un formu nodrošināšanu. Tiek apdraudētas iespējas iegūt mūsdienu prasībām atbilstošu izglītību, īpaši uzsverot to, ka klasiskā izglītība Eiropā tradicionāli vērsta tieši uz individualizāciju, nevis specializāciju.

Otra problēma, kas saistīta ar izglītības specializāciju, ir zinātņu jomu diferencēšanās, kas apgrūtina visaptveroša zinātniska pasaules skatījuma veidošanos. Anrī Bergsons uzskata, ka filozofija kā "zinātņu zinātne" var palīdzēt pārvarēt šo diferencēšanos – tā runā par fundamentāliem principiem, kas saistoši visām zinātnēm. Tādēļ, domājot par izglītības reformu Francijā 20. gadsimta sākumā, A. Bergsons aicina savus tautiešus neatteikties no klasiskās izglītības idejas, kurā filozofija ir viens no nozīmīgākajiem saturiskajiem elementiem, kas attīsta cilvēka prātu un spēju domāt kopsakarībās. [28]

“Klasiskā izglītība un veselais saprāts” ir nozīmīgākais A. Bergsona raksts, kas veltīts izglītības problemātikai. Tajā franču filozofs analizē audzināšanas un izglītības problēmu saasināšanos modernajā kultūrā.

Tā kā viņa simpātijas pieder klasiskajai izglītībai, kas vislabāk attīsta prātu un veido tādus pilsoņus, kas apzinās un pilda savus pienākumus, tad izglītības krīzes risinājums tiek piedāvāts klasisku izglītības ideju kultivēšanā, kas veicinātu cilvēka “veselā saprāta” (*le bon sens*) veidošanos. [27]

Ar jēdzienu ‘klasiskā izglītība’ tiek izprasts izglītības modelis, kas attīstās Eiropā 14.–16. gs. un ir saistīts ar humānisma idejas rašanos. Klasiskās izglītības centrā ir cilvēks kā augstākā vērtība, galvenie mācību priekšmeti tajā ir grieķu, latīņu un dzimtā valoda, retorika, māksla, literatūra, filozofija, vēsture. Klasiskajā izglītībā tiek akcentēta cilvēka tikumiskā izaugsme, kuras avots ir klasiskās filozofijas tekstu studijas. [26]

Saistībā ar veselā saprāta ideju izglītībā ir divi viedokļi. Pirmajā tiek apgalvots, ka veselais saprāts nav atkarīgs no izglītības un tādēļ sabiedrība nevar ietekmēt indivīda tikumības veidošanos. Otrs viedoklis – veselais saprāts tiešā veidā ir saistīts ar indivīda izglītību, un tā ir noteicošā veselā saprāta veidotāja. A. Bergsons nepiekrīt nevienam no šiem viedokļiem, uzskatot, ka cilvēka veselais saprāts ir pārāk komplicēts un noslēpumains, lai institucionalizētie izglītības procesi to spētu ietekmēt.

Veselā saprāta jēdzienu A. Bergsons skaidro kā intuitīvu izjūtu, kas palīdz cilvēkam prognozēt viņa rīcības sekas, atšķirt noteiktā jomā būtisko no nejaušā vai nesvarīgā, izvēlēties no iespējamajiem to risinājumu, kas dos vislielāko labumu reālajā dzīvē. Veselais saprāts pasargā cilvēku no intelektuālā automatisma. [27]

Atšķirībā no prāta veselais saprāts nav orientēts uz abstrakcijām, mirušu ideju pētīšanu, bet gan uz dzīvi – tas virza taisnīguma ideju, sociālās dzīves principus. A. Bergsons veselo saprātu uzskata par cilvēka garīguma pamatu, tas ir intelekta iekšējā enerģija. Veselais

saprāts nav iedzimta kvalitāte, tādēļ izglītības un audzināšanas uzdevums ir veicināt tā veidošanos.

Vislabāk šim uzdevumam atbilst klasiskās izglītības modelis, taču tas nedrīkst būt izprasts kā grieķu un latīņu valodu mācīšanās – tās uzdevums ir “salauzt vārdu ledu” un atklāt zem tiem domas brīvo plūsmu, neaprobežoties ar noteiktu verbālu izpausmes formu, bet gan iemācīt domāt pašas idejas, neatkarīgi no vārdiem. [27]

Veselais saprāts atbrīvo domāšanu no formulām, simboliem un abstrakcijām, palīdz sekot brīvam dzīves plūdumam.

Ar veselo saprātu apveltīts cilvēks pauž skaidras idejas, spēj koncentrēti, disciplinēti un vienlaikus brīvi spriest, to vada kaislīga tieksme pēc taisnīguma, kas uzskatāma par veselā saprāta kodolu. Tieši veselais saprāts palīdz pārvarēt plaisu starp cilvēka domāšanu un gribu.

Faktiski ar ‘veselā saprāta’ jēdziena palīdzību A. Bergsons mēģināja atklāt tiešo, pirmsreflektēto pieredzi. 1932. gadā Anrī Bergsons šajā rakstā analizēto “veselo saprātu” nosauca par intuīciju, kurā balstīja savu intuitīvisma filozofiju. [28]

Diemžēl Anrī Bergsona idejas mūsdienu izglītībā nav visai populāras, kas ir likumsakarīgi skaidrojams ar klasiskās izglītības popularitātes mazināšanos pasaulē.

Izglītības jēdziena izpratne Paula Jureviča darbos

Kā jau tika minēts, Pauls Jurevičs uzskatāms par A. Bergsona sekotāju arī izglītības filozofijā, jo, līdzīgi kā franču domātājs, viņš jaunās Latvijas izglītības sistēmas veidotājus aicina tiekties pēc klasiskās izglītības ideāliem, [14] ieteic skolotājiem viņu pedagoģisko darbību balstīt skaidrās idejās. [13]

P. Jurevičs izglītību uzskata par vienu no svarīgākajiem cilvēka cieņas rašanās nosacījumiem. Ar izglītības starpniecību cilvēks ir nonācis pie zinātniskās apziņas, caur to – pie tehnikas, un ar tās

radītajiem līdzekļiem, atbrīvojies no pakļautības dabai, kļuvis par brīvu kultūras būtni. Tieši ar izglītības palīdzību revolūciju un evolūcijas ceļā cilvēks ir nonācis pie brīvības. Filozofs ar prieku atzīst, ka latviešu tauta, līdzīgi kā daudzas citas, instinktīvi apzinās izglītības nepieciešamību. [5]

Taču Jurevičs brīdina jauno Latvijas valsti, ka, veidojot izglītības sistēmu, jāargās tās procesus vērtēt no šauri praktiskā viedokļa – **izglītības progress vienmēr ir cieši saistīts ar kultūras progresu***.

Protams, ka izglītība nav absolūti nepieciešams kultūras veidošanās nosacījums – kultūras būtne var tapt arī ārpus institucionālīzētiem izglītības procesiem, taču tad “ir vajadzīgas laimīgas dabas dāvanas un ārējo apstākļu sagaidīšanās”. Parasti gan neizglītots cilvēks nesaprot un nespēj novērtēt apkārtējās pasaules sarežģītos notikumus, un galvenais – viņš nav spējīgs izveidot un aizstāvēt ideju. Izglītotam cilvēkam vienmēr ir augstāki ideāli nekā masai.

Taču, tikai pildot ideālus, realizējot darbībā un pārvērtējot, iespējams tos pilnībā apzināties – vērojot ideālus teorijā, cilvēks tos nekad nepieņem pilnībā.

Tieši humanitārā izglītība apmierina cilvēka tieksmi pēc patiesības un dod orientāciju pasaulē, dod iespēju apzināt un iemīlēt augstākās vērtības. Tā ir jēgas veidošanas priekšnosacījums, dvēseles “glītošana”. [4]

Apzīmējums “izglītots” vienmēr ir bijis gandrīz sinonīms vārdam “kulturāls”. Abi šie vārdi savās pamatnozīmēs ir ļoti tuvi – tie nozīmē kopšanu. Latīņu “*colo*” tiek tulkots kā “kopšana, pārveidošana augstākā kvalitātē”, savukārt vācu “*die Bildung*” tulkojams kā “darīt glītu”. [10]

Kulturāls ir cilvēks, kas spēj saprast un cienīt kultūras vērtības un tad arī darboties un dzīvot saskaņā ar šo cieņu, uzskata P. Jurevičs. Kulturāls cilvēks saprot ne tikai vērtību materiālo nozīmi, bet arī augstākas garīgās kultūras vērtības.

---

* Šeit un turpmāk tekstā autore izcēlumi.

Kultūra pēc būtības ir dinamiska – tā progresē vai regresē. Taču tās kodols ir stabili un nemainīgi elementi – ētiskās, estētiskās, zinātniskās vērtības.

Visos laikos **izglītības sistēmas** ir dibinātas uz šīm vērtībām. Un **izglītības uzdevums ir ievadīt jauno paaudzi patiesu kultūras vērtību izpratnes pasaulē.** [11]

Lai palīdzētu izprast kultūras jēdzienu un tā saistību ar izglītību, Pauls Jurevičs piedāvā “dziļas un seklas kultūras” salīdzinājumu.

Dziļa kultūra būs tam cilvēkam, kas apzināsies augstāko zinātnes un mākslas sasniegumu pamatojumus un nosacījumus, spēs skatīt tos noteiktā sistēmā. Viņam ir raksturīga arī sīka pētāmās parādības kontekstu analīze, kas ļauj izvairīties no dogmatisma un vienpusības. [11]

Seklu kultūru raksturo sasniegumu rezultātu “piesavināšanās” pēc konспектиem un brošūrām, ignorējot oriģinālo pamatdarbu studēšanu un “nekā nezinot par šo rezultātu pamatojumu”. Tādēļ tos, kuri neapzinās problēmu vēsturiskās attīstības apskatu nozīmi augstskolu studijuursos, P. Jurevičs sauc par profāniem.

Otrs kultūras dziļuma paraugs ir **kopsakarību zināšana**, kas ir mijsakarību apzināšanās starp dažādām vērtību sistēmām.

Treškārt, kultūras dziļumu raksturo **vērtību hierarhijas apzināšanās**. Šai apziņai nepieciešami kritēriji, kā P. Jurevičs raksta – “mēr-
aukla”.

Ja cilvēks par kritēriju vērtību hierarhijai izvēlēsies eksistenci, izdzīvošanas principu, tad, protams, garīgās vērtības šajā sistēmā būs sekundāras. Tādēļ tiek apelēts pie “vērtību izjūtas” nepieciešamības, kas palīdzētu veidot dziļai kultūras izpratnei nepieciešamo hierarhiju. [11] Šī Paula Jureviča nosauktā “vērtību izjūta” būtībā sasaucas ar A. Bergsona “veselā saprāta” ideju. Vērtību izjūta dod iespēju cilvēkam ne tikai atzīt atbilstošās kultūras vērtības, bet arī dzīvot saskaņā ar tām.

Izglītība tiek nosaukta kā ceturtā kultūras dziļuma pazīme. **Dziļas kultūras pamatā ir izglītība, kas netiecas attīstīt vienīgi cilvēka**

prātu. Teorētiskas zināšanas par vērtībām, to savstarpējiem sakariem un hierarhiju ir ļoti svarīgas, taču izglītībai jāveido arī prasme šīs zināšanas izmantot. P. Jurevičs piekrīt Sokrata domai, ka patiesas zināšanas ir tikumiskas, ka cilvēks rikojas ļauni savas nezināšanas dēļ. [11] Respektīvi, zināšanas ir pilnvērtīgas tikai tad, ja tās ir papildinātas ar vērtību izpratni, tiek skatītas kultūras kontekstā.

Taču kļūdaini ir ar izglītības starpniecību nekritiski patapināt kultūras ideālus no lielajām kaimiņu kultūrām. Mazu tautu kultūras veidošanai un pastāvēšanai nepieciešama daudz lielāka gara disciplīna un iekšējā vienotība. [11]

Jaunieši ir tā sabiedrības daļa, uz kuru izglītība attiecas vistiešāk. Jaunību P. Jurevičs raksturo kā laiku cilvēka dzīvē, kad notiek ciešanu pilni garīgie meklējumi. Taču modernā kultūra ir koncentrējusies uz tādu vērtību veidošanos, kas degradē cilvēku un sabiedrību. Tādēļ tiekšanās pēc mērķiem mūsdienu cilvēka dzīvē bieži pārvēršas par sekošanu tādām maldīgām vērtībām kā nauda un baudu kultivēšana. Mūsdienu jaunatnei trūkst ideālu, uzskata P. Jurevičs – rezultātā jaunais cilvēks kļūst par skeptiķi, kas neciena nacionālās, ģimenes un sociālās vērtības.

Šīs problēmas risināšanai skolā tiek piedāvāta kritiskas spriešanas attīstīšana ar filozofijas tekstu un mākslas darbu vērtēšanas palīdzību. [9]

Arī stingru prasību izvirzīšana skolēniem pozitīvi ietekmē vērtību veidošanos, jo grūtību pārvarēšana ir pašapziņas akts, kas var kļūt par "tālāku uzvaru solījumu" cilvēka dzīvē. Un tieši vidusskolas eksāmeni ir pirmais reālais dzīves uzdevums, kurā paaugstinātas prasības ir savienotas ar dziļām simpātijām pret jaunatni. [16]

Skolas uzdevums ir sagatavot jauno cilvēku dzīvei sabiedrībā. Taču dzīvei jāpiemērojas skolai, nevis otrādi. Jaunatnei nav jāmeģina pieņemt no sabiedrības labāko, bet gan ar izglītības palīdzību jāiegūst instrumenti dzīves pārveidošanai un uzlabošanai. Respektīvi, skolai jāspēj jauniešiem dot to, kā reālajā dzīvē vēl nav – jāpiedāvā dzīves

ideāls kā pretstats realitātei. Izglītības mērķis ir dot iespēju iegūt zināšanas, kas nepieciešamas ideālu īstenošanai dzīvē. Zināšanas bez ideāliem var kļūt par ieročiem visrupjākajam egoismam. [22]

Taču minēto izglītības mērķi īstenot ir praktiski neiespējami, ja skolu vadītājiem pašiem trūkst ideālu.

Tieši ideālos balstītu pedagoģisko ideju trūkums ir tas, ko P. Jurevičs 1925. gadā pārmet Latvijas valsts izglītības politikas veidotājiem. Viņš salīdzina jaunās valsts izglītību ar kuģi, kas peld atklātā jūrā bez skaidra kursa apzināšanās. [14]

Izglītība tiek veidota, balstoties uz viedokļiem, kam nav pat īsta sakara ar skolu. Tādēļ Jurevičs visai asi nosauc esošo skolu politiku par "noteikti reakcionāru un atpakaļrāpuļniecisku", tādu, kas draud ar kultūras pagrimumu, gara nabadzību. [13]

Kā galvenās izglītības politikas problēmas P. Jurevičs min darbības līdzekļu kultivēšanu, neinteresēšanos par mērķu izkopšanu un darbību noteicošo ideju veidošanu. Pretstatā aktuālajām tendencēm pasaules pedagoģijā, kurā tiek pētīta individuālās audzināšanas problemātika, Latvijā notiek pretējs process – izglītība balstīta "vienotās skolas" programmā, kas iznīcina individualitātes izpausmes.

Līdzīgi kā A. Bergsons, Pauls Jurevičs uzskata, ka izglītībai jābūt individuālā gara veidošanai ar klasisko valodu, filozofijas, psiholoģijas un loģikas palīdzību.

Modernā kultūra, kas tiek apgūta skolā, ir tikai klasiskās kultūras turpinājums – ir nepieciešams zināt pamatus. Un tieši klasisko valodu apguve ir ceļš uz vēsturiski pamatotu ideju izglītību. [13]

Tāpat filozofija un reliģijas mācība ir vienīgie priekšmeti, kas liek pamatus ētiskai un dziļākai teorētiskai gatavībai, tādēļ to izņemšana no skolas programmas ir neattaisnojama. Psiholoģijas nezināšana noved pie sevis nezināšanas, bet bez loģikas un metodoloģijas nav iespējams iemācīties zinātniski domāt.

Ieviešot skolas programmās kādu mācību priekšmetu, vajadzētu uzdot šādus jautājumus: 1) Kā šis priekšmets palīdz orientēties dzīvē

un to pilnveidot? 2) Kāda nozīme tam ir turpmākajā profesionālajā darbībā? 3) Kā mācību priekšmets piemērots bērna attīstības pakāpei, kā tas veicina audzināšanas un izglītības uzdevumus? [6] Atbildes uz šiem jautājumiem arī palīdzētu izglītības politikas veidotājiem atrast tai nepieciešamo idejisko pamatojumu.

Ja vidusskola Latvijā balstīsies uz konkrētu zinātņu apguvi, tad sabiedrība riskē zaudēt ideālus – latviešu tauta tādējādi tiek nolemta amatnieciskai izglītībai un garam. Tehniskā izglītība var dot tikai dažādus dzīvei derīgus teorētiskus un praktiskus paņēmienus, dzīvei svarīgāka ir filozofija, literatūra, ētika, uzskata P. Jurevičs. [13]

Filozofija kā vispārējās izglītības sistematizētāja

Raksts "Filosofijas nozīme un vieta vispārējā izglītībā", kas turpinājumos publicēts "Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā" 1927. gadā, uzskatāms par vispamatotāko un dziļāko šai problēmai veltīto darbu Latvijā 20. gadsimta pirmajā pusē. [6; 7] Tajā tiek analizēti gan sabiedrības priekšstati par filozofiju vispār, gan situācija filozofijas apguvē Latvijā, gan iezīmētas filozofijas kā mācību priekšmeta perspektīvas. Izlasot šo rakstu, ar nožēlu jāatzīst, ka šajā jomā pēdējo 80 gadu laikā situācija ir mainījusies visai maz.

Tāpat kā tolaik, arī mūsdienās daļa izglītotās sabiedrības interesējas par filozofijas problēmām, taču daudz vairāk ir praktiski noskaņotu cilvēku (arī izglītības jomā), kuri izturas pret filozofiju visai skeptiski. Gluži tāpat kā 1927. gadā, arī šodien cilvēki iet uz filozofiskajiem priekšlasījumiem, cerībā iegūt kādas brīnumzāles pret mokošajiem jautājumiem un šaubām – gatavu formulu, lai pasaules haoss pārvērstos par kosmosu. Galu galā, saprotot, ka filozofija nekādas receptes nepiedāvā, daudzi no viņiem interesi par filozofiju zaudē.

P. Jurevičs uzskata, ka skolā būtu grūti atrast otru mācību priekšmetu, kas cilvēkam dzīvē tik ļoti noderētu kā filozofija. Jautājumi par

pasaulē un dzīves jēgu, progresu, regresu, par optimistisku vai pesimistisku spriedumu veidošanu ir tipiski piemēri gadījumiem, kad mēs filozofējam. “Un tā kā nebūs gan neviena cilvēka, kas kaut cik pacēlies pāri kustonībai, kas tādus jautājumus sev kādreiz neuzstāda – tad jā-saka arī, ka visi filozofē.” [6, 290] Protams, cilvēku filozofēšana atšķiras ar pamatotību un kritiskumu. Ar filozofijas palīdzību tiek saskatīta un noteikta cilvēka vieta pasaulē un veidota vērtību hierarhija.

Savu uzdevumu dzīvē filozofija realizē ar refleksijas palīdzību. “Būdamā mēģinājums ar sistemātiskas refleksijas palīdzību ienest vienību gan cilvēka domās, gan gribas virzienos – filozofija līdz ar to ir mēģinājums izveidot pilnīgākas personības, kas būtu cienīgas nest cilvēka vārdu.” [6, 292]

Tā kā audzināšana ir skolas pamatuzdevums, tad **filozofijai vajadzētu būt katras īstas audzināšanas nozīmīgākajai daļai**, uzskata P. Jurevičs. Mūsdienu vidusskola ar tās daudzajiem mācību priekšmetiem ir bez centra un iekšējas vienības – tā veicina heterogēnas domāšanas attīstību, kuras elementi ir eksakto un humanitāro zinātņu, reliģijas mācības un dabas zinātņu, dieva radītās pasaules un zinātnes likumu konflikts. Izglītības politiķi piedāvā šīs uzskatu pretrunas mazināt, piemēram, izņemot no skolu programmas reliģijas mācību. Taču ir skaidrs, ka ar šādām metodēm problēma nav risināma. Ir nepieciešams dot skolēnam sistemātiskus norādījumus, kā skaidrot principiālās pretrunas domāšanā. **Filozofija pēta zinātniskās spriešanas veidus, to metodes, zinātņu pamatpieņēmumus – skolā tā sistematizētu visas pretrunas un dažādības mācību priekšmetos.** “Filozofijas vērtība ir tā, ka tā dod prātam virzienu, dod tam metodi,” raksta P. Jurevičs. [6, 295]

Taču Latvijas izglītības sistēma šī uzdevuma veikšanai sakaras ar divām būtiskām problēmām: ir par maz attiecīgi sagatavotu skolotāju un par maz praktisku materiālu šī priekšmeta mācību metodikā. [7] Analizējot mūsdienu izglītības procesus Latvijā, varētu apgalvot to pašu.

Filozofijas apguvi pārvērst par faktu materiāla reproducēšanu nozīmētu izdarīt "lāča pakalpojumu" kā filozofijai, tā vispārējai izglītībai. [7] Filozofijas apguvei vispārējā izglītībā tikai tad ir būtiska nozīme, ja tā skolēnam ir personiski interesanta, ja tā atbild uz jautājumiem, kurus cilvēks sev pats uzstāda, vai vismaz palīdz tādus uzstādīt. [7] Šī atziņa sasaucas ar filozofijas mācību metodikas nostādnēm 20. gadsimtā, kā arī ar vācu filozofa Karla Jaspera atziņu, ka izglītības uzdevums nav iemācīt domas, bet gan dot iespēju iemācīties domāt. [4]

Paula Jureviča atziņas par zinātniskās kultūras būtību un veidošanos Latvijā

Analizējot izglītībai būtiskus jautājumus, P. Jurevičs neatstāj bez ievēribas arī **augstāko jeb zinātnisko izglītību**. [8; 10; 12] Viņš uzskata, ka zinātne ir visilgāk veidotais cilvēces kultūras produkts un faktors, tādēļ zinātniskās kultūras attīstīšana ir ārkārtīgi nozīmīga tautai, kas grib ierindoties civilizēto nāciju starpā.

Taču viņš ar nožēlu konstatē, ka zinātniskā kultūra latviešiem ir sveša – tie pat lāgā nezinot, ko tā nozīmē. Zinātnieks ir sinonīms sausam, garlaicīgam, neinteresantam, un operēšana ar abstraktiem jēdzieniem, kas vēršas pie prāta bez fantāzijas starpniecības, tiek noniecināta. P. Jurevičs skeptiski piebilst, ka tas arī ir saprotams, jo zinātnisku darbu lasīšanai nepietiek ar lasītprasmi vien – ir nepieciešama metode. [12]

Zinātniskās metodes izmantošana nozīmē nemitīgu refleksiju par zinātnieka rīcību, pašu atziņas un pētīšanas līdzekļu un to nosacījumu analīzi, tā nepieciešami noved pie filozofiskās prāta paškritikas. **Augstākās izglītības kompetence ir dot iespēju topošajam zinātniekam apgūt zinātniskajam darbam nepieciešamos instrumentus.** [12] Taču ar tiem, uzskata P. Jurevičs, vēl ir par maz – pētnieciskajā darbā nozīmīgākais ir zinātniskā gara klātbūtne.

Zinātniskā kultūra ir vērtīga ne tikai ar savu saturu, bet sevišķi ar to, ka tā pārveido cilvēka garu, raksturu. Zinātniskais gars, uzskata P. Jurevičs, ir dabiskā veselā saprāta tālākveidojums, kas papildināts ar zinātnisko metodi un īpašu, precīzu pētīšanas procesa gaitu. [12]

Zinātniskais gars atklājas kā tieksme pēc universālā, iekšējo sakarību un saskaņas meklēšana. Tam ir svarīga ētiska un sabiedriska nozīme, jo zinātniskā kultūra, kas pastāv tikai metodē un formā, bez idejām, bez satura ir tukša. Tādēļ vienpusīgi zinātniski izglītotais cilvēks vēl nav ideālais cilvēks. Kultūras cilvēka ideāls ir zinātniskās un mākslinieciskās darbības sintēze. [12]

Zinātniskās kultūras veidošanās grūtības Latvijā filozofs izskaidro ar peripetijām latviešu tautas vēsturē. Gadsimtiem ilgi latvietis ir bijis dzimtcilvēks, baznīcas un skolas veidoja latviešos tieši tās īpašības, kas nepieciešamas, lai pakļautos.

Par pirmajiem latviešu kultūras kopējiem kļuva rakstnieki, nevis domātāji – tādēļ arī kultūrā dominē emocionalitāte un prāts nav ieņēmis tam atbilstošo vietu. P. Jurevičs uzstāda laikmeta diagnozi – veidojas vienpusīga “beletristiska kultūra”, kurā tiek zaudēts harmonizējošais un objektīvais skats uz pasauli. Taču zinātniskā kultūra ir pretstats artistiskajai – tā ir vērsta uz disciplinētas dzīves attīstīšanu un organizēšanu. [12]

Latvieši 20. gadsimta pirmajā pusē nevar līdzināties lielākām un modernām kultūras tautām, īpaši runājot par zinātni. Zinātniskā kultūra ir viens no delikātākajiem un vislēnāk nobriestošiem kultūras veidiem. Lai izveidotos zinātne, ir vajadzīgs daudzu paaudžu darbs, zinātniskās tradīcijas, zinātniskā darba kopība, kurā izstrādātas un tiek nodotas tālāk gan darba metodes, gan arī pētāmās problēmas un – pats galvenais – zinātnei vajadzīgi materiāli līdzekļi. [10]

Tas viss, protams, nevar izveidoties Latvijā 20 gadu laikā, atzīst P. Jurevičs, tomēr piebilst, ka jau 20. gadsimta 30. gadu beigās starp latviešiem ir izcili zinātnieki un latviešu zinātnieku saime Eiropas zinātnieku vidū ir ieguvusi cienījamu vārdu. Turklāt no dabas

latviešiem ir dotības tieši zinātnisku darbu veikšanai – gaišs prāts, sistemātiskums, organizatoriskās spējas, gribas disciplīna. [10]

Taču šīs dotības netiek pilnībā izmantotas – pirmkārt, ilgi aizkavētais tautas organizācijas darbs un materiālo pamatu likšana kultūrai saista visu tautas enerģiju, kuras apziņā dominē praktiskie mērķi.

Otrkārt, sabiedrības utilitārā ievirze prasa kompensāciju un novirza cilvēku domas uz mākslinieciskās jeb artistiskās kultūras ideālu kopšanu. Latvietim literatūra un dziedāšana ir zinātniskuma sublimācija, raksta P. Jurevičs. [9] “Ne daiļliteratūra ir ļaunums, bet vienpusīga atļaušanās vienīgi tās iespaidam ir ļaunums; kultūra, ko var saukt par beletristisku, tā ir ļaunums. Bet patiesībā starp zinātni un daiļliteratūru vajadzētu pastāvēt harmonijai. Daiļliteratūra un zinātne atrodas tādā attiecībā kā saturs un forma.” [12, 115]

Lai Latvija pēc iespējas ātrāk varētu iekļauties kultūras tautu pulkā, P. Jurevičs piedāvā veco un jauno kultūru mijiedarbības modeli. Viņš uzskata, ka latviešu uzdevums ir pārņemt vecās Eiropas pozitīvo reformu idejas un mēģinājumus un virzīt tālāk to, ko Eiropa pati nav spējusi izdarīt. “Mums jāizved modernās dzīves vitālais progress no tām spraugām, kurā viņš iestidzis dažos gadījumos stabilo sasniegumu smaguma dēļ.” [12]

Sasniegumus Latvijas **pedagoģijas zinātnē** P. Jurevičs analizē 1938. gadā LU izdotajā grāmatā “Zinātne tēvzemei divdesmit gados 1918.–1938.” Šajā rakstu krājumā viņš ir autors nodaļai, kas veltīta filozofijas, psiholoģijas un pedagoģijas zinātņu attīstībai Latvijā. [8]

Pedagoģija 19./20. gadsimtu mijā ir kļuvusi īpaši nozīmīga, uzskata P. Jurevičs. **Orientēties kultūrā, gara pasaulē, gūt priekšstatu par zinātni, saprast mākslas tēlus bez pedagoģijas nav vairs iespējams.** Turklāt tā ir vienīgais racionālais līdzeklis cilvēka asociālo un egoistisko dziņu ierobežošanai.

Taču, analizējot situāciju Latvijā, P. Jurevičs atzīst, ka “pedagoģijas nozarē veikto darbu saraksts varētu būt ļoti plašs, jo par to ir ieinteresētas ļoti plašas masas. Pedagoģisko ideju izplatīšanai ir kal-

pojuši vairāki žurnāli: Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, Audzinātājs, Mūsu Nākotne u. c. Tomēr lielajam vairumam rakstu šai nozarē ir galvenā kārtā informatīva un praktiska nozīme, bet mazāk zinātniska". [8, 105] Viņš atskatās uz paveikto pedagogijas zinātnē Latvijā un izveido pārskatu par tajā laikā dominējošajām idejām.

Kā nozīmīgākie pētnieki šajā jomā tiek minēti Aleksandrs Dauge vispārīgajā pedagogijā, Jānis Kauliņš, Eduards Pētersons un Longīns Ausējs pedagogijas vēsturē.

Jāatzīst, ka, piemēram, J. A. Students, ar kuru profesors Jurevičs šajā laikā iesaistās visai asās idejiskās diskusijās, šajā rakstā ir tikai pieminēts. [26, 91] Vēl tiek atzīmēti K. Kundziņa, A. Viča, L. Bērziņa, J. Strauberga, K. Ozoliņa, L. Adamoviča u. c. pētījumi pedagogijas jomā. Pauls Jurevičs nosauc arī Latvijā pētītās pedagogijas zinātnes nozares un jomas – vispārīgā pedagogija, pedagogijas vēsture, skolu vēsture, metodika, skolturība, u. c. [8]

P. Jurevičs īpaši izceļ A. Dauges devumu zinātnē, uzskatot viņu par vienu no spēcīgākajiem latviešu pedagogiskās domas ietekmētājiem 20. gadsimta 20.–30. gados.

Aleksandrs Dauge skaidro pedagogiju kā zinātni, kas par savu galveno uzdevumu izvirza pilnvērtīgas harmoniskas personības ideāla veidošanos. Šī ideāla veidošana iespējama, ar pedagogiskiem paņēmieniem sintezējot personībā pretējos, šķietami nesavienojamos elementus, meklējot tās garīgo kodolu. "Tā, augstvērtīgai personībai vajag daudz gudrības un zināšanu, bet zināšanu vien vēl ir daudz par maz, it sevišķi nepietiekoša šaura specializēšanās un ieslēgšanās kādā vienā novadā. /../ Bet tāpat, no otras puses, vēl mazāk atzīstama ir tendence būt "vispārīgam", ņemt no visa tikai pa druskai. Īsto atrisinājumu Dauge meklē savā dziļā kodolā, savas īstās būtības atrašanās un tad visas garīgās pasaules organizēšanā ap šo kodolu kā ap organisku centru, izvēloties no bezgalīgā daudzuma iespējamo garīgo sakaru skaita tos, kas atbilst paša dabai un var ar to saaugt." [8, 106]

Jānis Kauliņš savu pedagogijas zinātnes izpratni balsta idejā, ka pedagogijas teorijai ir jābūt prakses virzītājai, un izvirza šādus peda-

goģiskās darbības principus: 1) pedagoģiskajai darbībai ir jābūt vērstai no subjektīvā uz objektīvo garu; 2) tai jābūt nacionālai; 3) tai jābūt vērstai uz prāta veidošanu, racionālā cilvēka audzināšanu. "Mūsdienu pedagoģu uzdevums ir nevis gausties par intelektuālisma pārmērīgumu, bet rūpēties par prātīguma padziļināšanu, kas, piemēram, ar nesaprotamu kanonisku tekstu mācīšanos no galvas, kā to rāda gadu simtiem ilgā prakse, nav panākams." [8, 107]

Eduards Pētersons pedagoģiju uzskata par normatīvu disciplīnu, kas savā būtībā tiecas uz jābūtību cilvēkā – "tai nav jāizdara vienīgi konstatējumi, bet jābūtība arī, kādam cilvēkam ir jābūt". [8, 108] P. Jurevičs uzskata, ka pedagoģijas pētniecību apgrūtina dažādo teoriju rašanās šajā jomā, un uzsver, ka šai zinātnei nepieciešami jābūt ideālistiski pamatotai.

Longins Ausējs par izglītības mērķi uzskata spriešanas, darbošanās un pilnveidoties spēju attīstīšanu skolēnos. "…/ katram jauninājumam jāpieiet ar kritiku un tas, pirms izmēģināšanas darbā, ir rūpīgi jāapsver un jāatturas no eksperimentiem, kuros jau iepriekš paredzama neveiksme." [8, 108] L. Ausējs izvirza šādus mācīšanās principus: 1) mācību vielas sadalīšana elementos no vienkāršākā uz sarežģītāko; 2) skolēniem jāpiedāvā līdzekļus grūtību pārvarēšanai; 3) mācību vielai skolēniem jābūt saprotamai un interesantai; 4) vingrinājumiem jābūt racionāli sakārtotiem. [8] Šie principi sasaucas ar J. F. Herbarta izstrādātajām mācību pakāpēm.

P. Jurevičs uzskata, ka **zinātniski pamatotai skolu darbībai ir milzīga nozīme nācīgas nākotnei** un šajā ziņā nedrīkst būt izmantotas "kaut kādas nepārbaudītas improvizācijas". [23, 89]

* * *

Dzīvojot kultūras lūzuma laikmetā, cilvēka atbildība par sevi un pasauli pieaug. Pauls Jurevičs uzskata, ka filozofija ir tā tautas garīgā aktivitāte, kuras uzdevums palīdzēt racionāli izprast dzīvi un pasauli

ar cilvēka domai pieejamiem līdzekļiem. Arī izglītībai, kā nozīmīgai jomai kultūrā, ir jāpamatojas saprātīgumā un garīgumā. “././ garīgajam faktoram ir izšķirīga nozīme gan atsevišķa cilvēka, gan tautu liktenī un līdz ar to tad tāda pati nozīme ir arī dvēseles izglītībai un izkoptībai, respektīvi, garīgu bagātību iegūšanai – gan zinātniskā, gan ētiskā, gan aistētiskā, gan reliģiskā laukā ././ vispār atzīts, ka, ja jāceļ labāka dzīve, tad vispirms jāpadara labāks pats cilvēks: tad tas veidos dzīvi, sekojot tiem augstajiem principiem, ko tas ieguvis audzināšanā un izglītībā.” [15, 114] Šī LU profesora Paula Jureviča atziņa būtu jāņem vērā ikvienam, kurš uzskata, ka pedagoģiskā darbība ir viņa dzīves pamatuzdevums.

Avoti un literatūra

1. **Jurevičs, P.** *Paidagoģijas vēstures kursa plāns*. 1935. gads. LVVA 7427. f., 6. apraksts, 63. lieta, 70. lp.
2. **Böhme, G.** *Die philosophischen Grundlagen des Bildungsbegriffs*. Kastellaun: Aloys Henn Verlag, 1976.
3. **Gills, N.** *Pauls Jurevičs. Īss ieskats biogrāfijā. Filosofija*. Rīga: LU: Filozofijas un socioloģijas institūts, 1998, 140.–171. lpp.
4. **Jaspers, K.** *Was ist Erziehung?* München, Zürich: Piper Verlag, 1999.
5. **Jurevičs, P.** *Cilvēka cieņa. / Variācijas par moderno cilvēku*. – Stokholma: Daugava, 1956, 52.–81. lpp.
6. **Jurevičs, P.** Filozofijas nozīme un vieta vispārējā izglītībā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1927, Nr. 4, 289.–295. lpp.
7. **Jurevičs, P.** Filozofijas nozīme un vieta vispārējā izglītībā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1927, Nr. 5/6, 420.–429. lpp.
8. **Jurevičs, P.** Filozofija, psiholoģija un pedagoģija. *Zinātne tēvzemei divdesmit gados*. 1918.–1938. Rīga: LU, 1938, 83.–112. lpp.
9. **Jurevičs, P.** *Jaunatnes veidošanās. / Dzīve un liktenis*. – Kopenhāgena, Imanta, 1955, 85.–103. lpp.
10. **Jurevičs, P.** *Latviešu kultūras īpatnības. / Idejas un īstenība*. Stokholma: Daugava, 1965, 405.–438. lpp.
11. **Jurevičs, P.** Kultūras dziļums un seklums. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1943, Nr. 2, 27.–31. lpp.
12. **Jurevičs, P.** *Modernais iracionālisms. Latviskā emocionalitāte un zinātniskais gars. / Nacionālās dzīves problēmas*. Rīga: Valters un Rapa, 1936, 104.–115. lpp.
13. **Jurevičs, P.** Mūsu skolas politikas vadošās idejas. *Audzinātājs*, 1925, Nr. 5, 131.–139. lpp.
14. **Jurevičs, P.** Mūsu skolu reformas nesagatavotība. *Latvis*, 1925, Nr. 1173.

15. **Jurevičs, P.** *Paaudžu un pasaules uzskatu konflikti. / Variācijas par moderno cilvēku.* Stokholma: Daugava, 1956, 113.–132. lpp.
16. **Jurevičs, P.** Pārbaudījumi vidusskolā. *Latvijas Vēstnesis*, 1924, Nr. 237.
17. **Jurevičs, P.** *Piedzīvojumi divi Latvijas augstskolās okupāciju sākumā. / Pretstatu pasaule.* Bruklina: Grāmatu Draugs, 1973, 7.–27. lpp.
18. **Jurevičs, P.** Pragmatiskais patiesības kritērijs. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1926, Nr. 8, 139.–144. lpp.
19. **Jurevičs, P.** Pragmatiskais patiesības kritērijs. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1926, Nr. 9, 225.–228. lpp.
20. **Jurevičs, P.** Pragmatiskais patiesības kritērijs. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1926, Nr. 10, 337.–344. lpp.
21. **Jurevičs, P.** *Sastapšanās ar Heidegeru un viņa filozofiju. / Pretstatu pasaule.* Bruklina: Grāmatu Draugs, 1973, 28.–39. lpp.
22. **Jurevičs, P.** Skolas un dzīves sakars. *Rīgas Ziņas*, 1925, Nr. 128, 2. lpp.
23. **Jurevičs, P.** Vidusskolu skolotāju sagatavošana Francijā. *Audzīnātājs*, 1925, Nr. 3, 86.–89. lpp.
24. *Latvijā aizstāvētās doktora disertācijas (1923–1944).* Rīga: LU, 2004, 59. lpp.
25. **Stradiņš, J., Varslavāns, A., Porietis, J., Ondzule, I., Cēbere, D.** *Latvijas Universitātes svarīgāko notikumu hronika (1940–1993).* *Latvijas Universitāte 75.* Rīga: LU, 1994, 71.–87. lpp.
26. **Students, J. A.** *Vispārīgā paidagōģija. I. daļa.* Rīga: RaKa, 1998.
27. **Бергсон, А.** *Здравый смысл и классическое образование. Вопросы философии*, 1990, № 1.
28. **Огурцов, А., Платонов, В.** *Образы образования.* Санктпетербург: Русский Христианский гуманитарный институт, 2004.

Dr. M. Liepina_s

PSIHOLOĢE UN PEDAGOĢE MILDA LIEPIŅA (1889–1972)

Psiholoģe un pedagoģe Milda Liepiņa, kā atzīst pedagoģijas vēstures pētnieks, profesors Jānis Anspaks, līdzās L. Ausējam, A. Daugem, P. Dālem, E. Pētersonam, V. Seilei, J. A. Studentam pieder pie 20. gadsimta 20.–30. gadu izcilākajiem pedagoģiem un psiholoģiem. [23, 390] M. Liepiņa strādāja eksperimentālajā bērnu un jauniešu psiholoģijā, kā arī pedagoģiskajā psiholoģijā. Līdztekus darbam LU viņa strādāja Latvijas Mākslas akadēmijā. Rīgas skolās M. Liepiņa mācīja psiholoģiju un valodas, bet mūža nogalē mācīja latviešu valodu Jaunjelgavā. Par psiholoģijas un pedagoģijas jautājumiem zinātniece runājusi savās lekcijās gan augstskolās, gan ārpus tām. Savu pētījumu rezultātus M. Liepiņa publicējusi grāmatās, dažādos preses izdevumos un doktora disertācijā. 1943. gada nogalē viņas aizstāvētā doktora disertācija “Miesas būve un psihiskā īpatnība” bija otrā pedagoģijas nozarē Latvijas Universitātē, taču viņa bija pirmā sieviete, kura ieguva minēto grādu.

Bērnība, skolas gadi, studijas un dzīve ārpus Latvijas

Mildas Liepiņas mūžs aizsākās 1889. gada 22. aprīlī (pēc jaunā stila 4. maijā) Jaunjelgavā. Vecāki savai meitai deva divus vārdus – Milda Alvīne, taču cilvēki lielākoties viņu sauca par Mildu,

tā rakstīja vairumā oficiālo dokumentu un arī kā publikāciju autore viņa bija pazīstama tikai ar vienu vārdu. Viņas vecāki Jānis Liepiņš un Katrīne Liepiņa, dzimusi Šlosberga, bija nabadzīgi zemnieki, un par savu izglītību viņa galvenokārt rūpējās pati. Jau no mazotnes viņa darīja visus lauku darbus: ganīja un slauca govīs, ravēja... Mildas tēvs zināja no galvas vairākus Ļeva Tolstoja rakstus, bet savus trīs bērnus audzināja tā, lai viņi runātu taisnību, cīnītos par taisnību un sociālo vienlīdzību. Tēvs Jānis Liepiņš bija 1905. gada revolucionārās kustības dalībnieks un savus bērnus audzināja pretvācu garā. Viņa meita Milda vispirms mācījās Jaunjelgavas meiteņu skolā, bet pēc tās beigšanas 1905. gadā – V. Olava komercskolā Rīgā, kur mācības, kā vēlējās tēvs, bija latviešu valodā. M. Liepiņa mācības Rīgā apmaksāja pati, jo brīvajā laikā strādāja par privātskolotāju. Par savām tālākajām gaitām Milda Liepiņa autobiogrāfijā rakstīja: “Kā skolniece piedalījās nelegālās skolnieku organizācijās un tiku vajāta no cara žandarmērijas un arestēta. Skolu nobeidzot, bēgu uz Šveici, kur iestājos Gādemana valodu akadēmijā Cīrihē. Kursu beidzot un iegūstot vācu valodas skolotāja tiesības, devos uz Krieviju un kļuva par vācu valodas skolotāju Samāras komercskolā. Sapelnījusi līdzekļus studijām, devos uz Maskavu studēt un iestājos Augstākajos sieviešuursos studēt vēsturi.” [10] Pēc tam M. Liepiņa sāka studēt pedagogiju un psiholoģiju Maskavas Universitātē, bet līdztekus studijām strādāja par skolotāju Maskavas ģimnāzijās. Maskavā viņa bija nokārtojusi eksāmenu pie Izglītības ministrijas komisijas un ieguvusi tiesības strādāt par skolotāju. Kā Sarkanās palīdzības māsa Milda Liepiņa nokļuva Samārā un 1918./19. m. g. iestājās Samāras Universitātē. 1921. gadā pēc augstskolas pedagogijas nodaļas absolvēšanas viņa gatavojās zinātniskajam darbam. Jau studiju gados viņa darbojās kā laborante asistente Samāras Universitātes Psiholoģijas laboratorijā. Jāatzīmē, ka viņa strādāja viena no redzamākajiem 20. gadsimta psihologiem – Aleksandra Ņečajevas (1870–1948) – vadībā. [10] Trīs gadus M. Liepiņa nodarbojās ar psiholoģijas jautājumiem, īpaši ar pedagogisko psiholoģiju,

kā arī piedalījās semināros psiholoģijas vēsturē un eksperimentālajā pedagoģijā. 1922. gadā viņa bija zinātniskā līdzstrādniece A. Nečajeva vadītā Maskavas Psihoneiroloģiskā institūta pedagoģiskās psiholoģijas nodaļā. Profesors A. Nečajevs viņu ļoti cienīja. 1920. gadā Krievijas žurnālā *“Педагогическое обозрение”* iespiests viens no pirmajiem M. Liepiņas zinātniskajiem rakstiem *“Экспериментальные данные о расовых особенностях у детей школьного возраста”*. [25]

M. Liepiņa nebija pirmā Latvijas pedagoģe, kura strādāja pie A. Nečajeva. Tāpat kā M. Liepiņa, jau studiju laikā krievu psihologa un pedagoga A. Nečajeva vadībā strādāja un mācījās latvietis Roberts Miķelsons (1889–1973), kuram ir paliekoša nozīme padomju pedagoģijas problēmu izstrādē un izvērtēšanā. [23, 376–386] Abi latviešu pedagogi, laikabiedri M. Liepiņa un R. Miķelsons, kuri dzimuši 1889. gadā, strādājuši dažādās iestādēs un viņu darbība bija ļoti atšķirīga, taču pie profesora A. Nečajeva gūtās atziņas izpaudušās viņu darbībā un ietekmējušas zinātni Latvijā.

LU asistente un docente

Pēc Pirmā pasaules kara kā vairums latviešu Milda Liepiņa vēlējās dzīvot tuvāk saviem tuviniekiem. Pirms atgriešanās dzimtenē, vēl būdama Maskavā, Milda Liepiņa 1922. gada 10. janvārī rakstīja vēstuli Latvijas Universitātes darbiniekiem ar lūgumu informēt, vai viņa varētu dabūt darbu augstskolā. 1922. gada 18. februārī Filoloģijas un filozofijas fakultātes sēdē nolēma, ka neko konkrētu solīt nevar, bet 1922. gada 23. septembra sēdē Mildu Liepiņu ievēlēja uz vienu gadu par subasistenti pie Eksperimentālās psiholoģijas kabineta, kuru vēlāk, 1923. gadā, pārorganizēja par katedru. Te bija arī laboratorija. 1923. gadā viņa kļuva par asistenti un no 25. aprīļa līdz 15. septembrim devās studiju nolūkos savā pirmajā komandējumā uz Vāciju. Tur Hamburgas Universitātes psiholoģijas laboratorijā viņa strādāja pie

Matr. Nr. *№ 553.*

Fak. -
nod. *paid.*

Milda Liepiņa

UNIVERSITĀTES studente.

irīga līdz 15. janvārim 1932. g.

rektors *Trūfalovs*

Rīgā,

1931. g.

Kārtes jābūleka paraksts:

K. Liepiņa

P R A S Ī B A S

Atzīmes par prasību
nokārtošanu.

Apliecinājumam par pāņemto mācību brīvību, jauno stud. karti, pagaidu apl. vai diplomu par kursa beigšanu, Universitāte deponētos dokumentus — sekretariāts izsniegt tikai tad, ja visas prasības nokārtotas.

M. Liepiņas
studenta apliecība

pazīstamā vācu psihologa un filozofa Viljama Šterna (1875–1938), kurš ir personības pedagogijas pamatu izveidotājs, pētījis cilvēku

kā viengabalainu sistēmu un līdzās V. Diltejam un M. Šeleram ir viens no personālisma aksioloģijas dibinātājiem. V. Šterns veicis nozīmīgus pētījumus bērnu un jaunatnes psiholoģijā [24] un ietekmējis M. Liepiņas uzskatu veidošanos. Būdamā komandējumā Hamburgā, M. Liepiņa saņēma vēstules no Paula Dāles (1889–1968), kurš lūdza iegādāties kādus preses izdevumus, grāmatas psiholoģijā, lai LU docētājiem un studentiem būtu pieejama jaunākā zinātniskā literatūra. Pauls Dāle vadīja Eksperimentālās psiholoģijas katedru, un arī viņa uzskatus bija ietekmējuši V. Šterna darbi. Milda Liepiņa zinātniskajos komandējumos 1925., 1926., 1929., 1930. un 1938. gadā apmeklēja psiholoģijas un pedagogijas institūtus Vācijā, Anglijā, Austrijā, Francijā, Itālijā. Asistentes pēdējais zinātniskais komandējums atšķīrās no visiem iepriekšējiem, jo 1938. gada jūnijā viņa piedalījās vācu psihologu biedrības 16. kongresā. Tas bija veltīts jautājumam “Raksturs un audzināšana”, par ko M. Liepiņa ne tikai interesējās, bet arī

sarakstīja grāmatu. [29] Šajā laikā Vācijā psiholoģijā parādījās jauna nozare – militārā psiholoģija, kura tika attīstīta arvien plašāk. [2] Iepriekšējos komandējumos Vācijā viņa apmeklēja ne tikai Hamburgas, bet arī Marburgas un Leipcigas universitātes un satika tur daudzus ievērojamus profesorus. Kultūrpedagoģijas pārstāvji, Vācijas universitāšu profesori Teodors Lits, Eduards Šprangers, Georgs Keršenšteiners deva LU docētājiem nozīmīgus atbalsta punktus kultūrpedagoģijā 20. gadsimta 20. un 30. gados. Viņu vidū bija arī Milda Liepiņa, kura ar T. Litu bija tikusies personīgi. E. Šprangers, filozofa, M. Liepiņas kolēģa Teodora Celma draugs [23, 188], deva atļauju asistentei Mildai Liepiņai tulkot no vācu valodas savu darbu "Jaunatnes psiholoģija". Tas iznāca Rīgā 1929. gadā un ļāva Latvijas skolotājiem iepazīties ar kultūrpedagoģijas atziņām latviešu valodā. Grāmatas tulkošanā piedalījās M. Liepiņas studente Elfrīda Švalbe. [17]

Tā kā Latvijas Republikas likumi neatzina izglītības cenzu, kas iegūts Krievijā pēc 1917. gada revolūcijas, tātad padomju Krievijā, M. Liepiņai nācās iegūt pedagoģijas kandidāta grādu Latvijas Universitātē. Tiesa, viņa nestudēja gadiem ilgi, nokārtoja gala pārbaužu rezultātus LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes Pedagoģijas nodaļā un 1931. gadā ieguva cand. paed. grādu. Fakultāte viņas izglītību 20. gadsimta 20. gadu beigās neatzina pēc tam, kad viņa bija iesniegusi LU habilitācijas rakstu, lai kļūtu par privātdocenti. Neviens agrāk par to nebija bildis ne vārda. Grūti pateikt, vai tā bija sakritība vai dusmu izvirduma sekas, jo Mildai Liepiņai 1930. gadā fakultāte izteica rājienu un pie sevis izsauca arī rektors A. Tentelis. Milda Liepiņa neko ārkārtēju nebija izdarījusi, tikai palīdzējusi cilvēkiem ar telpām. Kolēģi, izlasot laikrakstā "Jaunākās Ziņas" 1930. gada 23. oktobrī ievietoto sludinājumu, uzzināja, ka Padomu došanas punktā jaunatnei pie Latvijas akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības darbojas psiholoģes, ārstes, juristes un skolotājas, kur jaunatne var griezties pēc padoma materiālās un garīgās dzīves sarežģījumos un jautājumos. Sludinājumā uzvārdi netika minēti, tikai adrese – Baznīcas iela 5. Tā

bija LU ēka, kur darbojās Eksperimentālās psiholoģijas laboratorija. Fakultātes darbinieki ziņoja rektoram, ka sludinājums ievietots bez Eksperimentālās psiholoģijas laboratorijas vadītāja profesora P. Dāles un fakultātes dekāna ziņas un vispār – LU telpas esot domātas zinātniskai darbībai, nevis sieviešu organizācijai. Fakultātes padomē par šo starpgadījumu daži no vecajiem profesoriem esot izteikušies visai asi. 1931. gadā M. Liepiņu atkārtoti ievēlot par asistenti, no 15 balsīm 5 bija pret. Tikai pēc vairākiem gadiem balsojums bija daudz labvēlīgāks, piemēram, 1937. gadā, kad 16 nobalsoja par un tikai 1 pret. [10] Par šo nepatīkamo gadījumu zināja profesors R. Jirgens, kurš 1931. gada 11. jūlijā Mildai Liepiņai rakstīja: “Jums patiešām ir pienācis melnais gads. Viena liksta pēc otras gulstas uz Jūsu kamiešiem. Raugiet saņemt visus spēkus, lai nesagurtu zem pārbaudījumu smaguma.” [19] Pēc ārstu atzinuma viņa slimoja ar plaušu tuberkulozi, tādēļ bija vajadzīga ilgāka atpūta un sistemātiska ārstēšana, bet Latvijas Universitātē bija jāstrādā ar studentiem katru dienu un no katra darbinieka ierašanās darbā bija atkarīga studentu izglītības kvalitāte. Milda Liepiņa nevēlējās izmantot savas tiesības slimot un jau 1926. gadā teica, lai pieņemot darbā viņas vietā kādu citu. LU docētāji juta viņai līdzī, lūdza fakultātei pabalstu ārstēšanai, jo, kā 1926. gada janvārī rakstīja profesors Eduards Svirlovskis, viņa “čakli un reti apzinīgi izpildījusi savus pienākumus, no kuriem vasaras mēnešos tāpat nebija brīva”. [10] Kolēģu atbalstīta un cienīta, M. Liepiņa turpināja strādāt augstskolā un veikt zinātnisko darbu.

Pēc cand. paed. grāda iegūšanas Milda Liepiņa atkal iesniedza habilitācijas rakstu un saņēma atbildi, ka pie privatdocentūras tiks tikai tad, ja būs nokārtoti doktora pārbaudījumi. Tie, kā minēts Filoloģijas un filozofijas fakultātes 1923. gada 19. maija sēdes izrakstā par doktora eksāmena programmu pedagoģijā, bija:

1. Vispārējā pedagoģijā.
2. Vispārējā un speciālajā didaktikā.
3. Pedagoģijas vēsturē sakarā ar filozofijas vēsturi, atsevišķi uzsverot kādu pedagoģijas vēstures speciālu nodaļu.

4. Psiholoģijā:

- a) eksperimentālajā psiholoģijā,
- b) psihoanalīzē.

Šo programmu apstiprināja LU Padomē 1923. gada 14. novembrī. [5, 97–98] Programmas jautājumi bija saistīti ar M. Liepiņas ikdienas darbu, un viņa pārbaudījumus nokārtoja teicami, tomēr interesanta ir eksāmenu kārtošana. Zināšanas pārbaudīja pa daļām, un parasti pārbaudījumi notika fakultātes sēžu beigās, lai neaizkavētu tos docētājus, kuri pārbaudījumā nepiedalījās. Uzdotie jautājumi ļauj salīdzināt prasības toreiz un tagad. Piemēram, doktora eksāmenā didaktikā profesors Jānis Kauliņš Mildai Liepiņai uzdeva 12 jautājumus, starp tiem – raksturot J. A. Komenska “*Didactica Magna*” un viņa tikumu mācību, G. Keršenšteintera prasības didaktiķiem un audzināšanas principus viņa izpratnē, kā arī tautskolas uzdevumus pēc G. Keršenšteintera un citus jautājumus. Kādu citu reizi, kārtojot nākamo pārbaudījumu pedagoģijā, J. Kauliņš viņai jautājis, vai viņa zina citātus latīņu valodā. M. Liepiņa zināja visu, bet latīņu valodā citātus varbūt zināja pats J. Kauliņš. Eksaminējamā bija sašutusi, bet J. Kauliņš citātus latīņu valodā taču nebija domājis kā obligātus. Varbūt, eksaminējot sievieti, fakultātes profesori pārbaudīja, vai viņa nezina vairāk par viņiem pašiem? Pēc eksāmena profesors esot teicis: “Nu, izgāja jau labi.” [20] Pedagoģijas vēsturē viņu eksaminēja J. Kauliņš, P. Jurevičs, A. Dauge, starp citu, pēdējais bija viņas labs draugs [23, 188], kas gan nenozīmēja, ka būs atlaides. Droši vien Mildai Liepiņai sāka domāt par doktora disertācijas pabeigšanu un iesniegšanu 8 eksemplāros, kā to fakultātei 1937. gadā paziņoja LU rektors Jūlijs Auškāps, bet, tā kā darbs tik ātri netapa, kaut arī 1934. gadā viņu ievēlēja uz pieciem gadiem par vecāko asistenti, 1939. gada 1. jūlijā šis termiņš beidzās. Saskaņā ar LU Padomes 1931. gada 25. martā apstiprinātajiem noteikumiem par asistentiem vecākos asistentus ievēlēja uz 1–5 gadiem, tālākā ievēlēšana atkārtoti uz 1–5 gadiem varēja notikt tikai tad, ja reiz iegūts LU doktora grāds vai “*venia legendi*”.

[10, 71] Nolikusi doktora pārbaudījumus pedagoģijā, Milda Liepiņa iesniedza trešo reizi habilitācijas darbu – 1938. gadā iznākušo grāmatu “Rakstura tipi un rakstura audzināšana”, un to fakultāte pieņēma. Par recenzentiem nozīmēja profesorus R. Jirgenu, P. Dāli un J. Kauliņu. Vislabāko atsauksmi par M. Liepiņas grāmatu uzrakstīja profesors R. Jirgens. J. Kauliņa atsauksmē bija asa kritika [19], taču kopumā darbu atzina par pieņemamu un nobalsojot piešķīra M. Liepiņai “*venia legendi*” ar 9 balsīm par, 1 pret un 2 atturoties. Atlika vēl tikai sagatavot parauglekcijas. Fakultātes sēdē 1938. gada 17. septembrī nolēma, ka M. Liepiņa divas parauglekcijas lasīs 1. oktobrī: viena lekcija būs pašas kandidātes izvēlēta – “Bērnu zīmējumi” un fakultāte kā lekcijas tematu nosauca “Jaunieša iesaģšana sabiedrībā”. Iepazīstoties ar tūlīt pēc lekcijām rakstīto fakultātes protokolu [6], atrodam, ka lekcijas klātesošie vērtējuši dažādi, bet kopumā tās vēlējās dzirdēt citādākas... Kolēģi vēlējās, lai M. Liepiņa vairāk atsaukas uz lekciju avotiem, labāk izskaidro jēdzienus, runā par latviskās dzīves apstākļiem, runā drošāk. Aizklāti balsojot, lekcijas tika noraidītas kā neapmierinošas. Apstiprināt viņu par docenti bez pozitīva parauglekciju vērtējuma nedrīkstēja, tāpēc, vēlreiz pārskatot habilitācijas darbu – Mildas Liepiņas grāmatu “Rakstura tipi un rakstura audzināšana” [29] tika atrasta formāla tekstuāla sakrišana pāris teikumos ar J. Siliņa grāmatas “Psiholoģija un loģika” 2. izdevumu. [30] Vienā no savām autobiogrāfijām Milda Liepiņa minējusi, ka ar habilitācijas darbu radās konflikts [1] un viņas priekšnieks viņas mācību priekšmetus uzticējās vīrietim, tāpēc viņa bija spiesta ar 1939. gada 1. jūliju aiziet no darba Latvijas Universitātē un kļūt par skolotāju vidusskolās. M. Liepiņas viedoklis nesakrita ar kolēģu atzinumu, un, viņasprāt, kolēģi sievietes negribēja redzēt kā docentes.

Asistentes M. Liepiņas vietā 1939. gada 6. maija fakultātes sēdē par asistentu eksperimentālajā psiholoģijā uz gadu ievēlēja Rūdolfu Drilli, kuram bija jāstrādā bez algas. Viņš bija ieguvis filozofijas doktora grādu 1933. gadā Leipcigas Universitātē [8] un bija spe-

M. Liepiņa eksperimentālās psiholoģijas laboratorijā
1920. gadu beigās

cializējies praktiskajā un eksperimentālajā psiholoģijā. Asistentes Mildas Liepiņas priekšnieks bija Pauls Dāle, kurš ar 1938./39. m. g. vadīja Psiholoģijas institūtu, kas bija izveidojies no Eksperimentālās psiholoģijas kabineta, katedras, vēlāk laboratorijas. Minētā institūta docētāji apmācīja studentus eksperimentālās psiholoģijas metodikā un tehnikā, veica speciālus psiholoģijas pētījumus un sagatavoja demonstrējumus, nepieciešamības gadījumos konsultēja skolotājus, iestādes un atsevišķas personas par lietojamās psiholoģijas un audzināšanas jautājumiem. No iestādes dibināšanas pirmsākumiem te strādāja Milda Liepiņa un, protams, tās vadītājs Pauls Dāle. [32, 220–222] M. Liepiņa uzskatīja, ka viņai tiek darīts pāri, jo visi eksperimenti bija jāveic tieši viņai. Sagatavot iespiešanai kādu grāmatu vai aizstāvēt disertāciju viņai nebija laika. Jaunākās grāmatas grāmatnīcās arī vajadzēja meklēt tieši viņai. Kā patiesību mīlošs cilvēks Milda Liepiņa to pateica Paulam Dālem, kurš par to bija ļoti izbrīnījies. [20] Augstu

vērtējot un cienot savu priekšnieku, Milda Liepiņa nebaidījās viņam aizrādīt, tas kolēģus nenoveda līdz konfliktam, un līdz mūža beigām viņi uzturēja draudzīgas attiecības, rakstot viens otram vēstules. Viena no pēdējām P. Dāles vēstulēm Mildai Liepiņai datēta ar 1964. gada 2. maiju. Tajā profesors pateicās par izteikto līdzjūtību, zaudējot tuvinieku. [18] Pauls Dāle augstu vērtēja Mildas Liepiņas darbu un cīnījās par savu centīgo un izdarīgo asistenti. Par to liecina profesora 1939. gada 8. februāra lūgums fakultātes dekānam [10, 109], lai pagarinātu M. Liepiņas asistentūru vismaz uz vienu gadu: “..Liepiņa kā asistente ir nepieciešama arī turpmākajā laikā aiz šādiem svarīgiem iemesliem:

1. Institūta darbība paliek arvien plašāka un tai izcilu vietu ieņem praktiskā bērnu psiholoģija, kuŗas uzdevumus var veikt tikai persona ar lielu stāžu šai nozarē, un man patlaban no latviešu vidus nav zināma neviena cita persona, kas Liepiņu šai ziņā spētu aizstāt, tāpat kā man nav iebildumu pret Liepiņas līdzšinējo asistentes darbību šai virzienā.
2. Gādību par kārtējām institūta tehniski – saimnieciskajām vajadzībām, kā arī sakaru uzturēšanu ar Rīgas skolām un Rīgas pilsētas aroda izvēles un psihotehnikas institūtu (kurā studenti praktizējas), ko līdz šim veic Liepiņa, nevaru uzlikt subasistentam A. Stūrītim, kam institūtā paredzētas citas, vairāk teorētiskas dabas funkcijas.
3. Jau priekš dažiem gadiem manā vadībā ir uzsākts latviešu skolu bērnu intelligences testu standartizēšanas pētnieciskais darbs, ko Liepiņa veic kopā ar attiecīgi sagatavotiem studentiem praktikantiem. Šo pasākumu subsidē Kultūras fonds un tam pienākas arī valstiski pedagoģiska nozīme. Pētījuma plašais un zinātniski atbildīgais raksturs prasa pienācīgi sagatavotus darbiniekus, kam jārikojas pastāvīgā saziņā ar psiholoģijas katedras asistenti M. Liepiņu.”

Diemžēl P. Dāles lūgums nespēja mainīt LU Padomes lēmumu par M. Liepiņas darbības laika izbeigšanos universitātē 1939. gada

1. jūlijā. Arī citu LU docētāju darbība nav bijusi bez starpgadījumiem un disertāciju aizstāvēšana nenotika ātri un uzreiz pēc to iesniegšanas. M. Liepiņas darba turpinātājs Rūdolfis Drille disertāciju bija aizstāvējis ārzemēs, bet līdz ar to bija cita problēma – no viņa 1937. gadā prasīja papildu eksāmenu nolikšanu trīs kursu priekšmetos – Latvijas vēsturē, vispārējās literatūras vēsturē un vispārējā vēsturē, bet vēlāk mainīja viedokli, uzskatot, ka varētu tikt pielaists pie doktora eksāmeniem filozofijā arī bez papildu eksāmeniem, ja tas būtu iespējams. Liekas, ka viņš eksāmenu nav licis, un, mainoties varām, mainījās arī situācija. [6] LU pirmais pedagoģijas doktors E. Pētersons savu disertāciju “Pestalocija pedagoģisko ideju sistemātisks vērtējums” iesniedza 1937. gada rudenī un fakultātes sēdē 13. novembrī kā recenzenti tika nosaukti P. Jurevičs, J. Kauliņš un R. Jirgens. Kā viss norisinājies, varam tikai minēt, jo Filozofijas un filoloģijas fakultātes protokolos nekāda informācija līdz 1938. gada 19. martam neparādās, bet minētajā dienā fakultātes sēdē tika nolemts, ka disertāciju Pētersona kungam izsniegs atpakaļ papildināšanai. Kā zināms, E. Pētersons savu disertāciju aizstāvēja tikai 1940. gada 3. maijā un arī nosaukums bija mainīts – “Pestalocija personība un viņa pedagoģiskās idejas”. Tiek pat apgalvots, ka ir divi disertācijas varianti [28, 77], jo 1937. gadā rakstītā disertācija tika papildināta, tāpēc abas disertācijas pēc satura ir līdzīgas.

Tā kā Filozofijas un filoloģijas fakultātes protokoli 1939.–1944. gada arhīvos nav atrodamā, nav zināms, kad Milda Liepiņa iesniedza fakultātei savu disertāciju. Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā glabājas M. Liepiņas disertācijas “Miesas būve un psihiskā īpatnība” trīs eksemplāri, kuri datēti ar 1941. gada novembri. [11] Tie ir laboti ar zīmuli un papildināti, bet bibliotēkā glabājas vēl viens disertācijas variants, kurš ir apjoma ziņā lielāks, un tajā parādās 1941. gada disertācijas labojumi. Jāpieņem, ka tā ir Mildas Liepiņas 1943. gada 28. decembrī LU Mazajā aulā aizstāvētā disertācija. [22] Tiek uzskatīts, ka aizstāvētās disertācijas atrašanās vieta nav zināma [28, 81], jo disertācija datēta ar 1939. gadu, bet, apskatot titullapu tuvāk, redzams,

ka datējums dzēsts un ierakstīts 1939. gads. Nav iemesla ticēt, ka tā ir 1939. gadā tapusi disertācija, jo turpat bibliotēkā atrodas kāda apliecība, kura satur nepatiesu informāciju – 1944. gada 20. martā Universitātes Rīgā izdotajā apliecībā rakstīts, ka Mildai Liepiņai Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultāte 1939. gada 29. decembra sēdē piešķirusi un Universitātes Padome 1940. gada 21. februāra sēdē apstiprinājusi paidagoģijas doktora grādu. [14] Apliecībā ļoti kvalitatīvi izdēšot pēdējos divus ciparus, 1943. gada vietā parādījās 1939. gads un 1944. gada vietā – 1940. gads. Latvijas Valsts vēstures arhīva un Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas dokumenti liecina, ka sekmīga disertācijas aizstāvēšana notikusi 1943. gadā, un Filozofijas un filoloģijas fakultātes atklātā sēdē 1943. gada 29. decembrī vienbalsīgi ar visu klātesošo pilntiesīgo 12 fakultātes locekļu balsīm viņai piešķirts paidagoģijas doktora grāds. [7, 81] Nav zināms, kas veicis šos labojumus, bet saprotams ir viltošanas iemesls – bailes, ka vācu okupācijas laikā aizstāvētu disertāciju var neatzīt. Disertācijā kā avoti galvenokārt minēti ārzemju autori un izmantotā literatūra ir bijusi galvenokārt vācu valodā, bet ir minētas grāmatas arī angļu valodā. Latviešu valodā viņa izmantojusi latviešu zinātnieku J. Siliņa, Ž. Karlsona, H. Buduļa u. c. darbus. Darba procesu vislabāk raksturo disertācijas ievadā minētie fakti: “Darbu sāku 1936. gadā Latvijas Universitātes Eksperimentālās psiholoģijas institūtā, mērijot un psiholoģiski pārbaudot studentus. Vēlāk šīs pārbaudes izdarīju ar plašāku aprindu cilvēkiem Rīgā, Daugavpilī, Cēsīs, Jelgavā, Liepājā un citos Latvijas novados. Kad biju ievākusi pietiekami daudz materiāla Krečmera tēzes apstiprinājumam arī latviešu vidū un 1938. gadā zinātniskā komandējumā Vācijā iepazinos ar vajadzīgo literatūru šai jautājumā, noorganizēju papildu eksperimentus iegūto secinājumu padziļināšanai un papildināšanai: uzsāku darba procesa studijas ar tām pašām personām. Šim pasākumam stājās ceļā ārēji šķēršļi, kas kavēja darba gaitu un vēlāk to galīgi pārtrauca.” [22, 2–3] Apjomīgā darba veikšanā viņai palīdzēja daudzi, un tiem viņa pateicās un minēja tos,

"kas nenogurstoši sekoja manam aicinājumam ierasties uz pārbaudēm un līdz ar to Rīgas, Daugavpils, Liepājas un citiem ārstiem, kas atvēra man savu kabinetu durvis, palīdzot tur atrast pārbaudēm derīgu materiālu. Liels paldies pienākas Latvijas Universitātes anatomijas instituta direktoram profesoram J. Prīmanim un viņa palīgiem, kas mani instruēja antropoloģisko mērījumu veikšanas tehnikā un darba sākumā aizdeva pat savus antropoloģiskos mērus. Vēlāk ar Universitātes pētniecības fonda atbalstu ieguvu pati vajadzīgos mērus, par ko tam izsaku paldies. Pateicība pienākas arī psiholoģijas institūta direktoram prof. P. Dālem un pārējiem institūta darbiniekiem par līdzdalību darba noorganizēšanas posmā. Sevišķa pateicība man jāizsaka Rīgas pilsētas pedagogiskās psiholoģijas institūta direktoram L. Cennem, kas ar savu dzīvo interesi un līdzdalību tai laikā, kad darbam ceļā bija vislielākie šķēršļi, spēcīnāja manī ticību darba nozīmei un panāca ar to, ka novedu darbu līdz galam. Paldies Dr. med. J. Vildem par doto iespēju izmantot viņa bibliotēku, kur varēju iepazīties ar jaunākiem darbiem šai jautājumā un papildināt agrāk izteiktos secinājumus". [22, 3-4] Disertācijas ievads labi raksturoja darba izpildes procesu.

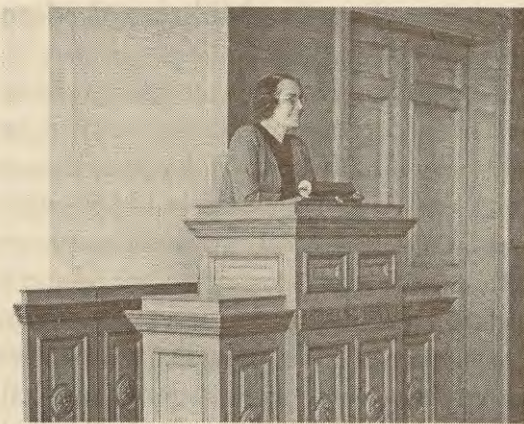
M. Liepiņas disertācijai "Miesas būve un psihiskā īpatnība" dots apakšvirsraksts "E. Krečmera tipu pārbaude ar latviešiem". Disertācijas galvenais uzdevums bija iegūt novērojumus ar latviešu cilvēkiem, sagrupējot tos tikai pēc antropometriskām pazīmēm Krečmera aprakstītajos trīs miesas būves tipos – astēniskajā, atlētiskajā un pikniskajā. M. Liepiņa secināja, ka latviešu astēniskās, atlētiskās un pikniskās miesas būves cilvēki atšķiras no Krečmera izmērītajiem vāciešiem kā garuma un platuma mēros, tā arī svarā. Darba kopsavilkumā, izmantojot pētījuma datus, viņa raksturoja visus miesas būves tipus.

Latvijas Universitātes asistente M. Liepiņa bija gan pedagoģe, gan psiholoģe, kaut gan Latviešu konversācijas vārdnīcā nosaukta par pedagoģijas zinātnieci. [25] Par rīdzinieci kļuvušās jaunjēlgavietes Mildas Liepiņas ieguldījums Latvijas pedagogiskajā psiholoģijā ir divas viņas sarakstītās grāmatas – 1935. gadā izdotā "Inteliģences pārbaudes",

kuru izdevis Praktiskās paidagoģijas institūts, un 1938. gadā iznākusi "Rakstura tipi un rakstura audzināšana" A. Gulbja izdevniecībā. [29] Inteligences jautājumi interesēja M. Liepiņu visu mūžu, un viņa ļoti augstu vērtēja inteligentus cilvēkus, piemēram, profesoru R. Jirgenu, bet daži citi, kaut ar labu izglītību, tādi, viņasprāt, nebija. Arī viņas kolēģis Jānis Kauliņš, būdams tomēr vairāk filologs, izteicis savas domas par inteligenci – viņš ierosinājis studentu uzņemšanā veikt izlasi, ņemot vērā nevis zināšanu daudzumu, bet inteligences augstumu un morāla rakstura vērtīgumu. [9] Zīmīgi, ka J. Kauliņš savus priekšlikumus par to sagatavojis tajā pašā 1935. gadā, kad iznāca M. Liepiņas pirmā grāmata. Jautājums par inteligenci joprojām ir aktuāls, un, piemēram, dažās VFR augstskolās inteligences testi tiek izmantoti studentu ieskaitīšanai augstskolā. Savus vairāk nekā 20 zinātniskos rakstus latviešu valodā viņa publicējusi "Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā": "Inteligences pētījumi" (1925), "Anketas jautājums skolās" (1926), "Eksperimentālās psiholoģijas virzieni" (1930–1931), "Vienīgais bērns skolas darbā" (1930), "Sievietes ceļi un audzināšana" (1931), "Vilhelms Vunts" (1933). Izdevumā "Mūsu Nākotne" 1929. gadā publicēti viņas raksti "Rīgas pilsētas skolas skolēnu inteligences pārbaudījumi" un "Jauniešu erotika un seksuālā attīstība". M. Liepiņa sevišķi rūpīgi eksperimentāli pētījusi bērnu domāšanu, skaitļa apziņu (ap 100 bērnu vecumā no 3 līdz 8 gadiem) un zīmēšanas procesu. Ja, rakstot zinātniskos darbus un veicot tulkojumus, zinātniecei M. Liepiņai radās problēmas ar terminiem latviešu valodā, savu padomu deva profesors R. Jirgens. [19] Mūža nogalē viņa atzina, ka būtu uzrakstījusi vairāk grāmatu, bet mūžīgā nevaļa – Universitāte, kāda lekcija, priekšlasījums...

Latvijas Universitātei 1940. gadā mainīja nosaukumu, un padomju laikā tā saucās Latvijas Valsts universitāte (LVU). Par vecāko lektori 1940. gada 1. oktobrī šajā augstskolā atkal sāka strādāt Milda Liepiņa kā krievu valodas lektore līdz 1941. gada vasarai. Vācu okupācijas laikā Milda Liepiņa Universitātē nestrādāja. 1944. gada

M. Liepiņa
vienā no daudzajiem
priekšlasījumiem
(1930. gadi)

13. jūnijā M. Liepiņas kādreizējais priekšnieks P. Dāle raksturoja viņu kā labu zinātnieci un vienīgo latviešu zinātnieci, kura strādājusi eksperimentālajā bērnu un jauniešu psiholoģijā un pedagoģiskajā psiholoģijā, kura strādā zinātniski un nevainojami precīzi [16], un pozitīvais raksturojums acīmredzot noteica, ka viņu atkal uzaicināja strādāt Universitātē. 1944. gada 16. oktobrī viņa atgriezās LVU kā vecākā lektore, bet 20. decembrī viņu atkal ievēlēja par LVU docenti pedagoģijā un psiholoģijā Filoloģijas fakultātē, kaut gan M. Liepiņa mācīja krievu valodu un ne tikai minētajā fakultātē. Piemēram, 1945./46. m. g. viņa mācīja krievu valodu matemātiķiem. 1945. gada 31. martā docentes zinātnisko nosaukumu Mildai Liepiņai apstiprināja Augstākās Atestācijas komisija Maskavā. Ar 1948. gada 1. septembri Mildu Liepiņu no darba LVU atbrīvoja kā neatbilstošu darbam [10, 184], bet dokumentos Latvijas Nacionālajā bibliotēkā minēts, ka viņai darbs bija jāatstāj sakarā ar Eksperimentālās psiholoģijas institūta likvidāciju. Fakti tika sagrozīti, jo atļaišana no darba padomju laikā bieži vien nozīmēja, ka darbinieks neatbilst padomju cilvēka ideālam. Kura darbavieta tādu pieņemtu darbā? No LU bija jāaiziet, bet ilgus gadus Mildai Liepiņai bija vēl viena darbavieta – Latvijas Mākslas akadēmija.

Latvijas Mākslas akadēmijas docente

Ar 1933. gada 1. janvāri Latvijas Mākslas akadēmijā (LMA) sāka strādāt pedagoģijas vēstures un vispārīgās paidagoģijas kursa lektore Milda Liepiņa. Tā pati M. Liepiņa, kura strādāja LU par asistenti pie profesora Paula Dāles. Darbs LMA ritēja samērā mierīgi, un neviens nešaubījās, ka augstskolas atbildīgo personu 1932. gada 8. decembra lēmums par viņas ievēlēšanu par lektori ir pareizs. Milda Liepiņa te strādāja tikai divas stundas nedēļā, jo viņai jau bija pietiekami daudz darba turpat netālu esošajā Latvijas Universitātē. Otrā pasaules kara gados viņa akadēmijas studentiem mācīja tikai vācu valodu, viņai jau sen bija vācu valodas skolotāja diploms, un, pateicoties savai vispusīgajai un reizē daudzpusīgajai izglītībai, viņai ar darba atrašanu problēmu nebija. Kara gados LMA trūka telpu, jo visa dzīve bija pakārtota kara vajadzībām un telpas Rīgas centrā noderēja ne tikai studentiem. Lai neciestu mācību process, M. Liepiņa ar daļu akadēmijas studentu strādāja savā dzīvoklī Baznīcas (Ļaudonas) ielā 39. [4]

Beidzās Otrais pasaules karš, un Milda Liepiņa kļuva par LVU docenti, viņas diplomus atzina Maskavā, un arī LMA viņu ievēlēja par docenti, tikai abas augstskolas kā sarunājušas uzticēja viņai mācīt visiem padomju cilvēkiem tik nepieciešamo krievu valodu. Izglītība M. Liepiņai bija laba, un viņa 1946. gadā kļuva par krievu valodas katedras vadītāju Latvijas Mākslas akadēmijā. [1] Nekādu konfliktu ar studentiem vai docētājiem viņai nebija, un LMA rektors O. Skulme 1946. gadā Mildu Liepiņu raksturoja kā labu pedagoģi – lingvisti un pētnieci eksperimentālajā pedagoģijā. 1947. gadā viņa beidza Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Rīgas pilsētas komitejas marksisma – ļeņinisma vakara universitāti, jo augstskolu mācībaspēkiem bija nepieciešams celt savu zinātnisko kvalifikāciju un studēt marksisma – ļeņinisma klasiķu darbus. Mildai Liepiņai kā katedras vadītājai, no padomju iestāžu puses raugoties, tas bija īpaši svarīgi. Komandējumi kā visiem padomju cilvēkiem un padomju augstskolu

docētājiem bija galvenokārt uz Krieviju, un Milda Liepiņa vairākkārt devās uz Maskavu. Pirmais komandējums bija 1947. gadā, lai apmeklētu bibliotēkas un institūtus un iepazītos ar jaunākajām tendencēm krievu valodas mācībās svešautiešiem. 1949. gadā docente M. Liepiņa Maskavā iepazinās ar pedagoģijas kursa programmu, kas tika ieviesta kādā Mākslas augstskolā. Mildas Liepiņas personāllieta [1] nesniedz ziņas par viņas doktora disertācijas atzīšanu ap 1950. gadu, taču šķiet, ka tāpat kā daudziem viņai bija paredzēts prasīt nokārtot papildu eksāmenus un pat uzrakstīt jaunu disertāciju, kas diemžēl netika izdarīts. Viņa pati rakstīja, ka strādā zinātnisku darbu doktora disertācijai. Lai to uzrakstītu, viņa strādāja Maskavā – Pedagoģijas akadēmijas institūtos apspriedās ar zinātniekiem un nolasīja lekciju (temats arhīva dokumentos nav minēts), kura tika atzinīgi novērtēta. Kolēģi bija sa-protoši, un, ja gadījās problēmas ar veselību, viņai neviens nepārmeta slimošanu un viņa varēja mierīgu sirdi ārstēties. 1949. gada vasaru viņa pavadīja augstskolas piešķirtajā vasarnīcā Pumpuros, Poruka prospektā 91. Docente vēlējās atpūsties, ne mazums pārdzīvojamu skāra viņas draugus un paziņas. 1949. gads Latvijā vienmēr saistīsies ar izsūtīšanām uz Sibīriju. Droši vien starp izsūtītajiem bija kāds viņas paziņa, radnieks, students, un viņai sākās sirds lēkmes. Uzlabot veselību viņa brauca uz Kaukāzu, taču viena mēneša laikā var tikai mazliet atvilkt elpu, lai atkal varētu strādāt. Vācu okupācijas laikā viņu vairākkārt tirdīja par sakariem ar PSRS, bet padomju laikā interesējās, kur viņa bijusi vācu okupācijas laikā. To ļoti labi raksturo Latvijas Mākslas akadēmijas docētājas Mildas Liepiņas personāllietas dokumenti. [1] Pēkšņi viņa tika raksturota kā slikta krievu valodas katedras vadītāja, jo nerosinot interesi par krievu valodu. Patiesību centās noskaidrot komisija, kura 1951. gada 6. aprīlī ieradās uz atklāto M. Liepiņas lekciju. Kas meklē, tas atrod – šāds teiciens komisijai nebija svešs, un vēlreiz tika pierādīts tā patiesums. Stunda esot sākusies ar 10 minūšu nokavēšanos, kaut gan tā sākās paredzētajā laikā. Tā kā nebija ieradusies puse studentu, bijuši nevajadzīgi ievadi, acīmredzot,

tika gaidīti vēl kādi studenti. Lekcijas vidū kāda studente ienākusi un mierīgi apsēdusies, bet docente viņai neko neesot teikusi vai aizrādījusi. No komisijas noskaņojuma gan var prognozēt, ja studente nebūtu ielaista auditorijā, būtu izdarīts secinājums, ka Milda Liepiņa neļauj studentiem mācīties krievu valodu. 1952. gadā katedras darbinieki atzina, ka M. Liepiņa savas kļūdas atzinusi un labojas. Tomēr miers bija īslaicīgs, jo latviešu studenti esot slikti zinājuši krievu valodu un kā katedras vadītājam visa atbildība bija jāuzņemas viņai. LMA latviešu studenti centās aizstāvēt savu docenti un 1953. gada 20. maijā uzrakstīja augstskolas rektoram iesniegumu, ka viņi ir apmierināti ar docentes Mildas Liepiņas krievu valodas pasniegšanas metodi. [1] Viena no iesnieguma parakstītājām, māksliniece Rita Valnere, joprojām atceras savu krievu valodas docenti kā cienījamu kundzi, kuras labā studenti toreiz neko citu nevarēja darīt.

Milda Liepiņa iesniedza atlūgumu LMA rektoram, kurā rakstīja, ka ārstēšanās dienviņos nav devusi vajadzīgo rezultātu, tāpēc no darba aizies. Sekoja LMA rektora pavēle, ka ar 1953. gada 1. oktobri viņa no darba pēc pašas vēlēšanās atbrīvota. Šajā laikā M. Liepiņai bija slimības lapa, un likumdošana kā tagad, tā toreiz paredzēja, ka slimības laikā nevienu no darba atbrīvojot nedrīkst. Bija arī citas rūpes, jo docentei pietrūka visai nedaudz, lai viņa varētu saņemt normālu valsts pensiju, tāpēc viņa pirmo reizi savā dzīvē iebilda darbavietas administrācijai un cīnījās par savām tiesībām. M. Liepiņa rakstīja: "Labo rektor, šoreiz mans stāvoklis ir tik neapskaužams, ka nevaru nevienu žēlot, jo esmu nopietni slima, ka jādomā par sevi. Zinu, ka jūs neesat vainīgs pie šīs pārsteidzīgās un nelikumīgās pavēles." [1] Pavēle tika mainīta, un oficiāli viņu no darba LMA atbrīvoja ar 1954. gada 8. martu, kaut gan faktiski viņa darbu bija pārtraukusi jau 1953. gada septembrī.

Skolotāja un sabiedriskā darbiniece

Pēc 1939. gada 1. jūlija, kad asistentei Mildai Liepiņai no darba LU bija jāaiziet, viņas vienīgā darbavieta bija Latvijas Mākslas akadēmija, bet viņa bija radusi daudz strādāt un jau vairākus gadus vienlaikus bija strādājusi divās augstskolās. LU izdevumā "Latvijas Universitāte 1919–1939" minēts, ka viņa līdzās darbam LU mācījusi psiholoģiju M. Milleres ģimnāzijā un kā pedagoģiskās psiholoģijas lektore darbojusies arī Latvijas Tautas universitātē. [27, 111] Pēc aiziešanas no LU 1939. gada vasarā Milda Liepiņa meklēja darbu skolās un 1939. gada 23. oktobrī tika cenzēta par pilntiesīgu vidusskolu skolotāju. [1] Diemžēl ziņas par viņas darbību skolās ir visai trūcīgas, jo nez kādu iemeslu dēļ viņas skolotājas cenza lietas Latvijas Valsts vēstures arhīvā nav. Viņa strādāja Rīgas skolās: Valsts 1. ģimnāzijā 1939. gadā sešas stundas nedēļā mācīja psiholoģiju un vienlaikus strādāja arī Rīgas Valsts 3. ģimnāzijā, kur viņai bija četras stundas nedēļā. 1940./41. m. g. viņa bija Rīgas pilsētas 6. vidusskolas un ekonomiskā tehnikuma (V. Olava komercskolas) skolotāja. [1] 1942. gadā Milda Liepiņa strādāja Rīgas Valsts daiļaušanas skolā. Skolās viņa mācīja psiholoģiju un valodas. Diemžēl trūkst ziņu par M. Liepiņas darbību un dzīvi pēc aiziešanas no Latvijas Mākslas akadēmijas 1954. gadā. Daži jaunjēlgavieši apgalvo, ka viņa mācījusi Jaunjelgavas vidusskolā latviešu valodu, bet daudzi dokumenti Jaunjelgavā gājuši bojā un diemžēl nav izdevies atrast pierādījumus. Vienīgi kādreizējie vēl dzīvie skolotāji liecina, ka Jaunjelgavā strādājusi skolotāja Milda Liepiņa. Šaubas papildina fakts, ka Latvijā bijusi vēl viena Milda Liepiņa, kura strādājusi par skolotāju. 20. gadsimta 50. gados Milda Liepiņa gan esot vairāk manīta Jaunjelgavā, bet brīvajā laikā viņa vienmēr centās aizbraukt uz savu dzimto vietu. Rīdzinieki viņu allaž sastapuši Rīgā un esot dzirdējuši, ka viņa strādā kādā Rīgas skolā. Nav gan zināms, par kuriem gadiem ir runa... Taču Aizkraukles Vēstures un mākslas muzejā atrodas Mildas Liepiņas darba grāmatiņa, kur pēdējais ieraksts

izdarīts 1954. gadā par darbu Latvijas Mākslas akadēmijā un norādīts, ka viņa aiziet pensijā. Viņas aktīvais darba mūžs bija noslēdzies.

Milda Liepiņa aktīvi darbojās sabiedriskajā dzīvē. Viņa bija "Latvijas sieviešu nacionālās līgas" locekle (1923–1940), vadīja tās audzināšanas sekciju un pamatskolas kursus. Minētās biedrības mērķi – pacelt sieviešu sabiedrisko, saimniecisko un tikumisko līmeni, rosināt sievietes pašpalīdzībai, nodibināt un izkopt sieviešu pilsonisko pienākuma apziņu pret tautu un valsti, kā arī rūpēties par jaunatnes audzināšanu tēvijas mīlestībā, nacionālā un valstiskā garā, veicināt sieviešu garīgo attīstību, arodniecisko izglītību, izplatot sieviešu starpā derīgas zinātnes, it īpaši pareizu izpratni un apziņu par jaunavas, mātes un sievas pienākumiem un tiesībām ģimenē, arodā un sabiedriskā dzīvē, nostiprināt sieviešu politiskās un privātās tiesības, gādāt par

1. rindā no kreisās: M. Liepa, K. Dēķens, R. Rothe, P. Kūla,
J. Vabalas-Gudaitis, M. Liepiņa, J. Dreiberģs.
2. rindā: R. Baltiņš, A. Šteins, A. Šilleris, J. Ivanovskis, I. Rūtiņš

mātes un bērna aizsardzību, vest cīņu ar alkoholu [3] – izpaudās arī M. Liepiņas darbībā un uzskatos. Šo mērķu realizēšanai biedrība nodibināja patversmes, rotaļu un sporta laukumus, bērnudārzus, sniedza pabalstus sievietēm un atbalstīja trūcīgas un nepilnas ģimenes. Psihologe un pedagoģe M. Liepiņa ne tikai biedrībā realizēja Latvijas sieviešu nacionālās līgas mērķus, viņas rūpju lokā arvien bija bērni un sievietes, kuriem viņa palīdzēja visu mūžu. Darbojoties minētajā organizācijā, viņa satikās un sadraudzējās ar sabiedrībā pazīstamām sievietēm, piemēram, sabiedrisko darbinieci Bertu Pīpiņu, kura bija Latvijas sieviešu nacionālās līgas priekšiece un darbiniece.

1931. gadā kopā ar pedagoģijas nodaļas studentēm M. Liepiņa nodibināja Pamatskolas kursus darbaļaudīm svētdienās, kur viņa mācīja krievu valodu. Viņas vārds atrodams Latvijas Akadēmiski izglītoto sieviešu apvienības un studenšu vienotnes "Latviete" dokumentos. [1] Vienotne audzināšanā galveno vērību pievērsa personības veidošanai, un tā darbojās, izkopjot un vadoties pēc pieciem centieniem: zinātne, darbs, skaidrība, brīvība un tēvzeme. 1944. gada 1. martā Milda Liepiņa tika sveikta kā vienotnes "Latviete" pirmā zinātņu doktore.

Latvijas sabiedrībai M. Liepiņa lasījusi daudzas populāras lekcijas par psiholoģijas un pedagoģijas jautājumiem Rīgā un citās pilsētās, piemēram, Latvijas Sieviešu organizāciju Padomes organizētajā konferencē 1930. gada novembrī viņa kopā ar A. Kārkliņu uzstājās par tematu "Sievietes darbs un aroda izvēle", bet 1940. gada februārī Daugavpils sieviešu pašpalīdzības biedrībā nolasīja referātu par tematu "Reliģijas pārdzīvojumu pamati un nozīme". [15] Nevar nepieminēt M. Liepiņas darbību Latvijas Universitātes Filozofijas (Kanta) biedrībā, kur viņa 1929. gada 23. novembrī nolasīja referātu par veseluma un struktūras psiholoģijas izpratni Leipcīgas skolā, bet 1931. gada 12. februārī viņas referāta temats bija "Bihevjurisms un Vīnes psihologu skola". [26, 228] Filozofijas biedrībā darbojās viņas kolēģi L. Ausējs, T. Celms, P. Dāle, P. Jurevičs, R. Jirgens, J. Kauliņš, J. Siļiņš, A. Stūrītis un citi, bet no sievietēm bez viņas tikai K. Šūlmane.

M. Liepiņa biedrībā iestājās 1936. gadā un 1937. gadā tika ievēlēta kopā ar J. Kauliņu par tās revīzijas komisijas locekli, 1938. gadā viņa kļuva par valdes locekli. [21] Aizejot no LU, viņas aktivitātes Filozofijas biedrībā beidzās. Padomju laikā M. Liepiņu savā pulkā aicināja PSRS Psihologu biedrības Latvijas nodaļa un tās vadītājs psihologs K. Velmers.

Privātā dzīve

Mildas Liepiņas privātā dzīve pagāja rūpēs par citiem. Vientulība nebija viņas sabiedrotā, jo mājās viņu vienmēr kāds gaidīja. Tūlīt pēc atgriešanās no Krievijas viņas apgādībā bija ar tuberkulozi slimā māsa Lūcija (1897–1926), vēlāk viņas aprūpē bija tante. 1935. gadā viņas aprūpē nonāca bārene Biruta Vītoliņa [13], un Milda Liepiņa kļuva par viņas aizbildni, bet 1941. gadā viņa sāka rūpēties par astoņgadīgo

M. Liepiņa
ar audzudēlu Raimondu

zēnu Raimondu Lasmani, kura māti nošāva vācieši. [10] Vēl piec-
desmitajos gados viņai bija jārūpējas par abiem audžubērniem.
Raimonds mācījās Rīgas 49. pamatskolā, apguva mūzikas pamatus,
spēlēja pūšamos instrumentus. Mildai Liepiņai patika mūzika. Viņa
atzina, ka viņai bijusi muzikāla māja un profesoram Arvidam Žilinskim
patikuši viņas mājas koncerti. [20] Kāda Mildas Liepiņas radniece
un vārda un uzvārda māsa bija mūziķe – dziedātāja, un viņas draugs
Rihards Veide arī bija pazīstams dziedātājs, labs komponista A. Žilin-
ska draugs un dziesmu milētājs. Komponists A. Žilinskis bija Mildas
Liepiņas kaimiņš – M. Liepiņa dzīvoja vienu stāvu augstāk, un viņu
ģimenes labi satika. Kopīgi tika svinētas vārda un dzimšanas dienas,
bet bērni – Valts Žilinskis un Raimonds Lasmanis – bija vienaudži,
kādu laiku pat klasesbiedri. Kā atceras komponista dēls, pianists Valts
Žilinskis, Otrā pasaules kara beigās, kad sākās Rīgas bombardēšana,
Žilinsku ģimene un Liepiņa ar saviem aprupējamiem kopīgi devās uz
patversmi. Milda Liepiņa bijusi sirsnīga un jauka kaimiņiene.

Viņa rūpējās par citiem gan fiziski, gan morāli, neļāvās grūtsirdībai
un ilgām pārdomām, jo bija kādam arvien vajadzīga. Nedomājot par
sevi, viņa atvieglāja citu ciešanas, bet, “ja tev citu ciešanas sāp līdzīgi
savējām, tad tu esi labs cilvēks”. [31, 29]

Diemžēl Milda Liepiņa neaprecējās, kaut gan bija glīta un ne
viens vien cerēja uz viņas roku un sirdi. Pirms Pirmā pasaules kara
viņa sarakstījās ar draugu Frici, kurš acīmredzot nebija latvietis, jo vēs-
tules ir vācu valodā. Kādas bijušas viņu attiecības vēlāk, nav zināms. Ir
zināms tikai, ka viņai bija līgavainis un viņa bija jau saderinājusies, bet
maz ticams, ka tas bija tas pats Fricis. Droši vien M. Liepiņa jau visu
bija sagatavojusi kāzām, bet kādu nedēļu pirms kāzām līgavainis mira
dzirnavu katastrofā, jo eksplodēja katls. Viņš bija inženieris elektriķis,
un, šķiet, tas notika ap 1933. gadu. Šo traģēdiju Milda Liepiņa atcerē-
jās vēl mūža nogalē, kad rīdzinieks Jānis Freibergs 1969.–1970. gadā
vāca ziņas par LU profesoru Rūdolfu Jirgenu (1869–1944). [20] No
1922. gada viņa kopā ar profesoru R. Jirgenu strādāja LU. Profesors

nebija precējies, un viņam gribējās ar kādu parunāties, aiziet ciemos. Viņš Mildu Liepiņu esot uzskatījis par vistuvāko cilvēku, mierinājis pēc līgavaiņa traģiskās bojāejas un aizstāvējis viņu kā darba kolēģis Latvijas Universitātē. No R. Jirgena Mildā Liepiņa daudz ko mācījusies, viņš labprāt kontaktējās ar viņas audzudēlu Raimondu. Abi kolēģi esot kopā ēduši Valdemāra un Lāčplēša ielu stūrī. Kad profesors R. Jirgens saslima, viņu apciemoja darba kolēģi, un M. Liepiņa savās atmiņās [20] minējusi, ka viņa bijusi pie profesora dzīves pēdējos mirkļos. Kopā ar paziņām aizvedušas profesoru uz kapliču, un LU viņu apglabāja. Par mielastu rūpējās darbabiedri, bet bēres rīkoja Mildā. Sabiedrībā viņu ievadījis Aleksandrs Dauge, viņus vienoja ciešas draudzības saites. [23, 188] Viņa ciemojusies pie LU docētāja Longīna Ausēja, bet viesībās pie profesora Jāņa Kauliņa nav bijusi, viņš studentes pie sevis neaicinājis. Mildu Liepiņu var uzskatīt par J. Kauliņa studentu, jo viņa 1931. gadā beidza LU ar pedagoģijas maģistra grādu, un arī gadu starpība bija pietiekami liela. Profesors Pauls Dāle bija viņas priekšnieks, kurš labprāt strādāja ar viņu kopā, un viņam par M. Liepiņas darbu nekādu pretenziju nebija.

Jau no mazotnes Mildai Liepiņai patika, ka cilvēki runā taisnību, patika tie, kuriem var uzticēties. Kā psiholoģe, raksturojot vīriešus kā ģimenes locekļus, viņa teica, ka vīrietis pasaka sievietei ardievas un aiziet, bet sieviete tā nevar. [20] Mildā Liepiņa šo domu bija ieguvusi no prakses, jo viņai nācās mierināt un atbalstīt sievietes, kuru vīri bija pateikuši ardievas. Kā sieviete savu kolēģu, galvenokārt vīriešu, vidū viņa varēja justies kā līdzvērtīga, jo viņai bija laba, dažādās valstīs iegūta izglītība, un komandējumos pa Eiropu viņa devās mierīgu sirdi, jo brīvi parvaldīja krievu un vācu valodu, saprata un varēja kontaktēties angļiski un franciski, pēc pašas domām, vidējas zināšanas viņai bija grieķu un latīņu valodās, vienīgi itāļu valodu viņa saprata tikai mazliet.

20. gadsimts, kurā dzīvoja M. Liepiņa, bija bagāts ar vēsturiskiem un politiskiem notikumiem, vairākkārt mainījās varas. Vācu okupācijas laikā viņa uzturējās pēc iespējas vairāk Jaunjelgavā, jo tika

tirdīta par sakariem ar Krieviju un kāds no radniekiem esot atradies Salaspils koncentrācijas nometnē [12], bet padomju laikā viņas zināšanas un izglītošanās Rietumos likās aizdomīga un padomju cilvēkam nepieņemama. Viņas brālis, Rozulas pagasta vecākais Kārlis Liepiņš, 1941. gadā bija izsūtīts uz Sibīriju, un, iespējams, tādēļ viņas zinātnieces karjera pēc Otrā pasaules kara neturpinājās. Daži tuvi paziņas pat apgalvo, ka viņi Mildu Liepiņu savu iespēju robežās paglābuši un zinātniecei nebija jānonāk Sibīrijā. Sešdesmito gadu beigās viņas veselība krasī pasliktinājās, viņa dzīvoja Rīgā un ārstējās. Par savu veselību viņa cīnījās visu mūžu – gan tuberkuloze, gan slimā sirds lika sevi manīt. Pārāk daudz sarežģījumu un grūtumu viņai vilkā līdzi visu mūžu, bet simpātiskā Milda Liepiņa nesalūza un skaisto saskatīja savā misijā kalpot zinātnei, cilvēkiem, palīdzēt radnieku bērniem, iespējā tikties ar ievērojamām personībām, tuviem, mīļiem cilvēkiem un ceļojumos. Daudziem par viņu saglabājušās jaukas atmiņas, taču vairums viņas kolēģu nav vairs mūsu vidū. Joprojām dzīvi ir viņas skolēni un studenti, taču lielākā daļa viņu atmiņu nav izteiktas rakstiski un nākamībai nesaglabāsies. Kā izņēmums jāmin M. Liepiņas paziņas un studentes Elfrīdas Švalbes 1977. gadā rakstītais: “Ar asistenti Mildu Liepiņu mani saista ne tikai atmiņas par praktisko darbu vadīšanu eksperimentālās psiholoģijas laboratorijā, ne tikai pateicības jūtas par uzmanību, lielo sirsnību un gādību, kādu viņa veltīja manas personības attīstībai. Mani saista un vieno daudzas jo daudzas darba stundas, kādas mēs pavadījām kopā gan Rīgā, gan Jūrmalā, gan Jaunjelgavā, strādājot pie Šprangera “Jaunatnes psiholoģijas” tulkošanas. Paldies par visu to!” [17]

Viņas mūžs aprāvās 83 gadu vecumā 1972. gada 3. septembrī, un viņa atgriezās dzimtajā pusē, Jaunjelgavā. Tur viņas kapu kopj Irma Kārkle, pensionēta skolotāja un M. Liepiņas paziņa. Novadniece Mildas Liepiņas piemiņu glabā Aizkraukles Vēstures un mākslas muzejs.

Avoti un literatūra

1. LVAA 442. f., 1.–2. apr., 137. lp.
2. LVVA 1632. f., 2. apr., 1282. lp.
3. LVVA 2497. f., 1. apr., 2. lp.
4. LVVA 2942. f., 1. apr., 1607. lp.
5. LVVA 7427. f., 6. apr., 246. lp.
6. LVVA 7427. f., 6. apr., 363. lp.
7. LVVA 7427. f., 7. apr., 61. lp.
8. LVVA 7427. f., 13. apr., 399. lp.
9. LVVA 7427. f., 13. apr., 788. lp.
10. LVVA 7427. f., 13. apr., 1034. lp.
11. LAB RGRN M. *Liepiņas fonds* F1, 1, R 7719.
12. LAB RGRN M. *Liepiņas fonds* F2, 6, R 7720.
13. LAB RGRN M. *Liepiņas fonds* F2, 16, R 7720.
14. LAB RGRN M. *Liepiņas fonds* F2, 21, R 7720.
15. LAB RGRN M. *Liepiņas fonds* F2, 71, R 7720.
16. LAB RGRN M. *Liepiņas fonds* F3, 2, R 7721.
17. LAB RGRN E. *Švalbes fonds* F9, 1, R 7855.
18. LNB RGRN M. *Vanagas fonds* A 295, N 12.
19. LNB RGRN M. *Vanagas fonds* A 295, N 21.
20. LNB RGRN M. *Vanagas fonds* A 295, N 26.
21. LNB RGRN M. *Vanagas fonds* A 295, N 32.
22. **Liepiņa, M.** *Miesas būve un psihiskā īpatnība*. K. Krečmera tipu pārbaude ar latviešiem. Disertācija pedagogijas doktora grāda iegūšanai. Rīga, 1939 [1943]. 206 lpp.
23. **Anspaks, J.** *Pedagoģijas idejas Latvijā*. Rīga: Raka, 2003. 476 lpp.
24. *Das neue Duden Lexikon*. Band 9. Mannheim, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1991. S. 3621.
25. *Latviešu konversācijas vārdnīca, XII sējums*. Rīga: A. Gulbis, 1935, 24147–24149 sl.

26. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939*. I daļa. Rīga, 1939. 920 lpp.
27. *Latvijas Universitāte divdesmit gados 1919–1939*. II daļa. Rīga: 1939. 648 lpp.
28. *Latvijā aizstāvētās doktora disertācijas (1923–1944)*. Bibliogrāfisks rādītājs. Latvijas Universitātes Zinātnes un tehnikas vēstures muzejs. Latvijas Universitātes bibliotēka. Sast., zin. red. Māris Baltiņš. Rīga: Latvijas Universitāte, 2004. 91 lpp. ISBN 9984-770-29-X
29. **Liepīna, M.** *Rakstura tipi un rakstura audzināšana*. Rīga: A. Gulbis, 1938. 263 lpp.
30. **Siliņš, J.** *Psicholoģija un loģika*. Vidusskolām un pašmācībai. 2. izdevums. Rīga: Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīva izdevums, 1936. 195 lpp.
31. **Zelmenis, V.** *Atziņas*. Rīga: Raka, 2005. 84 lpp.
32. *Zinātne tēvzemei divdesmit gados 1918–1938*. Rīga: LU, 1938. 412 lpp.

Prof. Dr. med. M. Jitz.

PROFESORS MĀRTIŅŠ ZĪLE UN VIŅA IDEJAS PAR MEDICĪNAS PEDAGOĢIJU (1863–1945)

Raugoties uz agrāko gadu Latvijas Universitātes rektoru portretu galeriju, ar nožēlu varam secināt, ka daudzu šo profesoru nopelni un darbība nav vispusīgi vērtēta un mūsu kopīgajā apziņā ne visai skaidri iekļaujas Latvijas zinātnes un kultūras vēstures kontekstā. Viss teiktais pilnā mērā attiecināms arī uz Mārtiņu Zīli, kurš rektora pienākumus pildīja no 1927. līdz 1929. gadam. Ja vēl viņa idejām par medicīnisko sintēzi un nopelniem iekšķīgo slimību docēšanā laiku pa laikam veltīti vairāki raksti, tad viņa darbība rektora amatā un nopelni medicīnas pedagoģijā līdz šim nav izpelnījušies sistemātiskāku pārskatu.

Mūža norises līdz darbam Latvijas Universitātē

Dzīves laikā plašākas M. Zīles biogrāfijas publicētas Latvijas Universitātes desmit gadu darbības pārskatā¹ un "Latvijas Ārstu Žurnālā" profesora septiņdesmit gadu jubilejā². Pieminot simts gadus kopš profesora dzimšanas, viņa mūžam un idejām veltītu rakstu publicēja Juris Aivars³, bet visvairāk par Mārtiņu Zīli rakstīja viņa pēctecis fakultātes

¹ Latvijas Universitāte 1919–1929. Rīga: Latvijas Universitātes izdevums, 1929, 474.–477. lpp.

² Latvijas Ārstu Žurnāls, 1933, Nr. 1/2, 3.–11. lpp.

³ Айвар, Ю. П. Жизнь и деятельность профессора М. Зиле / Из истории медицины. Рига: Изд. АН Латвийской ССР, 1963, с. 247–252.

terapijas katedras vadītāja amatā profesors Ilmārs Lazovskis¹, īpašu vērību veltot viņa filozofiskajām idejām. Savukārt vispārīgs viņa rakstora darba kopsavilkums sniegts kolektīvajā monogrāfijā par tehniskās izglītības vēsturi².

Mārtiņš Zīle dzimis 1863. gada 28. janvārī Alojā saimnieka Bērtuļa un Annas ģimenē, būdams viņu jaunākais bērns. Agri palicis bārenis, viņš auga sava vairāk nekā divdesmit gadus vecākā brāļa, pirmo vispārīgo Dziesmu svētku virsdiriģenta, Indriķa (Heinriha) Zīles (1841–1919) ģimenē. Šai laikā viņš dzīvoja Valkā un tur apmeklēja gan draudzes, gan apriņķa skolu. No brāļa mantotā mūzikas mīlestība viņu pavadīja visu mūžu, un, jau būdams iekšķīgo slimību profesors un klīnikas direktors, viņš katros Ziemassvētkos slimnīcā pacientiem mēdzis uz harmonija spēlēt korāļus. Ģimnāzijas izglītību viņš ieguva Tērbatas valsts ģimnāzijā no 1878. līdz 1882. gadam. Līdz studiju uzsākšanai M. Zīle gan papildu līdzekļu uzkrāšanas, gan veselības nostiprināšanas nolūkā pusgadu strādāja par māj skolotāju Krimā.

Iestājies Tērbatas universitātē 1883. gada janvārī (toreiz uzņemšana universitātē bija pirms katra semestra, turklāt tādēļ, ka daudz vairāk skolēnu abiturijas eksāmenus kārtoja kalendārā gada beigās, uzņemšana pavasara semestra sākumā bija daudz lielāka nekā rudenī), viņš studijas Medicīnas fakultātē pabeidza 1888. gada maijā ar novērtējumu "sekmīgi". Šai laikā viņš vairāk interesējās par ķirurģiju, volontējot profesora Eduarda fon Vāla (*Wahl*) vadītajā klīnikā. Jau 1889. gada 11. maijā, gadu pēc studiju pabeigšanas, viņš aizstāvēja profesora Vāla vadībā izstrādātu disertāciju medicīnas doktora grāda iegūšanai. Līdzīgi Jāzepam Vitolam, ar kuru viņš dzimis vienā gadā, arī Mārtiņam Zīlem kopš šī laika plašāk pazīstama kļūst viņa uzvārda

¹ Lazovskis, I. Iekšķīgo slimību klīnikas / Stradiņa slimnīca. Rakstu vainags deviņdesmitgadē. Rīgā, 2000, 96.–107. lpp.

² Augstākās tehniskās izglītības vēsture Latvijā. 2. daļa. Tehniskās fakultātes Latvijas Universitātē, Rīgas Universitātē, Latvijas Valsts universitātē 1919–1958. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2004, 108.–109. lpp.

vāciskā rakstība Sihle, ar kādu viņš publicējis arī visus savus darbus vācu valodā.

Varētu likties, ka agrīna disertācijas aizstāvēšana tūliņ pavērs M. Zīlem ceļu uz akadēmisku karjeru, tomēr jāatceras, ka tālaika Tērbatas universitātē visai daudzi ārsti ieguva medicīnas doktora grādu dažos tuvākajos gados pēc studiju nobeigšanas, turklāt darba vadītāja E. Vāla drīzā nāve arī nesekmēja asistenta gaitu uzsākšanu universitātes klīnikās.

Pēc tam viņš no 1890. līdz 1892. gadam strādāja par praktizējošu ārstu Vīlandē, bet pēc stažēšanās Berlīnes klīnikās nolēma pāriet uz Maskavu. Tomēr hroniska plaušu slimība (visdrīzāk tuberkuloze) viņu piespieda mainīt klimatu un pārcelties uz Krimu, kur viņš, nostiprinot veselību, līdz 1896. gadam strādāja Jaltā, bet pēc tam divus gadus Sevastopolē. 1898. gadā Mārtiņš Zīle kopā ar ģimeni pārcēlās uz Odesu un nodzīvoja tur līdz 1922. gada sākumam. Sākdams ar privātpraksi, M. Zīle Odesā kādu laiku veica arī slimnīcas prozektora un skolu ārsta pienākumus, taču jau kopš 1902. gada viņš ciešāk saistījās ar Novorosijskas (Odesas) universitāti, no 1902. līdz 1908. gadam veicot eksperimentālus pētījumus fiziologa profesora B. Verigo vadībā. Kļuvis par šīs universitātes privātdocentu 1905. gadā, viņš kā ārstata mācībspēks docēja lekciju kursus speciālajā patoloģijā un terapijā iekšējo slimību studiju kursa ietvaros. Atbilstoši cariskās Krievijas tradīcijām universitātes fakultātē medicīnu studēja tikai vīrieši, bet sieviešu medicīnas studijas tika organizētas atsevišķā institūcijā – Odesas Augstākos sieviešu medicīnas kursus. Tajos M. Zīle no 1914. līdz 1918. gadam vadīja farmakoloģijas katedru. Tikai 1918. gada maijā M. Zīle beidzot kļuva par universitātes štata darbinieku un viņu ievēlēja par vispārējās terapijas katedras vadītāju un docentu, bet 1920. gadā – par II diagnostikas katedras vadītāju un profesoru. Līdz ar to var teikt, ka M. Zīles pilna laika akadēmiskā darbība nav bijusi pārāk ilgstoša, tomēr visai sekmīga.

Odesā pavadītajos gados viņš publicējis visai daudz rakstu par astmas, plaušu fizioloģijas, funkcionālās diagnostikas un sirds slimību

jautājumiem. Turklāt vairāki raksti, kas sākotnēji publicēti krievu zinātniskajos izdevumos, pēc tam pārstrādātā veidā tika iespiesti arī vācu valodā. Šai laikā publicētas arī divas nelielas monogrāfijas par stenokardijas funkcionālo diagnostiku (1903) un par veselības kopšanu un nostiprināšanu (1918). No vēlākās M. Zīles uzskatu analīzes viedokļa būtiski, ka šajā laikā tapuši arī raksti par svarīgākajiem ārsta domāšanas jautājumiem (1907) un par veselības likumiem (1914), kas liecina, ka viņu interesējuši šāda rakstura konceptuālas dabas jautājumi.

Darbs Latvijas Universitātē

Ilgie darba gadi svešumā bija nedaudz atsvešinājuši Mārtiņu Zīli no latviešu sabiedrības, tāpēc viņš netika minēts starp pirmajiem un zināmākajiem Krievijas universitāšu latviskas cilmes mācītspēkiem, kurus bija nolemts aicināt uz veidojamo nacionālo augstskolu. Turklāt vēlāk saziņu ar viņu krietni apgrūtināja pasta satiksmes ierobežojumi no Rīgas uz Odesu, jo vēstulei bija divas vai pat trīs reizes jāšķērso frontes līnija. LU interesi par viņu tomēr palielināja grūtības atrast cieņīgu kandidātu vienam no svarīgākajiem profesoru amatiem Medicīnas fakultātē, proti, iekšķīgajām slimībām. Pirmoreiz konkrētāk par viņa aicināšanu uz Rīgu minēts Organizācijas Padomes 1921. gada 14. septembrī, nolemjot rezervēt viņam štata profesora vietu¹. Karadarbībai beidzoties, LU centās caur bēgļu reevakuācijas komisijas priekšsēdētāju Šķipsnu sazināties ar Ukrainā esošajiem latviešu mācītspēkiem, no kuriem īpaši rūpējoties par strādājošo profesora J. Ruberta atgriešanos no Kijevas, bet prof. M. Zīles un Dr. med. F. Biezā – no Odesas². Tikai 1922. gada janvāra beigās Medicīnas fakultātē pienāca

¹ LVVA 7427. f., 6. apr., 1. lieta, 363.–365. lp.

² LVVA 7427. f., 6. apr., 391. lieta, 2.–5. lp.

konkrētāka ziņa, ka viņš Rīgā varētu ierasties februārī¹. Patiesībā tomēr viņa mājupceļš ieilga, un tikai 1922. gada 11. aprīlī viņš beidzot tika ievēlēts par iekšķīgo slimību fakultātes klīnikas profesoru un direktoru². Gandrīz tūlīt pēc tam, kad viņš bija pabeidzis savu dzīves apstākļu iekārtošanu, M. Zīle 1922. gada 30. aprīlī nolasīja savu iestāju lekciju "Kas ir slimība?", kas lielā mērā pauž viņa uzskatus par viņa un Medicīnas fakultātes docētāju uzdevumiem (sīkāka tās satura analīze tiks veikta turpmāk) un kam lemts kļūt par pirmo no viņa konceptuālajiem priekšlasījumiem Rīgā. Nav izslēgts, ka tieši pedagoģisko principu atšķirības neļāva viņam sekmīgi sadarboties ar 1921. gada rudenī fakultātes iecelto klīnikas pagaidu vadītāju Dr. med. Kurtu Hahu, kurš bija vienas no populārākajām un lielākajām Rīgas privāt-klīnikām īpašnieks.

Jau nokļūdams amatā, M. Zīle negaidot bija kļuvis par vecāko medicīnas profesoru, tāpēc viņam tika uzticētas dažādas svinīgas uzrunas visu fakultātes mācībspēku vārdā, piemēram, pateicība pirmajam pilntiesīgajam fakultātes dekānam profesoram Robertam Krimbergam par nesavtīgu pienākumu pildīšanu no 1920. gada rudens līdz 1925. gada pavasarim³. Iespējams, ka tieši tāpēc viņš tā paša gada pavasarī kļuva par kompromisa kandidātu dekāna vēlēšanās, kas saņēma visas klātesošo balsis, jo sākotnēji jaunievēlētais dekāns prof. J. Ruberts tika ievēlēts par LU rektoru⁴ un nevarēja apvienot abus amatus.

Uzsākdams dekāna pienākumus pirms 1923. gada rudens semestra, M. Zīle īpaši aicināja kolēģus neienest fakultātes sēdēs personīgas lietas⁵ (proti, atmet savstarpēju patiku vai nepatiku, spriežot par tās interesēm un studiju jautājumiem). Kopumā šis laiks viņam bija visai noslogots, lai panāktu fakultātē valdošo domstarpību mazināšanos, jo

¹ LVVA 7427. f., 6. apr., 391. lieta, 39.–44. lp.

² LVVA 7427. f., 6. apr., 391. lieta, 62.–63. lp.

³ LVVA 7427. f., 6. apr., 392. lieta, 31.–32. lp.

⁴ LVVA 7427. f., 6. apr., 2. lieta, 129. lp.

⁵ LVVA 7427. f., 6. apr., 393. lieta, 1.–3. lp.

viņa dekāna pilnvaru laikā nācās gan izvirzīt vairākus mācībspēkus par profesoriem, gan organizēt eksāmenus doktora grāda pretendentiem un pieņemt aizstāvēšanai pirmās doktora disertācijas, gan pirmo reizi lemt par goda doktora grāda piešķiršanu.

M. Zīles dekāna pilnvaru laikā tika sagatavots arī pirmais plašākais pārskats par Medicīnas fakultātes attīstību LU piecgadu darbības pārskata ietvaros. Tur par viņa vadīto klīniku teikts, ka tā izvietota I pilsētas slimnīcas 1. un 2. barakā, kurās kopumā ārstējas 70 slimnieku¹.

Liekas, ka kolēģi Medicīnas fakultātē būs atzinīgi vērtējuši viņa darbību dekāna amatā, jo pēc diviem gadiem (atbilstoši tālaika LU satversmei viena persona varēja būt šajā amatā tikai divas reizes pēc kārtas), kad apritējis psihiatrijas profesoram H. Budulim atvēlētais amata termiņš, kolēģi M. Zīli visai pārliecinoši ievēlēja par dekānu².

Tomēr gluži tāpat kā J. Rubertam viņam nebija lemts ķerties pie šī darba pildīšanas, jo nedaudz vēlāk M. Zīlem Universitātes padome uzticēja rektora pienākumus.

Rektora amatā

Medicīnas fakultātes Iekšķīgo slimību fakultātes klīnikas vadītājs profesors Mārtiņš Zīle par LU rektoru tika ievēlēts 1927. gada 30. maijā, nomainot līdz tam sekmīgi divus mācību gadus nostrādājušo Augustu Tenteli. Atšķirā no A. Tenteļa, kuram pirms rektora amata bija jau krietna pieredze citos administratīvos amatos LU, M. Zīle pirms tam tikai divus gadus (1923./1924. un 1924./1925. akadēmiskajā gadā) bija pildījis Medicīnas fakultātes dekāna pie-

---

¹ Latvijas Universitātes piecgadu darbības pārskats 1919–1924. Rīga: Latvijas Universitāte, 1925, 197.–198. lpp.

² LVVA 7427. f., 6. apr., 396. lieta, 44.–46. lp.

nākumus, taču bija pazīstams sabiedriskajā darbā ārpus universitātes (viņš pirmais vienu gadu vadīja Latvijas Tuberkulozes apkarošanas biedrību pēc tās izveides 1923. gadā, bija Latvijas Ārstu profesionālās savienības vadītājs un Latviešu ārstu biedrības priekšnieks no 1923. līdz 1929. gadam). Varētu jau šai pieredzei pievienot arī Iekšējīgo slimību klīnikas vadītāja (pēc titula – direktora) amatu, taču šai laikā studenti klīniskos priekšmetus apguva Rīgas pilsētas I slimnīcā, kurā mācībbspēku administratīvās funkcijas bija visai ierobežotas. Iespējams, ka viņa vecums (tobrīd viņam bija jau pilni 64 gadi) un lielākas administratīvās pieredzes trūkums radīja šaubas Universitātes padomes locekļiem, jo rektora amatā M. Zīle tika ievēlēts ar visai nepārliciecināmu vairākumu (ar 17 balsīm par, 12 – pret, vienam atturoties)¹. Nevar izslēgt iespēju, ka citu profesoru šaubas par M. Zīles administratīvā darba prasmi un spējām paradoksālā kārtā varēja radīt viņa savulaik nolasītā akadēmiskā runa “Par miršanu un nemirstību no ārsta viedokļa”, kas varēja radīt par viņu priekšstatu kā par zinību vīru, kas tāls no ikdienas rūpēm un steigas. Par laimi šāds vērtējums izrādījās aplams, nevilšus raisot analogiju ar Raiņa darbību izglītības ministra amatā, kas izrādījās daudz sekmīgāka, nekā to daudzi iepriekš bija gaidījuši, pēc savām sekmēm un ierosinātajiem priekšlikumiem krietni vien pārspējot citus ministrus ar lielu “praktiska darba” pieredzi. Turklāt jāteic, ka M. Zīlem krietni veicās ar abiem prorektoriem, kas strādāja visu viņa pilnvaru laiku, – profesoru Arnoldu Speki studentu lietās un vecāko docentu Persiju Zīlīti saimniecības lietās, jo tie abi bija pieredzējuši un spējīgi administratīvo darbu veicēji. Līdz ar to M. Zīlem atlika vairāk laika risināt konceptuālas dabas jautājumus, kā arī sekmīgi pildīt reprezentatīvās funkcijas.

Diemžēl tradicionālajā LU vēstures interpretācijā ar J. Vēliņa vieglo roku ienācis tendenciozs skats uz tās rektoru darbību, pretstatot

---

¹ LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta, 33.–34. lp. (Latvijas Universitātes padomes protokoli 1927.–1931.)

Studentu mediķu grupa ar mācībspēkiem

abu, viņaprāt, “lielo rektoru” – Jūlija Auškāpa un Mārtiņa Prīmaņa – veikumu pārējiem, tādējādi mazinot viņu ieguldījumu universitātes attīstībā¹. Kaut gan nav apšaubāms, ka tieši 30. gadu vidū un otrajā pusē tika pieņemti vairāki būtiski lēmumi par pētniecības un izdevējdarbības veicināšanu un studentu kreditēšanu, tomēr būtiski, ka iepriekšējo rektoru darbības laikā tika daudz paveikts LU izaugsmē, sekmīgi pārvarot arī organizatoriskās grūtības un saimnieciskās krīzes ietekmi. Tādēļ būtu vērts plašāk runāt arī par Mārtiņa Zīles darbību rektora amatā, izceļot tās grūtības un problēmas, kuras viņam nācās risināt. No šiem darbiem būtu minams jau nedaudz iekavētais lēmums par LU Goda biedru diplomu izsniegšanu. Šī augstākā pagodinājuma piešķiršana bija uzsākta jau 1920. gadā, taču vēl līdz 1927. gada vasarai

¹ Vēliņš, J. Mana gaismas pils. Atmiņas. Sidnejas latviešu biedrība un Selonijas Sidnejas kopa, 1988, 64 lpp.

nebija izgatavoti oficiāli šo svinīgo faktu apliecināši dokumenti, tāpēc viņiem pēc ievēlēšanas bija tikai piesūtīta universitātes apliecinājuma vēstule. Pirms universitātes gadaskārtēm 1927. gada 21. septembrī tika nolemts, ka vietējiem goda biedriem diplomus svinīgos apstākļos pasniegs LU prezidijs (rektors, prorektori un sekretārs), bet ārvalstīs dzīvojošajiem to pasniegs Latvijas sūtnis, ja tāds šai valstī ir¹. Jau tā paša gada 9. novembrī rektors ziņoja, ka saņēmis pateicības vēstules par LU Goda biedra diplomu².

Pašās 1927. gada beigās M. Zīle ziņoja Universitātes padomes sēdē par bijušā rektora E. Felsberga ierosinājumu sarakstīt LU vēsturi un grāmatu ar mācībspēku biogrāfijām un galvenajiem publicētajiem darbiem, kuru varētu izdot uz tās desmit gadu jubileju. Tai pašā sēdē (14. decembrī) tika uzdots profesoriem K. Kundziņam un A. Tentelim sarakstīt vēsturi, bet biogrāfiju savākšanu – profesoram J. Plāķim un docentam K. Straubergam³. Bez rektora gādības un rūpēm arī turpmāko semestru laikā šī grāmata diez vai būtu iznākusi, bet universitāte būtu zaudējusi būtisku uzziņu avotu vēlākajiem pētniekiem.

Jau savas rektora darbības sākumā M. Zīle (kopā ar iepriekšējo rektoru Augustu Tenteli un filologu Pēteri Šmitu) tika ievēlēts par Upsalas universitātes goda doktoru⁴. Šai gadījumā ievēlēšana bija saistīta ar Upsalas universitātes 450 gadu svinībām, kurās piedalījās arī LU pārstāvji. Jāteic, ka ar šo universitāti jau kopš LU izveidošanās bija uzsākta ciešāka sadarbība, jo ar Eižena Luija Bakmaņa gādību no tās bija saņemts lielāks daudzums histoloģisko preparātu anatomikuma iekārtošanai. 1924. gadā, laikā, kad LU atzīmēja savu piecu gadu jubileju, starp pirmajiem tās goda doktoriem bija arī farmakologs E. L. Bakmanis, Medicīnas fakultātes dekāns tad bija M. Zīle.

¹ LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta, 48.–51. lp.

² LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta, 52.–55. lp.

³ LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta, 69.–74. lp.

⁴ LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta, 48.–51. lp.

Nopietnu vērību M. Zīle savu rektora pienākumu laikā veltīja mācībspēku akadēmiskās izaugsmes jautājumiem, uzsākdams konsekventi īstenot jauno habilitācijas (privātdocenta tiesību iegūšanas) kārtību, kas bija pieņemta 1927. gada pavasarī¹, un ierosināja jautājumu par disertāciju iespiešanu, lai vienādotu fakultāšu prasības un noteiktu kārtību, kādā LU var segt šos izdevumus².

Par vienu no nozīmīgākajiem notikumiem Mārtiņa Zīles rektora pilnvaru laikā kļuva lielākā LU mecenāta Kristapa Morberga testaments, kas pēc viņa nāves 1928. gada 8. aprīlī iecēla universitāti par savu universālmantinieci. Minētais novēlējums ietvēra daudzus nekustamos īpašumus Rīgā, vasarnīcu Jūrmalā, mākslas priekšmetus un plašu bibliotēku.³ Runā pie aizgājēja kapa 1928. gada 13. aprīlī M. Zīle ir teicis, ka "starp trim katras tautas galveniem eksistēšanas spējas faktoriem [...] galvenais un vissvarīgākais faktors ir zinātne, jo laba politika un laba saimniekošana, t. i., vispār tautas labklājība, ir tikai tad iespējama, kad viņiem par pamatiem ir labas un dziļas zināšanas", tādēļ aizgājējs, palīdzēdams universitātei materiāli, "dziļi ir mīlējis savu dzimteni un savu tautu, un savas tautas jaunatni"⁴. Savukārt K. Morbergam veltītajā runā Universitātes padomes sēdē 1928. gada 18. aprīlī viņš, raksturodams nelaiķa lielo veikumu, pauda arī savai dzīves izpratnei tuvu domu: "[...] savas mantas izlietošanai jāsprauž tikai un vienīgi ideāls mērķis: jāpalīdz savai tautai, jāpalīdz cilvēcei. Ar to pašu viņš pierādījis, ka viņš savas sirds dziļumos bijis arī dziļi dievbijīgs cilvēks, jo "cilvēcei palīdzēt" ir galu galā vienīgā un īstā dievbijība⁵." Tomēr pārāk vienkārši šī novēlējuma pieņemšana nevedās, jo daži K. Morberga mantinieki centās apstrīdēt šo novēlējumu

¹ LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta, 23.–27. lp.

² LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta, 89.–91. lp.

³ Krūmiņš, A. Kristaps Morbergs 1844–1928. / Kristaps Morbergs. Rīga: Jumava, 2002, 15.–138. lpp.

⁴ Turpat.

⁵ Turpat.

tiesas ceļā, tādēļ M. Zilem (tāpat kā viņa pēctecim rektora amatā A. Tentelīm) visai daudz pūļu prasīja formalitāšu kārtošana.

Lai kaut cik mazinātu to plaisu, kas Pirmā pasaules kara rezultātā bija radusies starp tā dēvētajām Eiropas jaunajām valstīm (tostarp arī Latviju) un Vācijas augstskolām, kuru intelektuālajā ietekmē šis reģions līdz tam bija atradies, 1928. gadā tika noorganizētas LU profesoru vieslekcijas Kēnigsbergas universitātē, kurās to pārstāvēja rektors M. Zīle, studentu lietu prorektors Arnolds Speke un folklorists Pēteris Šmits. Viesošanās laikā M. Zīle nolasīja vienu pārsvarā ārstnieciska rakstura lekciju par kādu līdz tam maz ievērotu tuberkulozes simptomu (K. Rudzītis to vēlāk nosauca par Zīles simptomu), bet otra bija veltīta konceptuālas dabas problēmām par kauzalitātes un finalitātes lomu klīniskajā domāšanā.

Būdams LU rektors, Mārtiņš Zīle labprāt izrādīja savu muzikālo ieinteresētību un 1928. gada 9. augustā nosūtīja vēstuli Jāzepam Vītolam: "Sakarā ar valsts 10 gadu pastāvēšanas svētkiem esmu ierosinājis jautājumu sacerēt Universitātes himnu, kādēļ griežos pie Jums, augsti godāts profesora kungs, ar laipnu lūgumu man paziņot, vai Jūs līdz š. g. augusta mēneša beigām uzņemtos sakomponēt pēc dota teksta minēto himnu jauktam korim. Apstipriņošā gadījumā himnas tekstu, kuras garums būtu apmēram 8 rindiņas, Jums drīzumā piesūtītu."¹ Tāpat viņa laikā Universitātes padomes sēdē 1928. gada 19. septembrī tika izlemts, ka svētku zāles (proti, Mazās aulas) jauno katedru būtu jārotā uzrakstam "*Scientiae et patriae*", par to attiecīgi informējot projekta autoru profesoru E. Laubi.²

Kā lielākais panākums Medicīnas fakultātes izaugsmes nodrošināšanā M. Zīles rektora darbības laikā bija Rīgas pilsētas II slimnīcas (tagadējās P. Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcas) rekonstrukcijas pabeigšana un nodošana fakultātes rīcībā 1928. gada

¹ LVVA 7427. f., 6. apr., 21. lieta, 276. lp.

² LVVA 7427. f., 6. apr., 21. lieta, 366. lp.

16. aprīlī¹. Lai novērtētu šī notikuma nozīmību, jāatceras, ka līdz tam fakultātes klīnikas bija izvietotas galvenokārt pilsētas I slimnīcā, kurā universitātes mācībspēki bieži vien nonāca nevēlamu un pieciešamu apakširnieku lomā, bet pilsētas II slimnīca ierobežoto līdzekļu dēļ no 1920. līdz 1928. gadam kā ārstniecības iestāde bija slēgta. Atbilstoši jau iepriekšējā rektora A. Tenteļa laikā 1926. gada 23. decembrī noslēgtajam līgumam starp LU un Rīgas pilsētu slimnīca uz 25 gadiem tika nodota fakultātei, tādēļ tika veikti apjomīgi remontdarbi tās darbības atsākšanai, kas ieilga līdz 1928. gada pavasarim. Kopā ar citām klīnikām uz II slimnīcu pārcēlās arī M. Zīles vadītā Fakultātes terapijas klīnika.

Pēc M. Zīles ierosmes 1928. gada sākumā tika uzsākts sintētiski zinātnisko priekšlasījumu cikls, kuru viņš bija iecerējis kā regulāru pasākumu, lai varētu visas universitātes (nevis atsevišķas fakultātes) ietvaros pārrunāt vispārzinātniskus jautājumus no dažādu nozaru viedokļa.² Minētos priekšlasījumus bija iecerēts noturēt semestra laikā aptuveni reizi mēnesī. Pirmajā sintētiski zinātniskajā lasījumā, kas notika 15. februārī, tautsaimnieks K. Balodis nolasīja referātu "Ēģiptes tautsaimniecība pagātnē un tagadnē"³, otrajā, 21. martā, F. Balodis – "Aizvēsturiskie latvieši 1920.–1927. g. arheoloģijas pētījumu attēlojumā" un L. Bērziņš – "Latviešu tautas garīgā pasaule tautas dziesmās"⁴, bet trešajā, 25. aprīlī, P. Zālīte – "Pitagors, pitagoristi un heliocentriskās sistēmas izcelšanās un attīstība grieķu filozofijā" un A. Kloze – "*Das astronomische Weltbild der modernen Wissenschaft*"⁵. Pēc vasaras pārtraukuma lasījumi tika atsākti 1928. gada rudenī. Iesākumā 14. novembra sēdē tikai iecerēts aplūkot valodniecības

---

¹ Viksna, A. Slimnīca 20. gadsimta pirmā pusē / Stradiņa slimnīca. Rakstu vainags deviņdesmitgadē. Rīga: Paula Stradiņa klīniska universitātes slimnīca, 2000, 22.–31. lpp.

² LVVA 7427. f., 6. apr., 26. lieta, 795.–796. lp.

³ LVVA 7427. f., 6. apr., 26. lieta, 807. lp.

⁴ LVVA 7427. f., 6. apr., 26. lieta, 856. lp.

⁵ LVVA 7427. f., 6. apr., 26. lieta, 897. lp.

*Prof. M. Zīles 40 gadu akadēmiskās darbības atcere
Rīgas pilsētas II slimnīcā*

jautājumus (P. Šmits "Vai visas valodas cēlušās no vienas saknes?" un J. Plāķis "Par svešvārdu izrunu un rakstību latviešu valodā"), bet, ievērojot valsts desmit gadu jubilejas svinību tuvumu un zviedru farmakoloģijas profesora Eižena Luija Bakmaņa viesošanos Rīgā, darba kārtība tika papildināta ar viņa referātu "Die menschliche Geruchsphysiologie als gesetzgebundene Erscheinung".¹ Tomēr iespējams, ka pēc pirmā entuziasma viļņa potenciālo referentu aktivitāte noplaka, jo nākamā lasījumu ar filozofisku ievirzi (K. Kundziņš "Dzīves jēgas izpratne Jaunajā Derībā" un T. Celms "Filozofiskie dzīves jēgas meklējumi") izdevās noorganizēt tikai 1929. gada 6. martā.² Tā vien liekas, ka pēc

¹ LVVA 7427. f., 6. apr., 27. lieta, 225. un 253. lp.

² LVVA 7427. f., 6. apr., 27. lieta, 396. lp.

pieciem lekciju vakariem šī labi domātā iecere apsīka, turklāt nosacītais krīzes brīdis sakrita gan ar LU desmit gadu jubilejas svinībām, kas prasīja daudz pūļu no tiem pašiem profesoriem, kuri būtu gatavi referēt, gan ar M. Zīles aiziešanu no rektora amata pēc diviem mācību gadiem. Turklāt drīz LU vistiešākajā veidā skāra pasaules saimnieciskā krīze, kas prasīja būtisku izdevumu ierobežošanu. Nav izslēgts, ka šī iecere bija cietusi relatīvu neveiksmi, jo visatsaucīgākie izrādījās paša Zīles paaudzes profesori, bet gados jaunāku mācībspēku piesaistīšana nenoritēja tik gludi.

Kaut gan lasījumi vēlāk it kā apsīka (iespējams, tas daļēji saistīts ar M. Zīles aktīvāku pievēršanos medicīniskās sintēzes problēmām), tomēr vēl 1930. gada pavasarī viņš Universitātes padomi iepazīstināja ar ieceri nākamajā mācību gadā tos organizēt trīs ciklos: par fiziskā un psiholoģiskā attiecību problēmām, par Latvijas floru un faunu un par ētiskiem jautājumiem¹.

Tāpat 1930. gadā pavasarī M. Zīle Medicīnas fakultātes vārdā aktīvi atbalstīja Filoloģijas un filozofijas ierosinājumu, ka visu fakultāšu studentiem būtu vēlams nolasīt attiecīgai nozarei piemērotu filozofijas kursu, par īpaši noderīgu mediķiem uzskatot privātdocenta P. Jureviča piedāvāto programmu².

Tāpēc M. Zīle pievērsās jau Odesas laikā daudzkārt cilātai tēmai par vispārīgiem medicīnas pamatprincipiem un to nozīmi praktiskajā medicīnā un studentu izglītošanā. Jau pēc rektora administratīvo pilnvaru beigām M. Zīle sāka īstenot savu sen izlolotu sapni par iekšķīgo slimību profesoru konferenci 1930. gada pavasarī, lai apspriestos par "apmācības un citiem iekšķīgo slimību jautājumiem".³ Informējot Universitātes vadību par šo nodomu, Medicīnas fakultāte 1929. gada 21. novembra sēdē apliecināja gatavību šo pasākumu atbalstīt ar 1200 latiem.

¹ LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta, 320.–330. lp.

² LVVA 7427. f., 6. apr., 399. lieta, 57.–60. lp. un 67.–68. lp.

³ LVVA 7427. f., 6. apr., 27. lieta, 677. lp.

Netieši K. Morberga testaments kļuva par cēloni arī citam būtiskam M. Zīles veikumam rektora amata laikā, proti, "Latvijas Universitātes Rakstu" reorganizēšanai. Viens no tā laika "Latvijas Universitātes Rakstu" redaktoriem, profesors Pēteris Zālīte, bija bez LU ziņas publicējis kārtējā rakstu sējumā plašu apcerējumu par K. Morberga dzīvi un personību. Neapstrīdot publikācijā pausto mecenāta mūža cildinošo vērtējumu, rektors 1928. gada 3. oktobrī izvirzīja konceptuālus iebildumus par šī apcerējuma iederību augstskolas zinātniskā izdevumā¹. Rezultātā pēc atkārtotām diskusijām Universitātes padome 1929. gada janvārī izveidoja reorganizācijas komisiju un nolēma, ka turpmāk raksti tiks izdoti tematisku fakultāšu sēriju veidā². Par principiālo ieguvumu, izveidojot fakultāšu sērijas, var uzskatīt izdošanas operativitātes palielināšanu, precīzāku fakultātes padomes kontroli pār publicējamo rakstu saturu un to ievietošanas secību, kā arī iespējas sekmīgāk plānot budžeta līdzekļus atvēlēto kvotu ietvaros³.

Īsi pirms pilnvaru beigām, 1929. gada 15. maijā, M. Zīle saņēma Universitātes padomes apsveikumu sakarā ar 40 gadu doktora jubileju⁴, bet noslēdza savus pienākumus ar Zviedrijas karaļa Gustava V vizītes sagatavošanu un viņa sveikšanu universitātes sienās.

Konference Rīgā

Par ieceri sarīkot konferenci par medicīniskās izglītības jautājumiem M. Zīle informēja rektoru jau 1930. gada pavasarī, lūgdams universitātes materiālu un morālu atbalstu⁵. Ņemot vērā lielo atsaucību, īsi pirms pašas konferences sākuma tās sarīkošanai no speciāliem

¹ LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta, 143.–147. lp.

² LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta, 176.–181. lp.

³ Baltiņš, M. Latvijas Universitātes Rakstu tapšana un attīstība: 1921–1943 / Latvijas Universitātes Raksti: Zinātņu vēsture un muzejniecība. 2005, 684. sējums, 9.–26. lpp.

⁴ LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta, 221.–225. lp.

⁵ LVVA 7427. f., 6. apr., 399. lieta, 12.–17. lp.

līdzekļiem tika atvēlēti 2000 lati¹. Pati konference notika Rīgā no 1930. gada 16. līdz 18. septembrim, bet nākamajā gadā M. Zīles sakārtojumā tika izdoti tās materiāli, ietverot gan pašus priekšlasījumus, gan debates². Pilns tās dalībnieku saraksts nav publicēts, tādēļ par to iespējams spriest vienīgi pēc krājumā minētajiem referentiem un diskusiju dalībniekiem. No LU Medicīnas fakultātes bez M. Zīles vēl referātus nolasīja tā laika vadošais ķirurģijas profesors Jēkabs Alksnis, higiēnas profesors Ernsts Fērmanis un tiesmedīķis vecākais docents Ferdinands Neireiters, bet debatēs savu viedokli puda arī psihiatrs profesors Hermanis Buduls. Konferences apmeklējums varētu būt bijis visai kupls, jo uz to tika īpaši aicināti visi fakultātes mācībspēki, ieskaitot arī asistentus un subasistentus³. Liekas, ka M. Zīle īpaši vēlējās paust šīs idejas tiem docētājiem, kuri pēc neilga laika kļūs par docentiem un profesoriem un izvēlēsies mācību saturu un metodes fakultātē.

Kēnigsbergas universitāti pārstāvēja prof. Birgers, prof. L. Borhards un prof. G. Lepēne, Kauņas Vītauta Dižā universitāti – fiziologs prof. Landaus, Bagdons un Vintelers, Tartu universitāti – prof. Māzings, Helsinku universitāti – Bekers, Vīnes – privātdocents B. Ašners. Par diviem starptautiski redzamākajiem konferences dalībniekiem uzskatāmi Halles universitātes internists (viens no izcilākajiem vācu kardiologiem) Teodors Brugšs un Ķīles universitātes fizikālķīmiskās medicīnas institūta direktors profesors Heinrihs Šāde (viņa vadībā disertāciju izstrādāja M. Zīles skolnieks Kristaps Rudzītis). Tātad kopumā tajā piedalījās ne vairāk par 30 cilvēkiem, ja pieņem, ka daži jaunākie mācībspēki un viesi debatēs nepiedalījās, kas visnotaļ pamatoti liek apzināties šī pasākuma visai ierobežoto raksturu. Taču savas rosinošās intelektuālās gaisotnes dēļ tā guva visai plašas atskaņas

¹ LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta, 343.–348. lp.

² Verhandlungen der ersten Konferenz zur Förderung medizinischer Synthese. Herausgegeben von M. Sihle. Riga: Valters und Rapa, 1931, 297 S.

³ LVVA 7427. f., 6. apr., 400. lieta, 1.–3. lp.

vācu valodā rakstošajā medicīnas presē, kurā M. Zīles vārds nebija svešs ar savām agrākajām publikācijām par klīniskiem novērojumiem un medicīniskās sintēzes jautājumiem, it īpaši ar 1926. un 1927. gadā publicēto darbu par slimību un higiēnēzi. Šo iespaidu vēl pastiprināja rūpīgi izdotā konferences materiālu grāmata, nodrošinot tās sakārtotājam un konferences organizētājam atzīstamu slavu, kas gan diemžēl aptvēra vienīgi vāciski runājošās valstis.

Turpmākie medicīniskās sintēzes kongresi

Lai nodrošinātu plašāku auditoriju, nākamā starptautiskā sanāksme par medicīniskās sintēzes veicināšanu notika 1932. gadā no 14. līdz 17. septembrim plaši pazīstamajā Čehijas kūrortā Marienbādē (čehu *Marianske Lazni*). To gan pēc sava dalībnieku skaita, gan daudzpusības pilnā mērā var dēvēt par kongresu. M. Zīle bija šī kongresa zinātniskās komisijas loceklis (to vadīja prof. T. Brugšs), un viņam kā tēzes autoram bija godpilnais pienākums teikt tajā ievadvārdus un nolasīt divus referātus. Šī kongresa oficiālais dalībnieku saraksts jau aptver 141 personu, no kuriem vairums pārstāvēja Vāciju un Čehoslovākiju, bet tā klausītāju vidū bija arī atsevišķi pārstāvji no Šveices, Ungārijas, Austrijas, Igaunijas, Palestīnas, PSRS un Rumānijas. Visai kupli tajā bija pārstāvēta arī Latvijas Universitāte, jo bez M. Zīles tajā vēl piedalījās profesori R. Adelheims, C. Amslers un E. Fērmanis, vecākais docents F. Neireiters, kā arī iekšējā slimību katedru asistenti Ā. Lūsis un K. Rudzītis.

Arī nākamais (nosacīti tas tika dēvēts par trešo, iekļaujot kopīgā numerācijā arī Rīgas konferenci) kongress notika Marienbādē no 1934. gada 13. līdz 15. septembrim. Tāpat kā iepriekšējā kongresā arī šajā M. Zīle vadīja zinātnisko programmas komisiju un teica noslēguma runu. Līdzīgs kongress Marienbādē notika arī 1936. gadā¹.

¹ Rudzītis, K. 3. Iekšējo slimību klīnikas / Zinātne Tēvzemei divdesmit gados 1918–1938. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 273.–275. lpp.

Sintētiskās dzīvības izpētes kongresu ideja neatstāja M. Zili arī turpmākajos gados, tāpēc vēl 1937. gada rudenī, savā pēdējā akadēmiskā darba gada sākumā, viņš ierosināja sasaukt šādu zinātnisku forumu Rīgā 1938. gadā¹. Nešķaidru iemeslu dēļ šo pasākumu noorganizēt neizdevās, taču tā vietā M. Zīle 1938. gadā piedalījās psiholoģijas un psihoterapijas kongresā Kopenhāgenā.

Mūža beigu gadi un tā noslēgums

Rūpes par starptautisko kongresu organizēšanu un ieceres par filozofiskajiem traktātiem kopš Rīgas konferences laikiem pakāpeniski ieņēma aizvien nozīmīgāku vietu M. Zīles darbā, palēnām mazinādamas interesi un vērību par praktisko ārstniecības darba vadīšanu klīnikā. Tādēļ par nozīmīgu brīdi M. Zīles akadēmiskajā darbā kļuva 1932. gads, kad viņa garīgi tuvākais audzēknis asistents Kristaps Rudzītis pabeidza un aizstāvēja disertāciju "Klīniski un kolloidķīmiski pētījumi par paradoksām reakcijām", kas gan lielā mērā bija izstrādāta Ķīlē pie profesora H. Šādes². Ar šo brīdi, kad M. Zīle uzskatīja, ka izaudzināts iecerētais darba turpinātājs, viņš pakāpeniski nodeva savus pienākumus Kristapam Rudzītim. Kad 1933. gada janvārī M. Zīle kļuva septiņdesmit gadus vecs, viņš vēl uz vienu gadu tika pārvēlēts par pilntiesīgu klīnikas vadītāju, jo vēl nebija izpelnījis tiesības uz pensiju. Taču ar 1934. gadu viņš pārgāja ārstatā, galvenokārt nododamies lekciju lasīšanai un pilnībā uzticot praktiskos darbus privātdocentam K. Rudzītim un saviem asistentiem, tomēr pilnībā darbu LU pārtrauca tikai 1938. gada pavasarī.

¹ LVVA 7427. f., 6. apr., 407. lieta, 2.–5. lp.

² Rudzītis, K. Klīniski un kolloidķīmiski pētījumi par paradoksām reakcijām = Klinisches und kolloidchemisches [Untersuchungen] über paradoxe Reaktionen. Rīga, 1932. 154 lpp.

Vāciski orientētās ģimenes dēļ M. Zīle 1939. gada rudenī izceļoja kopā ar vācu tautības pilsoņiem. Vācijā viņš turpināja rakstīt savus filozofiskos apcerējumus, no kuriem viens "*Der Kontrapunkt des Lebens*" saglabājies manuskripta veidā. Mārtiņa Zīles mūžs noslēdzās Unslēbenā 1945. gada 12. maijā.

Apcerot kāda mācībspēka mūžu un veikumu, allaž izvirzās jautājums par viņa darba turpinātājiem un sekotājiem. Kas attiecas uz M. Zīli, tad viņam šai ziņā nav daudz tiešu sekotāju, turklāt šāda problēmas nostādne iespējama vienīgi par viņa mūža cēlienu Rīgā, jo par viņa darbības posmu Odesā zināms visai maz un tādēļ grūti spriest par viņa audzēkņiem un sekotājiem. Latvijas Universitātē dziļākas pēdas atstāja viņa saskare ar savas klīnikas līdzstrādniekiem un volontieriem, no kuriem vēlāk daudzi kļuva par ievērojamiem praktizējošiem ārstiem. No viņa ilggadējākajiem asistentiem būtu minami Nikolajs Reinics, Alberts Brūveris un Roberts Šiliņš. Par viņa darba tiešo sekotāju var uzskatīt viņa vienīgo doktorantu Kristapu Rudzīti, kurš M. Zīles idejisko mantojumu, cik nu tas bija iespējams padomju varas apstākļos, nodeva saviem skolniekiem, no kuriem vislielāko interesi par sintētisko virzienu medicīnā izrādīja profesors Ilmārs Lazovskis. Tādējādi var apgalvot, ka trausls, bet tomēr nomanāms pavediens saista M. Zīles idejas ar mūsu dienām, it īpaši tāpēc, ka daži viņa raksti kopš 1990. gada tikuši publicēti atkārtoti.

Darbi un runas

Atbilstoši šī raksta iecerei nav paredzēts plašāk aplūkot Mārtiņa Zīles medicīniskos pētījumus par iekšējo slimību problēmām un klīnisko fizioloģiju (kaut gan tajos atrodami daudzi secinājumi, kas nav zaudējuši vērtību arī mūsu dienās), ne abas viņa filozofiskā rakstura monogrāfijas "*Über das Weltbild des Arztes und den Sinn der Krankheit. Ein Apell zur Lebenssynthese*" (1934) un "*Das Urphaenomen*

des Lebens. Seine naturwissenschaftliche, ärztliche und weltanschauliche Geltung" (1937). Par abām pēdējām varam teikt, ka tās turpina un izvērš viņa 20. gadu runās un rakstos izteiktās domas, cenšoties tām piešķirt filozofisku vispārinājumu. Profesionāla filozofa vērtējumu par šīm grāmatām sniedzis Pauls Jurevičs pārskatā par filozofijas attīstību valsts 20 gados: "[...] M. Zīle savus uzskatus pamato ar ļoti dzīvīgiem salīdzinājumiem un arī piemēriem no ārsta prakses. Viņa opozīcija vienpusīgai mehānistiskai pieejai dzīves parādībām un garīgo faktoru līdzdalības atzīšana, tāpat arī zināma logosa pieņemšana pasaules struktūrā, vārdu sakot, viņa medicīniskās reformkustības vispārīgās tēzes pilnīgi sakrīt ar vitālistīgi ievirzītās modernās dabas filozofijas atzinumiem. Turpretim veids, kā viņš savu mācību pamato un ievieš jaunus jēdzienus, gluži neapmierina to ideālu, ko sev izveidojusi zinātniskās filozofijas metodoloģija.¹" Ar šo darbu tulkošanu latviešu valodā pēdējā laikā aktīvi nodarbojas ārkārtas profesors Valdis Pīrāgs.

Hronoloģiski senākā M. Zīles runa Rīgā, kas tika nolasīta 1922. gada 30. aprīlī, bija viņa iestāju lekcija, stājoties fakultātes terapijas klīnikas direktora amatā. Lai labāk izprastu tās kontekstu, vēlams precizēt, ko starpkaru Latvijas Universitātes kontekstā nozīmēja iestāju lekcija (vāciski – *Antritts-Vorlesung*, reizēm 20. gadu literatūrā to sauca arī par iestāšanās lekciju vai iestājelekciju). Šādu publisku lekciju noturēja mācībspēks, kurš bija nupat uzsācis savu akadēmisko darbu attiecīgajā augstskolā (pārņākdams no citas universitātes vai arī iegūdamas *venia legendi* tiesības), un tajā parasti mēdza aplūkot konceptuālas noteiktas zinātņu nozares problēmas un paust lektora viedokli dažos nozīmīgos jautājumos. Tās tematika parasti tika izvēlēta tā, lai aplūkotie jautājumi spētu ieinteresēt arī citu nozaru pārstāvjus, tādēļ tajā parasti netika skatītas dziļi specializētas problēmas. Atbilstoši Universitātes padomes ieteikumam iestāju lekcijas bija

---

¹ Jurevičs, P. 5. Filozofija, psiholoģija un pedagoģija / Zinātne Tēvzemei divdesmit gados 1918–1938. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 83.–112. lpp.

vēlams nolasīt svētdienās ap pusdienas laiku, lai tās varētu apmeklēt katrs interesents.

Lekcijas publicētais teksts¹, kas pēc redakcijas norādes gan ir stipri īsināts un pa daļai zaudējis brīvas runas raksturu. M. Zīle tā iesākumā minēja lielo pretrunu starp bagātīgi uzkrāto empīrisko faktū materiālu un visai pieticīgajiem panākumiem daudzu pamatjēdzienu noskaidrošanā. Definējot, ka terapijā jāmeklē jauni ceļi, autors norāda, ka šai lekcijā viņš centīsies izskaidrot savus principus klīniski pedagoģiskajā darbībā. Ja tiktu rasti šādi jauni ceļi, tad topošie ārsti varēs rast atbildi uz diviem pamatjautājumiem "Kā atrodams no diagnozes ceļš uz terapiju? Kas ir slimība?"², kuri pēc būtības saplūst vienā. Par paradoksālu tādēļ jāuzskata situācija, ka ceļš no diagnozes uz terapiju, ko ik dienas veic katrs ārsts, nemaz nav tik skaidrs un ir tālu no pilnības. Deklaratīvā līmenī gan allaž tiek citēts klasiskais latīņu aforisms "*qui bene diagnoscit, bene curat*"³, taču mācību grāmatās nav rodams izskaidrojums par terapijas atkarību no noteiktās diagnozes⁴. Tikpat deklaratīvs ir arī aicinājums, ka terapijai jābūt individualizētai, ja nekur netiek sīkāk paskaidrots, kā to lai saprot un kā to var panākt praksē. Visi minētie apstākļi, pēc M. Zīles vārdiem, ļauj argumentēt nepieciešamību pārskatīt klīniskajās disciplīnās lietotos pamatjēdzienus.

Atbilstoši M. Zīles viedoklim viens no neskaidrību un neveiksmju cēloņiem ir tas, ka ne studentiem, ne ārstiem nav pietiekamas skaidrības par to, kas ir slimība, jo tieši šis jēdziens apvieno gan diagnozi, gan ārstēšanu. Turklāt nelaime slēpjas nevis viena vai otra autora mazāk vai vairāk veiksmīgi izvēlētajā slimības vispārīgā definīcijā, bet gan konceptuālajā pieejā, ka slimības jēdziena definēšana kopš šūnu patoloģijas tēva Rūdolfa fon Virhova darbiem tikusi uzticēta analītiskai

---

¹ Zīle, M. Par slimību klīnisko jēgumu. Kas ir slimība? Latvijas Ārstu Žurnāls, 1923, Nr. 1, 2.—8. lpp.

² Turpat.

³ Kas labi nosaka diagnozi, tas labi ārstē.

⁴ Zīle, M. Par slimību klīnisko jēgumu. Kas ir slimība? Latvijas Ārstu Žurnāls, 1923, Nr. 1, 2.—8. lpp.

disciplīnai, proti, patoloģiskajai anatomijai¹. Taču šī nozare labi atklāj to sevišķo, kas piemīt un ir raksturīgs katrai konkrētai slimībai, bet mazāk sekmīgi spēj nodrošināt pētniekus ar vispārinātām atziņām. Tādēļ lekcijas autors uzsver, ka slimība nav vienīgi atsevišķas traucētās šūnu funkcijas, bet gan sarežģīts dažādu procesu mijiedarbības vai, pēc M. Zīles iemīļotā teiciena, korelācijas traucējumu rezultāts. Līdz ar to dažādu pretrunīgu norišu apzināšana ikvienā slimības gadījumā ir būtiska, lai nošķirtu tās parādības organismā, kuras ārstēšanas gaitā mazināmas, no tām, kuras sekmējamās un veicināmas.

Nemot vērā visu iepriekš teikto, M. Zīle izvirza vairākas būtiskas atziņas, kas raksturo viņa pieeju iekšķīgo slimību docēšanai kopumā. Pirmkārt, tā ir ideja, ka vispārinātu izpratni par slimību kā bioloģisku fenomenu nespēj dot medicīnas teorētiskās disciplīnas, bet gan klīniskā medicīna, it īpaši iekšķīgās slimības. Otrkārt, nav tīri funkcionālu vai tīri anatomisku slimību, jo katrā vairāk vai mazāk izpaužas abi elementi, tādēļ iespējams, ka organisms ir slim, kaut gan šūniņas ir anatomiski veselas, vai pretēji – indivīds var būt vesels, kaut gan tā šūnās vērojamas anatomiska rakstura pārmaiņas². Šāda praktiskā medicīnā visai bieži novērojama situācija var likties absurda, raugoties no patoloģiskās anatomijas viedokļa, taču tā ir loģiska, ja slimību izprot kā korelācijas traucējumus. Dziļāku vispārinātu izpratni par slimībām tādēļ būtu jādod iekšķīgo slimību klīnikai, kura nedrīkst aprobežot savus pienākumus vienīgi ar atsevišķu slimību simptomu izskaidrošanu, bet tai nepieciešama tāda slimības definīcija, kas ļauj rast ceļu uz racionālu terapiju.

“Pēc vecajiem uzskatiem [...] terapeitiskajai klīnikai savi klausītāji, nākošie ārsti, tikai jā māca dziedēt slimniekus, vismaz viņu ciešanas mazināt jeb atvieglināt. Tas ir tiešām augsts ārsta uzdevums. Bet ar to vēl neizbeidzas ārsta pienākums. No visām terapeitiskām metodēm

---

¹ Zīle, M. Par slimību klīnisko jēgumu. Kas ir slimība? Latvijas Ārstu Žurnāls, 1923, Nr. 1, 2.–8. lpp.

² Turpat.

it īpaši viena terapeitiskai klīnikai stipri jāievēro. Tā ir profilaktiskā metode. Jāmāca nevien ārstēt slimības, bet arī, kā no tām var daudz-
kārt izsargāties.¹”

Atbilstoši LU dibināšanas aktā iedibinātajai tradīcijai katros uni-
versitātes gadaspētņos kāds ievērojams un pieredzējis mācībspēks, bieži
vien tālaika rektors, teica akadēmisku runu. Šīs runas tēmu parasti
izvēlējās ar nodomu, lai tā spētu ieinteresēt visu fakultāšu pārstāvjus
un svinīgā pasākuma viesus. Parasti rektors šo runu teica pirmajā
rudenī pēc stāšanās amatā, bet otrajā rektora darba gadā lūdza kādu
profesoru, kas to uzņemtos. Tad nu otrais LU rektors oftalmoloģijas
profesors Jānis Ruberts LU piecu gadu jubilejas svinīgajā aktā to teikt
aicināja M. Zīli. Tēmas izvēle “Par miršanas un nemirstības problē-
miem no ārsta viedokļa²” varēja likties visai neparasta, par ko arī ora-
tors jau pašā runas sākumā sniedza skaidrojumu, ka dzīvība un nāve
ir “katra domājoša cilvēka pamata problēmi³”. Pēc autora domām, šis
ir tāds jautājums, kas spēj palīdzēt izprast universitātes uzdevumus,
kas ir “patiesību izplatīt un patiesību izpētīt⁴”. Uzsverot, ka šīs dzīves
mīklas izzināšanai nododas dažādu profesiju pārstāvji (filozofi, teologi,
biologi u. c.), M. Zīle atzīst, ka ārstam ir īpašas tiesības spriest par šo
problēmu, jo jau pati profesija viņam liek vienlaikus būt gan dabas
zinātniekam un biologam, gan filozofam, dvēseles ganam un turklāt
vēl arī māksliniekam. Kaut gan modernā medicīna vairāk nododas
cilvēka ķermeņa slimību ārstēšanai, tomēr M. Zīle aicina nepiemirst,
ka pacientam ir arī dvēsele, par kuru tāpat jā rūpējas. M. Zīles izpratni
raksturo šāds izteikums: “[..] kas tad pēc ārsta uzskata ir dvēsele? Uz
šo jautājumu jāatbild: Pašu dvēseli ārsts neatrod nekur ķermenī; bet

---

¹ Zīle, M. Par slimību klīnisko jēgumu. Kas ir slimība? Latvijas Ārstu Žurnāls, 1923, Nr. 1, 2.–8. lpp.

² Zīle, M. Par miršanas un nemirstības problēmiem no ārsta viedokļa. Izglītības
Ministrijas Mēnešraksts, 1924, Nr. 11, 449.–458. lpp.

³ Turpat.

⁴ Turpat.

tas tomēr nenozīmē, ka viņa pavisam neeksistē. Ārsts pašu dvēseli nekur neredz, bet viņš atklāj visur viņas darbību.¹"

Pēc viņa izpratnes, dvēselei ir metafiziska principa loma, kas izpaužas, piemēram, veģetatīvās nervu sistēmas saskaņotajā darbībā. Turklāt šai ziņā tikai vienkāršoti var saskatīt abu veģetatīvās nervu sistēmas daļu darbības antagonismu, jo, dziļāk ieskatoties, tās abas darbojas kopīga mērķa vārdā savstarpējā partnerībā. Runājot par to, M. Zīle iztirzā divus savus iemīļotākos salīdzinājumus, proti, korelācijas starp dažādām orgānu funkcijām un dažādu šūnu darbības kontrpunktēšanu. Harmonija, kura ārstam jāizprot un jācenšas atjaunot ārstēšanas gaitā, līdzinās lielam orķestrim, kurā "katrs muzikants, t. i. katra šūniņa spēlē noteiktu melodiju, kurai jāsakān ar organisma kopējo ritmu". "Ši milzu orķestra diriģenta zizlis ir veģetatīvā nervu sistēma: pēdējo izmanto imateriālais diriģents, lai ar šo milzu orķestri uzvestu dzīvības simfoniju."²

Kaut gan visumā šie spriedumi ietilpst visai raksturīgu vitālistiski ievirzītu uzskatu sistēmā, tomēr M. Zīle no tā izdara būtisku secinājumu, ka mūžības problēmu sapratni ārstu izglītības ietvaros jābalsta uz trim kategorijām: 1) eksakti zinātnisku analīzi; 2) loģiku un 3) pārdomām, kuras sniedzas metafizikā. "Ārsts kā eksakts zinātnieks parādības salīdzina, viņas apraksta un analizē, klasificējot, mērījot un sverot. Ārsts kā garazinātnieks izved loģiskus slēdzienus, strādā pie sintēzes un meklē ideju. Ārsts kā metafiziķis cenšas izdibināt cilvēka likteni."³ Šis uzskats pilnībā raksturo paša M. Zīles nostāju, ka analīze un sintēze abas ir vienlīdz nepieciešamas kā zinātnē, tā praktiskā ārsta darbībā, tāpēc analītisko metožu vienpusīga izcelšana, kas sākusies 19. gadsimta sākumā, nevar būt ilgstoša, un tai neizbēgami jāseko sintētiskās pieejas uzplaukumam. Gluži iespējams, ka tieši šo uzskatu

---

¹ Zīle, M. Par miršanas un nemirstības problēmiem no ārsta viedokļa. Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1924, Nr. 11, 449.–458. lpp.

² Turpat.

³ Turpat.

dēļ viņš vēlāk guva plašu ievēriību pieredzējušu, vācu kultūrai tuvu internistu vidū, taču pārlietu biežā dvēseles problēmu piesaukšana varēja atsvešināt (un liekas arī distancēja) no viņa kritiski noskaņotus jaunus cilvēkus (kaut vai ņemot visai nesaudzīgo Annas Sakses vērtējumu romānā "Dzirksteles naktī"). Iespējams, ka šo traģisko pretrunu M. Zīle apzinājās arī pats, jo viņš runas beigās uzsvēra, ka būt profesoram nozīmē ar drosmi apliecināt savu pārliecību (pat tad, ja tā citiem varētu nepatikt). Runas nobeigumā M. Zīle citēja paša tulkojumu vienai no savām iemīļotākajām četrpindēm, kuru sacerējis vācu ķirurgs K. L. Šleihis un kuru, pēc K. Rudzīša liecības, viņš bieži mēdzis atkārtot lekcijās studentiem:

"Uz vissmalkākajām nervu stīgām
Spēlmans savu dziesmu pauž;
Pirkstus gan tu jūti slīdam,
Pašu skats tavs nenojauš!"

Nākamā būtiskā M. Zīles runa tika nolasīta I Latvijas Ārstu un zobārstu kongresā 1925. gada 11. septembrī. Būdams Latviešu ārstu biedrības priekšsēdētājs un kongresa prezidents, viņš apņēmas teikt akadēmisku priekšlasījumu pirmajā plenārsēdē. Raksta veidā tā publicēta iespiestajos šī kongresa materiālos¹, bet pēc tam vāciski piecos turpinājumos nedaudz pārveidotā variantā bija lasāma arī "*Wiener Klinische Wochenschrift*". Tā iesākumā autors izvirzīja tēzi, ka medicīnā iestājies jauns nemiera laikmets, jo vairs neapmierina tie agrāki uzskati un jēdzieni, kurus vēl nesen uzskatīja par stipriem pamatiem. It īpaši, viņaprāt, neapmierinātība vērojama iekšējajās slimībās, proti, pretiškības dažādu autoru uzskatos noved pie atziņas, "vai pareizs ir pats ceļš, pa kuru virzās terapeitiskā doma"². Taču nepareizas domas viegli var novest pie nepareizas rīcības.

¹ Zīle, M. Slimība un higiēnēze. Korelācijas patoloģija un korelācijas terapija / I Latvijas ārstu un zobārstu kongresa darbi. 11.–13. sept. 1925. Rīga: Kongresa izpildu komitejas izdevums, 1926, 23.–31. lpp.

² Turpat.

Un te galvenais būtu noskaidrot, kas tad dziedē slimību – ārsts vai daba pati. Pat atzīstot, ka daudzos gadījumos daba nespēj dziedēt, jāatceras, ka visos gadījumos tomēr “eksistē izveseļošanās spējas potencieli, un ideāls ārsts būs tas, kurš potenciālos dziedēšanas faktoros spēj pārvērst aktuālos”¹. Un tieši šo faktoru izpēte pagaidām, pēc Zīles domām, noritējusi neapmierinoši, jo ir gan sarakstīta plaša literatūra par slimību patoģenēzi, proti, par to, kādi mehānismi noved pie tās attīstības, bet trūkst pat pamatjēdzienu par procesiem, kas noris organismā, lai tajā atjaunotu veselības stāvokli. M. Zīle te atsaucas uz savu iestāju lekciju Odesā 1918. gadā, kas diemžēl nav publicēta un pieejama visā pilnībā, kurā viņš piedāvājis nosaukt šo mācību par higoģenēzi kā pretstatu patoģenēzei. Par nožēlošanu šis vērtīgais un konceptuāli nozīmīgais M. Zīles ieteikums savulaik neguva plašāku atsaucību (nevar izslēgt, ka tam par šķērsli bez valodas barjeras bija arī sarežģītā autora izteiksme un grūti uztveramās idejas par korelāciju patoloģiju), tāpēc 20. gadsimta 60. gados šo ideju no jauna atkal aktualizēja gan padomju pētnieki (izmantojami citu terminu – sanoģenēze), gan amerikāņi, ieteikdami mācību par salutoģenēzi, proti, par mehānismiem, kas ļauj veselību uzturēt un saglabāt.

Viena no M. Zīles idejām šai virzienā saistās ar izpratni par to, ka atveseļošanos (un arī veselības nostiprināšanu) iespējams panākt, sekmējot un atjaunojot saskanīgu visu orgānu un organisma sistēmu mijiedarbību vai, atbilstoši korelācijas patoloģijas izteiksmei, novēršot diskorelāciju. Turklāt, pēc viņa domām, vissvarīgākais zudušo korelāciju atjaunošanā ir audu šķidrumu cirkulācijas veicināšana, jo tā tieši iespaido veģetatīvo nervu sistēmu. Mudinot kolēģus veikt pētījumus par higoģenēzi, viņš atzīst, ka tad nepieciešams arī cits skats uz fizioloģiju un farmakoloģiju, proti, korelācijas fizioloģija un farmakoloģija,

---

¹ Zīle, M. Slimība un higoģenēze. Korelācijas patoloģija un korelācijas terapija / I Latvijas ārstu un zobārstu kongresa darbi. 11.–13. sept. 1925. Rīga: Kongresa izpildu komitejas izdevums, 1926, 23.–31. lpp.

kuras tad palīdzēs praktizējošam ārstam risināt sarežģītāko viņa ikdienas uzdevumu, proti, atrast pāreju no pareizas slimības diagnostikas uz tās terapiju.

Jāuzsver, ka M. Zīle nav aprobežojies vienīgi ar vispārīgiem pārspridumiem par higiēnēzi, bet centies tos pielāgot tuberkulozes terapijai, nolasīdams šī kongresa iekšķīgo slimību sekcijas sēdē referātu par tuberkulīna terapiju¹. Tajā viņš ar zināmu ironiju norāda, ka daudzie pētījumi par imunitātes īpatnībām tuberkulozes slimniekiem gan ļāvuši veidoties plašam "imunitātes žargonam" (modes vārdiem, kurus labprāt visi lieto, apcerot šos jautājumus), bet devusi visai maz faktū materiāla tās higiēnēzes izpratnei. Tādēļ daudzi fakti jāpārvērtē no higiēnēzes viedokļa, lai izprastu, kuras parādības organismā uzskatāmas par vēlamām un pastiprināmām, bet kuras – ne.

Mārtiņš Zīle pieder pie tiem visai retajiem LU profesoriem, kuram bija iespēja atkārtoti uzstāties ar akadēmisko runu universitātes gadāsvētkos. Pirmā, kas bija teikta 1924. gadā, visai detalizēti jau aplūkota, bet otrā notika trīs gadus vēlāk, kad M. Zīle bija LU rektors. Apzinādamies, ka viņam šāds laimīgs gadījums paver iespēju izvērst iepriekš izteiktās domas, viņš savu runu nosauca "Kauzalitāte un finalitāte zinātnē un dzīvē"². Sekojot tolaik populārajai Osvalda Špenglera teorijai par civilizāciju kā norieta un pagrimuma ceļu, runātājs konstatēja, ka par spīti progresam cilvēces miesīgais, garīgais un ētiskais veselības līmenis sāk grīmt. Meklējot šādas tendences cēloņus, M. Zīle izvirza retorisku jautājumi: "Vai zinātniskas domu kļūdas nav bijušas par iemeslu tam, ka visa kultūras pasaule miesīgi un garīgi cieš? Jo neaizmirsīsim: ja nepareizi domājam, tad dzīvojam arī nepareizi."³

---

¹ Zīle, M. Aforismi par tuberkulīna terapiju / I. Latvijas ārstu un zobārstu kongresa darbi. 11.–13. sept. 1925. Rīga: Kongresa izpildu komitejas izdevums, 1926, 73.–78. lpp.

² Zīle, M. Kauzalitāte un finalitāte zinātnē un dzīvē. Latvijas Universitātes Raksti, 1928, XVIII, 3.–16. lpp.

³ Turpat.

Šo problēmu iztīrējot, viņš atkal ķeras pie medicīnas svarīgākās daļas – dziedniecības (terapijas jeb ārstēšanas mākslas) trūkumu analīzes. Par pamattēzi kļūst apgalvojums, ka “sekmīga dziedniecības [...] attīstība tiek pa lielākai daļai aizkavēta caur to, ka pietiekoši neizšķir “zināšanas” un “atziņas” jēdzienu relatīvo saturu¹”. Ja zināšanas ir noteikta veida faktu apkopojumi, tad vienīgi sekmīgas sintēzes rezultātā (“caur šo faktu kontrapunktēšanu, t. i. loģisku abstrakciju²”) iespējams nonākt pie atziņas. Savukārt daudzas daļatziņas ļauj nonākt līdz vienotai kopatziņai. Taču vienlaikus tas slēpj sevī būtisku draudu, ka daļatziņu iegūšanas procesā var būt pieļautas kļūdas, tādēļ arī dziedniecībai nepieciešamās kopatziņas bieži vien izrādās nepareizas. Atbilstoši savai pieredzei un uzskatiem M. Zile bargi kritizēja to, ka cēloniskās (kauzālās) pieejas absolutizēšana nav viens no būtiskākajiem kļūdu avotiem, jo šādā ceļā iespējams izprast, kādi faktori izraisa tās vai citas patoloģiskās norises, taču no šī skatu punkta nav iespējams tik pārliecinoši spriest par higioģenēzes mehānismiem, proti, norisēm, kas vismaz potenciāli var novest pie izveseļošanās. Lai to pārvarētu, referents ieteica atgriezties pie savulaik proponētā finalitātes (mērķtiecības) principa, kuru savulaik postulējis jau embriologs K. E. fon Bērs (Baer) un vairāki viņa laikabiedri. Viņš plašāk analizēja jau atkārtoti izmantotos piemērus par to, ka starp dažādiem procesiem organismā īsta antagonisma nemaz nav vai arī tas par tādu tiek uzlūkots no dogmatiskām kauzalitātes pozīcijām, bet no finalitātes viedokļa ikviens antagonisms ir partnerība, kas palīdz uzturēt nepieciešamo spraigumu un sekmē atveseļošanos. Ja minētais ir patiesība, tad iespējama principiāli jauna slimības definīcija: “Slimība ir organismam adekvātas finalitātes trūkums. Izveseļošanās ir finalitātes atgūšana.³”

---

¹ Zile, M. Kauzalitāte un finalitāte zinātnē un dzīvē. Latvijas Universitātes Raksti, 1928, XVIII, 3.–16. lpp.

² Turpat.

³ Turpat.

Pārnesot minētās atziņas uz sabiedrību, M. Zīle apgalvoja, ka materiālistiski mehānistiskas (kauzālas) pieejas dēļ strauji pieaug zināšanas (uzkrātie un aprakstītie fakti), bet visai lēni pieaug atziņa par tiem. Tas skaidrojams tādējādi, ka no četrām dzīvības izpētes pakāpēm: 1) kauzāla atkarība, 2) kauzālu momentu korelatīvs sakopojums, 3) partneriska iestādīšana un 4) fināla darbošanās, materiālistiskā pieeja absolutizē pirmo, par otro zina maz, bet par trešo un ceturto tā turpretim pat negrib zināt. Tad nu arī sabiedrības dzīvē kauzālo principu absolutizēšana izceļ antagonismu (jebkurā tā formā kā rasu, šķiru vai ticību naidu), bet mazina tās produktivitāti un satiecību. Šāds stāvoklis prasa, lai augstskola sniegtu studentiem ne vien zināšanas (resp., faktus), bet arī izglītību, proti, kvalitatīvu saprašanu.

Savā trešajā akadēmiskajā runā¹, kas veltīta valsts neatkarības proklamēšanas desmit gadiem, M. Zīle turpina iesākto domu par dziļāko universitātes misiju. Pēc atkārtota uzsvēruma, ka iestājusies krīze un sagrīļojušies kultūras pamati, viņš krasi noliedz pesimistisko atziņu, ka visu šo parādību galvenais iemesls ir cilvēka daba, jo tie kļuvuši sliktāki. Viņaprāt, šāds skaidrojums ir pareizs, ja pieņem, ka cilvēki nav izglītoti pareizā domāšanā. Un no tā var viegli nonākt līdz nākamajam secinājumam, ka vismaz zinātnēs, kuras pētī cilvēkus, kaut kas nevirzās vēlamajā virzienā. Taču nav pamata šķirt vienu zinātņu grupu no citām, jo “zinātne pastāv tikai pateicoties cilvēkam un tikai priekš cilvēka” “pavisam bez jebkādas attiecības uz cilvēka dzīvi nav iedomājama neviens zinātnes disciplīna”². Pārspriežot universitātes attiecības ar patiesību, M. Zīle noliedz, ka tā varētu būt patiesības templis (jo tad tā vismaz kādam būtu jau zināma) vai vieta, kur patiesību meklē (tā nav gatava lieta, kas atrodama), bet gan zinātnisks centrs,

---

¹ [Zīle, M.] Vai Universitātei pieder tautas vadoņu audzinātāja loma? Latvijas Universitātes Raksti, 1928, XIX, 456.–468. lpp.

² Turpat.

³ Turpat.

kur patiesību konstruē. Līdz ar to universitātes mērķis ir audzināt tādus absolventus, kuri būtu spējīgi ne tikai iegūt jaunus faktus, bet arī spētu gūt jaunas atziņas. Lai to panāktu, studentiem nepieciešams dot gan piemērotus darba rīkus (resp., metodes) un prasmes tos pareizi lietot. Viņaprāt, neizpratne par šiem pamatjautājumiem nereti izraisa priekšstatu par universitāti kā nedzīvu disciplīnu summu, bet šo disciplīnu pārstāvjos – nesaprašanos vai pat naidīgumu. Plašāk attīstot savu domu, ka visās zinātnēs vietā ir gan kvalitatīvas, gan kvantitatīvas pētīšanas metodes, tikai atkarā no izpētes objekta to nozīmība mainās, M. Zīle uzsver, ka korelāciju noskaidrošana nav sveša nevienai no tām. Līdz ar to M. Zīle runas nobeigumā īpaši akcentēja, ka viens no universitātes programmu pilnīgošanas uzdevumiem ir saistīts ar to, ka lielāka vērtība jāvelti visu zinātņu nozaru sintētiskai kopdarbībai. Tikai tad, ja, pēc rektora M. Zīles novēlējuma, LU centīsies attīstīt šo sintētisko pieeju, neraugoties uz to, ka nekur citur tāda vēl nav uzsākta, tai ne vien piederēsies tautas vadoņu audzinātājas loma, bet viņa būs spējīga to arī īstenot.

Šeit izklāstītās idejas tālāk tika attīstītas M. Zīles monogrāfijās un plaši iztirzātas minētajos kongresos. To aplūkošana paliek ārpus šī raksta ietvariem, jo vērā ņemamas atziņas tajā pauda arī daudzi citi runātāji, tādēļ būtu vienpusīgi analizēt tikai viņa domas. Dažas no šīm idejām vēlāk guva plašāku ievēribu ASV pēc Otrā pasaules kara (piemēram, domas par sintētiskāku pieeju medicīnas izglītībai, nesaskaldot to daudzās nozarēs vienīgi docētāju un pētnieku ērtības labad, izstrādājot problēmorientētas studiju programmas u. c.), tikai tad tajās nebija atsauču uz Eiropā notikušajiem kongresiem un tur radušos plašo literatūru. Taču skaidrs, ka objektīva situācijas analīze rosināja virzīt domas līdzīgā virzienā. Varētu rasties jautājums, kāpēc M. Zīle nemēģināja (izņemot paša lekciju kursus, kuri gan pēc tālāka studentu liecībām reizumis bijuši pārāk nekonkrēti un vispārīgām pārdomām velīti) iedzīvināt savas idejas LU Medicīnas fakultātē. Domājams, ka te varētu būt dažādi skaidrojumi, taču visticamāk ar

lielām pūlēm nesen izveidotajā universitātē ne vien medicīnā, bet arī citās fakultātēs dominēja zināms konservatīvisms un atturība pret maz pārbaudītiem modernizācijas priekšlikumiem. Iespējams, ka šo noskaņu juta arī M. Zīle pats, jo nekur nav dokumentēti viņa priekšlikumi par radikālākiem pārkārtojumiem mācību plānos. Visdrīzāk viņa pārliecība bija tāda, ka ar šīm idejām jāiepazīstina citi profesori, lai viņi pārdomu rezultātā paši spētu pieņemt šādu viedokli, nevis jācenšas viņus aktīvi pārliecināt.

Avoti un literatūra

1. Latvijas Augstskolas Organizācijas Padomes protokoli (1919–1921). LVVA 7427. f., 6. apr., 1. lieta.
2. Latvijas Universitātes Padomes protokoli (1922–1926). LVVA 7427. f., 6. apr., 2. lieta.
3. Latvijas Universitātes Padomes protokoli (1927–1931). LVVA 7427. f., 6. apr., 3. lieta
4. Materiāli par Universitātes pastāvēšanas svētku svinīgajiem aktiem (02.09.1925.–25.09.1929.). LVVA 7427. f., 6. apr., 21. lieta.
5. Ziņas par izstādēm, svinīgām sapulcēm, kongresiem, konferencēm, iestāju lekcijām (21.03.1925.–30.04.1928.). LVVA 7427. f., 6. apr., 26. lieta.
6. Ziņas par izstādēm, svinīgām sapulcēm, kongresiem, konferencēm, iestāju lekcijām (03.05.1928.–01.02.1930.). LVVA 7427. f., 6. apr., 27. lieta. 677. lp.
7. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes sēžu protokoli 1921./1922. māc. g. LVVA 7427. f., 6. apr., 391. lieta.
8. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes sēžu protokoli 1922./1923. māc. g. LVVA 7427. f., 6. apr., 392. lieta.
9. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes sēžu protokoli 1923./1924. māc. g. LVVA 7427. f., 6. apr., 393. lieta.

10. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes sēžu protokoli 1926./1927. māc. g. LVVA 7427. f., 6. apr., 396. lieta. 24.
11. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes sēžu protokoli 1929./1930. māc. g. LVVA 7427. f., 6. apr., 399. lieta. 25.
12. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes sēžu protokoli 1930./1931. māc. g. LVVA 7427. f., 6. apr., 400. lieta. 26.
13. Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes sēžu protokoli 1937./1938. māc. g. LVVA 7427. f., 6. apr., 407. lieta.
14. Augstākās tehniskās izglītības vēsture Latvijā. 2. daļa. Tehniskās fakultātes Latvijas Universitātē, Rīgas Universitātē, Latvijas Valsts universitātē 1919–1958. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2004, 108.–109. lpp. 27.
15. **Baltiņš, M.** Latvijas Universitātes Rakstu tapšana un attīstība: 1921–1943 / *Latvijas Universitātes Raksti: Zinātņu vēsture un muzejniecība*. 2005, 684. sējums, 9.–26. lpp. 28.
16. **Jurēvičs, P.** 5. Filozofija, psiholoģija un pedagogija. / *Zinātne Tēvzemei divdesmit gados 1918–1938*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 83.–112. lpp. 29.
17. **Krūmiņš, A.** Kristaps Morbergs 1844–1928. / *Kristaps Morbergs*. Rīga: Jumava, 2002, 15.–138. lpp. 30.
18. *Latvijas Ārstu Žurnāls*, 1933, Nr. 1/2, 3.–11. lpp. 31.
19. *Latvijas Universitāte 1919–1929*. Rīga: Latvijas Universitātes izdevums, 1929, 474.–477. lpp. 32.
20. *Latvijas Universitātes piecgadu darbības pārskats 1919–1924*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1925, 197.–198. lpp. 33.
21. **Lazovskis, I.** Iekšējo slimību klīnikas / *Stradiņa slimnīca*. Rakstu vainags deviņdesmitgadē. Rīgā, 2000, 96.–107. lpp.
22. **Rudzītis, K.** 3. Iekšējo slimību klīnikas / *Zinātne Tēvzemei divdesmit gados 1918–1938*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1938, 273.–275. lpp.
23. **Rudzītis, K.** Klīniski un kolloīdkīmiski pētījumi par paradoksām reakcijām = *Klinisches und kolloidchemisches [Untersuchungen] über paradoxe Reaktionen*. Rīga, 1932, 154 lpp.

24. **Vēliņš, J.** *Mana gaismas pils*. Atmiņas. Sidnejas latviešu biedrība un Selonijas Sidnejas kopa, 1988, 64 lpp.
25. *Verhandlungen der ersten Konferenz zur Förderung medizinischer Synthese*. Herausgegeben von M. Sihle. Rīga: Valters und Rapa, 1931, 297 S.
26. **Vīksna, A.** Slimnīca 20. gadsimta pirmā pusē / *Stradiņa slimnīca*. Rakstu vainags deviņdesmitgadē. Rīga: Paula Stradiņa klīniska universitātes slimnīca, 2000, 22.–31. lpp.
27. **Zīle, M.** *Aforismi par tuberkulīna terapiju* / I. Latvijas ārstu un zobārstu kongresa darbi. 11.–13. sept. 1925. Rīga: Kongresa izpildu komitejas izdevums, 1926, 73.–78. lpp.
28. **Zīle, M.** Kauzalitāte un finalitāte zinātnē un dzīvē / *Latvijas Universitātes Raksti*, 1928, XVIII, 3.–16. lpp.
29. **Zīle, M.** Par miršanas un nemirstības problēmiem no ārsta viedokļa. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1924, Nr. 11, 449.–458. lpp.
30. **Zīle, M.** Par slimību klīnisko jēgumu. Kas ir slimība? *Latvijas Ārstu Žurnāls*, 1923, Nr. 1, 2.–8. lpp.
31. **Zīle, M.** *Slimība un higiēnēze. Korelācijas patoloģija un korelācijas terapija*. I. Latvijas ārstu un zobārstu kongresa darbi. 11.–13. sept. 1925. Rīga: Kongresa izpildu komitejas izdevums, 1926, 23.–31. lpp.
32. [Zīle, M.] Vai Universitātei pieder tautas vadoņu audzinātāja loma? *Latvijas Universitātes Raksti*, 1928, XIX, 456.–468. lpp.
33. **Айвар, Ю. П.** Жизнь и деятельность профессора М. Зиле. *Из истории медицины*. Рига: Изд. АН Латвийской ССР, 1963, с. 247–252.

J. Garshorn

Leisere

LVU SVEŠVALODU FAKULTĀTES DOCĒTĀJU
JEĻENAS GOROHOVAS (NAGLAS)
UN SĀRAS CISERES
IEGULDĪJUMS ANĢĻU VALODAS SKOLOTĀJU
IZGLĪTOŠANĀ 1960.–1980. GADOS

Gandrīz katrs pedagogs savā mūžā radījis nezūdošas vērtības, ko pārmantojuši viņa audzēkņi vai kolēģi un, tās papildinot un pārveidojot, nodevuši tālāk jaunajai paaudzei.

Lai labāk saprastu tagadnes un nākotnes procesus svešvalodu skolotāju sagatavošanā un viņu personību veidošanā, jāatskatās uz nesenā pagātnē uzkrāto pieredzi. 21. gadsimta sabiedrībā pastāv daļēji noliedzīga attieksme pret pēckara laika posmu izglītībā, tādēļ nepieciešams atsijāt graudus no pelavām, nodrošinot vērtīgo ideju saglabāšanu un attīstīšanu, neatkārtojot iepriekšējo paaudžu kļūdas.

Latvijas skolās un augstskolās vēl joprojām strādā skolotāji un mācībspēki, kurus šajā grūtajā profesijā ievadīja LVU Svešvalodu fakultātes docentes Sāra Cisere (1920.27.12.–1996.08.04.) un Jeļena Gorohova (Nagla) (1925.02.06.–1998.05.08.). Daudzi pedagogi, arī šī raksta autore un viņas kolēģi LU Moderno valodu fakultātē, ar pateicību piemin abas docētājas, kuras prata studentus ieinteresēt arī bez video, datoru un interneta palīdzības – galvenokārt ar savas pārlicības spēku, ar dziļu zināšanu un pieredzes palīdzību.

Lai apzinātu S. Ciseres un J. Gorohovas (Naglas) ieguldījumu svešvalodu mācīšanas metodikas attīstībā 20. gadsimta 60.–80. gados,

nepieciešams īss ieskats angļu valodas skolotāju izglītošanas vēsturē pēckara posmā.

1944./1945. akadēmiskajā gadā LVU atjaunoja Filoloģijas fakultāti ar tās sastāvdaļu – Ģermāņu filoloģijas nodaļu, kurā ietilpa arī Angļu valodas katedra, tās uzdevums bija praktiskās angļu valodas mācīšana savā un citās fakultātēs. Laikā no 1948. līdz 1953. gadam katedra sagatavoja 63 speciālistus¹ – skolotājus, redaktorus, tulkotājus. Grūti spriest par pedagogu profesionālo sagatavotību, jo 4. kursā studentu pedagoģiskā un audzināšanas prakse Rīgas skolās ilga tikai sešas (!) nedēļas². J. Staļina diktatūras laikā aiz “dzelzs priekškara” tika uzskatīts, ka LPSR tautai svešvalodas nav nepieciešamas, tās esot pat kaitīgas, tādēļ laikā no 1950. līdz 1958. gadam studentus LVU Filoloģijas fakultātē angļu, vācu un franču valodas specialitātēs neuzņēma: “*Filoloģijas fakultāte*, vadoties no J. V. Staļina darba “Marxisms un valodniecības jautājumi”, gatavo speciālistus – valodniekus un literatūrvēsturniekus šādās specialitātēs: 1) latviešu valodā un literatūrā; 2) krievu valodā un literatūrā.*”³

Pedagoga izglītību svešvalodās šajā periodā, kamēr LVU nebija studentu uzņemšanas Ģermāņu un Romāņu filoloģijas nodaļā, varēja apgūt tikai toreizējā Latvijas Valsts pedagoģiskajā un Skolotāju institūtā, kas 1958. gadā tika iekļauts LVU ar PSRS Augstākās izglītības ministrijas 1958. gada 1. septembra pavēli Nr. 750. Šo mācību iestādi beigušas arī J. Kapļevska (Gorohova) un S. Cisere.

Svešvalodu mācīšanu no iznīcināšanas paglāba jaunās vēsmas, kas sākās pēc N. Hruščova nākšanas pie varas PSKP CK ģenerālsēdētāja amatā. 1961. gada 12. jūlijā PSRS Augstākās izglītības ministrija pub-

---

* Šeit un turpmāk tekstā saglabāta oriģināla ortogrāfija.

¹ Pēteris Stučka Latvijas Valsts universitāte 40 gados (1919–1959). Rīga: LVI, 1959, 152. lpp.

² Turpat, 155. lpp.

³ Latvijas Valsts universitāte. Rīga: LVU, 1953, 16. lpp.

licēja pavēli Nr. 215 "Par svešvalodu apgūšanu augstākajās mācību iestādēs"¹.

Ja 40.–50. gados par vienīgo pareizo tika atzīta gramatikas-tulkošanas metode, tad 1961. gadā izglītības nomenklatūras darbinieki saprata, ka nepieciešama svešvalodas prasmju praktiska apgūšana un to var realizēt, mainot mācību grāmatas, mācīšanas metodiku un iekārtojot svešvalodu kabinetus. Pamatojoties uz iepriekšminēto lēmumu, svešvalodu stundās vispārizglītojošajā skolā skolēnus dalīja grupās, ja klasē bija vairāk nekā 25 audzēkņi, bet pedagoģiskajās augstskolās grupā bija paredzēti 7–10 studenti. Savienotajās republikās plānoja atvērt vismaz 700 skolas, kurās noteiktu skaitu priekšmetu pasniedz svešvalodā.²

PSRS šādu grandiozu pārmaiņu veikšanai nebija pietiekami daudz speciālistu, tādēļ drīz parādījās Nolikums par divgadīgajiem augstākajiem pedagoģiskajiem kursiem, lai sagatavotu kvalificētus svešvalodu pasniedzējus augstskolām³ (PSRS Augstākās izglītības ministrijas 1962. gada 8. janvāra pavēle Nr. 8).

LVU Vēstures un filoloģijas fakultātē no 1962./1963. mācību gada tika atvērti šādi divgadīgi kursi⁴, kuros mācījās arī Lietuvas PSR un Igaunijas PSR kolēģi. No 1965. līdz 1976. gadam tos organizēja Svešvalodu fakultātē. Angļu valodas nodaļā Augstākajos svešvalodu pasniedzēju kvalifikācijas celšanasursos strādāja izcili mācībspēki gan valodas prasmes, gan mācīšanas metodikas jomā: E. Arsa, S. Cistere, A. T. Geniušas, I. Guļāne, M. Pavāra, Ļ. Orlovska, I. Naumova, M. Neilande, T. Zālīte u. c.⁵ Šī raksta autore no savas pieredzes var

---

¹ Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций. Часть 1. Москва: Высшая школа, 1978, стр. 205.

² Там же, стр. 206.

³ Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций. Часть 2. Москва: Высшая школа, 1978, стр. 85.

⁴ LVU Padomes sēde 1963. g. 1. jūlijā. LVA, 1340. f., 10. apr. 42. l. 86. lpp.

⁵ Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātei 50 gadi. Rīga: Zinātne, 1969, 100. lpp.

J. Gorohova (Nagla) ar bērniem 1960. gados

apstiprināt, ka gan teorētiskie kursi, gan pedagoģiskā prakse LVU daudz deva profesionālajā izaugsme.

No 1965. gada līdz 1990. gadam LVU Svešvalodu fakultāte bija galvenais centrs LPSR, kas gatavoja kvalificētus skolotājus, augstskolu un vidējo speciālo mācību iestāžu mācībspēkus, tehniskās un daiļliteratūras tulkotājus, gidus, redaktorus izdevniecībās, radiokomitejā un televīzijā¹.

Fakultāti absolvējuši redzami mūsdienu Latvijas speciālisti valodniecībā, literatūrā, tulkošanas teorijā, pedagoģijā un lietišķajā valodniecībā: profesori S. Ankrava, D. Blūma, M. Brēde, Z. Ikere, V. Ivbulis, I. Kramiņa, T. Koķe, I. Žogla, A. Veisbergs un daudzi citi.

Skolotāju izglītošana bija Svešvalodu fakultātes prioritāte, tādēļ ir svarīgi izpētīt to docētāju veikumu, kuri izaudzināja skolotājus un mācībspēkus vismaz divās paaudzēs un lika pamatus Svešvalodu fakultātes zinātniskajiem pētījumiem pedagoģijā un angļu valodas mācīšanas metodikā.

---

¹ Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātei 50 gadi. Rīga: Zinātne, 1969, 93. lpp.

No 1944. līdz 1958. gadam Filoloģijas fakultātes Angļu valodas katedrā nebija neviena docētāja ar zinātņu kandidāta grādu. 1958. gada 1. septembrī par šīs katedras vadītāju no Latvijas Valsts pedagoģiskā un skolotāju institūta pārcēla docenti M. Vecozolu, kas lasīja svešvalodu mācīšanas metodikas un fonētikas kursus, kā arī vadīja pedagoģisko praksi.

J. Gorohovu (vēlāk: Naglu) uz LVU Filoloģijas fakultāti pārcēla 1958. gada 13. oktobrī no Latvijas Valsts pedagoģiskā un skolotāju institūta*. Arhīva dati liecina, ka viss viņas mūžs saistīts ar LVU – no 1965. gada ar Svešvalodu fakultāti, kad tā kā patstāvīga struktūrvienība atdalījās no Vēstures un filoloģijas fakultātes, līdz pat aiziešanai pensijā 1987. gada 26. decembrī¹.

Kāds bija viņas ceļš uz Latvijas Valsts universitāti un kā izveidojās viņas personība?

Jeļenas Gorohovas (Naglas) ceļš uz zinātņi

Jeļena Kapļevska (vēlāk: Gorohova) dzimusi 1925. gadā Kārsavā, klusā un romantiskā mazpilsētā, kā viņa pati bieži atkārtoja, **manā mīļajā Latgalītē**. Kolēģi vienmēr apbrīnoja viņas sirsnību, mīļumu un patieso gara inteligenci, kas sakņojās ģimenē. Vecāku satiecība, pienākuma apziņa, gribas un pacietības izkopšana bērnos bija šīs ģimenes saliedētības pamati. Kārsavā Kapļevskus atceras kā lepnus, godīgus, strādīgus un izglītotus cilvēkus. Pateicoties neatlaidībai un darba tikumam, Latvijas laikā ģimene bija turīga un visus brīvos līdzekļus ieguldīja bērnu skološanā, jo dzimtas galva Vasilis Kapļevskis uzskatīja, ka atvasēm jāmacās augstskolā – iegūto izglītību neatņems neviena vara, jo gudra galva dos ne tikai maizi, bet arī gara brīvību.

---

* Turpmāk tekstā būs lietots saīsinājums – LVPSI.

¹ LU arhīvs. 7. apr., lieta Nr. 6600.

Kad 1940. gadā Kapļevsku namu apciemoja vietējais partorgs, lai censtos tēvu pārliecināt, ka jaunā vara ģimenei nodrošinās pārticību, viņš izbrīnījies apgalvoja, ka biedrs esot atnācis uz nepareizo māju, lai ejot pie pāris Kārsavas nabagiem, kuriem nekā nav, jo negrib un neprot strādāt, Kapļevskiem visa kā pietiekot.

Diemžēl Kapļevsku dzimta neizvairījās no deportācijām, jo tā bija viena no bagātākajām apvidū.

Jeļena Kapļevska spoži pabeidza Kārsavas ģimnāziju un 1943. gadā veiksmīgi nokārtoja iestājeksāmenus Rīgas Medicīnas institūtā, taču pēc otrā kursa eksmatrikulējās. Meita Svetlana atceras, ka māte par aiziešanas iemeslu minējusi nespēju tikt galā ar sekcijām anatomikumā. Ģimenes mudināta, viņa atkal brauca uz Rīgu, lai šoreiz stātos LVPSI Svešvalodu fakultātes angļu valodas specialitātē. Kārsavas ģimnāzija bija ielikusi stabilus zināšanu pamatus, jo Jeļena izturēja lielo konkursu un tika uzņemta. Studentes talants, darba spējas un neatlaidība ierindoja viņu vislabāko skaitā. Sekmju izraksts diplomam Nr. 146, neliela, gadu gaitā nodzeltējusi lapiņa, kas izdota 1949. gada 16. jūnijā, liecina, ka ar pāris izņēmumiem visi teorētiskie un praktiskie priekšmeti specialitātē bija nokārtoti ar atzīmi "teicami". Šie kursi bija: psiholoģija, pedagoģija un tās vēsture, Anglijas vēsture, ģeogrāfija, literatūra, valodas vēsture, valodniecība, leksikoloģija, fonētika, gramatika, latīņu un latviešu valodas, svešvalodu mācīšanas metodika un pedagoģiskā prakse, kā arī trīs valsts eksāmeni. Studente varonīgi nokārtoja ieskaiti arī visai specifiskos kursus, kā "kara lietas", ("*vojennoe ģelo*"), "taktika" un "piecgadu plāns". Diemžēl "marxisma-ļeņinisma pamati" un "krievu valoda" izrādījušies "klupšanas akmeņi" – tikai "labi".

Jaunības dienu fotogrāfijās redzams, ka J. Kapļevska nav tikai labi mācījusies vien – 1948. gadā viņa debitēja galvenajā lomā studentu izrādē "Bātas lēdijas". 1949. gada 7. jūnijā viņa apprecējās, tādēļ turpmāk rakstā tiks minēts J. Gorohovas uzvārds.

Jauno, talantīgo absolventi LVPSI vadība aicināja strādāt zināt-

nisko darbu. No 1949. līdz 1953. gadam viņa mācījās institūta aspirantūrā. Docenta A. V. Monigeti vadībā tapa LPSR pirmā disertācija angļu valodas mācīšanas metodikā: "Angļu valodas darbības vārda vienkāršo laiku Indefinite izskaidrošanas un nostiprināšanas metodika latviešu mācībvalodas skolās"¹, kuru J. Gorohova spoži un pārliecinoši aizstāvēja 1953. gada 7. martā KPFSR (Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās republikas) Pedagoģijas akadēmijā. Kā viņa pati stāstīja katedras kolēģēm, aiz bailēm esot pazudusi balss, jo viens no oponentiem, visu atzīta autoritāte pedagoģijā, profesors I. V. Rahmanovs, esot mazliet ironiski smaidījis un šūpojis galvu. Recenzentu atsauksmes bija labas, tātad satraukumam nebūtu iemesla, bet Jeļenu nomāca raizes – viņa nevarēja nopirkt nevienu ziedu komisijas locekļu apsveikšanai, jo visas Maskavas puķes kaudzēm gūlās Mauzolejā pie "tautu tēva" kājām – bija miris asiņainākais diktators 20. gadsimta vēsturē.

Pēc atgriešanās Rīgā jaunajai zinātniecei nebija ilgi jāgaida Augstākās Atestācijas komisijas (jeb VAK) oficiālais apstiprinājums – 1954. gada 17. martā viņa saņēma pedagoģijas zinātņu kandidāta diplomu МК-ПД № 000184.

LVPSI apsveica savu censoni, kas jau 28 gadu vecumā bija kļuvusi par zinātņu kandidāti. Pēc trim gadiem J. Gorohovai piešķīra docenta diplomu, kas tajā laikā garantēja relatīvi augstu atalgojumu – 2800 rubļus. Ja neskaita epizodisku darbu LPSR Valsts Fiziskās Kultūras institūtā aspirantūras laikā, J. Gorohovas garais darba mūžs saistīts tikai ar divām mācību iestādēm – LVPSI (1953–1958) un LVU (1958–1987). Arī pēc oficiālās aiziešanas pensijā 1987. gadā viņa turpināja strādāt līdz 1996. gadam. Klusi, it kā nemanāmi, viņa tika galā ar apjomīgo darba slodzi LVU Vēstures un Filoloģijas fakultātē un vēlāk Svešvalodu fakultātē – metodikas lekciju lasīšanu, visu

---

¹ Горохова, Е. «Методика объяснения и усвоения группы временных форм Indefinite в латышском языке. Диссертация на соискание ученой степени канд. пед. наук. Рига, 1953, 351 стр.

trīs nodaļu – dienas, vakara un neklātienes – studentu pedagoģiskās prakses vadīšanu, iestājeksāmenu organizēšanu, vairāk nekā 15 diplomdarbu vadīšanu katru gadu utt.

1995. gadā, kad LVU Svešvalodu fakultāte svinēja trīsdesmito dzimšanas dienu, J. Gorohova (Nagla) fotogrāfiju albumā savā skaidrajā rokrakstā uzrakstīja sava darba mūža kopsavilkumu – īsi, precīzi un kodolīgi:

“Pedagoģiskā darba stāžs – 54 gadi.

37 gadus strādāju Angļu valodas katedrā.

12. reizi vadu iestājeksāmenus.”

J. Gorohovu (Naglu) vismaz divas angļu valodas pedagogu padzes sauc par savu skolotāju, padomdevēju un mentori (lietojot mūsdienu terminoloģiju). Šķiet, ka Latvijā 60.–90. gados nebija ne-

J. Gorohova un S. Cisere Saulkrastu vidusskolā prakses noslēguma sarīkojumā 1971. gada ziemā. J. Gorohova – pirmajā rindā trešā no kreisās; S. Cisere – pirmajā rindā otrā no kreisās

vienas skolas, lielas vai mazas, kuru viņa nebūtu apciemojusi vai nu pedagoģiskās prakses laikā, vai arī lai iepazītos ar skolotāju darbu.

Jaunie pasniedzēji un skolotāji – pedagoģisko prakšu vadītāji – varēja daudz mācīties no J. Naglas – vispirms – cieņu pret katru cilvēku kā daudzšķautņainu personību; katrā topošā pedagoga vadītājā stundā saskatīt vispirms labo, pozitīvo, racionālo un inovatīvo un tikai tad aizrādīt uz kļūdām, neaizvainojot praktikantu vai arī pieredzējušu skolotāju.

Viņas fenomenālajā atmiņā, vai arī vēlāk biežajā kladē, bija visu fakultātes absolventu darbavietas Latvijas skolās. Ar daudziem viņa sarakstījās, deva visdažādākos padomus, mierināja un uzmundrināja.

J. Naglas bijušie studenti uzsvēra, ka nekad nav dzirdējuši viņu paceļam balsi pat viskritiskākajās situācijās. Ja viņa piesarka un ielika somā savu pierakstu kladi, tad bija skaidrs, ka stundā noticis kaut kas nepiedodams. Neapšaubāmi, pēc pozitīvo momentu minēšanas stundu analīzē sekoja precīza, objektīva un taktiska visu pieļauto kļūdu analīze, taču studentam pašam lika pateikt pareizo variantu. No šodienas metodikas viedokļa raugoties, mūsu kolēģes novērošanas un novērtēšanas stilu nekad nevarēja nosaukt par direktīvu¹ (t. i., stundas analīze punktu pa punktam seko striktai instrukcijai par stundas elementiem un etapiem, neņemot vērā praktika pieredzes trūkumu, klases īpatnības, situāciju tajā brīdī u. c.). J. Nagla izvēlējās alternatīvo un kolaboratīvo (jeb sadarbības) novērošanas modeli (t. i., lika praktikantiem pašiem izanalizēt veiksmes un neveiksmes, piedāvāt variantus, kā atrisināt vai nu valodas problēmu, vai konfliktsituāciju klasē un tikai tad kopā ar studentu vēlreiz izvērtēja stundu).

J. Gorohovas piedāvātās kursa, diplomdarbu un konkursa darbu tēmas reti kad bija tradicionālas – viņa prata rosināt studentus radoši

---

¹ Gebhard, J. G. (1995) Models of Supervision: Choices. In: Second Language Teacher Education. J. Richards, D. Nunan, Eds. Cambridge: Cambridge University Press.

domāt, pētīt, eksperimentēt, aptaujāt skolēnus, salīdzināt un analizēt rezultātus. Diplomantiem trūka jaunāko aizrobežu mācīšanas metodikas avotu, tādēļ docētāja nodibināja kontaktus ar Maskavas kolēģiem, kas tika ārzemju komandējumos, un uz Rīgu atceļoja grāmatu fragmentu kopijas un žurnālu raksti. Kvalifikācijas celšanas kursu laikā viņa bieži lūdza katedras kolēģes Maskavā sameklēt V. I. Ļeņina PSRS Valsts bibliotēkā vienīgo grāmatas eksemplāru valstī un mēģināt pārrakstīt vai nokopēt vajadzīgo tēmu. Diemžēl kopēšanas limiti bijaniecīgi – vienai personai 10–15 kopijas dienā, ja izdevās izstāvēt padomijā “iemīļoto” garo rindu, lai saņemtu grāmatu pavairošanas atļauju.

No J. Gorohovas arī šodien mēs varam mācīties skaidri, loģiski un saistoši rakstīt mācību līdzekļus – labs piemērs ir 1984. gadā LVU izdevniecībā iznākusi brošūra “Lasīšanas mācīšana skolās”¹, kas sniedz izsmeļošu pārskatu par lasīšanas mācīšanas tendencēm 20. gadsimtā. Neapšaubāmi, tekstā bija nodaļa par komunistiskās partijas vadoņa lasīšanas kultūras jautājumiem, bet tā nemazināja darba vērtību.

Saturiski vājāk uzrakstītas grāmatas “Angļu valodas mācīšanas pamatprincipi skolā”, divās daļās, izdotas 1973.² un 1974.³ gadā. Pirmajā daļā pusi teksta aizņem frāžu savirknējums par svešvalodas mācīšanas mērķiem un faktoriem padomju skolā un labāko skolotāju pieredzi šajā jomā, bet autorei nebija citas izejas kā kompilēt valsts ideologu savārstījumus, toties mācību līdzekļa otrajā daļā ir daudz racionālu ideju, kā mācīt skolēniem gramatiski pareizi noformēt savu runu svešvalodā, un iztīrātās dzimtās valodas funkcijas svešvalodu stundās.

Lielisks palīgs LVU studentiem bija 1971. gadā sastādītā brošūra “Plāni un jautājumi semināriem metodikā”,⁴ kuras mērķis bija palīdzēt

---

¹ Nagla, J. The Teaching of Reading at School. Rīga: LVU, 1984.

² Gorohova, J. Basic Principles of Teaching English at School. Part I. Rīga: LVU, 1973.

³ Gorohova, J. Basic Principles of Teaching English at School. Part II. Rīga: LVU, 1974.

⁴ Gorohova, J. Question Book. Rīga: LVU, 1971.

studentiem saskatīt noteiktu secību un sistēmu atsevišķu problēmu izklāstā. Jautājumi bija patiešām vērtīgi, it sevišķi, atkārtojot angļu valodas mācīšanas metodikas vielu pirms eksāmena.

70. gados LVU publicēja virkni studentu pedagoģiskās prakses instrukciju, kas noteica prakses norisi skolās 3., 4. un 5. kursā. Instrukciju daudzums palielinājās 80. gadu sākumā, it sevišķi krievu valodā. 1967. gadā J. Gorohova kopā ar Vācu valodas katedras kolēģi V. Glāznieku publicēja brošūru "Pedagoģiskās prakses materiāli Svešvalodu fakultātes studentiem".¹

Vēlāk J. Gorohova un K. Karpova fakultātes vajadzībām adaptēja PSRS augstākās izglītības ministra V. Jeļutina 1978. gadā izdoto pavēli-instrukciju par valsts universitāšu obligātās pedagoģiskās prakses norisi. Studenti apsveica nelielas, bet lietderīgas brošūras – "Angļu valodas stundu analīze pedagoģiskajā praksē skolā"² publicēšanu. J. Gorohovas sastādītais metodiskais līdzeklis palīdzēja praksē izprast un apgūt stundas uzbūves teoriju un tās analīzes paņēmienus un sniedza tik ļoti nepieciešamo terminoloģiju angļu valodā.

J. Gorohovai piemita apbrīnojamas spējas nodibināt un ilgstoši uzturēt kontaktus ar fakultātes t. s. bāzes skolām Rīgā un ārpus tās daudzu gadu garumā, piemēram, ar Rīgas 1., 2., 3., 4., 10., 13., 34., 35., 40., 49., 50. vidusskolām, ar mācību iestādēm Līvānos, Jelgavā, Ogrē, Liepājā, Saulkrastos u. c. Latvijas vietās. Skolu pedagogi ar pietāti uzklausija LVU Svešvalodu fakultātes metodiķes domas un augstu novērtēja viņas taktu, precizitāti un prasmi uzklausiēt studentu un pieredzējušo praktiķu viedokli. Raksta autore atceras, ka Rīgas 49. vidusskolas slavenais angļu valodas skolotājs K. Buks, noguris pēc garas darba dienas, noteica: "Jūsu praktikanti man ir dubulta

---

¹ Материалы по педагогической практике студентов факультета Иностранных языков. Сост. Е. Горохова, В. Глазникс. Рига: ЛГУ, 1967.

² Gorohova, J. Analysis of English Lessons in the Course of Teaching Practice at School. Rīga: LVU, 1983.

slodze, bet es nevaru atteikt Helēnai, jo viņa visās organizatoriskās lietās ir perfekta un tik sirsnīgi prot pateikt paldies gan skolotājam, gan studentam!”

J. Gorohova (Nagla) prata veiksmīgi iesaistīt studentus pētnieciskā darba pamatu ielikšanā – ilgus gadus viņa vadīja Studentu zinātniskās biedrības (SZB) metodikas sekciju. Viņa darbojās PSRS Augstskolu svešvalodu pasniedzēju metodiskajā apvienībā, referēja LU, kā arī citu republiku universitāšu zinātniskajās konferencēs, publicēja metodiskus rakstus LVU, LPSR un Vissavienības laikrakstos un žurnālos. Visu savu garo darba mūžu docētāja organizēja, koordinēja un saskaņoja dažādus fakultātes pasākumus. Viņai daudzus gadus uzticēja iestājpārbaudījumu vadīšanu, šo nervozo, sarežģīto un precīzo darbu, it sevišķi, ja trīs dienās vajadzēja noeksaminēt ap deviņiem simtiem abiturientu.

Aptaujājot J. Gorohovas (Naglas) kolēģus LU Moderno valodu fakultātē, bijušos studentus un skolu pedagogus, atkal un atkal atskan vārdi: “Ar analītisku prātu apveltīts cilvēks; patiesas inteliģences paraugs; precīza un godprātīga kolēģe; mums pietrūkst viņas savaldības, takta un labestības; kaut vairāk būtu tādu cilvēku kā mūsu Zirnītis/Nagliņa!” (tā viņu katedrā mīli dēvēja). Viņa bija it kā nemanāms darba rūķis, kas nesūrojās, bet nepagurdama strādāja. Viņa ienesa mūsu vidū gaišumu, smalku humora izjūtu un tādu īpašu, vienkāršu

*Angļu valodas katedras
vadītāja docente Brigita
Šiliņa sveic Jeļenu Gorohovu
60. dzimšanas dienā (1985)*

mīļumu. Mūsu atmiņā viņa vienmēr asociējas ar margrietiņām – tās viņa mīlēja vairāk par visu un priecājās, katru gadu saņemot veselu klēpi dzimšanas dienā.

Sāras Ciseres dzīve un darbs

Docentes J. Gorohovas (Naglas) akadēmiskā darbība daudzu gadu garumā savijusies ar otru izcilu personību – docenti S. Ciseri. Viņas saistīja studijas vienā un tajā pašā mācību iestādē – LVPSI, kopīgs darbs LVU Vēstures un Filoloģijas fakultātē, vēlāk Svešvalodu fakultātē, izglītojot angļu valodas filologus un skolotājus.

Rīgas pilsētas metrikas grāmatā par 1920. gadu parādās ieraksts, ka šā gada 27. decembrī Haima un Faniņas Berlinu ģimenē piedzimis meita, kurai vārds dots no Bībeles – Sāra, kas senebreju valodā nozīmē *valdniece*.

Nav izslēgts, ka S. Berlinas vecāki saistīti ar slavenā filozofa I. Berlina dzimtu, kuras saknes arī ir Rīgā.

Vecāku šaurās rocības dēļ paralēli mācībām Rīgas Vācu pamatskolā meitene jau no divpadsmit gadu vecuma strādāja gan par aukli, gan par palīdzi rēķinvedībā, jo skaitļu pasaule viņai nesagādāja grūtības. Viņa Olava komercskolas pedagogi slavēja Sāras talantu un neatlaidīgo darbu, jo visus gadus viņa bija labākā skolniece klasē. Šajā skolā, kurā viņa mācījās no 1934. līdz 1939. gadam, valdīja demokrātisma gars, kas krasi atšķīrās no Vācu pamatskolas augstprātīgās atmosfēras. S. Ciseres jaunākais dēls Josifs atcerējās, ka māte ar rūgtumu pieminēja klases biedrenes un pat dažas skolotājas, kas zobojās par viņas vācu valodas izrunu, kurā bija jūtama jidiša ietekme. S. Berlinas gatavības apliecībā Nr. 398, izņemot kaligrāfiju un mašīnrakstīšanu, bija tikai viena atzīme – **ļoti labi** (5).

1940. gadā Sāra apprecējās ar S. Danengiršu un domāja par studijām augstskolā, bet 1941. gadā visiem plāniem svītru pārvilka karš. Apzinoties, kas notiek ar ebrejiem Eiropā, un lai glābtu vēl nedzi-

mušā dēliņa dzīvību, Sāra evakuējās uz Kirovas apgabalu. 1941. gadā piedzima dēls Sergejs, sekoja darbs trikotāžas kombinātā. Sāru vilināja valodu apguve, tādēļ viņa iestājās trīsgadīgajos neklātienes vācu valodas kursos, kurus ar izcilību pabeidza 1945. gada 25. septembrī, iegūstot vācu valodas skolotājas un augstskolas pasniedzējas kvalifikāciju, vienlaicīgi gadu strādājot Kirovas apgabala Vjatskie Poļani vidusskolā.

Pēc atgriešanās Rīgā 1945. gadā S. Danengirša iestājās Latvijas Valsts pedagoģiskā un skolotāju institūta Svešvalodu fakultātes angļu valodas nodaļā, paralēli studijām strādājot, jo bija jārūpējas par dēlu. Vispirms viņa bija vecākā laborante institūta angļu valodas metodiskajā kabinetā, tad LVPSI kadru daļas vadītāja līdz 1949. gadam. 1949. gadā viņa saņēma diplomu ar izcilību (BNr. 532713).

Laikam pedagoga darbs bija ierakstīts viņas zvaigznē – kopš 1949. gada augusta līdz pat aiziešanai pensijā 1981. gada jūnijā un vēl pēc tam astoņus gadus viņa bija angļu valodas un svešvalodu mācīšanas metodikas pasniedzēja – vispirms LVPSI, tad no 1958. gada – LVU Filoloģijas, vēlāk Vēstures un Filoloģijas fakultātē, bet no 1965. gada – LVU Svešvalodu fakultātē.

Viņas bijušie studenti raksturoja docētāju kā lielisku speciālisti, kas prata izskaidrot un iemācīt sarežģītas valodas parādības, izceļot lietu kopsakarības valodas sistēmas ietvaros. Viņai bija iedzimts skolotājas talants un izkopta publiskā runa.

Neatlaidība, analītiskais prāts un pētnieka talants palīdzēja S. Ciserei bez doktora darba vadītāja īsā laikā pabeigt un 1961. gada 28. jūnijā Tartu Valsts universitātes Vēstures Filoloģijas fakultātes zinātniskajā padomē spoži aizstāvēt pedagoģijas zinātņu kandidāta disertāciju: "Lietvārda noteiktības un nenoteiktības kategorija salīdzinošā aspektā angļu un latviešu valodā un tā mācīšanas metodika."¹

---

¹ Цисере, С. Категория определенности и неопределенности имени существительного в английском языке в сравнительном аспекте с латышским языком и методика ее преподавания. Автореферат канд. диссертации. Тарту: ТГУ, 1961.

Oficiālie oponenti – ievērojamais igauņu valodnieks prof. P. Ariste un doc. A. Elango – atzīmēja S. Ciseres apjomīgā pētījuma dziļumu un novitāti, precīzo un labo krievu valodu un bagātīgo datu bāzi, kas iegūta eksperimentālajā pārbaudē pieaugušo auditorijā. Gramatikas materiāls disertācijā dots salīdzinājumā ar latviešu valodu. (Starp citu, Svešvalodu fakultātes kolēģi atceras S. Ciseres lieliskās latviešu valodas zināšanas, it īpaši gramatiku, kas bija sistemātiski apgūta V. Olava komercskolā un vēlāk latviešu literārās valodas pamatlicēju A. Bīlenšteina, K. Mīlenbaha un J. Endzelīna darbu studijās.)

Kandidāta disertācijā S. Cisere rūpīgi izanalizējusi iespējamos cēloņus, kādēļ studenti nepareizi lieto noteiktības un nenoteiktības kategoriju angļu valodā. Darba praktiskajā daļā sniegti metodiski norādījumi, kā uzlabot gramatikas mācīšanu, pielietojot angļu un latviešu valodas analogisko formu salīdzināšanu. Angļu valodas noteiktajam artikulam *the* latviešu valodā atbilst šādas gramatiskās formas (jeb *artikloīdi*, S. Ciseres terminoloģijā):

- īpašības vārda vai arī divdabja noteiktā galotne (īpašības vārds + lietvārds):
 piemēram, jaunā māja – the new house
 jaunuzceltā māja – the newly built house
- kārtas skaitļa vārda galotne (skaitļa vārds + lietvārds):
 piemēram, pirmā diena – the first day
 otrajā decembrī – on the second of December
- substantivizētā īpašības vārda noteiktā galotne:
 piemēram, nabadzīgie – the poor
 bagātie – the rich

Angļu valodas nenoteiktajam artikulam savukārt atbilst īpašības vārda nenoteiktā galotne:

piemēram, jaunā māja – a new house.

20. gadsimta 60.–80. gadu studenti lietoja S. Ciseres sastādītās metodiskās izstrādnes *Angļu valodas artikula lietošana*,¹ kurā autore

¹ Cisere, S. *The Use of the Article*. Rīga: P. Stučkas LVU, 1969.

iekļāva programmētās apmācības elementus. 90. gados Svešvalodu fakultātes mācībspēki veiksmīgi izmantoja metodisko izstrādni *Artikuls angļu valodā*¹ gramatikas nodarbībās.

Pētījuma galvenie rezultāti un atziņas nav novecojuši arī šodien, jo valodas mācīšanās balstās arī uz valodas elementu salīdzināšanu.

1961. gada novembrī, nepilnu pusgadu pēc disertācijas aizstāvēšanas, S. Cisere saņēma pedagogijas zinātņu kandidāta diplomu (Nr. 000339), bet 1966. gadā viņa saņēma docenta atestātu (Nr. 022672).

Ilgo pedagoga mūžu LVU viņa sāka no akadēmiskās karjeras zemākā pakāpiena – 1962. gadā viņa kļuva asistente, tad vecākā pasniedzēja, bet no 1965. gada 1. septembra – docente Svešvalodu mācīšanas metodikas katedrā. 1967. gada septembrī docenti S. Ciseri ievēlēja par šīs katedras vadītāju.²

Līdz pat 1980. gada 31. augustam – veselus četrpadsmit gadus – viņa prasmīgi un mērķtiecīgi vadīja lielu kolektīvu, galvenokārt sievietes. Katedrā apvienojās dažādu tautību, temperamentu, uzskatu un ambīciju kolēģes, taču bija viens kopsaucējs – visas daudz un godīgi strādāja, bija vienotas savās prasībās un studējošajiem nedeva nekādas atlaides. Aptaujājot vismaz piecdesmit bijušos 60.–80. gadu studentus, raksta autore saņēma galvenokārt pozitīvas atsauksmes par katedras mācībspēku darbu.

Asociētā profesore I. Penēze atceras, ka S. Cisere savā 50. dzimšanas dienā, uzrunājot kolēģus un atskatoties uz paveikto, teica: “Visu savu mūžu esmu centusies sēt labestību. Kā man tas izdevies, par to lai spriež citi.”

Kāda bija docente S. Cisere kā vadītāja? Dot atbildi uz šādu jautājumu ir grūts uzdevums, jo jebkurš vadošs amats ir sarežģīts un arī nepateicīgs, bez tam katras spēcīgas personības portretā ir gan baltā,

---

¹ Cisere, S., Ozoliņa, S. *The English Article*. Rīga: P. Stučkas LVU, 1989.

² LU arhīvs, 7. apr., lieta Nr. 6437.

Svešvalodu fakultātes Anġļu valodas mācīšanas metodikas katedras darbinieki. 1. rindā vidū: S. Cisere

gan melnā krāsa. Autorei šķiet, ka docentē S. Cisērē bija mazliet kaut kas no M. Tečeres stila – viņa vadīja katedru ar stingru roku, bija ļoti prasīga pret sevi un citiem, bet tajā pašā laikā bija diplomātiska, savaldīga un taktiska attiecībās ar kolēģiem.

Dažas atziņas par S. Ciseri kā vadītāju, kas izkristalizējušās, runājot ar viņas vadītās katedras docētājiem:

- Viņa bija īstais cilvēks īstajā vietā. Anġļu valodas katedra bija viņas lolojums, un viņa to prata saturēt kopā. S. Ciserei bija svarīga katedras locekļu un visa kolektīva darba kvalitāte, kam bija jāatspoguļojas studentu zināšanās. Mācību darbs tika rūpīgi plānots. Pastāvēja aspektu plāni un kalendārie plāni, kurus, šķiet, vadītāja zināja no galvas.

- Docentei Ciserei piemita fenomenālas darba spējas. Viņa daudz strādāja pati un nelokāmi prasīja tādu pašu atdevi no citiem. Viņa mēdza teikt: "Universitātes pasniedzējam darbs un studenti ir pirmajā vietā, ģimene – tikai pēc tam", tādēļ reizēm viņu dēvēja par despotisku priekšnieci, taču respektēja.
- Vadītāja prata izvēlēties darbam katedrā labākos absolventus ar lielām darba spējām. Viņa un vecākie kolēģi ievadīja jaunos akadēmiskajā darbā, uzticējās viņiem, bet tajā pašā laikā vērīgi sekoja līdzi. Docente S. Cisere no visas sirds priecājās par panākumiem un pacietīgi palīdzēja pārvarēt grūtības un novērst kļūdas.
- S. Ciserei piemita visai drastisks jauno pārbaudes veids – pirmajā darba gadā viņa ielānoja visu valodas aspektu (fonētikas, gramatikas, sarunvalodas, teksta analīzes, rakstīšanas, u. c.) mācīšanu četrās vai piecās dienās, it īpaši vakara un neklātie-

*Docentes S. Cisere un J. Nagla Svešvalodu fakultātes
20 gadu svinībās 1985. gadā*

nes nodaļās un tad vēroja, kā nepieredzējušie kolēģi tiek galā. Ar šādu rūdījumu vēlāk bija vieglāk strādāt. Ja slodzi nespēja izturēt, nācās šķirties no fakultātes,

- Ja S. Cisere atzina, ka no iesācēja iznāks lietaskoks, viņa bieži apmeklēja nodarbības, tās analizēja un labprāt dalījās savās zināšanās un pieredzē. Tas viss tika darīts, lai uzlabotu mācīšanas kvalitāti.
- Katedras vadītāja rūpējās, lai studentiem nevajadzētu lietot tikai Maskavā vai Ļeņingradā izdotās grāmatas, kurās daudzi uzdevumi bija krievu valodā. Viņa aicināja izdot mācību literatūru angļu valodā un ar savu neatlaidību panāca, ka docētāji uzrakstīja mācību līdzekļus gramatikā, fonētikā, tekstu analizē, lasīšanas mācīšanā, izstrādāja TV kursus fonētikā.
- S. Cisere prata iesaistīt studentus pētnieciskā darba uzsākšanā, organizējot studentu zinātniskās konferences.
- Pateicoties S. Ciseres mudināšanai, pārliecināšanai vai pat ultimātiem, gandrīz visas katedras pasniedzējas 70.–80. gados strādāja zinātnisku darbu un daļa arī aizstāvēja kandidāta disertācijas, lai gan darbs bija jāraksta krievu valodā un jāaizstāv ārpus Latvijas.

Valodniecībā par zinātņu kandidātēm kļuva M. Brēde, V. Broka, V. Gurtaja, N. Dančenko un A. Načiščione, pedagogijā – D. Blūma, M. Kalniņa, I. Kramiņa un S. Ozoliņa, literatūrā – I. Penēze. S. Ciseres bijušās studentes un katedras kolēģes kļuvušas profesores vai asociētās profesores (M. Brēde, D. Blūma, A. Načiščione, S. Ozoliņa, I. Penēze). Professore I. Kramiņa aizstāvēja habilitētā filoloģijas doktora disertāciju, kuras galvenās atziņas apkopotas monogrāfijā “Lingvodidaktiskās teorijas variatīvajā valodu apguvē”.¹ Viņa sāka jaunas zinātņu nozares – lietišķās valodniecības – izveidošanu Latvijā.

---

¹ Kramiņa, I. *Linguo-Didactic Theories Underlying Multi-Purpose Language Acquisition*. Rīga: University of Latvia, 2000.

Docente S. Cisere uzstājas ar referātu LVU Svešvalodu fakultātes zinātniskajā konferencē 1987. gadā

Docente S. Cisere sekoja līdzi visam jaunajam svešvalodu mācīšanas metodikā, pati rakstīja zinātniskas publikācijas profesionālos žurnālos, piemēram, *Svešvalodas augstskolās*, piedalījās zinātniskajās konferencēs LVU, citās Latvijas augstskolās, arī ārpus Latvijas. Lai studenti un pasniedzēji iepazītos ar citu mācību iestāžu zinātnisko pieredzi, viņa uzaicināja labākos mācībspēkus no Ļeņingradas, Maskavas, Minskas un Voronežas lasīt lekcijas.

70. gados S. Ciseres zinātniskās intereses saistījās ar tehnisko līdzekļu un programmētās apmācības izmantošanu mācību procesa intensifikācijā,¹ sadarbojoties ar G. Vicinski.

---

¹ LU arhīvs. 7. apr., lieta Nr. 6437.

Daudzi S. Ciseres bijušie kolēģi, atceroties eksperimentus ar programmēto apmācību, atzina: ja S. Ciseres rīcībā 60. un 70. gados būtu mūsdienu informācijas tehnoloģijas, Svešvalodu fakultāte būtu viens no Eiropas centriem, jo viņa prastu izmantot tehniskās iespējas valodu mācīšanas jomā.

Diemžēl katedras vadītājai nekad netika dota iespēja un atļauja papildināt zināšanas ārpus PSRS. Arī darba dzīves beigu posmā S. Ciserei neizdevās pabūt Lielbritānijā vai kādā citā Rietumu valstī iedragātās veselības un finansiālo problēmu dēļ.

Lai gan docentēm S. Ciserei un J. Gorohovai (Naglai) bija minimālas iespējas izmantot Eiropas un ASV metodiskās literatūras avotus un pilnveidot pedagoga meistarību ārzemēs, viņas sekmīgi spēja sagatavot skolotājus, kas vēl šodien radoši strādā Latvijas mācību iestādēs. Galvenais viņu nopelns bija fakultātes docētāju zinātniskā potenciāla saglabāšana un attīstīšana 20. gadsimta 70.–80. gados.

Avoti un literatūra

1. Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē 40 gados (1919–1959). Rīga: LVI, 1959, 152. lpp.
2. Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātei 50 gadi. Rīga: Zinātne, 1969, 100. lpp.
3. Latvijas Valsts universitāte. Rīga: LVU, 1953, 16. lpp.
4. LVU Padomes sēde 1963. g. 1. jūlijā. LVA, 1340. f., 10. apr. 42. l. 86. lpp.
5. LU arhīvs. 7. apr., lieta Nr. 6437.
6. LU arhīvs. 7. apr., lieta Nr. 6600.
7. LU arhīvs. 7. apr., lieta Nr. 6437.
8. Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций. Часть 1. Москва: Высшая школа, 1978, стр. 205.
9. Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций. Часть 2. Москва: Высшая школа, 1978, стр. 85.
10. Cisere, S. *The Use of the Article*. Rīga: P. Stučkas LVU, 1969.
11. Cisere, S., Ozoliņa, S. *The English Article*. Rīga: P. Stučkas LVU, 1989.
12. Gebhard, J. G. (1995) Models of Supervision: Choices. In: *Second Language Teacher Education*. J. Richards, D. Nunan, Eds. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Gorohova, J. *Basic Principles of Teaching English at School*. Part I. Rīga: LVU, 1973.
14. Gorohova, J. *Basic Principles of Teaching English at School*. Part II. Rīga: LVU, 1974.
15. Gorohova, J. *Question Book*. Rīga: LVU, 1971.
16. Gorohova, J. *Analysis of English Lessons in the Course of Teaching Practice at School*. Rīga: LVU, 1983.
17. Горохова, Е. *Методика объяснения и усвоения группы временных форм Indefinite в латышском языке*. Диссертация на соискание ученой степени канд. пед. наук. Рига, 1953, 351 стр.

18. **Kramiņa, I.** *Linguo-Didactic Theories Underlying Multi-Purpose Language Acquisition.* Riga: University of Latvia, 2000.
19. **Nagla, J.** *The Teaching of Reading at School.* Rīga: LVU, 1984.
20. **Цисере, С.** *Категория определенности и неопределенности имени существительного в английском языке в сравнительном аспекте с латышском языком и методика ее преподавания.* Автореферат канд. диссертации. Тарту: ТГУ 1961.
21. *Материалы по педагогической практике студентов факультета Иностранных языков.* Сост. Е. Горохова, В. Глазникс. Рига: ЛГУ, 1967.

**Personības, ar kurām iepazīstina
sērija "Laikmets un personība"**

1. J. G. Herders, G. H. Merķelis, A. Kronvalds, Auseklis, R. un M. Kaudzītes, V. Plūdons, J. Turkopuļš, P. Gilučs, J. Cakuls, M. Apeļš, L. Bērziņš, E. Puknas-Traviņa.
2. A. Rudītis, J. Rozītis, P. Dāle, J. Poruks, S. Seiļš, Ž. Leja, E. Rubene, A. Laure, A. Lorencs.
3. E. Dinsbergs, E. Nauks, V. fon Knīrīms, V. Ostvalds, P. Valdens, A. Dombrovskis, A. Kažoks, Doku Atis, F. Bārda, E. Rītiņa, A. Vārdaunis, M. Bašs.
4. J. Delle, A. Jaunzems, J. Bumbērs, K. Ķerzums, A. Āre, Ē. Berzinskis, I. Plotnieks.
5. A. Dauge, J. Siliņš, A. Salaks, J. A. Students, J. Mencis.
6. E. Gliks, M. E. fon Hallarte, J. Cimze, V. Dermanis, K. Veiss, N. Kalve, G. Zēbergs, L. Grudulis, D. Zariņš.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306053353

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

3

2002-4

L 6

LATVIJAS UNIVERSITĀTES HIMNA

(E Virzas teksts, J. Vītola mūzika)

Līdzīga saulei Tu atnes mums dienu,
Gudribu vēriņiem gariem Tu sniedz.
Celdamās augstāku pati arvienu,
Tautai Tu augstāku pacelties liec.

Latvijas slava un Latvijas glītums,
Mākslām un zinībām patvērums tur.
Svešs lai, kā ozoliem mūžīgiem, vītums
Visiem, kas mūžīgu uguni kur.

SAGATAVOŠANĀ:

- ◆ 8. rakstu krājums par dabaszinātniekiem – pedagogiem, veltīts Jāņa Grestes 130. atceres dienai.
- ◆ 9. rakstu krājums par izglītības ministriem no pirmās Latvijas brīvvalsts laika līdz mūsdienām.

ISBN 9984-15-800-4

9 789984 158006